KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2001
4

A TARTALOMBÓL:

A KÖNYVTÁROS ÉS KORA – VONÁSOK SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁRPOLITIKAI ARCKÉPÉHEZ

A MAGYAR KÖZÖS KATALOGIZÁLÁSI KÖZPONT MEGVALÓSÍTÁSÁÉRT

KÖZÖS KATALÓGUSOK FELHASZNÁLÓI FELÜLETE A WEBEN

MÁTRIKSZ – MAGYAR ÁTFOGÓ TÁRGYI INFORMÁCIÓKERESŐ-NYELVI SZÓTÁR

CHARTIER, R.: A KÖNYV METAMORFÓZISA

ÚJ FOLYAM

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchenyi Könyvtárban 2011-ben.

FROM THE CONTENTS

- THE LIBRARIAN AND HIS AGE: CONTRIBUTIONS TO THE PORTRAIT OF ERVIN SZABÓ (1877–1918), THE LIBRARY POLITICIAN
- ON THE ESTABLISHMENT OF A CENTRE FOR UNION CATALOGUING IN HUNGARY
- USER INTERFACE OF UNION CATALOGUES ON THE WEB
- MÁTRIKSZ – BROAD HUNGARIAN INFORMATION RETRIEVAL LANGUAGE DICTIONARY. A NEW CHAPTER IN SUBJECT RETRIEVAL
- CHARTIER, R.: THE METAMORPHOSES OF BOOKS (LES MÉTAMORPHOSES DU LIVRE)
- DIGITAL REFERENCE IN THE USA

AUS DEM INHALT

- DER BIBLIOTHEKAR UND SEINE ZEIT. ZUM PORTRÄT DES BIBLIOTHEKSPOLITIKERS ERVIN SZABÓ
- ÜBER DIE VERWIRKLICHUNG EINES UNGARISCHEN VERBUNDKATALOGISIERUNGSZENTRUMS
- DIE BENUTZEROBERFLÄCHE DER VERBUNDKATALOGE IN DEM WORLD WIDE WEB
- DIE ALLGEMEINE SCHLAGWORTLISTE MÁTRIKSZ. EIN NEUES KAPITEL IN DER INHALTLICHEN SUCHE
- CHARTIER, R.: DIE METAMORPHOSEN DES BUCHES (LES MÉTAMORPHOSES DU LIVRE)
- DIGITAL AUSKUNFTDIENST IN DER USA

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2001/4

ÚJ FOLYAM 11. (47.) ÉVFOLYAM 2001. 4. SZÁM

FŐSZERKESZTŐ: dr. Dippold Péter ❀ FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Kovács Katalin ❀ SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle), Feimer Ágnes és Novák István (Külföldi folyóirat-figyelő)

Tanácsadó testület: dr. Bényei Miklós, Bobokné dr. Belányi Beáta, Haraszti Pálné, dr. Katsányi Sándor, Moldován István, dr. Pálvölgyi Mihály, Rácz Ágnes, Rády Ferenc, Sándori Zsuzsanna ❀ **Borítóterv:** Gerő Éva ❀ **Műszaki szerkesztő:** Nagy László ❀
Szerkesztőség: Könyvtári Intézet, Budapest, Budavári Palota F. épület ❀ **Telefon:** 224-3795, 224-3796 ❀ **Telefax:** 224-3795 ❀ **E-mail:** kovacs@oszk.hu, feimer@oszk.hu, novak@oszk.hu ❀ **Megjelenik:** Negyedévenként. Ára: 500,-Ft+ÁFA és postaköltség. Éves előfizetési díj: 2000,-Ft+ÁFA és postaköltség. Számonként is megrendelhető. ❀ Külföldi előfizetési ára: 60EUR. ❀ Terjeszti: Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár. Előfizethető a szerkesztőség címén ❀ Kiadja: az Országos Széchényi Könyvtár. Felelős kiadó: dr. Monok István. Készítette: AKAPRINT Nyomdaipari Kft. Budapest; Felelős vezető: Freier László.
HU ISSN 0023-3773 INDEX 26408 (Nyomtatott), HU ISSN 1586-5193 (On-line)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

DOBI Dokumentationsdienst Bibliothekswesen adatbázis
HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)
Library Literature Index adatbázis
Library Literature and Information Science
LISA (Library and Information Science Abstracts)
Przegląd Biblioteczny
PASCAL Sciences de l'information documentation

A folyóirat megjelenését a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatja.

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG MINISZTÉRIUMA

NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ on-line változata a http://www.oszk.hu/kiadvany/kf/index.html címen érhető el.

A lapban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik; nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.
A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2001/4

TARTALOM

Abstracts 626

Inhaltsangaben 629

TANULMÁNYOK

KATSÁNYI Sándor: A könyvtáros és kora.
Vonások Szabó Ervin könyvtárpolitikai arcképéhez 633

BAKONYI Géza: A magyar közös katalogizálási központ megvalósításáért 647

KARÁCSONY Gyöngyi: Közös katalógusok felhasználói felülete a weben 659

BÁNKI Zsolt: MÁTRIKSZ - Magyar Átfogó Tárgyi Információkereső-nyelvi Szótár. *Új fejezet a tartalmi visszakeresésben* 672

KITEKINTÉS

CHARTIER, Roger: A könyv metamorfózisai (Ford. Ádám Anikó) 679

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KOLTAY Tibor: Újabb csatározások a folyóiratpiacon. *Végső ütközet vagy állóháború?* 690

BÁNHEGYI Zsolt: Digitális referensz az USA-ban 694

HERRING, Mark Y.: Tíz ok, amiért az internet nem helyettesítheti a könyvtárat (Töm.: Mohor Jenő) 699

HACKETT, Teresa: A könyvtárak Európa szemszögéből. *Az EBLIDA szerepe és tevékenysége* (Töm.: Mohor Jenő) 703

KÖNYVSZEMLE

Könyvtárosok kézikönyve 2. *Feltárás és visszakeresés* Szerk. Horváth Tibor és Papp István. (Ism.: Benediktsson Dániel) 709

Kötetbe foglalt ismerkedés: az olasz–magyar könyvtáros találkozó első eredménye
Primo incontro italo-ungherese de bibliotecari – Első olasz-magyar könyvtáros találkozó. *Az olaszországi hungarika- és magyarországi italika-kutatás lehetőségei és nehézségei* Szerk. Mariarosaria Sciglitano. (Ism.: Mohor Jenő) 716

Az iskolai könyvtáros az információs társadalomban
STRIPLING, Barabara K.: Learning and libraries in an information age. *Principles and practices.* (Ism. M. Fülöp Géza) 720

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ 316–441

Könyvtár- és információtudomány 725

Könyvtár- és tájékoztatásügy 728

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények 752

Munkafolyamatok és szolgáltatások 763

Tájékoztatási rendszerek 786

Vezetés, irányítás 795

Felhasználók és használat 802

Információ-előállítás, megjelenítés és terjesztés 812

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület 820

Kapcsolódó területek 828

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A számot szerkesztette: Kovács Katalin és Feimer Ágnes

E számunk szerzői és közreműködői:

BAKONYI Géza (Szegedi Tudományegyetem Központi Könyvtár, Szeged), BÁNHEGYI Zsolt (MTA Könyvtár, Bp.), BÁNKI Zsolt (OSZK, Bp.), BENEDIKTSSON, Dániel (Debreceni Egyetem, TTK Matematikai és Informatikai Intézet Komputergrafikai Tanszék, Debrecen), CHARTIER, Roger (Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, Párizs), FAZOKAS Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.) FUTALA Tibor (az OMK ny. igazgatója), HANGODI Ágnes (Könyvtári Intézet, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet, Bp.), KARÁCSONY Gyöngyi (Debreceni Egyetem, Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Kenézy Könyvtára, Debrecen), KATSÁNYI Sándor (a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ny. főosztályvezetője, Bp.) KOLTAY Tibor (Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Könyvtára, Bp.) M. FÜLÖP Géza (író, Marosvásárhely,), MOHOR Jenő (az ELTE BTK Központi Könyvtár ny. igazgató-helyettese, Bp.), PAPP István (a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ny. főigazgató-helyettese), RÁCZ Ágnes (Könyvtári Intézet, Bp.), SZ. NAGY. Lajos (Könyvtári Intézet, Bp.), SZÉNÁSZKY Mária (Pécsi Tudományegyetem BT és TT kari Könyvtár, Pécs).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ABSTRACTS

INHALTS-
ANGABEN

ABSTRACTS

STUDIES

The librarian and his age. *Contributions to the portrait of Ervin SZABÓ (1877-1918), the library politician*
KATSÁNYI Sándor

Könyvtári Figyelő (Library Review) New Series, 11. (Vol. 47.) No. 4. pp. 633 – 645.

The study follows the development of Ervin SZABÓ's ideas of library policy from the first years of the 20th century until 1914. (He was the director of the Metropolitan Library, today named after him the Ervin Szabó Metropolitan Library.) The years following the millennium were favourable for the establishment of a metropolitan library in the public library fashion. At that time Ervin Szabó did not sympathize with civil initiatives, he trusted in organized workers more. Later when he got in touch with the Hungarian representatives of civil radicalism (e.g. Oszkár JÁSZI), he developed more flexible ideas concerning library policy. Several attempts were made for the introduction of the public library model into Hungarian librarianship. After these attempts had failed, it became obvious that a metropolitan library with non-scientific collection interest was the most likely to function as a library open to the public. A proposal was submitted to the capital in 1910 concerning the establishment of a public library in Budapest. The proposal was supervised and definitely supported by E. Szabó. The key issue was whether people in Hungary can be involved in the financing of public libraries as they are in the Anglo-Saxon world. E. Szabó wrote about a plan to establish branch libraries all over Budapest. One of the possibilities for bringing about libraries was that existing smaller libraries joined the network voluntarily. However, it never happened. Another possibility was to establish libraries from donations. The branch library on Almássy square had come into being from the donation of the Deák Lodge but this example was not followed. The leaders of the city considered the establishment of the branch library network as a part of the development of social institutions in Budapest started at that time. This idea was rejected by E. Szabó.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

In spite of the difficulties, the central library came into being, as well as some branch libraries. When the new building of the Metropolitan Library was about to be built, it became necessary to reconsider the library system of Budapest. Szabó suggested that there should be rational cooperation among the major libraries of Budapest to be realized through the harmonisation of their collection interests. Szabó thought that social sciences were to be collected by the proposed metropolitan public library, leaving humanities for the old libraries. Leaders of the major libraries did not support his idea. There were controversies between Szabó and those who preferred the development of school libraries, too, for he thought that branch libraries should be responsible for the provision of young people as well. Later his opinion changed to some extent in this respect. E. Szabó was constantly attacked because of the radical political and sociological literature that was found in the Metropolitan Library. It was a characteristic feature of his approach that while accepting liberal library policy he was open to socialist and liberal ideas, as a politician he followed a different trait of thinking.

On the establishment of a centre for union cataloguing in Hungary

BAKONYI Géza

Könyvtári Figyelő (Library Review) New Series, 11. (Vol. 47.) 2001. No. 4. pp. 647 – 657.

Though there are several projects the aim of which is to establish central cataloguing in Hungary, no system offering permanent services has come into being. MOKKA (Magyar Országos Közös Katalogizálás - Hungarian National Union Cataloguing) is one of the most important projects in the frame of which the union catalogue has been organised, and a test version of the system started. The other is the system of libraries using the Corvina integrated system called VOCAL. The Amicus system of the National Széchényi Library became operational in 2001, being the integrated system of three libraries. Beside those mentioned, there are other cooperative schemes embracing a smaller group of libraries (e.g. Theca among the TinLib libraries, the union catalogue of ecclesiastical libraries, KözelKat, cooperation between libraries using OLIB, ALEPH, Szirén, etc.) The most important characteristics of the three main systems (MOKKA, VOCAL, Amicus), such as number of participants, number of bibliographic and authority records, number of documents, time limits, software, hardware, search interface, duplicate control, internal data exchange format, import and export data exchange format, number of uploading and downloading libraries, database, character set, etc., were summarized in a table. As data are analysed, more recent trends in the development of Hungarian librarianship have been observed that reinforce libraries' efforts to create a union catalogue system in which members were able to utilize bibliographic data input in the system. There is need for making special documents available in the frames of interlibrary lending. (At present the VOCAL programme is able to perform the functions required by the National Document Supply System).

The unified cataloguing system of state maintained libraries, based upon unified principles, is still to be realised. The use of different MARC formats presents one of the greatest obstacles. The National Széchényi Library and the Metropolitan Ervin Szabó Library use HUNMARC, while the majority of academic libraries use a type of USMARC which is, in turn different from the standard USMARC format used by MOKKA, though compatible with the requirements of the VOCAL system.

The conception of MOKKA should be reconsidered, it should be investigated if the records of the participating libraries ought to be included in a single central database, or a virtual union catalogue is to be established using the three major systems. The problem of different data exchange formats has to be solved, too, etc. The study offers of possible plan for development.

User interface of union catalogues on the web

KARÁCSONY Gyöngyi

Könyvtári Figyelő (Library Review) New Series, 11. (Vol. 47.) 2001. No. 4. pp. 659 – 671.

The first generation of OPACs was essentially an automated version of card catalogues offering the same data and retrieval possibilities as card catalogues. The second generation of OPACs, using keyword search and Boolean operators appeared by the middle of the 1980s. From the end of the 1990s the use of webPACs (online catalogues with web interface) is characteristic. The last one has the advantage over the former generations that it uses graphic tools and hypertext possibilities offered by the web. The concept of the catalogue has broadened since it offers more than information on the material of one single library. The author enumerates typical problems encountered during search from the users' point of view, and tries to answer them pointing out how these difficulties may be overcome by creating proper search environment. She summarizes the characteristic features of the three search possibilities (browsing, simple and advanced search), demonstrates the problems of keyword search, the issues related to the display of hits, and illustrates the examples with screens.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

MÁTRIKSZ – Broad Hungarian Information Retrieval Language Dictionary. A new chapter in subject retrieval

BÁNKI Zsolt

Könyvtári Figyelő (Library Review) New Series, 11. (Vol. 47.) No. 4. pp. 672 – 678.

The idea of setting up a professional committee the aim of which would be to examine the chances of the elaboration of a common subject retrieval system, that supported the searching of various library, bibliographic and other databases in the frames of a central service, occurred in Spring, 2001 at a meeting of the representatives of the Ministry of National Cultural Heritage, the Hungarian National Union Catalogue (MOKKA), and the national library. The committee (Subject Heading Committee) made a proposition regarding the tools of subject retrieval. The members of the committee have formed a consortium in order to be able to realise the conception, and submitted an application to the Government Committee on Information of the Prime Minister's Office. The conception included the elaboration of a broad information retrieval language dictionary that would be a cooperative system of sub-dictionaries, in which one of the dictionaries would be distinguished, but from the point of view of the user, the participating lists would be equal, and the bibliographic databases of participants could be searched with the same search interface. That is to say, MÁTRIKSZ would be the common dictionary of participating systems, forming a separate subject heading database, that would be independent from the databases of the participants, but would serve for searching them. The author shows the method of common searching and the use of the distinguished dictionary. The existing systems at the time of starting the MÁTRIKSZ are the following: the National Széchényi Library's thesaurus, the LCSH adaptation of the Debrecen University Library, the traditional subject heading list of the Szeged University Library, and the alphabetic index of the UDC. The article deals with the relation to UDC, describes the user software, and the interface as well as the technological background. The terms of the dictionary can be exported and imported in the HUNMARC/USMARC data exchange format for filing data elements. The unified database will start its operation in April, 2002 containing 113,000 subject terms. The way of development is unification, the further elaboration of equivalences, the enrichment of the services provided by the software, and the broadening of the scope of retrievable databases.

ABROAD

The metamorphoses of books (Les métamorphoses du livre)

CHARTIER, Roger (Transl.: ÁDÁM Anikó)

Könyvtári Figyelő (Library Review) New Series, 11. (Vol. 47.) No. 4. pp. 679 – 689.

A philosophical essay on the relationship between books and information science, on the sociology of reading habits, on the economic aspects of book publishing approached from the history of written culture and that of books.

Recent battles in the periodical market. The final battle or a standing war?

KOLTAY Tibor

Könyvtári Figyelő (Library Review) New Series, 11. (Vol. 47.) No. 4. pp. 690 – 693.

Members of SPARC (Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition), universities and research institutes, accepted that they buy SPARC supported publications for the value of 7,500 USD annually. Electronic publishing could reduce costs, but researchers insist that their articles be available through abstracting and indexing services. The Public Library of Science (PloS) makes efforts to convince publishers that the full text of articles in their journals should be put into archives open to the public, otherwise researchers will boycott these journals. According to another proposal, authors may themselves archive articles that have already got through review. Libraries may help academic institutions in changing the situation in journal publishing by supporting alternative ways of publishing.

Digital reference in the USA

BÁNHEGYI Zsolt

Könyvtári Figyelő (Library Review) New Series, 11. (Vol. 47.) No. 4. pp. 694 – 698.

Library reference tools have been enriched by possibilities offered by the internet. The author offers a survey of various forms of digital reference (e.g. asynchronous, such as e-mail, synchronous (chat), controlled (virtual reference), reference over IP (streaming video discussion between the librarian and the reader) in the on the basis of the Teaching Librarian homepage.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

10 reasons why Internet is no substitute for a library

HERRING, Mark Y. (Abstr.: Mohor Jenő)

Könyvtári Figyelő (Library Review) New Series, 11. (Vol. 47.) No. 4. pp. 699 – 702.

Libraries from a European perspective. The role and work of EBLIDA

HACKETT, Teresa (Abstr.: Mohor Jenő)

Könyvtári Figyelő (Library Review) New Series, 11. (Vol. 47.) No. 4. pp. 703 – 710.

BOOK REVIEWS

The manual of librarians. Vol. 2. (Könyvtárosok kézikönyve. 2. kötet) (Ed. Horváth Tibor and Papp István)

(Rev.: BENEDIKTSSON Dániel)

Könyvtári Figyelő (Library Review) New Series, 11. (Vol. 47.) No. 4. pp. 709 – 715

Getting acquainted in a volume : The first results of the Italian-Hungarian librarian meeting
Primo incontro italo-ungherese di bibliotecari : Budapest 9-10 novembre 2000 : problematiche e perspettive della ricerca sul materiale librario ungherese presente in Italia e sul materriale librario italiano presente in Ungheria.

The first Italian-Hungarian librarian meeting. Possibilities and difficulties of Hungarica research in Italy and Italica research in Hungary.

(Rev.: MOHOR Jenő)

Könyvtári Figyelő (Library Review) New Series, 11. (Vol. 47.) No. 4. pp. 716 – 720

The school librarian in the information society Learning and libraries in an information age. Principles and practice.

(Rev.: M. FÜLÖP Géza)

Könyvtári Figyelő (Library Review) New Series, 11. (Vol. 47.) No. 4. pp. 720 – 724.

FROM FOREIGN JOURNALS

(Abstracts)

Könyvtári Figyelő (Library Review) New Series 11. (Vol. 47.) No. 4. pp. 725 – 830.

INHALTSANGABEN

AUFSÄTZE

Der Bibliothekar und seine Zeit.
Zum Porträt des Bibliothekspolitikers Ervin SZABÓ

KATSÁNYI Sándor

Könyvtári Figyelő (Library Review) New Series, 11. (Vol. 47.) No. 4. s. 633 – 645.

Die Studie beschreibt von den ersten Jahren des 20. Jahrhunderts bis 1914 den Werdegang der Ideen von Ervin Szabó (1877-1918), dem ehemaligen Direktor der Hauptstadt-Bibliothek Budapest. Die ersten Jahre nach der Jahrhundertwende waren optimal für die Gründung einer grossen öffentlichen (public-library-artigen) Stadtbücherei. Szabó sympathisierte damals noch nicht mit den bürgerlichen Ansichten, er hatte mehr Vertrauen zu den Anregungen der organisierten Arbeiterklasse. Später, als er schon mit den Vertretern des einheimischen bürgerlichen Radikalismus' befreundet war, hatten sich bei ihm flexiblere bibliothekspolitische Ansichten herausgebildet.

Die Einführung des Public Library-Modells wurde in Ungarn schon mehrmals versucht. Nach den Misserfolgen wurde aber klar, dass eine öffentliche Bibliothek mit grösster Wahrscheinlichkeit nur in Form einer öffentlichen Hauptstadt-Bücherei ins Leben gerufen werden könnte. 1910 wurde ein Vorschlag über eine in Budapest aufzubauende öffentliche Bibliothek an den Stadtrat von Budapest eingereicht, den Ervin Szabó begutachtete und befürwortete. Die Hauptfrage war nur, ob die Bürger von Budapest für die Finanzierung öffentlicher Bibliotheken gewonnen werden konnten, wie die Bürger der angelsächsischen Länder.

Szabó schrieb über den Plan eines Bibliotheksnetzes in Budapest: man sollte in der Hauptstadt überall Zweigstellen haben, wo sich die kleineren Bibliotheken nach Möglichkeit freiwillig dem Netz anschliessen konnten. Diese Idee wurde nicht verwirklicht; es tauchte eine andere Lösungsmöglichkeit auf, es wurde nämlich die Gründung von Büchereien durch Spenden initiiert. Mit Hilfe der Spende von der Freimauer-Loge Deák entstand die Zweigbibliothek am Almássy-Platz, aber dieser Versuch wurde später nicht fortgesetzt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Die Stadtführung stellte die Ausgestaltung eines Zweigbibliothekennetzes im Rahmen der damals entwickelten sozialen Einrichtungen vor, aber Szabó missbilligte diese Konzeption. Mit vielen Schwierigkeiten entstand endlich die Zentralbibliothek, und später noch einige Zweigbibliotheken. Als die neue Hauptstadt-Bibliothek schon im Bau war, wurde die Neukonzipierung des Bibliothekswesens von Budapest nötig: Szabó schlug eine rationelle Kooperation unter den Grossbibliotheken durch Abgrenzung der Sammelgebiete vor: es sollte die geplante öffentliche Stadtbibliothek die gesellschaftswissenschaftliche Fachliteratur, die älteren Bibliotheken aber Humaniora sammeln. Die Direktoren der wissenschaftlichen Bibliotheken unterstützten aber diesen Vorschlag nicht. Es gab auch einen Disput zwischen Szabó und diejenigen, die lieber die Schulbibliotheken fördern wollten, während er die Literaturversorgung der Jugendlichen durch Zweigbibliotheken zu lösen gedachte. Später veränderte sich Szabós Meinung ein wenig in dieser Frage. Er wurde stets wegen der radikalen politischen und soziologischen Fachliteratur im Bestand der Hauptstadt-Bibliothek angegriffen.
Es war für seine Denkweise typisch, dass er aufgrund seiner liberal-bibliothekspolitischen Grundsätze ein breites Feld für sozialistisch-liberale Ideen im Bibliotheksbestand zuliess, während er als Politiker ganz anderer Meinung war.

Über die Verwirklichung eines Ungarischen Verbundkatalogisierungszentrums

BAKONYI Géza

Könyvtári Figyelő (Library Review) New Series, 11. (Vol. 47.) 2001. No. 4. s. 647 – 657.

Obwohl mehrere Projekte schon die Verbundkatalogisierung in Ungarn erzielten, gelang es bisher nicht, ein funktionierendes System aufzustellen. Eines der bedeutendsten Programme ist das sog. MOKKA-Projekt (Magyar Országos Közös Katalogizálás = Ungarische Verbundkatalogisierung), bei dem schon der Verbundkatalog und eine Test-Version des Systems verwirklicht wurden. Ein weiteres Programm ist das VOCAL-System der Corvina-(früher Voyager-) Anwender. Das dritte Programm ist das Amicus-System der Széchényi-Nationalbibliothek, das 2001 in Betrieb genommen wurde. Neben den erwähnten gibt es weitere, kleinere Verbundsysteme (z.B. Theca der TinLib-Anwender, der Verbundkatalog kirchlicher Bibliotheken, die Kooperation KözelKat oder die Zusammenarbeit der OLIB- und ALEPH-Anwender).
Eine zusammenfassende Tabelle zeigt die wichtigsten Merkmale der drei grossen Verbundsysteme MOKKA, VOCAL, Amicus (zB. die Anzahl der teilnehmenden Bibliotheken, Anzahl der bibliographischen Einträge, Authority-Datensätze, Anzahl der erschlossenen Dokumente, Software, Hardware, Suchoberflächen, Dublletten-Kontrolle, Daten-Austauschformate, Anzahl der abladenden Bibliotheken usw.). Bei der Analyse der Daten werden die neueren Entwicklungstendenzen des einheimischen Bibliothekswesens beschrieben, die die Bestrebungen der Bibliotheken zum Ausbau einer Verbundkatalogisierung stärkten, um die einmal im System befindlichen Datensätze übernehmen zu können. Man nimmt in Ungarn die Literaturversorgung durch Fernleihe gern in Anspruch, aber diese Funktion kann zur Zeit nur das Bibliotheksverbund VOCAL wahrnehmen.
Der Ausbau einer einheitlichen Verbundkatalogisierung in den staatlichen Bibliotheken steht noch an. Eine der grössten Schwierigkeiten bedeuten die verschiedenen MARC-Formate. Die Nationalbibliothek und die Szabó Ervin Hauptstadt-Bibliothek benutzt HunMARC, die Mehrheit der Universitäts- und Hochschulbibliotheken arbeiten aber mit USMARC, das aber von dem Standard-USMARC der MOKKA abweicht, obwohl es den Ansprüchen der VOCAL-Benutzer entspricht.
Das Konzept von MOKKA soll wieder überdacht werden: es soll untersucht werden, ob die Datensätze der teilnehmenden Bibliotheken in einer zentralen Datenbank, oder besser in einem virtuellen Katalog gesammelt werden sollten, der aus den Datensätzen der drei grossen Systeme bestehen könnte. Auch die Verdoppelung der Austauschformate soll gelöst werden.
Die Studie beschreibt ein mögliches Weiterentwicklungsprogramm.

Die Benutzeroberfläche der Verbundkataloge in dem World Wide Web

KARÁCSONY Gyöngyi

Könyvtári Figyelő (Library Review) New Series, 11. (Vol. 47.) 2001. No. 4. s. 659 – 671.

Die erste Generation der OPACs war ihrem Wesen nach eine maschienenlesbare Variante der Zettelkataloge mit gleichen Datensätzen und Suchmöglichkeiten. In der Mitte der 80er Jahre erschien die zweite Generation der OPACs mit Schlagwortsuche und mit Anwendung Boole'scher Operatoren; ab der zweiten Hälfte der 90-er Jahre sind aber die WWW-Kataloge als Ergebnis der Entwicklung von Netzwerken kennzeichnend. Der Vorteil dieser gegenüber den vorangehenden Generationen ist, dass sie auch graphische Instrumente haben und die Möglichkeiten des World Wide Web (Hypertext) ausnutzen. Der Begriff des Katalogs erweiterte sich, denn dieser gibt nicht bloss über den Bestand einer Bibliothek Auskunft. Der Autor beschreibt aus der Sicht des Benutzers die typischen Probleme eines Suchvorgangs, und versucht darauf zu antworten, wie man diese Fehler durch optimale Benutzeroberflächen beseitigen könnte.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Er fasst die Merkmale der Suchfunktionen (Browsen, einfache und erweiterte Suche) zusammen, stellt die Probleme der Schlagwortsuche vor, behandelt die Frage des Anzeigeformats der Suchergebnisse, und zeigt Beispiele mit Hilfe von Bildschirm-Illustrationen auf.

Die allgemeine Schlagwortliste MÁTRIKSZ. Ein neues Kapitel in der inhaltlichen Suche

BÁNKI Zsolt

Könyvtári Figyelő (Library Review) New Series, 11. (Vol. 47.) No. 4. s. 672 – 678.

In einer Sitzung der Vertreter des Kultusministeriums (NKÖM), der MOKKA (Magyar Országos Közös Katalógus = Ungarische Verbundkatalogisierung) und der Nationalbibliothek tauchte die Idee der Aufstellung einer Fackommission in Frühling 2001 mit dem Ziel auf, die Möglichkeit der Herstellung eines gemeinsamen Systems für Schlagwortsuche zu untersuchen, das als eine zentrale Dienstleistung funktionieren könnte. Das Konzept der entstandenen Schlagwort-Kommission enthielt einen Vorschlag für die Stichwortsuche. Die Mitglieder der Kommission gründeten im Interesse der Verwirklichung dieses Konzeptes ein Konsortium, und bewarben sich bei der Regierungskomissariat für die Informationsgesellschaft des Büros des Ministerpräsidenten um finanzielle Mittel. Ihre Konzeption beinhaltete die Erarbeitung einer allgemeinen Schlagwortliste, die aus einem System von Teil-Schlagwortlisten besteht, in dem eine der Listen zwar „dominierend" ist, aber aus der Sicht der Nutzung alle Teillisten gleichrangig sind, und durch eine entsprechende Benutzeroberfläche die bibliographischen Dateien der teilnehmenden Bibliotheken abgefragt werden können. MÁTRIKSZ ist also eine gemeinsame Schlagwortliste der teilnehmenden Bibliotheken, und stellt eine selbständige Schlagwortdatei dar, die von den jeweiligen Dateien der Teilnehmer unabhängig ist. Der Autor stellt die Art und Weise der Suche und die Benutzung der primären Liste vor.

Am Anfang befanden sich folgende Schlagwortsysteme in MÁTRIKSZ: das Thesaurus von der Széchényi-Nationalbibliothek (Köztaurusz), das Schlagwortsystem der UB Debrecen (eine Adaptation von Library of Congress Subject Heading), das traditionelle Schlagwortsystem der UB Szeged und ein Index der UDK. Die Studie befasst sich auch mit der Relation der Schlagwortlisten zur UDK, beschreibt die angewandte Benutzersoftware, die Suchoberfläche und die technischen Hintergründe. Die Termini der Schlagwortliste können in einem HunMARC/USMARC Datenaustauschformat exportiert und importiert werden. Die gemeinsame Datei wird schon in April 2002 mit etwa 113.000 Schlagworten funktionieren. Im weiteren kann diese Arbeit durch Vereinheitlichung und Erweiterung der Software-Dienstleistungen usw. noch gefördert werden.

AUSBLICK

CHARTIER, Roger: Die Metamorphosen des Buches (Les métamorphoses du livre)

(Übers.: Anikó ÁDÁM)

Könyvtári Figyelő (Library Review) New Series, 11. (Vol. 47.) No. 4. s. 679 – 689.

Ein philosophisches Essay über das Verhältnis von Buch und Informationswissenschaft - ausgehend von der Soziologie der Lesegewohnheiten, von den ökonomischen Fragen des Verlagswesens und der Geschichte der Schriftgut und des Buches.

KOLTAY Tibor: Neue Kämpfe auf dem Zeitschriftenmarkt. Die letzte Schlacht oder ein Stellungskrieg?

Könyvtári Figyelő (Library Review) New Series, 11. (Vol. 47.) No. 4. s. 690 – 693.

Die Mitglieder der SPARC (= Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition), Universitäten und Forschungsinstituten, entschieden sich, jährlich die von SPARC unterstützten Publikationen im Wert von 7500 USD zu kaufen. Durch elektronisches Publizieren sind die Kosten bedeutend zu mindern, obwohl die Forscher darauf bestehen, ihre Aufsätze durch Referatedienste erhalten zu können. PloS (public Library of Science) strebt sich an, dass die wissenschaftlichen Verlage schon nach sechs Monaten in öffentlichen Archiven die Texte der Zeitschriftenbeiträge unterbringen sollen, übrigens würden die Forscher diese Zeitschriften dann boykottieren. Nach einem anderen Vorschlag sollten die Autoren selbst ihre lektorierten („peer-reviewed") Studien archivieren. Die Bibliotheken könnten den Universitäten und Hochschulen dabei helfen, die Praxis des Zeitschriften-Publizierens zu ändern, wenn die Bibliotheken die alternativen Publikationsmöglichkeiten unterstützen würden.

BÁNHEGYI Zsolt: Digitaler Auskunftdienst in den USA

Könyvtári Figyelő (Library Review) New Series, 11. (Vol. 47.) No. 4. s. 694 – 698.

Mit dem Internet sind die Arbeitsmittel des Auskunftdienstes der Bibliotheken reicher geworden. Über die verschiedenen Tätigkeitsformen des digitalen Auskunftdien-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

stes in den USA /(zB. asynchrone (E-Mail), synchrone (Chat), kontrollierte (virtuelle) Reference, und über IP geführtes (direktes) Streaming-Videogespräch zwischen Bibliothekar und Leser)/ bekommen wir eine Übersicht auf Grund der Web-Site *Teaching Librarian*.

HERRING, Mark Y.: 10 Ursachen dafür, warum das Internet die Bibliotheken nicht ersetzen kann (10 reasons why Internet is no substitute for a library)

(Übers. und gekürzt von Jenő MOHOR)

Könyvtári Figyelő (Library Review) New Series, 11. (Vol. 47.) No. 4. s. 699 – 702.

HACKETT, Teresa: Bibliotheken aus einer europäischen Perspektive. Die Rolle und Tätigkeit von EBLIDA

Libraries from a European perspective. The role and work of EBLIDA)
(Übers. und gekürzt von Jenő MOHOR)

Könyvtári Figyelő (Library Review) New Series, 11. (Vol. 47.) No. 4. pp. 703 – 710.

BUCHBESPRECHUNGEN

Könyvtárosok kézikönyve. 2. kötet. (Handbuch der Bibliothekare. Bd. 2. Hg. von Tibor Horváth und István Papp)

(Rez.: Dániel BENEDIKTSSON)

Treffpunkt gemeinsames Buch: das erste Ergebnis des italienisch-ungarischen Bibliothekarstreffens

Könyvtári Figyelő (Library Review) New Series, 11. (Vol. 47.) No. 4. pp. 709 – 715.

Az olaszországi hungarika- és a magyarországi italica-kutatás lehetőségei és nehézségei.

Első olasz-magyar könyvtáros találkozó.
Primo incontro italo-ungherese di bibliotecari : Budapest 9-10 novembre 2000 : problematiche e perspettive della ricerca sul materiale librario ungherese presente in Italia e sul materiale librario italiano presente in Ungheria
(Rez.: Jenő MOHOR)

Könyvtári Figyelő (Library Review) New Series, 11. (Vol. 47.) No. 4. pp. 716 – 720.

Der Schulbibliothekar in der Informationsgesellschaft

Learning and libraries in an information age. Principles and practice.
(Rez.: Géza M. FÜLÖP)

Könyvtári Figyelő (Library Review) New Series, 11. (Vol. 47.) No. 4. pp. 720 – 724.

AUS AUSLÄNDISCHEN ZEITSCHRIFTEN (REFERATE)

Könyvtári Figyelő (Library Review) New Series, 11. (Vol. 47.) No. 4. pp. 725 – 830.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvtáros és kora

Vonások Szabó Ervin könyvtárpolitikusi arcképéhez

Katsányi Sándor

A millenniummal dúsított századfordulótól az első világháború kitöréséig terjedő időszakasz bővelkedik ellentmondásokban. Azt sem tudjuk, hogy a „hosszú" 19. század végének tekintsük, vagy a 20. század kezdetének – és ez korántsem formai kérdés. Hasonlóképpen *Szabó Ervin* (1877–1918) alakja, életműve is egyrészt a 19. század betetőzése (szikár racionalizmusa, a társadalmi haladásba vetett feltétlen hite jellegzetesen 19. századi), de hangsúlyozhatjuk alkotásának átívelését, alakjának eleven hatását a 20. században is.

A társadalom kultúraképének, könyvtárképének sebesen pergő változását e másfél évtized alatt egyetlen példa, a fővárosi kultúrpalota alapítványának sorsa is jól illusztrálja. A kétmillió koronás alapítványt eredetileg egy millenniumi pompával ékeskedő, reprezentatív kultúrpalotának szánták, *Toldy László* nem sokkal később városi könyvtár céljára akarta megnyerni, (ez átmenet lett volna a hagyományos tudományos könyvtár és a modern közkönyvtár között), aztán a Népház gondolata került napirendre, míg végre 1910-re kibontakozott az utolsó terv: egy public library jellegű nagy városi könyvtár, összekapcsolva egy tetszetős Népházzal. Ez az idea nyerőnek látszott, legalábbis induláskor. Rövidesen kiderült azonban, hogy mennyi új problémát teremt, milyen sok új könyvtárpolitikai feladattal jár. Erről szól ez az írás.

Könyvtárosból könyvtárpolitikus

Napnyi pontossággal tudjuk, mikor kezdődött Szabó Ervin könyvtárosi pályafutása, de mikor vált könyvtárpolitikussá? Az Iparkamara Könyvtárában töltött első években bizonyára nem: ebben az időszakban – melyet életrajzírói „Népszava-korszaknak" vagy „főagitátori korszaknak" neveznek – a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtárpolitikusi lehetőséget eltorlaszolta önmaga elől merev ideológiai-politikai nézeteivel.
Álljon itt egy példa ennek megvilágítására.
1902-ben népotthon-mozgalom volt kibontakozóban a fővárosban, kísérletek történtek a londoni People's Palace hasonmásának megvalósítására. Az országos könyvtárpolitika felfigyelt ennek könyvtári lehetőségére, (nem véletlen, hogy később ebből nőtt ki a tervezett új fővárosi könyvtár ügye, összekötve a kultúrpalotával.) Szabó Ervin ekkor a Népszava hasábjain egy anonim cikkben élesen támadta és mereven elutasította a kezdeményezést.[1] Bizalmatlan volt ugyanis a tervezett intézmény létesítőivel és támogatóival szemben, s nemcsak az „osztálygőgös" kormányhatalomtól határolódott el, hanem óvott „saját polgáraink terrorizmusától" is. Ekkori álláspontja szerint ilyen kulturális intézmények létrehozására csak azok a közösségek alkalmasok, „amelyekben a nép az úr", vagyis a szervezett munkások. Nyilvánvaló, hogy ez a mereven szélsőséges álláspont nemcsak a kérdés konkrét megoldásától zárt el, vagyis a modern és megfelelő nagyságrendű városi könyvtár létrehozásától, hanem egészében lehetetlenné tette a magyar könyvtárpolitikában való részvételt. „Az ifjú forradalmár" – politikai életrajzának íróját idézve – „nem volt hajlandó tudomásul venni, hogy *nincs két külön Magyarország*",[2] a könyvtáros Szabó Ervin sem volt hajlandó ekkor még tudomásul venni, hogy nincs két külön magyar könyvtárügy.
1903–1904-ben Szabó Ervin politikai, közéleti pályájában új szakasz kezdődött, a közvetlen politikai küzdőtérről egyre inkább kiszorulva, figyelme mindinkább a társadalom nem politikai, kulturális szférája felé fordult, világképe érzékelhetően kitágult, differenciálódott. Ekkor alakult ki fegyverbarátsága a polgári radikalizmus magyarországi képviselőivel, a *Huszadik Század* szociológusaival. *Jászi Oszkár* szenvedélyesen igyekezett barátját meggyőzni arról, hogy a művelődéspolitika nem épülhet a „munkáskultúra kontra minden más kultúra" elvre. (Ez a könyvtárügyben Szabó Ervinnél ekkor a „munkáskönyvtár kontra népkönyvtár" leegyszerűsítést jelentette.) Párizsi élményei hatására (ahol Jászi a népotthonok, népi egyetemek szorgalmas látogatója volt) írta Szabónak: „*Nem lehet a társadalmat úgy részekre osztani, mint ti szoktátok ... nem lehet azt mondani, hogy mi, egymillió szervezett munkás, mi egyedül fogjuk megcsinálni az új társadalmat.*"[3]

Az érvek nem maradtak hatástalanok. Egy év múltán, mikor Jászi intézményét, a Társadalomtudományok Szabad Iskoláját (melynek igazgatója volt) súlyos támadások fenyegették, Szabó vállalta, hogy a tervezett nagy és látványos összecsapásnál, a pécsi Szabadtanítási Kongresszuson *mint könyvtáros* kiáll a polgári radikálisok által szervezett szabadtanítási koncepció mellett. Ehhez viszont először saját magának kellett olyan könyvtári – könyvtárpolitikai – koncepciót kialakítani, amely

1.) megfelelt a polgári radikalizmus liberális elveinek (közvetve tehát megvédte a liberális szabadtanítási elveket is);

2.) közkönyvtárról lévén szó, valami módon beilleszthetőnek kellett lennie az országos könyvtárpolitikai elvekbe;

3.) elvileg nem zárta ki az osztályharc keretében, a munkásság érdekében történő felhasználást sem.

Szabó az ennek megfelelő modellt a public library nyugati, liberális változatában találta meg. 1907 tavaszától kezdődött a program részletes kimunkálása, az eredmény előbb *A Fővárosi Könyvtár Értesítőjé*nek füzeteiben látott napvilágot, majd – nagyot robbanva – elhangzottak fő tézisei a pécsi kongresszuson. Ezzel Szabó Ervin visszavonhatatlanul belépett a magyar könyvtárpolitikába, új megközelítést adva egy régóta feszegetett kérdésnek: milyen legyen a magyar public library?

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Eltérő könyvtárpolitikai kezdeményezések a public library magyarországi meghonosítására

„Csodálkozással párosuló irigykedéssel szemléljük a nyugat-európai, de még inkább az amerikai nagyvárosok egynémelyikének különös előrehaladását és nyilvános könyvtáraik számának évről-évre való szaporodását ...” Ezekkel a szavakkal kezdte programját 1894(!)-ben egy éppen csak induló, akkor még jelentéktelen könyvtári egyesület.[4] Úgy látszik, a századforduló táján a magukra valamit is adó könyvtárosok körében már szinte kötelezővé vált a public libraryre való hivatkozás, pedig a fogalom nálunk viszonylag új volt: első szakszerű ismertetését *György Aladár* adta 1885-ben. Utána viszont a magyar könyvtári elit körében igen gyorsan vált ismertté és kívánatossá a polgári társadalomnak és a modern nagyvárosnak ez a jellegzetes könyvtártípusa.[5]

De mikor lépett át a public library ügye a teóriák és vágyálmok, a „csodálkozással párosuló irigykedés” világából a könyvtárpolitika körébe? Ha látványos és jól datálható eseményhez ragaszkodunk, idézzünk fel egy könyvtártörténeti mozzanatot: *Wlassics Gyula* mint kultuszminiszter tájékozódni kívánva a nagyvilág könyvtárügyi tendenciáiról, kiküldi a londoni nemzetközi könyvtári konferenciára a Nemzeti Múzeum könyvtárának fiatal könyvtárőrét, *Erdélyi Pált*, aki hazatérve lelkesen számol be a miniszternek: *„Mindaz, amit hallottam és láttam, aminek része voltam, megtanított arra, hogy a mi diszciplínánk haladása és fejlődése ma az angol és amerikai könyvtárakra s embereikre van bízva.”*[6]

A politikus és a könyvtáros 1897-es találkozását akár jelképes eseménynek is tekinthetjük. Reálisabb azonban, ha a public library belépését a magyar könyvtárpolitikába onnét datáljuk, mikor a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa megtette első konkrét kezdeményezéseit az új könyvtártípus megvalósítására, tehát 1907–1908-tól. Több kísérlet is történt, párhuzamosan. A Tanács elnöke, Wlassics, állami könyvtárban gondolkodott, (ebben bizonyára korábbi miniszteri reflexei is közrejátszottak), a Nemzeti Múzeum könyvtárából kívánta, – kiemelve a Múzeum kereteiből, gyűjtőkörét általánossá szélesítve, funkcióit közművelődési feladatokkal gazdagítva – az első magyar public libraryt létrehozni. *„Nagy haladás lenne, ha ... a Múzeum könyvtára eddigi szűk kereteiből általános nagy könyvtárrá alakíttatnék ... Az ily központosított nagy könyvtár, esetleg az ő fiókkönyvtáraival, könyvkiadóhelyeivel és fiókolvasótermekkel sok előnyt egyesítene magában.”*[7]

Ez az út járhatatlannak bizonyult. De nem hozott eredményt *Ferenczi Zoltán* más úton járó, a vidéki könyvtárakra építő kezdeményezése sem. Ő már 1907-ben *„hazánk minden nagyobb városában amerikai mintát szem előtt tartó városi nyilvános könyvtárat”* kívánt szervezni,[8] s a nagyobb vidéki városok polgármestereit és könyvtárosait akarta rábírni arra, hogy a létező könyvtárak egyesítéséből hozzanak létre „a célszerűség értékének okos felismerésével” korszerű közkönyvtárat. A pécsi Szabadtanítási Kongresszuson és a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének közgyűlésein csak a tervekről esett szó, eredmények nem születtek.

Úgy tűnik, volt egy harmadik, rejtettebb út is: *Gulyás Pál* feltehetőleg népkönyvtári gyökerekből kívánta szárba szökkenteni az általa is ideálisnak tartott új könyvtártípust. Erre a szerepre a népkönyvtári támogatásban is részesülő intézmények közül a Budai (utóbb: Budapesti) Könyvtár Egyesület látszott a legmegfelelőbbnek. Az a könyvtár, mely nemcsak „csodálkozással párosuló irigységgel” szemlélte a nyugati könyvtárakat – mint idéztük -, hanem több módszerüket meg is valósította, mely a század első évtizedében gazdag állományával, központi olvasótermével és fiókhálózatával, s főleg könyvtárosainak ambícióival valahol félúton állt a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

népkönyvtár és a modern közkönyvtár között, (s ezért – közbevetőleg – könyvtártörténet-írásunktól több figyelmet érdemelne.) Mivel azonban nem városi, hanem társadalmi intézmény volt, és az olvasói díjakból tartotta fenn magát, nem állt mögötte olyan anyagi bázis, mely a kívánatos fejlesztést lehetővé tette volna. (Igaz, hogy a szakmában nagyra becsült bécsi városi könyvtár, a Zentralbibliothek is így működött, de más anyagi-társadalmi háttérrel.)

Az első kezdeményezések kudarcai nyilvánvalóvá tették: Magyarországon csak a legnagyobb városban, Budapesten van esély a public library létrehozására, s ott sem a merevebb tudományos könyvtárakra építve, hanem a dinamikusabb fővárosra, a modern gondolkodású főpolgármesterre, *Bárczy Istvánra* támaszkodva. Nem utolsósorban azért, mert ott a főkönyvtáros, Szabó Ervin Wlassics lépéseivel egy időben – 1907 tavaszától – elmélyülten foglalkozott a public library kérdéseivel, könyvtárában máris sokat megvalósított az új könyvtártípus sajátos vonásaiból. És ami talán a legfontosabb: 1910-ben az ország kulturális elmaradottságának felszámolását már aktuálisabb feladatnak tartotta a társadalmi forradalomnál. Így írt: *„Magyarországon ma és még sok időre mindenféle más kérdés sokkal aktuálisabb, mint a társadalmi forradalom. Ez az ország gazdaságilag és szellemileg elmaradt szegény világ, s ha azt tartjuk, hogy minden ország fejlődésében nagyjából ugyanazt az utat teszi meg – mezőgazdaságiból iparivá, feudálisból demokratikussá lesz – akkor be kell látnunk, hogy Magyarországnak még jó néhány közbeeső stációt meg kell járnia, amíg a szocialista forradalomra érette válik."* [9]

Ilyen elvekkel már részt lehetett venni az országos művelődés- és könyvtárpolitikában.

Wlassics Gyula elnöki minőségében 1910. február 21-én javaslatot terjesztett a fővárosi tanács elé *„a Budapesten létrehozandó közművelődési közkönyvtár ügyében"*. A véleményezéssel megbízott Szabó Ervin egyértelműen helyeselte a javaslatot, a főpolgármester, Bárczy István pedig nemcsak támogatta, hanem a közgyűléssel is el tudta fogadtatni. A magyar közművelődési könyvtárügy „kegyelmi pillanata" volt ez: minden együtt volt a régóta munkált ügy sikeres megvalósításához. Minden könnyen megoldhatónak látszott.

Nem sokáig.

Megnyerhetők-e a polgárok a közkönyvtárak finanszírozására?

Ez volt a 20. század elején a könyvtárpolitika egyik kulcskérdése. A példaképül szolgáló public libraryk nem egyszerűen jó (olvasóbarát, gyakorlatias, gazdaságos) könyvtárak voltak, melyeket történetesen a polgárság tartott fenn, hanem fordítva: azért lettek olvasóbarát, gyakorlatias, gazdaságos könyvtárak, mert a polgárság tartotta fenn őket a maga számára.

Milyen társadalmi erőforrások mozgósíthatók – és hogyan mozgósíthatók – a budapesti közkönyvtárak létrehozására? – ez volt Szabó Ervin könyvtárpolitikai törekvéseinek meghatározó kérdése. A problémával való birkózást jól tükrözik azok a harcok, melyeket 1910–14 között folytatott a fiókkönyvtárak megteremtéséért.

Mint ismeretes, Szabó az 1910-es *Emlékirat*ában nagyszabású, egész Budapestet átfogó fiókkönyvtári hálózatot tervezett, ennek alapjait azonban valamilyen úton elő kellett teremteni. (Szemben a központi könyvtár tervével, melynek létrehozása a millenniumi alapból biztosítottnak *látszott*.) Több út kínálkozott erre: a meglevő kisebb könyvtárak megnyerése a csatlakozásra, adományokból, szponzorálásból történő finanszírozás, a szociálpolitikai intézményekhez kapcsolódó könyvtárszervezés.

Szabó mindenekelőtt arra számított, hogy egy nagy és jól működő közművelődési könyvtár a kisebbeket – racionális megfontolás alapján – spontán

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

csatlakozásra, magyarán beolvadásra fogja késztetni. *„Itt is, mint a gazdasági élet terén, a nagy hal megeszi a kicsit"* – vélte. A reményei szerint így beáramló könyvállomány – az Emlékirat százezres nagyságrenddel számolt – két tucat fiókkönyvtár felállítását is lehetővé tette volna. Első lépésként Szabó a népkönyvtári jellegű intézmények vezérhajóját, a Budai Könyvtár Egyesületet akarta saját hadrendjébe állítani. Eleinte úgy látszott, hogy sikerrel: 1910–1911-ben az Egyesület vezetői még készek voltak a tárgyalásra, de mikor felismerték, hogy az Emlékirat nagyszabású kooperációs terveit a nagyobb könyvtárak visszautasították, azonnal visszaléptek a könyvtár átadásától. Ezzel leereszkedett egy sorompó: lényegileg bezárult a hálózatépítésnek az az útja, mely a meglevő kisebb könyvtárak önkéntes csatlakozására épült.

Maradt a másik út, az adományozás. Szabó Ervin előtt ideálként az angol-amerikai adományozó típusa lebegett: a gazdag polgár, aki pénzét a köznek ajánlja fel közintézmény létesítésére, a felhasználás módját pedig a szakemberekre bízza. (Szemben a hagyományos magyar könyvgyűjtemény-hagyományozóval.) Nagy körültekintéssel munkálkodott a modern „adományozó" alakjának társadalmi elfogadtatásán, s végül – nem utolsósorban fővárosi hivatali kapcsolatain keresztül – sikerült is rátalálnia egyetlenre: a szabadkőművesek Deák Ferenc páholya magyar Carnegie gyanánt késznek mutatkozott egy fiókkönyvtár felépítésének és berendezésének finanszírozására. Így jött létre az Almássy téri fiókkönyvtár, melyben Szabó egy új eszmény első jelentkezését látta, és minden publicitást fel is használt arra, hogy a társadalommal is így láttassa és fogadtassa el.

A példának nem lett folytatása, az áttörés csak félig-meddig sikerült. Ma már megválaszolhatatlan kérdés, hogy a világháború közbejötte nélkül vajon egy folyamat elindítója lett volna az Almássy téri könyvtár, ez a polgári adományokból felépült, egyébként nagyságában és megjelenésében meglehetősen szerény építmény, vagy magányos hirdetője egy út járhatatlanságának a magyar társadalmi körülmények között. (Az ezt követő „Neumann Miksa könyvtár" terve, illetve kudarca mindkét véleménynek egyaránt érvet ad.)

A fiókkönyvtárak létrehozásához szükséges társadalmi hátszél egészen más irányból fújt. A 10-es évek elejét Budapesten nemcsak a szociális feszültség jellemezte, hanem a szociális intézmények széles körű létrehozása is. (1911-ben jött létre a fővárosi szociálpolitikai ügyosztály, melynek programjában kiemelten szerepeltek a létrehozandó szociális intézmények: népházak, népszállók, diákszállók.) A városvezetés elsősorban a szociális intézmények keretében képzelte el a könyvtári fiókhálózat létrehozását. Nem kis gondot jelentett ez Szabó Ervinnek, aki politikusként szemben állt a munkásság „gyámolításával", s könyvtárpolitikusként is szilárd meggyőződése volt, hogy *„a munkásokat nem lehet olyan könyvtárba becsalogatni, amelyre már előre rásütötték a jótékonyság bélyegét."* A sors iróniája, hogy az „irodalmi népkonyhák" ostorozójának az első fiókkönyvtárat a Vág utcai Népházban egy valódi népkonyha – étkező, konyha, fürdő, éjjeli szálláshelyek – mellett kellett kialakítania. (Az itt korrektül megszervezett könyvtárat Szabó Ervin hivatalosan nem tekintette fiókkönyvtárának, jelentéseiből is „kifelejtette.")

Ugyancsak szociális jellegű intézménynek tekintette a város vezetősége az új munkástelepekre tervezett könyvtárakat. Szabó Ervin itt módot látott a peremkerületek munkásságának elérésére, ez vonzotta, de ugyanakkor visszariasztotta az itt kialakítható könyvtárak szűkössége és szegényessége. (Pl. a Százados úti lakótelepen az ingyenes népfürdő épületéhez kapcsolódó kis helyiséget ajánlották fel a könyvtárnak, akaratlanul is rányomva a népjóléti intézmény stigmáját.)

Végül is arra a kérdésre, hogy megnyerhető-e egy magyar város társadalma a közkönyvtárak anyagi támogatására, létre lehet-e hozni nálunk is társadal-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mi erőforrások mozgósításával korszerű közkönyvtárakat – Szabó Ervin tudatos könyvtárpolitikai erőfeszítései ellenére is csak felemás választ kapott. És semmivel sem volt megnyugtatóbb a társadalom válasza a tervezett grandiózus központi könyvtár esetében. Ennek történetét újabban *Sándor Tibor* kutatásai világították meg,[10] az általa feltárt tényekből arra következtethetünk, hogy a kudarcot nem írhatjuk közvetlen politikai okok számlájára, mint azt korábban gondolták, sokkal inkább egyes polgári rétegek anyagi jellegű ellenérdekeltsége juttatta zátonyra a terveket.

Végül is négy év erőfeszítéseinek eredménye: egy régi iskolaépületbe helyezett központi könyvtár, egy „adományozott", társadalmi forrásból felépült könyvtár, egy szociális lakótelepi fiókkönyvtár, egy diákotthoni s kuriózumként egy állatkerti fiók. Ehhez járult még a központi könyvtár épületében, saját erőforrásból létrehozott, mintának szánt, de igazi mintaként sose működő fiókintézmény. A tervezett több tucatnyihoz és a Szabó Ervin-i mércéhez képest szegényes eredmény, de mégis hídfőállása a modern könyvtárügynek, eljövendő nehéz sorsfordulatokat is kiálló hídfőállás.

Az új könyvtár és a régiek viszonya

1910–11-ben minden jel arra látszott mutatni, hogy egy-két év alatt felépül a Fővárosi Könyvtár új épülete, és az új könyvtár kapacitásában, olvasószolgálati tereiben, állománygyarapítási keretében, dolgozóinak létszámában nagyobb lesz, mint a hagyományos tudományos könyvtárak (a Nemzeti Múzeumé, az Egyetemé, az Akadémiáé) együttvéve. Elérkezett az idő Budapest egész könyvtárügyének újragondolására. Ez annál is indokoltabb volt, mert nagy tudományos könyvtáraink állományát az idők során sokkal inkább az adódó – kedvező vagy kedvezőtlen – körülmények alakították, semmint valamilyen racionális, a társadalom szükségleteire és egymásra is ügyelő megfontolás.

Előzőleg történt már egy könyvtárpolitikai kezdeményezés a kérdés rendezésére: Wlassics Gyula 1907–1908-ban felvetette a négy nagy budapesti könyvtár egyesítésének gondolatát, (összekapcsolva a budapesti public library megteremtésének tervével). A terv túl merész volt és megvalósíthatatlannak bizonyult. A probléma azonban a levegőben vibrált. Két év múlva Szabó Ervin az Emlékiratban új, könnyebben keresztülvihetőnek látszó javaslatot tett le az asztalra. Koncepciójának lényege a gyűjtőkörök és feladatvállalások egyértelmű elhatárolása volt, egy ésszerű és gazdasági előnyöket ígérő munkamegosztás, mely a könyvtárakat a specializálódás irányába terelte volna, megfejelve azzal, hogy a társadalomtudományt a felosztásban a tervezett városi nyilvános könyvtárnak szánta. A beterjesztett Emlékirat nyitva hagyta a kérdést, hogy a társadalomtudományt szűk értelemben (szociológia, szociálpolitika) kívánja-e könyvtárának fenntartani, vagy tágan értelmezve (a jogtudománnyal, közgazdasággal együtt). Pedig itt volt a kutya elásva.

Az Emlékirat ugyanis azt sugallta, hogy a régi nagy könyvtárak szakosodjanak a humaniórákra, (állományuk is, hajlandóságuk is erre mutat, jegyezte meg Szabó), a társadalomtudományt pedig, amivel megbirkózni elégtelen dotációjuk miatt nem tudnak, de talán nem is igazán akarnak, hagyják rá.

Mindkét terv – Wlassics korábbi javaslata és Szabó Emlékirata – egy erős, korszerű, nagy könyvtár elképzelésére épült, azzal a nagy különbséggel, hogy Wlassics, ekkor még állami könyvtárban gondolkodott, Szabó viszont városi intézményben. Nyilvánvaló, hogy a Szabó Ervin-i tervben a régi könyvtáraknak meghagyott „filosz tudományok"-kal szemben a rohamosan fejlődő, egyre nagyobb elméleti és gyakorlati igények hátszelétől támogatott társadalomtudományok jelentették az igazi távlatot a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtáraknak is. Nem csodálható, hogy a három érintett könyvtár vezetője egységesen úgy foglalt állást: a főváros fordítsa könyvtárfejlesztési lehetőségeit egy tisztán közművelődési könyvtárra, ne vállaljon szakkönyvtári feladatot. Ez esetben a meglevő tudományos könyvtárak, tehermentesülve a jelenleg őket terhelő közművelődési igényektől, jobban meg tudnak majd felelni hivatásuknak. Csakhogy Szabó Ervin e ponton nem tudott visszalépni: könyvtári stratégiájának alapeleme volt a vezetése alatt működő társadalomtudományi gyűjtemény beépítése a nyilvános könyvtárba. Így hát patthelyzet alakult ki: a tudományos könyvtárak gyűjtőkörének vitájában nem racionális szempontok ütköztek meg, hanem csoportérdekek és egyéni stratégiák.

Mindez nagyon hamar kiderült. *„Csakis közművelődési könyvtár kell, semmiféle toldalékkal"* – jelentette ki a az Emlékiratot megvitató szakmai értekezleten az Egyetemi és az Akadémia Könyvtár képviselője, igazgatója, és ezt üzente a Széchényi Könyvtár is Gulyás Pál cikkén keresztül. A kör bezárult. *„Már látom, hogy ez a munkamegosztás nem fog létrejönni"* – reflektált rá Szabó Ervin, de a tüskét élete végéig hordta magában. Még legutolsó, halála évében írt – vagy sugallt – könyvtári szakmai cikkében is visszatért rá: *„Budapest könyvtárügyének egy régi nagy baja az, hogy a meglevő könyvtárak közt akár közömbösségből, akár féltékenységből semmiféle tervszerű együttműködés nincs."* [11]

Más jellegű problémát jelentett és másféle konfliktust okozott a nyilvános közkönyvtárrá alakult Városi Könyvtár és a közművelődési funkciót betöltő régebbi kisebb könyvtárak viszonya. A fiókkönyvtárak minden várakozást felülmúló forgalma Budapesten igazolta a bevezetésükhöz fűzött reményeket. Más kérdés, hogy a public library világszerte csak a polgárosodott nagyvárosok talaján tudott létrejönni, tehát Magyarországon csak a gyorsan fejlődő Budapesten volt táptalaja, s ott is – mint láttuk – csak rendkívüli erőfeszítések árán lehetett meggyökereztetni. Az ország nagyobb részét kitevő „vidéki Magyarország" könyvtári ellátása továbbra is nyitott kérdés maradt. Wlassicsék a megoldást különböző könyvtári ellátó rendszerek párhuzamos fejlesztésében keresték, (a kistelepülések ellátására kidolgozott *Ferenczi–Mihalik–Gulyás*-féle koncepció ma is figyelemre méltó[12]), az ellentétek sarkítását kedvelő Szabó Ervin viszont könyvtárpolitikai retorikájában következetesen szembeállította az újat, tehát a public libraryt a régivel és elavulttal, amit nála a népkönyvtár testesített meg. A „public library kontra népkönyvtár" ellentétpárnak a budapesti könyvtárpolitikai harcokban megvolt a maga realitása,[13] utóbb azonban a két könyvtártípus neve a Haladás és a Maradiság szimbólumává misztifikálódott, elszakítva korabeli megvalósíthatóságuk reális kérdésétől.

Az ifjúság könyvtári ellátása

A századforduló Magyarországán a tanulóifjúság volt a könyvtárak mostohagyereke. Ellátásuk gyakorlatilag megoldatlan volt, jóllehet ők képezték az olvasni akarók legnagyobb tömegét, a potenciális olvasótábor túlnyomó részét. A könyvtárpolitika kulcskérdése volt: milyen keretek között akarja ezt a problémát megoldani. Több út kínálkozott:

- elsődlegesen az iskolákra épülő ellátási forma, vagy
- az iskola és a közkönyvtárak párhuzamos rendszere, vagy
- elsődlegesen a közkönyvtárakra épülő megoldás.

Wlassics *„az iskola és a free public library között bölcsen szervezett amerikai rendszer"* híve volt, (szemben az általa is ismert, de nem kedvelt iskolacentrikusabb francia megoldással). 1907–1909 között a „Szabó iskola" erről cikkező tagjai is az amerikai gyerekkönyvtárban, mint az iskolai könyvtá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rak célszerű *kiegészítésében* látták a megoldást.[14] Csakhogy Amerikában ugyanekkor egy másik, mondhatnánk: radikálisabb irányzat is jelen volt, mely a fiatalok ellátását kizárólag a városi könyvtárakon keresztül oldotta meg. Szabó Ervin ezt tekintette mintának: az 1910-es Emlékiratában az iskolai könyvtárak anyagának beolvasztását javasolta a Fővárosi Könyvtár tervezett fiókhálózatába.

Állásfoglalásában bizonyára szerepet játszott az a bizalmatlanság, melyet Szabó az iskolával mint az állami ideológia közvetítőjével szemben táplált,[15] de elsősorban itt is, mint minden más kérdésben, a racionális megoldások vonzották: a központosított felépítésű, üzemszerűen működő közkönyvtárak összehasonlíthatatlanul gazdaságosabban működtek, mint a kicsi és nem professzionálisan vezetett iskolai könyvtárak. Úgy vélte, ha az ő dinamikus könyvtárhálózata kapná mindazt az erőforrást, amiben az iskolai könyvtárak részesülnek, előbbre tudná vinni az ifjúság könyvtári ellátásának vajúdó ügyét. (A működés későbbi adatai igazolni látszottak gazdaságossági elképzeléseit: 1914-ben, bár mindössze négy, tanulóknak is kölcsönző fiók működött, ezek ifjúsági forgalma azonban csaknem kétszerese volt a főváros iskolai könyvtárai által kimutatott összes forgalomnak.)

Ám Szabó Ervin nem vette reálisan számításba a koncepciója ellen szóló szempontokat. *„Az iskolai könyvtárak teljesen céljuk vesztett intézmények"* – írta 1910-ben, jóllehet a magyar iskolai könyvtárak éppen ekkor kezdtek rátalálni saját céljaikra, funkcióikra. Ez idő tájt jelent meg *Neményi Imre* korszakot nyitó műve a fiatalok olvasási szokásairól és az őket ellátó könyvtárak szerepéről, s az ő megközelítése alapján Ferenczi is, Gulyás is világosan meghatározták kézikönyveikben az iskolai könyvtárak sajátos szerepét. S ekkor kezdett rendeződni fenntartásuk, állományalakításuk kérdése is: Wlassicsnak – még miniszterként – sikerült törvénybe iktatnia: *„Minden állami és községi elemi iskolában szervezessék iskolai ifjúsági könyvtár"*, s ezek állományépítését az ekkor szervezett Népiskolai Könyvtárakat Intéző Bizottság volt hivatott orientálni. Később, 1910-ben azt javasolta a közoktatási kormánynak, hogy minden épülő népiskolába biztosítson megfelelő könyvtárhelyiséget és olvasótermet. Ilyen szituációban azt várni, hogy az ügyben érdekeltek a Fővárosi Könyvtár új koncepciója és egyes amerikai példák kedvéért radikálisan felszámolják az éppen fejlődésnek induló új intézményt – merő illúzió volt.

S valóban: Szabó Ervin beolvasztási javaslatát már az Emlékirat legelső szakmai vitájában, az ún. szakértekezleten is ellenezték, ez volt az egyetlen szakmai vitapont, ahol Bárczy sem állt ki egyértelműen a könyvtár elképzelései mellett. Szabó azonban e téren hajlíthatatlan maradt: évek múltán is visszatért a kérdésre, s az első nagyobb fiók, az Almássy téri könyvtár megnyitása előtt megkísérelte elérni – ismét eredménytelenül – hogy legalább a kerület iskolai könyvtárainak anyagát adják át a fiókkönyvtárnak.

Az itthon el nem fogadott eszméit végül nemzetközi fórumon akarta nyilvánossá tenni: a lipcsei Népművelési Kongresszusra előadást vállalt a témáról. Előadásának fennmaradt szövege szerint[16] álláspontja lényegében nem változott, bár hangvétele ekkor már kevésbé volt radikális. Az előadásból nem lett semmi: 1914 őszén a tervezett konferenciát a világháború kitörése megakadályozta.

A világháború nem csak a lipcsei előadást sodorta el. Szabó Ervin a háború évei alatt sok más könyvtári tervvel együtt az iskolai könyvtárak anyagának átvételéről is lemondott, legalábbis többé nem hozta a kérdést elő. Egy késői kéziratának aforiztikus megállapítása mintha álláspontjának enyhüléséről tanúskodna: *„Az iskolába való ugyan könyvtár, de az iskola nem való a könyvtárba."*

Az idézet második fele már a Szabó Ervin-i gyerekkönyvtári modellre utal. Ha a könyvtárügy hosszú távú perspektívájából nézve tévútnak is bizonyult Szabó beolvasztási törekvése, mégsem volt haszon-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

talan. A bizonyítási kényszer ugyanis arra ösztönözte Szabó Ervint és könyvtárát, hogy az ifjúság ellátása terén mennyiségben és minőségben múlják felül a főváros iskolai könyvtárait. Az eredmény: az első magyar gyerekkönyvtárak, e könyvtártörténeti jelentőségű s mindmáig példamutató intézmények megszületése.

Politika és könyvtárpolitika avagy: mi történik, ha a politika behatol a könyvtárba?

Szabó Ervin könyvtárpolitikai koncepciója egyértelműen liberális alapelvekre épült, ez tette egyáltalán lehetővé könyvtárpolitikai szereplését, ezen a ponton kapcsolódott az „ó-liberális" Wlassics könyvtári koncepciójához: mindkét fél elfogadta azt a könyvtáreszményt, mely az angol-amerikai public libraryben testesült meg.

A liberális könyvtárpolitikai elveket valló Szabó Ervin politikusként szemben állt a liberalizmussal. A liberális működési elvekre épülő könyvtár mögé a Szabó-iskola, illetve Wlassics és köre merőben más nagypolitikai, stratégiai célokat állított. Mindkét fél érzékelte a társadalmi konfliktusok várható kiszélesedését: Szabó ezt harccá fokozni, Wlassics a könyvtár eszközeivel csendesíteni akarta. Szabó Ervin a könyvtárat végső soron „az élet harca", a „társadalmi és gazdasági érdekérvényesítés" eszközének tekintette, s bízott benne, hogy a szabad választékból olvasói meg fogják találni azt, „amire mint harcosoknak szükségük van." A liberális játékszabályok szerint felépített könyvtár tehát Szabó ideológiája szerint az osztályharc legalizált eszközévé válhat. Wlassics célja a közkönyvtárakkal ennek homlokegyenest ellenkezője volt: *„A huszadik század a nagy társadalmi átalakulások, a társadalmi erők eltolódását rejti magában. Ennek a nagy fejlődési folyamatnak békés fejlődéssel kell megtörténnie. Ennek legbiztosabb eszköze a műveltség általánosítása."*

A stratégiai célok távlati eltérése talán még nem okozott volna közvetlen konfliktust. Szabó azonban beépített koncepciójába két csatornát, melyek a liberális elvek fenntartása mellett is utat nyitottak a szocialista eszmék beáramlása számára. Egyrészt ragaszkodott könyvtára társadalomtudományi gyűjtőkörének elismertetéséhez, (ami legalizálta bármilyen tendenciájú, tehát a szocialista művek beszerzését is,) másrészt ragaszkodott a liberális gyűjtőkör olyan értelmezéséhez, mely a szélsőséges irányzatú művek közkönyvtári beszerzéséhez is jogot adott.[17]

A könyvtári szakmai kérdésekkel nem sokat bíbelődő közvélemény éppen ezekre a politikai indíttatásból (is) kiépített csatornákra figyelt föl: a város pénzén gyarapodó szakkönyvtárra és a szocialista – s más radikális – irodalom markáns jelenlétére. A Szabó Ervin könyvtárát, könyvtárpolitikáját támadó, 1910 után írt újságcikkek, ha összegyűjtenénk őket, vaskos kötetet tennének ki, alig van azonban köztük olyan, amelyik ne e két pont valamelyikére lőné nyilait. A bulvár-szintű, alpári hangvételű cikkektől a kulturált színvonalú tanulmányokig terjedő támadások mind a *politikus* Szabó Ervin ellen szóltak, s egyetlen sincs, mely a modern nyilvános könyvtár létjogosultságát önmagában kérdőjelezné meg, „népkönyvtári" alapállásból.

Azt is hozzá kell tennünk, hogy a támadások gyakran áthallásra épültek: a tollat fogók a politikus Szabó Ervin eszméit vetítették rá – akaratlanul vagy szándékos csúsztatással – Szabó könyvtárosi életművére. Ő maga következetesen ilyen csúsztatásnak értelmezte a kritikákat, s hálás volt, ha a szakma is ilyen szellemben védte meg őt, mint pl. a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa hivatalos lapjának állásfoglalása: *„A Fővárosi Könyvtár ... minden körülötte mesterségesen fölnevelt félreértés és gyanúsítás ellenére s azzal ellentétben csak egy célt ismert és ismer: a kultúra emelését, egyedül és kizárólag az objektív könyvtárpolitika eszközeivel."* [18]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Azok táborában találkozunk ilyen állásfoglalással, akik a *mű* épülését, az európai színvonalú könyvtár létrehozását, a főváros gazdagodását fontosabbnak ítélték, mint a fennálló – áthidalhatónak tekintett – politikai ellentéteket. E táborba tartozott a könyvtárügy irányítói részéről Wlassics Gyula, Mihalik József, a főváros vezetői részről Bárczy István, Wildner Ödön és mások is. A másik táborban viszont úgy vélték, hogy a könyvtár pozitív értékeinél nagyobb az a veszély, ami a radikális politikai irányzatok részéről a társadalmat veszélyezteti. A szakma köreiből Gulyás Pál vált egyre inkább ennek a szemléletnek a képviselőjévé. Gulyás hivatali helyzetének ellentmondásosságából fakadt az Emlékiratokra írt, tanulmánynak beillő válaszának kettős arculata: amíg *elvileg* elismerte a public library magyarországi meghonosításának fontosságát, *gyakorlatilag* mindenben gáncsolta Szabót. És minden kis szakmai hiba mögött Szabó szocialista meggyőződését vélte felfedezni: *„A múlt és a jelen túlságosan pesszimisztikus felfogása és a jövőbe vetett indokolatlan optimizmus általános szocialista jellemvonás, amely teljes mértékben megnyilvánul Szabó Emlékiratában."* [19] Gulyás Pál volt az első, aki Szabó könyvtárpolitikáját mindenestől szocialistának minősítette, – nem is sejtve, milyen hosszú sort nyit meg ezzel.

Két könyvtári központ Magyarországon?

„Ha valaki a magyar könyvtári és múzeumi szervek és szervezetek szerint ítélné meg könyvtárügyünk fejlettségét, a legkedvezőbb véleményt kellene, hogy alkossa" – vélte a nemzetközi összehasonlításban ugyancsak járatos Szabó Ervin. S valóban, a századforduló körül már létrejöttek a magyar könyvtárügy irányításának szervei (a Tanács, a Főfelügyelőség, a Szövetség) és orientálásának eszközrendszere (folyóirat, kiadványok, anyagi ösztönzés lehetőségei). A szervezet korszerű volt, tevékenysége azonban – ha a nyugati könyvtári szaksajtóhoz, könyvtári vitafórumokhoz mérjük, mint tette azt Szabó Ervin is idézett cikkében „egy régi könyvtáros" álnéven, – már vitathatóbb.[20] A Tanácsban a tudományos könyvtárak képviselői túlsúlyban voltak, a public library ügyét Szabó Ervin – mint tanácstag – egyedül képviselte. Wlassics Gyula elnökként nyitni kívánt ugyan az új irányzatok felé, de ennek gyakorlati következményeit a könyvtárügy eszközrendszerében nem tudta, vagy talán nem is mindenben akarta levonni. (A folyóiratokat továbbra is a hagyományos témák uralták, az anyagi ösztönzést a népkönyvtárak kapták stb.) Szabó Ervin egy ideig abban bízott, hogy a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetsége, mint az *„egyetlen némiképp autonóm szervezet ezen a téren"* fórumot fog biztosítani új törekvéseinek szélesebb körű szakmai bemutatására és megvitatására. Csalódnia kellett: a Szövetség működése formális tevékenységben merült ki, s Szabó javaslata ellenére sem vett programjába olyan témákat, mint a szabadpolc, a gyermekkönyvtárak, az iskola és a könyvtár, a hátrányos helyzetűek és a könyvtár stb. Szabó Ervinnek az új típusú könyvtár problémáit magának kellett kidolgoznia, mintegy rivalizálva a hivatalos könyvtári szervekkel, – és ez talán nem is esett nehezére.

Nem lehet nem észrevenni a párhuzamot és a rivalizálást. A hivatalos *Múzeumi és Könyvtári Értesítő* mellett megjelent a folyóirat jellegű *A Fővárosi Könyvtár Értesítője*, a *Magyar Könyvszemlével* szemben állt a *Könyvtári Szemle*, a hivatalos *Népkönyvtári Címjegyzékre* a *Mintajegyzék* volt a válasz, s ha Gulyás az egyetemen kezdte oktatni a könyvtártudományt, Szabó nagy ambícióval szervezte meg saját könyvtárosképző tanfolyamát. A könyvtártudományi szakkönyvek különgyűjteménnyé növekedve rivalizáltak egymással.[21] Végül is Magyarországon két könyvtári központ kezdett

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kialakulni: a hivatalos és egy másik, virtuális, szellemi centrumként létező.

Mindez akkor vált igazi konfliktusforrássá, mikor a német könyvtárügyre mindig is figyelő Gulyás Pálnak azt kellett ott látnia, hogy egy virtuális központból valódi is válhat: *Walter Hofmann* vezetésével működni kezdett a második német könyvtári irányító intézmény, a *Deutsche Zentralstelle für volkstümliches Büchereiwesen,* a Német Közművelődési Könyvtárügyi Központ. S ami Németországban lehetséges, miért ne történhetne meg Magyarországon is? De Gulyásnak e nélkül is feltűnhetett a párhuzamosság, hiszen Hofmann „szociális pedagógiá"-ra épülő eszméi nem álltak távol a Fővárosi Könyvtár igazgatójától. (*„Ha mindenhol úgy dolgoznának, mint itt, az ön könyvtárában"* – búcsúzott első látogatásakor Szabó Ervin Hofmanntól – *„ akkor könnyebb dolgunk lenne a szocializmussal".*)

Gulyás csak az alkalomra várt, hogy nyilvánosan „lerántsa a leplet", rámutasson a párhuzamra, s eleve védekezhessék annak megvalósítása ellen. A Fővárosi Könyvtár – írta egy könyvkritika apropóján – *„a mi állami Zentralsellénkkel, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyeletével és Tanácsával szemben meg akarja szervezni az ő külön Zentralstelléjét ... de ha hitünk szerint Németországban is sok a két Zentralstelle, úgy engedjék meg, hogy mi meg magunkra nézve tartsunk két központi irányító szervet fölöslegesnek."* [22]

Gulyás cikke 1916-ban jelent meg, a háború második évében. A küzdelmekbe belefáradt Szabó Ervin ekkor már nem épített „második Zentralstellét", a neki címzett támadás nem talált. De Gulyás mondatai a Hofmannról cikkező *Dienes Lászlónak* is szóltak, és ez már telitalálat volt: Dienes harmadfél év múlva, már könyvtárügyi megbízott népbiztosként, valóban létrehozta az új Könyvtárügyi Tanácsot s a Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézetet. Párhuzamosság azonban nem állt fenn, mert a régi könyvtárügyi irányító szerveket – Gulyás munkaadóját is – megszüntette.

A könyvtárpolitikus összegez és előre tekint

Szabó Ervin életének utolsó négy éve egyben a világháború négy éve is volt. 1914 éles cezúrát jelentett könyvtárpolitikai pályafutásában. A tervezések, könyvtáralapítások, a hálózatszervezés és a nagy szakmai viták kora lezárult, legfontosabb feladattá most a megteremtett mű megőrzése vált.

Bár mozgástere beszűkült, könyvtárpolitikai pályájának ez a szakasza, – Szabó Ervin estéje, – nem csak beszűkülést jelentett: gazdagodást is. Világfelfogása, társadalmi, politikai nézetei is elmozdultak, – ez már az a Szabó Ervin, aki betegágyához majd Babitsot kéreti, a moralista Szabó Ervin, aki így összegez: *„Amiért élni érdemes, az a tevékeny élet, az élet, amely alkotásokban nyilvánul meg, az új értékeket teremtő élet."* [23] Könyvtárosi perspektívája is tágabbra nyílt, toleránsabbá vált, megőrizve elvi alapvonásait. Sajnos csak töredékben maradt ránk az ez időben elkezdett, félbehagyott műve, melyben káté jellegű tömörséggel összegezte a könyvtárról vallott nézeteit.[24] Ha ezekhez a tézisekhez hozzátesszük azokat a könyvtárpolitikai esszéket, melyeket a könyvtár *Értesítő*ibe, éves beszámolói elé írt, képet kapunk könyvtárpolitikai nézeteinek végső kibontakozásáról.

A könyvtár célja, legelső feladata a nemzet általános emelése – mondja a kézirat, a nemzeté, *„a Kelet és Nyugat választómezsgyéjén ingadozó oly haladott, de annyira elmaradt magyar népé és magyar országé ... a mi szegény országunké"* – ahogy máshol írja.[25] S az Értesítő esszéi megnevezik a másik alapvető feladatot: az európai kultúra közös értékeinek védelmét, megőrzését. Az ilyen célokat követő könyvtár eleve demokratikus intézmény: *„Kiindulópontja csak a közösség álláspontja lehet."* Ennek megfelelően: *„A könyvtárnak közösségével szemben várakozó állásba kell helyezkednie. Csak a legkisebb*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

népkönyvtárnak szabad korlátozott olvasóközönségével szemben a passzivitásból kilépnie."

Az utóbbi kijelentés – szemben a pécsi Szabadművelődési Kongresszuson kifejtett radikális liberalizmussal – már bizonyos keretek között engedményt tesz a könyvtár nevelő szerepének is, újrafogalmazva a problémát: *„A nevelés a könyvtár létének nem föladata, de következése."* Engedményt tesz, korábbi álláspontjának lazításával, az iskolai könyvtárak irányában is: *„Az iskolába való ugyan könyvtár ..."*

A könyvtárpolitika végső, távoli célja: *„A könyvtár párhuzamos kifejlesztése az iskola magasságába."* A jövő, a távoli és a közeli, egyre többet foglalkoztatja Szabó Ervint. Kéziratának könyvtárpolitikai fejezetét ezzel zárja: *„Vetünk, ahol nem fogunk aratni, és aratunk, ahol nem vetettünk – ezt írnám minden könyvtár kapuja fölé."*

Ez már a moralista Szabó Ervin végső bölcsessége. A könyvtárpolitikus azonban rövidebb távra is prognózist készített: többször is foglalkozott a háború után várható társadalmi helyzettel, s benne a könyvtár sejthető jövőjével. Prognózisából korántsem a Tanácsköztársaság diadalmas hangulatú könyvtárügye tárul elénk. Éppen ellenkezőleg: úgy látta, hogy a gazdasági erőforrásokat és tartalékokat a háború felélte, a valuták inflálódnak, a háború után általánosan rossz gazdasági helyzetre lehet számítani. A polgárok nehéz anyagi helyzetbe kerülnek, s helyzetükben osztozni fognak a könyvtárak is, mert csökken korábbi társadalmi támogatottságuk. Ráadásul a szabadabban mozgó magángazdaságok magasabb béreikkel el fogják csábítani a rosszul fizetett köztisztviselői munkahelyekről a legönállóbb, vállalkozó szellemű könyvtárosokat. 1918-ban, nem sokkal halálos betegsége előtt, még feladatot jelölt ki a könyvtárügy jövendő vezetőinek: reméli – írta –, hogy a háborút követő években *„semmiféle pénzügyi nehézségre való hivatkozással nem lehet majd elhallgattatni a magyar könyvtárügy vezetőinek remélhetőleg hangosan megnyilatkozó igényét."*

Szabó Ervin temetésén – forradalmak előszelei fújtak már – nem a halott komor jóslatait idézték a szónokok. Szakmai és erkölcsi nagyságát az egykori küzdőfél-küzdőtárs, Wlassics Gyula idézte fel hozzá méltóan:[26] *„Vannak, akik nézeteitől eltérő eszmekörben élnek, de bizonyára egy sincs ezek között, aki ne méltányolná az ő nemes gondolkodását és különösen nagy érdemeit, melyeket a magyar, de főképpen Budapest könyvtárügye fellendítésének becsületes, odaadó munkájával szerzett."*

Jegyzetek

1 Népotthon. In: Népszava, 1902. febr. 25. – Szabó Ervin szerzősége Soós Pál kutatásai nyomán bizonyítottnak vehető.

2 LITVÁN György: Szabó Ervin, a szocializmus moralistája. Bp. Századvég. 69.p.

3 JÁSZI Oszkár levele Szabó Ervinhez 1905. febr. 5. In: Szabó Ervin levelezése. 1978. 2. köt. 33.p.

4 A Budai Könyvtár Egyesület Évkönyve, 1894. Jurman Miklós bevezetőjéből.

5 Erről a folyamatról TÓTH Gyula adott kitűnő feltárást: Áttörések. A public library megjelenése és első térhódítása Magyarországon. In: Könyvtári Figyelő, 1999. 2. sz. 223-235. p.

6 Erdélyi jelentését KÉGLI Ferenc: 100 éves könyvtár Székesfehérváron. c. könyvének bevezetőjében idézi VOIT Kriszta bevezető tanulmánya.

7 Wlassics Gyula elnöki megnyitó beszédei a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetsége közgyűlésein. Bp. 1912. A szombathelyi beszéd 1908-ban. 52.p.

8 FERENCZI Zoltán: A nép- és városi közkönyvtárakról. In: Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1907. 1. sz. 13-18.p.

9 SZABÓ Ervin: Kellenek-e forradalmárok? In: Társadalmi forradalom, 1910. dec. 24.

10 SÁNDOR Tibor: „Egy amerikai méretű budapesti kulturmű". Gépirat, 1992. 32. p.

11 A Városi Nyilvános Könyvtár Igazgatósága: Keleti könyvtárak ügye Budapesten. In: Turán, 1918. 3.sz. 163.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

12 TÓTH Gyula: A megyei könyvtári hálózat problématörténete. In: Könyvtári Figyelő, 1992. 4.sz. 660-673. p.

13 Párhuzamosan működött – Szabó Ervin egyesítési-beolvasztási javaslata ellenére – a két hálózat: a népkönyvtárak 30-40 ezer kötetes állományukkal és a Városi Könyvtár fiókhálózata, melynek csak 1916-ra sikerült ezt a nagyságrendet elérnie.

14 Wlassics nézeteiről ld. a Nagyváradon mondott elnöki beszédét, i.m. 93. p. A Fővárosi Könyvtár munkatársainak véleményét ld. A Fővárosi Könyvtár Értesítője 1907-1909. évfolyamaiban.

15 A Népiskolai Könyvtárak Intéző Bizottságának vezetője az a Tóth Rezső volt, aki a pécsi Szabadtanítási Kongresszuson a legélesebb ideológiai támadást intézte Szabó Ervin ellen.

16 Jugendbibliotheken in Ungarn. Gépirat, 1914. Fordítása: Könyv és Nevelés, 2000. 2. sz. 78-81. p.

17 Mindkét oldal az „irányzatmentes" állománygyarapítás elvi alapján állt, ezt azonban a hivatalos könyvtárpolitikának megfelelően Gulyás kézikönyve úgy értelmezte, hogy a közkönyvtárnak ki kell zárni minden irodalmat „melyben szűkkeblű irányzatosság nyilatkozik meg akármiféle párt vagy felfogás érdekében", Szabó értelmezése szerint viszont minden fontos irányzatnak képviselve kell lennie, a pártirodalomnak is. „Sokszor megértük már, hogy ami egyszer egy kis párt megnyilatkozása volt, rövidesen uralkodó nézet, »közvélemény« lett."

18. MIHALIK József: A Budapesti Városi Nyilvános Könyvtár. In: Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1917. 227.p. Ld. még: Szabó Ervin köszönőlevele Mihalik Józsefhez 1918. febr. 15-én.

19. GULYÁS Pál: Az új fővárosi könyvtár körül. In: Magyar Könyvszemle, 1910. 4.sz. 358.p.

20. „Egy régi könyvtáros" /Szabó Ervin/: Szövetségünk közgyűléséhez. In: Könyvtári Szemle, 1913. 6.sz.

21. HANGODI Ágnes: A „Habent sua fata libelli" tétel igazságának vizsgálata egy könyvtártudományi gyűjteményben. In: Könyvtári Figyelő. 2001. 3. sz. 451–468. p.

22. GULYÁS Pál: Dienes László: Walter Hofmann könyvtári törekvései. (Könyvszemle.) In: Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1916. 2. sz. 206.p.

23 SZABÓ Ervin: Az Európai kultúrközösség a háború után. In: Könyvtári Szemle, 1915. 1-3. sz. 2. p.

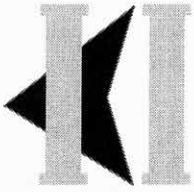
24 Könyv. Könyvtár. Kivitel (Befejezetlen tézisek a könyvről és a könyvtárról.) Szabó Ervin kézírásával. 13 p. – A kézirat Kőhalmi Béla hagyatékából került 1981-ben a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárba. Fakszimilében publikálta Remete László In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve. XIX. 1979-1980. Bp. 1983. 53-58.p.

25 SZABÓ Ervin: Háborúban – a Könyvtári Füzetek elé. In: Könyvtári Füzetek 1.sz. 1916. 3-9.p.

26 Elnöki megemlékezés a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának ülésén. In: Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 1918. 3-4.sz. 202. p.

Az Európa Tanács budapesti Információs és Dokumentációs Központjának gondozásában megjelent A köztisztviselők etikai kódexe c. füzet, mely az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága által elfogadott ajánlást, valamint egy kódex mintát tartalmaz. Veszélyeztetett kisebbségi kultúrák címmel az EU jelentéseit és határozatait is megjelentette a központ angol és magyar nyelven a cigány, a jiddis, az aromán (a Balkán-félszigeten élő etnikai kisebbség) és a csángó kultúráról.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben



Könyvtári Intézet
Könyvtártudományi Szakkönyvtár

Budapest, I. Budavári Palota F épület, VIII. emelet
Levélcím: 1827 Budapest, Telefon: 224-3793, Fax:224-3795,
E-posta: kszk@oszk.hu

Hol keresse a hálózaton számítógépes szolgáltatásainkat?

– 2001. december –

(az URL-ek esetleges változásairól folyamatosan hírt adunk)

honlap:
http://www.ki.oszk.hu/konyvtar

on–line katalógus:
http://nektar.oszk.hu

gyarapodási jegyzék:
http://www.ki.oszk.hu/konyvtar/gyarap

könyvtárközi kölcsönzés, elektronikus dokumentumszolgáltatás:
kszk@oszk.hu vagy szabozs@oszk.hu

adatbázisok – MANCI és THES:
http://w3.oszk.hu/manci.htm
(a LISA-t könyvtárunkban helyben szolgáltatjuk)

Könyvtári Figyelő:
http://www.oszk.hu/kiadvany/kf

magyar könyvtári lapok tartalomjegyzéke:
http://www.oszk.hu/szerv/ki/tartj/tartjegy.htm

e-postai tájékoztatás könyvtárunkban:
kszk@oszk.hu

on–line tájékoztatás a Libinfo keretében:
http://www.mit-hol.oszk.hu

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A következő három tanulmány a közös katalogizálása aktuális kérdéseiről szervezett konferencián hangzott el 2001. október 17-én az Országos Széchényi Könyvtárban

A magyar közös katalogizálási központ megvalósításáért

Bakonyi Géza

Miközben az Egyesült Államok Ohio állama egyetemeinek és főiskoláinak igazgatói által 1967-ben alapított Ohio College Library Center (OCLC) most ünnepli 35 éves évfordulóját, miközben az európai nemzeti könyvtárak a ONE2 (Opac Network in Europe) projekt keretében már az országhatárokon túlnyúló közös katalógus, és a hozzá csatlakozó európai dokumentumellátó rendszer kiépítésének második fázisán is túl vannak, a magyar könyvtáraknak még mindig nem sikerült saját közös katalogizálási programjukat megvalósítani.

A magyar közös katalogizálási projektek évtizedes múltra tekinthetnek vissza (ha a terveket is számba vesszük, még régebbre), mégis, a kilencvenes évek második felében létrehozott Magyar Országos Közös Katalógus (MOKKA) projekt mára – számtalan külső és belső nehézséget legyőzve – csak a központi katalógust és rendszer teszt verzióját tudta megvalósítani. Tényleges közös katalogizálási rendszerről, folyamatos munkáról még mindig nem beszélhetünk.

Ugyanakkor, a MOKKA késlekedését „kihasználva", két másik jelentős program is létrehozta a maga közös katalogizálási rendszerét. A Corvina integrált rendszert használó könyvtárak VOCAL rendszere már több mint két éve működik, potenciálisan 21, ténylegesen nyolc könyvtár részvételével (ennyien végzik a feltöltést). Az OSZK 2001-ben üzembe helyezte Amicus rendszerét, mely jelenleg is két könyvtár közös katalógusa és egyben közös integrált könyvtári rendszere (OSZK és Könyvtártudományi Szakkönyvtár), a harmadik könyvtár (a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára) bekapcsolása pedig már technikailag teljes mértékben megoldott, rövidesen megvalósul. S akkor még nem említettük az OLIB és az ALEPH rendszereket, amelyek

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ugyancsak képesek a hasonló szoftvert használó könyvtárak katalogizálási együttműködésére. De említhetnénk a jelentősebb központi számítógépes katalógussal rendelkező rendszereket is: a Szirén rendszerek katalógusát, a TinLib könyvtárak kezdeményezését (Theca), az egyházi könyvtárak közös katalógusa, illetve a virtuális közös katalógusokat, mint az OSZK Z39.50 zsilipje, a KözelKatot.

A jelenlegi helyzet

Az egyes rendszerek paramétereiről különböző verziók láttak napvilágot, ezért érdemes egy pillantást vetni az alábbi táblázatra, amely a három nagy közös katalogizálási rendszer jellemzőt, pillanatnyi, tényleges adatait tartalmazza.

	MOKKA	VOCAL	OSZK
Tagok	15 (17)	21	2 (3. előkészületben)
Ebből VOCAL	5	21	
Résztvevő szoftverek száma	6	Corvina (+2)	Amicus
Bibliográfiai rekordok	1.400 000	1.900 000	kb. 500 000
Authority rekordok	1.100 000	1.400 000	Jelenleg nincs, de kezelésük megoldott a rendszerben
Leírt dokumentumtok	kivéve periodikák és analitikus dokumentumok	minden	minden
Dokumentumok időbeni korlátja	A tagkönyvtárak által átadott állomány	1800 előtt: 18.741 1800–1900: 45.602 1900–1976: 250.763	1976-
Szoftver	Corvina	Corvina	Amicus
Szállító	Dataware	Dataware	ELIAS
Hardver	NIIF SUN	DEENK SUN	IBM F50
Z39.50	Részleges	Részleges	Teljes
Keresési felület	WebPAC	WebPAC	LibriVision
Duplum ellenőrzés	Van	Kumulatív adatbázis, variánsokat és duplumokat is tartalmaz	Nincs duplum az adatbázisban, lehetőség van variánsok képzésére
Belső adatformátum	HUNMARC	USMARC	
Import adatcsere formátuma	USMARC, HUNMARC	USMARC, HUNMARC	HUNMARC

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

	MOKKA	VOCAL	OSZK
Export adatcsere formátuma	USMARC, HUNMARC	USMARC	HUNMARC
Feltöltést végző könyvtárak száma	Terv szerint: 15	8	3
Letöltést végző könyvtárak száma	Terv szerint: korlátlan	Ténylegesen 24,nem korlátozott	Korlátlan, (ingyenes a hozzáférés, bárki letölthet, LibriVision-ön keresztül, vagy saját Z39.50 kliens segítségével)
Karakter kezelés	ANSEL karakterek	ANSEL karakterek	Több mint 600. Importban ANSEL
Adatbázis	Ingres/Oracle	Ingres	Oracle 7.2
Operációs rendszer	Solaris	Solaris	AIX 3.2

Néhány megjegyzés a táblázathoz:

- a MOKKA Egyesületet alapító könyvtárak száma 15 volt, ez később kettővel bővült, majd a felsőoktatási integráció miatt ugyancsak kettővel csökkent;
- a MOKKA adatbázisa elsődlegesen négy nagy könyvtár katalógusának rekordjaiból táplálkozik: OSZK (kb. 500 000), Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) (kb. 540 000), Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár (SZTE EK) (kb. 310 000), Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár (DENK) (kb. 250 000), az utóbbi három a VOCAL tagja is;
- a VOCAL központi adatbázisában jelenleg nincs duplum ellenőrzés, úgynevezett kumulatív adatbázis, amely egy dokumentumról több rekordot is tartalmazhat;
- a MOKKA központi rendszere ugyan átadásra került, de közös katalogizálásra jelenleg nem használják (a tagkönyvtárak közül elvileg néhány már most is képes lenne adatokat küldeni, letöltést azonban csak a Corvina könyvtárak végezhetnének); azok a könyvtárak, amelyek a VOCAL tagjai is és abban közös katalogizálást végeznek, a VOCAL központi katalógusán keresztül küldhetik be rekordjaikat;
- mivel a VOCAL rendszer egyben az ODR-funkciókat is ellát, ezért más könyvtárak bibliográfiai adatait és a Könyvtárellátó Kht. (KELLO) lelőhelyadatait is fogadja.

Megváltozott helyzet

Amikor a magyar közös katalogizálás további sorsáról készítünk terveket, figyelembe kell vennünk, hogy a MOKKA eredeti koncepciójának kidolgozása óta eltelt öt évben jelentős változások következtek be a magyar könyvtárak életében. A magyar könyvtárak intézményi rendszerének alakulásában, az informatikai infrastruktúra viszonylatában, a következő fontosabb trendek figyelhetők meg a harmadik évezred küszöbén:

– a felsőoktatási és könyvtári intézmények közötti számítógépes hálózatok dinamikus fejlődése, a nagyobb városok és Budapest között nagysebes-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ségű hálózat (az NIIF/HUNGARNET erőforrások felhasználásával), a kisebb városok és a régióközpontok között – s így a könyvtárak között is – távmunkára alkalmas hálózat kiépítése (Széchenyi Terv keretében);
- erőteljes integráció a felsőoktatási intézmények szervezeti és finanszírozási összeolvadása következtében;
- országos, illetve szakterületi konzorciumok alakítása olyan adatbázisok és elektronikus folyóiratok szolgáltatása érdekében, amelyek előfizetési ára meghaladja egy-egy intézmény lehetőségeit (az Oktatási Minisztérium Elektronikus Információszolgáltatás (EISZ) programjának indulása);
- a könyvtárak munkafolyamatait automatizáló rendszerek beszerzése következtében erőteljes igény az egyszer már valahol feldolgozott dokumentumok bibliográfiai adatainak az átvételére,
- az egységesített adatok (nevek, sorozat és periodika címek, valamint a tartalmi feldolgozás elemei) közös kezelése a keresések hatékonyságának növelése érdekében,
- a könyvtárak behatárolt beszerzési keretének következtében megnövekedett igény a szakterületi, speciális dokumentumok könyvtárközi kölcsönzésben való részvétele iránt (Országos Dokumentumellátó Rendszer – ODR),
- az internet források és az elektronikus dokumentumok hatékonyabb elérése érdekében ezek könyvtári adatbázisokban való feldolgozása.

A fent említett trendek együttesen is erősítették a magyar könyvtáraknak azt a törekvését, hogy a kilencvenes évek közepétől kezdve létrehozzanak egy olyan közös katalogizálási rendszert, amely e törekvések mentén jelentkező igényeket kielégítheti.

A közös katalogizálási rendszereknek (így a tervezett magyar közös katalogizálási rendszernek is) alapvető célja természetesen továbbra is az, hogy a rendszerbe egyszer már bekerült bibliográfiai adatokat a rendszer tagjai egymástól átvegyék, illetve a lelőhelyadatok regisztrálásával a dokumentumok elérését a (tag)könyvtárak olvasói számára meggyorsítsák.

Ugyanakkor egyre fontosabbá vált az Országos Dokumentumellátó Rendszer céljainak minél maradéktalanabb megvalósítása, az elektronikus könyvtárközi kölcsönzés bevezetése.

Közeli célok

A fentebbiekből következik, hogy a fő cél, azaz a magyar állami könyvtárak egységes elveken alapuló, egy felületen keresztül elérhető, közös katalogizálási rendszerének végleges kialakítása, még megvalósításra vár. Az eddigi eredményeket nem szabad lebecsülni, de a cél eléréséhez még további munkaszakaszon keresztül vezet az út. Ezek a munkaszakaszok szervesen kell hogy épüljenek a Magyar Országos Közös Katalogizálási projekt eddigi eredményeire, az Országos Széchényi Könyvtár Amicus rendszerével kapcsolatos fejlesztésekre, valamint az ODR alapjául szolgáló, a Corvina rendszert használó könyvtárak közös katalogizálási (VOCAL) programra.

Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy az ODR funkciókat jelenleg a VOCAL rendszere biztosítja. Többek között ez az oka, hogy a VOCAL nem olvasztható be automatikusan a lassan „beüzemelésre kerülő" MOKKA rendszerébe. A VOCAL – legalább részleges – további önállósága mellett szól a MARC formátumok problémájának megoldatlansága is. Erről már évek óta folynak a viták mind a szaksajtóban, mind egyéb könyvtári fórumokon. Nincs értelme a vita felmelegítésének, most lássuk csupán a legfontosabb tényeket. Az OSZK és az MKE, illetve néhány vezető szak- és felsőoktatási könyvtár szakembereinek közreműködésével kidolgozására került a magyar MARC csereformátum, a HUNMARC. Ez a szabvány elsősorban az OSZK, illetve az MNB gyakorlatára épül. Még azok a könyv-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tárak esetében is problémát okoz a MOKKA HUNMARC adatcserére és feldolgozásra alapuló szemlélete, amelyek maguk is HUNMARC formátumot használnak. Ilyen például a FSZEK is, amely a HUNMARC-nak egyéni verzióját használja. A magyar felsőoktatási könyvtárak többsége pedig kifejezetten USMARC alapú rendszert használ, így a VOCAL tagkönyvtárak is. Ráadásul a USMARC-nak egy olyan verzióját használják, amely eltér a MOKKA által előnyben részesített (de kétségtelenül szabványos) USMARC verziótól. Így a Corvina könyvtárak számára egyáltalán nem egyszerű feladat a MOKKA szabályainak való megfelelés – különösen, ha arra gondolunk, hogy ezeknek a könyvtáraknak a közös katalogizálási igényeit a VOCAL lényegében maradéktalanul kielégíti. Furcsa ellentmondás bontakozik az adatokból: nagyon fontos, hogy a magyar közös katalogizálási rendszer szabványos csereformátumon alapuljon, ugyanakkor ez a szabványos formátum a mostani koncepció alapján létrehozott rendszerben inkább akadálya a közös munkának, semmint segítője. A MOKKA tagkönyvtárai közül nyolc képes HUNMARC formátumban importálni a rekordokat, hét pedig USMARC formátumban. Mégis, a központi rendszerrel való kapcsolatban mindegyikük konverzióra kényszerül.

Ugyancsak új fejlemény az OSZK Amicus rendszerének megjelenése, és adatokkal való gyors ütemű feltöltése. Az adatbázis tartalmazza az MNB anyagát 1976-tól, az OSZK katalógusát 1992-től, s folyamatosan töltik fel egyéb adatbázisok anyagával, s remélhetőleg hamarosan elindul a retrospektív katalogizálás is. A nemzeti bibliográfia előzményei szintén megjelentek digitális formában, elérhetők adatbázisokban. Ezek és az Amicus rendszer összekapcsolása a közeljövő feladata. Valószínűnek látszik, hogy az OSZK adatbázisa is rövidesen eléri és meg is haladja az egy millió rekordot.

A fentebb felsorolt trendek, fejlemények szinte kikényszerítik, hogy a magyar közös katalogizálás sorsáért aggódók szembe nézzenek velük. Olyan kérdéseket kell feltennünk, amelyeket nem hagyhatunk válasz nélkül. Teljes mértékben alkalmazható az eddigi MOKKA koncepció, vagy változtatnunk kell rajta? Az egész koncepció változtatásra szorul vagy csak egyes részletei? Továbbra is az a cél, hogy egyetlen központi adatbázisba gyűjtsük össze a részvevő könyvtárak rekordjait, vagy a három nagy rendszer felhasználásával egy, három adatbázisra támaszkodó virtuális közös katalogizálási rendszer megvalósítását fontoljuk-e meg? A HUNMARC/USMARC kettősség jelenléte a magyar könyvtárak számítógépes katalogizálási eljárásaiban gond nélkül feloldható az eddigi keretek között, vagy további megoldásokat kell keresnünk?

Ez a tanulmány (amely az Informatikai Kormány-bizottság számára benyújtott megvalósíthatósági tanulmányon alapul) **nem akar** megfellebbezhetetlen válaszokat adni ezekre a kérdésekre. Inkább a kérdések, problémák korrekt megfogalmazásával kíván segíteni a magyar közös katalogizálás megvalósításában. Ennek alapján próbáltunk összeállítani egy lehetséges fejlesztési programot, amely a következő megvalósítási szakaszokból állna:

1. megvalósítási szakasz:

Az eddigi MOKKA projekt lezárása, az adatbázis működőképességének bizonyítása (adatbázis és szoftver eszközök). A MOKKA OSZK-ba kerülésének megvalósítása, a rendszerrel kapcsolatos működési, szervezeti szabályzatok véglegesítése, a rendszer tesztelése.

2. megvalósítási szakasz:

A jelenlegi helyzet részletes elemzése, a működést és a további fejlesztést akadályozó problémák feltárása, a részletes megvalósíthatósági tanulmány véglegesítése.

3. *megvalósítási szakasz*

Közös lekérdező felület kialakítása.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

4. megvalósítási szakasz:

A tényleges közös katalogizálás megkezdése. A tagkönyvárak együttműködésének a szabályzatok, a szabályzatokon alapuló megoldások (a MOKKA által már korábban elkészített és szakmai viták során elfogadott szabályzatok figyelembevételével) véglegesítése alapján.

5. megvalósítási szakasz:

ODR funkciók megvalósítása: az adatbázisok bibliográfiai rekordjaihoz csatlakozó példányok (a tagkönyvtárak állományán túlmenően) lelőhely- információinak szolgáltatása, elektronikus könyvtárközi kölcsönzés beindítása.

6. megvalósítási szakasz:

A szakmai, pénzügyi, technikai és szervezeti szempontból újraértelmezett, saját intézményi háttérrel rendelkező magyar közös katalogizálási program önálló működésének megkezdése, működtetést ellenőrző szakértői bizottságok felállítása.

A megvalósítás szakaszai

1. szakasz

Az első szakasz célja tulajdonképpen megegyezik a MOKKA projekt eddigi szakaszának a lezárásával. Röviden: bibliográfiai és besorolási (authority) rekordokkal feltöltött központi adatbázis üzembe helyezése a NIIF szerverén. Az üzembe helyezés szükséges ahhoz, hogy az OSZK átvehesse a MOKKA eszközeit és megvalósíthassa az országos közös katalogizálást. Az OSZK-nak kell biztosítania az intézményi hátteret a hazai közös katalogizálási rendszer üzemeltetéséhez és fejlesztéséhez. Szeretnék emlékeztetni arra, hogy az eredeti koncepció szerint is megfogalmazódott az igény, hogy az országos közös katalogizálási program mögött önálló intézmény vagy a nemzeti könyvtár infrastruktúrája álljon. Önálló intézmény finanszírozására azonban nem volt forrás, s a nemzeti könyvtár informatikai infrastruktúrája sem bírt volna el egy hasonló programot. Így, kényszerből jött létre a MOKKA Egyesület – ez azonban hosszú távon nem biztosíthatta a program hátterét (elsősorban finanszírozási, szervezeti problémák miatt).

Ebben a szakaszban, amellett, hogy átadásra kerülnek a MOKKA Egyesület tulajdonában lévő eszközök, elsősorban szervezeti problémákat kell megoldani.

2. szakasz

Ebben a szakaszban a fő cél az, hogy a fejlesztést, üzemeltetést gátló problémákat megállapítsuk. Ehhez egy, könyvtári és informatikus szakértőkből álló bizottságot kell létrehozni. A bizottság feladata, hogy

- a MOKKA „stagnálása" idején bekövetkezett közös katalogizálási fejlesztéseket felmérje, ezeket az eredeti MOKKA koncepció függvényében megvizsgálja, s szükség esetén javaslatot tegyen az eredeti koncepció megváltoztatására;
- a MOKKA belső adatformátumának (HUNMARC) elfogadásából eredő problémák felmérése, tisztázása, megoldások megtalálása; különös tekintettel a közös katalogizálás munkafolyamataira és a rekordkapcsolatok használatára a tagkönyvtárak katalogizálási gyakorlatával összhangban;
- a MOKKA csereformátumai (HUNMARC és USMARC) alkalmazási problémáinak felmérése, az e problémákból eredő esetleges adatvesztések megszüntetése a fel- és letöltés során;
- A MOKKA által specifikált és az ennek alapján leszállított konvertáló programok gyakorlatban történő tesztelése a csere- és belső formátum(ok) viszonylatában;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az előzetes felmérések, az eredeti megvalósíthatósági tanulmánnyal kapcsolatos, olykor heves véleménynyilvánítások azt valószínűsítik, hogy ez a szakasz válthatja ki a leghevesebb reakciókat. Ennek ellenére szükséges az eredeti koncepció felülvizsgálata, mert az elhibázott koncepció azt eredményezheti, hogy a rendszer ugyan feláll, de a tagkönyvtárak mégsem lesznek képesek a közös katalogizálásban való részvételre. Sokan vélik úgy, hogy az eredeti MOKKA koncepció megvalósulása automatikusan megszünteti a párhuzamos rendszereket (elsősorban a VOCAL-t). Ennek azonban több akadálya is látszik: a USMARC alapú rendszerek használói állandó konvertálásra kényszerülnek, a többnyire rekordkapcsolatok nélkül dolgozó tagkönyvtárak a központi rendszer rekordkapcsolatokra épülő (sorozatok, többkötetes művek) rendszerével kellene hogy megbirkózzanak, stb. Az OSZK esetében sem egyértelmű katalógusának duplikálása a MOKKA rendszerében: ez pillanatnyilag ugyancsak többszörös konverziót jelent (a MOKKA belső rekordtárolási szerkezete ugyanis a USMARC formátumhoz áll közel).

Természetesen előre nem lehet megmondani ennek a felmérésnek az eredményét, de hogy feltétlenül szükség van rá, abban biztosak vagyunk.

3. szakasz

A legfontosabb feladat a magyar könyvtárak ama törekvésének a demonstrálása, hogy valóban képesek egységes elveken nyugvó közös katalogizálási rendszer létrehozására. Ezt a demonstrációt a továbbiakban már nem lehet leszűkíteni a MOKKA tagkönyvtáraira. Ahogy a MOKKA projekt elindításánál célszerűbb lett volna a programot csak arra az öt-hat könyvtárra leszűkíteni, amelyek a kilencvenes évek második felében már működő on-line katalógussal rendelkeztek, úgy most kézenfekvőbb mindazokat a könyvtárakat bekapcsolni a rendszerbe, amelyek képesek a közös katalogizálásra.

E megfontolás alapján célszerűnek látszik az OSZK, a MOKKA és a VOCAL adatbázisok összekapcsolása, egy felületen lekérdezhetővé tétele. Erre többféle megoldás is kínálkozik. A megfelelő megoldást nem egy embernek kell kiválasztania, hanem egy szakértőkből álló bizottságnak. Elképzelhető az adatbázisok összekapcsolása az Amicus LibriVision felületén, a Z39.50 zsilipben, egy újonnan kifejlesztett webes felületen. Sőt, még azt is megvalósíthatónak tartom, hogy – a duplumokat tartalmazó találati halmazok elkerülése végett – a MOKKA adatbázisáról leváljanak a VOCAL, illetve az OSZK adatbázisában különben is megtalálható rekordok, s három „tiszta" adatbázis együttműködése valósuljon meg ebben a szakaszban.

Ez utóbbi megoldás nem azonos a virtuális közös katalogizálás modelljével, inkább a központi adatbázisra épülő modell egyik verziója lehetne.

Természetesen az eredeti koncepcióhoz közelebb álló modell megvalósítása is elképzelhető. Ebben az esetben megmarad a MOKKA erős duplum ellenőrzésre épülő központi katalógusa, de a VOCAL tagkönyvtárak továbbra is a VOCAL központi katalógusával kommunikálnak, s a rekordok innen kerülnek át a MOKKA adatbázisába.

Hangsúlyozom, hogy a döntést nem most kell meghozni, ez ugyancsak a felállítandó szakértői bizottság feladata.

4. szakasz

A MOKKA története ugyan azt sugallja, hogy itt egy közös katalogizálási programtól van szó: valójában mindmáig ennek kevés nyoma van. Az eddig történtek eredményeként csak egy központi katalógus jött létre, amely – elvileg – rendelkezik mindazon eszközökkel, amelyeknek felhasználásával a közös katalogizálás megvalósítható. az előzőekből azonban már kiolvasható, hogy e közös katalogizálás megindításának számtalan akadálya van jelenleg.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Így akármilyen furcsán is hangzik, a fejlesztési időszak leglényegesebb feladata az, hogy a tényleges közös katalogizálás elkezdődhessen.

Ne felejtsük el, hogy a MOKKA alapelve az, hogy nem követel változtatást a tagkönyvtárak integrált rendszereiben. Ezt úgy érhetjük el, hogy az új, a közös katalogizáláshoz kapcsolódó feladatokat az integrált rendszert kiegészítő, a lokális rendszerek mellett működő programokkal kell megoldani. A tagkönyvtárakban található rendszerek mindegyikénél (részben beleértve a Corvina rendszert használókat is) szükséges az alkalmazói szoftver ilyen jellegű kiegészítése (a rekordok feltöltését és letöltését, illetve a központi adatbázisba való átjelentkezést lehetővé tevő programok). A módosítások kivitelezéséhez, a közös katalogizálás tényleges megvalósítása érdekében, elengedhetetlen a központi forrásokból származó támogatás.

Ebben a szakaszban kell az eddigiekben kidolgozott konvertálási eljárásokat véglegesíteni. A különböző MARC és egyéb, egyedi formátumot használó könyvtárak, rendszerek közötti maradéktalan adatcserét lehetővé tevő csereformátum és az erre alapuló konvertáló program végelegesítése (összhangban a MOKKA által az eddigiekben elfogadott szabályzatokkal és eljárásokkal) elengedhetetlen.

Az alapvető probléma – ahogy azt már említettük is – a MARC formátumok különbözősége. A MOKKA tagkönyvtárak közül nyolc képes HUNMARC vagy ahhoz közel álló csereformátum előállítására, hét viszont USMARC vagy ahhoz közel álló belső formátumot használ. A MOKKA központi adatbázisa ugyan képes USMARC formátum fogadására, de a MARC 21 szabványon alapuló USMARC legújabb formátumát ismeri: így a USMARC csereformátumban szolgáltató könyvtárak rekordjait is konvertálni kell, USMARC-ról USMARC-ra.

A helyzetet bonyolítja, hogy a MOKKA rekordkapcsolatokat tartalmazó rekordokkal dolgozik a sorozatok és a többkötetes művek esetében. (A rekordkapcsolás terén kialakult MOKKA álláspont és a szállító által szerződésben vállaltak alapján a MOKKA központi adatbázisában a feltárt többkötetes dokumentumok kapcsolt rekordokként lesznek jelen.) A nem ilyen formában szolgáltató könyvtárak rekordjait a MOKKA szoftvere a MOKKA által kidolgozott specifikáció szerint konvertálja a közös formátumra. Letöltés esetén a MOKKA-tól eltérő gyakorlatot folytató könyvtárak komoly problémákkal szembesülnek. Ezekkel a nehézségekkel jelenleg a MOKKA koncepció nem foglalkozik.

Amennyiben további könyvtárakat akarunk csatlakoztatni az országos közös katalogizálási rendszerhez, akkor ezeket a problémákat fel kell oldani. Figyelembe kell venni, hogy léteznek olyan könyvtári közösségek, konzorciumok, amelyek azonos rendszert használnak, azonban rendszereik jelenleg nem alkalmasak a központi rendszerhez való csatlakozásra (szabványos csereformátumok, hálózati protokollok hiányában). Célszerűnek látszik, ha a csatlakozni kívánó könyvtárak e hiányosságok kiküszöbölésére központi támogatásban is részesülnek, s azokat nem egyenként kényszerülnek megoldani.

Támogatni kell azokat a könyvtárakat is, amelyek a központi rendszerrel harmonizáló szoftveres megoldást választanak (azaz olyan rendszereket vásárolnak, amelyekkel a központi rendszerhez való csatlakozás nem igényel plusz fejlesztést).

Meg kell határozni azoknak a könyvtáraknak a körét is, amelyek tagkönyvtárként azaz rekordokat szolgáltató könyvtárként csatlakoznak a rendszerhez, és azoknak a fogadó könyvtáraknak a körét, amelyek csak rekordokat fognak letölteni az adatbázisokból. Ugyan a MOKKA jelenlegi elképzelése szerint a rekordok szolgáltatása ingyenes, de a MOKKA kibővítése esetén megvizsgálandó a költségek elszámolásának – legalább elvi – lehetősége csak fogadó könyvtárak, nem könyvtári intézmények, vállalkozások, stb. esetében.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

5. szakasz

A magyar közös katalogizálási rendszer másodlagos – de jelentőségében az elsődlegessel vetekedő – célja az Országos Dokumentumellátó Rendszer minél maradéktalanabb megvalósítása érdekében az adatbázisok bibliográfiai rekordjaihoz csatlakozó példányok lelőhely információinak szolgáltatása. Ezt egészíti ki a könyvtárközi kölcsönzés elektronikus változatának továbbfejlesztése.

Az ODR funkciók maradéktalanul csak akkor valósulhatnak meg, ha az országos közös katalogizálás központi rendszere (függetlenül a megvalósított modelltől) már működik. A jelenlegi elképzeléseknek két alappillére van:

- a központi rendszerhez csatlakozó könyvtárakban található példányadatok és a lelőhely információk maradéktalan tárolása,
- a lokális rendszerben található példányok státuszának lekérdezhetősége a központi rendszer által biztosított szoftveres megoldás által.

Meg kell jegyeznünk, hogy nem feltétlenül szükséges a csatlakozó összes magyar könyvtár adatbázisában található lelőhely információ tárolása. Tulajdonképpen elegendő információ lehet a felhasználók számára, ha csak az ODR rendszerben aktívan résztvevő könyvtárak esetében tárolja a rendszer ezeket az adatokat. Azonban ezt a kérdést még senki sem gondolta át, ez is a közeljövő feladatai közé tartozik.

Jelenleg egy részleges, de a statisztikai adatok alapján meglehetősen hatékony rendszer valósítja meg ezeket a funkciókat: a VOCAL központi adatbázisára épülő ODR adatbázis. A VOCAL/ODR koncepciónak a MOKKA tagkönyvtárakra is történő kiterjesztése, alkalmazása ugyancsak megvizsgálandó.

Ezzel párhuzamosan az elektronikus könyvtárközi kölcsönzés szabványos megoldásainak a magyar könyvtárak számára történő átvételét is meg kell oldani. Itt elsősorban az ILL szabvány alkalmazásáról van szó, de egyéb szabványos megoldásokat is figyelembe kell venni (EDI, Virtual Document eXchange).

6. szakasz

Lényegében ez az utolsó szakasz, amelynek fő célja az, hogy a magyar könyvtárak egységes elvi alapokon nyugvó közös katalogizálási rendszere végleges átadása megtörténjen, az önálló működtetés megkezdődhessen. E fázisra a MOKKA program átadása után maximum két évvel kell sort keríteni.

E szakasz keretében az OSZK-n belül felállításra kell hogy kerüljön egy olyan közös katalogizálási centrum, amely a továbbiakban felügyeli és működteti a programot. (Ekkor már nem MOKKA-ról, VOCAL-ról beszélünk, hanem egységes magyar közös katalogizálási rendszerről.)

A szervezeti forma (többek közt önálló költségvetés) végleges kialakítása mellett fontos feladat egy független szakértői bizottság felállítás, amely a működtetést és a további fejlesztéseket felügyeli és koordinálja.

Távolabbi célok

Ahogy ma a könyvtárak működése, szolgáltatásai is messze túlmutatnak a hagyományos dokumentumok feldolgozásán és szolgáltatásán, úgy a közös katalogizálási rendszer mellé is célszerű olyan programokat telepíteni, amelyek ugyan nem tartoznak a hagyományos közös katalogizálási feladatok közé, de központi szervezésük célszerűnek tűnik. Ezeket a programokat a közös katalogizálási centrum csak összefogná, részben szervezné. Megvalósításukra az érintett könyvtárak konzorciumai vállalkozhatnak, ugyancsak központi források felhasználásával.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A) Periodikák központi kezelése

A közös katalogizálásban résztvevő tagkönyvtárak (különös tekintettel a szakkönyvtárakra és egyetemi könyvtárakra) jelentős mértékben dolgozzák fel a külföldi, illetve a hazai kiadású kurrens és már lezárt periodikákat. Ezek egységes elveken alapuló bibliográfiai nyilvántartása, a kurrens állomány nyilvántartása kiemelt fontosságú könyvtári feladat. A központi nyilvántartásnak egyrészt az OSZK által gondozott adatbázisok szerkezetén, másrészt a Kongresszusi Könyvtár *USMARC Holdings* szabályzatára (USMARC 853-855, illetve 863-865 mezők) épülő szabványon kell alapulnia. A periodikák állományadatainak feldolgozását a világ más nyelvterületein is könyvtári konzorciumok alapítása segíti. Célszerű lenne az ezekkel való kapcsolatfelvétel is.

B) Kották, zenei anyagok feldolgozása

A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Könyvtárának ALEPH adatbázisa mellett a Debreceni Egyetemi Könyvtár, a szegedi Somogyi-könyvtár és a SZTE Konzervatórium VOCAL-ban található anyaga jelentős mennyiségű kotta és zenei anyag leírását is tartalmazza. Erre és az OSZK anyagára alapozva, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Könyvtárával együttműködve meg lehet szervezni ennek az anyagnak az egységes elveken alapuló központosított feldolgozását, biztosítani a speciális mezők kereshetőségét.

C) Régi könyvek feldolgozása (az Eruditio projekttel összhangban)

Az OSZK vezetésével elkezdődött a magyar könyvtárakban található régi könyvek, illetve a régi magyar nyomtatványok számítógépes adatbázisokban való feldolgozása (Arcanum adatbázisok: RMK, RMNY). Ezt egészíti ki az OSZK és az SZTE Egyetemi Könyvtár közös projektje, amelynek keretében a Kárpát-medence olvasástörténeti adatbázisa készül. Mindezeket a törekvéseket, önálló projektként, társítani lehetne a közös katalogizálási programhoz.

D) Képi anyagok, térképek feldolgozása

A VOCAL adatbázis tartalmazza a Képzőművészeti Egyetem adatbázisát, amelyben jelentős mennyiségű rekord található képi anyagok (festmények, fotók, mappák, stb.) leírásával. Erre alapozva meg lehetne szervezni a képi anyagok központosított feldolgozását, kiegészítve más intézmények (pl. Nemzeti Múzeum) hasonló gyűjteményes anyagainak a feldolgozásával, illetve az OSZK térképtárának és plakáttárának számítógépes adatbázisával.

E) Elektronikus dokumentumok feldolgozása (CD-ROM, elektronikus folyóiratok)

Az OSZK és a Neumann-ház közös projektjeként elkészült a CD-ROM-ok adatbázisa, a magyarországi könyvtárak lelőhely-információival kiegészítve. A MOKKA és VOCAL projektekben résztvevő egyetemi könyvtárak adatbázisaiban egyre növekvő számban találhatók elektronikus folyóiratok MARC formátumú leírásai. Az OSZK-Magyar Elektronikus Könyvtár szakmai segítségét is igénybe véve a két területet egységes szolgáltatásként lehetne üzemeltetni a közös katalogizálás adatbázisai mellett.

F) Internet források feldolgozása

A magyar internet források adatbázisa, a WebKat.hu a Neumann-ház gondozásában készült el. Ennek fejlesztéséhez, üzemeltetéséhez állandó források szükségesek. Célszerűnek látszik ezeknek a forrásoknak a közös katalogizálási projekt keretében történő kezelése.

G) Átfogó információkereső-nyelvi szótár

Az OSZK-tezaurusz/KÖZTAURUSZ, a Debreceni Egyetem Könyvtárának átfogó tárgyszórendszere és Szegedi Tudományegyetem Könyvtárának átfogó tárgyszórendszere együttműködésével a központi katalógus mellett olyan átfogó információkere-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ső-nyelvi szótárat kell létrehozni és üzemeltetni, ahol alkalmas keresőfelület segítségével a felhasználó mindegyik résztvevő szótár állományáról egységesen tájékozódhat és használhatja tárgyi kifejezéseit mind az osztályozásra/indexelésre, mind keresőkérdéseinek megfogalmazására, a résztvevő adatbázisok lekérdezésére.

H) On-line feldolgozás szolgáltatása

A tervezett magyar közös katalogizálási rendszernek jelenleg három alappillére van: az OSZK Amicus rendszere, amely a magyar kiadású monográfiák összességét tartalmazza, a MOKKA és a VOCAL rendszerek központi adatbázisai, amelyek a legjelentősebb magyar szak-, köz- és felsőoktatási könyvtárak számítógépes katalógusában található rekordokat tartalmazzák. A rendszerek (illetve a rendszerekhez csatlakozó könyvtárak) egymás adatbázisait háttér adatbázisként használhatják. A rendszer működésével egy kisebb könyvtárban feleslegessé válik az önálló feldolgozó munka: a számára szükséges bibliográfiai adatok teljessége megtalálható lesz valamelyik adatbázisban. A kisebb könyvtárakban csak a lokális adatok (leltározás, kölcsönzés) gondozását kell megoldani. A lokális adatfeldolgozáshoz, a feldolgozás menedzseléséhez a központi rendszerek Java-s felülete segítségével olyan szolgáltatást lehet létrehozni, hogy ezek a kisebb könyvtárak ne kényszerüljenek feleslegesen feldolgozói szoftverek megvásárlására, menedzselésére.

Post scriptum

E tanulmány szerzője lényegében az első pillanattól részese a magyar közös katalogizálási programnak. A MOKKA első koncepciójának, megvalósítási tervének megfogalmazásában is részt vettem, majd a MOKKA Egyesület informatikai szakbizottságának vezetője is voltam. Egy időre, szakmai és emberi megfontolásokból, kénytelen voltam megválni a programtól. Ebben az időszakban a VOCAL program megvalósításán „fáradoztam". Természetesen nem volt igazán fáradtság: a közös katalogizálás szinte hobbimmá vált. Mindmáig rendkívül fontosnak tartom, hogy a közös katalogizálási program megvalósuljon. Nem csak az egyes magyar könyvtárak érdeke kívánja így. A külföldi könyvtárakkal való kapcsolatunk szempontjából is, az egész magyar könyvtári rendszer fejlődése szempontjából fontos, hogy ez a program ne szenvedjen további késedelmet. Ezért tartom lényegesnek, hogy a továbbiakban ne felesleges elvi vitákba fulladjon ez a kezdeményezés. Ezért született ez a tanulmány is: a megvalósításért.

A XVI-XVIII. századi Magyarországot ábrázoló térképek szkennelése
2000-ben indult meg az Országos Széchényi Könyvtárban.
2002 januárjától kísérleti jelleggel megtekinthető az interneten is.
Címe: www. mhtehi.gov.hu/OSZK

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

MANCI

Könyvtáros kollégáink figyelmébe ajánljuk **MANCI** nevű könyvtártudományi folyóiratcikk-adatbázisunkat.

Üzemeltetéséhez szükséges a MicroISIS program min. 3.0 változata.

A kurrens anyag éves előfizetési díja 5800.- Ft + ÁFA. Az aktualizálást lemezen vagy az interneten szállítjuk negyedévenként.

Lehetőség van az adatbázis visszamenőleges megrendelésére 1986-ig, évenként 3000.- Ft + ÁFA térítés ellenében.

Előfizetési szándékukat jelezzék számunkra, hogy átutalási számlát küldhessünk.

Az adatbázis megrendelőinek az időközben kifejlesztett új funkciókat (on-line help, találatválogató program) térítésmentesen átadjuk: a tárgyi keresést megkönnyítő online tezaurusz ára:

8000.- Ft + ÁFA

A **MANCI** 2000. január óta az interneten is rendelkezésre áll az Országos Széchényi Könyvtár honlapjának (www.oszk.hu) Szolgáltatások c. kínálatában. Az előfizetést azoknak a könyvtáraknak ajánljuk, amelyek az adatbázisból saját igényeikhez szabott szolgáltatásokat szeretnének kifejleszteni.

További információkért forduljon a **MANCI** szerkesztőihez a 224-3796-os telefonon, vagy a novak@oszk.hu e-posta címen.

Várjuk megrendelésüket!

OSZK KI Könyvtártudományi Szakkönyvtár
1827 Budapest, Budavári Palota F. épület

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Közös katalógusok felhasználói felülete a weben

Karácsony Gyöngyi

> *„A tudomány ... utakat nyithat a faj krónikájának megteremtéséhez, tárolásához és eléréséhez."*
>
> (Bush 14.o.)

Bevezetés

Vannevar Bush 1945-ben megjelent (az utóbbi öt évben a *Web of Science* alapján 203 alkalommal idézett) híres cikkének[2] alapgondolata indította el egy új tudományterület, az információkeresés (information retrieval) megszületését és azóta is tartó gyors fejlődését.

Az információkeresés életkorait (1945-2015) a shakespeare-i felosztás szerint tárgyaló írás (*Lesk*) az 1990-es éveket a „kapuzárási pánik", (mid-life crisis) a XXI. sz. első évtizedét pedig a „kiteljesedés" (fulfillment) korszakának tekinti.

Az *1990-es évek* fejlődési irányai, ill. problémái az információkeresés terén:

- a dokumentumok teljes szövegének elérhetősége és kereshetősége, on-line katalógusok nyilvános használatának megvalósulása, az internet technológiai forradalma;
- Vannevar Bush személyi érdeklődés szerinti információtárolási modelljének megvalósulása;
- a fejlett keresési algoritmusok kidolgozásában és használatában még mindig csupán a könyvtárak érdekeltek, kereskedelmi rendszerekben való felhasználásuk nem jellemző;
- a keresés értékelése terén a 90-es évek a TREC (Text REtrieval Conference) felmérések és konferenciák időszaka, melynek konklúziója: további kutatásokra van szükség annak megértéséhez, hogy hogyan fogalmazzák meg az emberek a kérdéseiket és hogyan alakíttathatunk ki olyan kérdéseket, amelyekre jó válaszokat tudunk produkálni.

A XXI. sz. első évtizede a következő kutatási-fejlesztési irányvonalakat mutatja:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- hang- kép- és videofájlok kezelésének, indexelésének, visszakeresési lehetőségeinek (kép- és hangfelismerés) kutatása;
- könyvtári állományok retrospektív anyagának konvertálása;
- folyóiratok retrospektív anyagának elektronikus formában történő elérhetősége, tárolása.

Napjaink információs szakembereinek feladata (a 90-es évek eredményeire támaszkodva és a következő évek kutatási irányának ismeretében) a nagy tömegű információmennyiségben való tájékozódni tudás kialakítása.

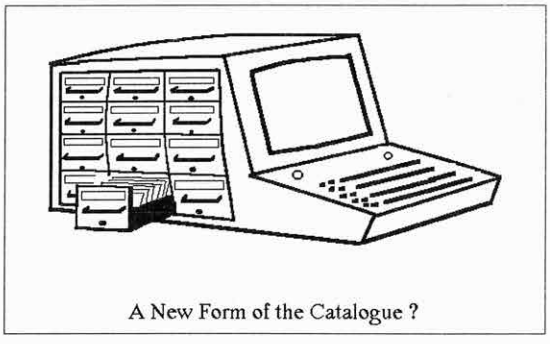
A keresett információ gyors és hatékony elérését befolyásoló tényezők közül az indexelés minősége és a keresőprogram képességei a legfontosabbak. E tényezők jelentőségét igazolják az említett faktorokra irányuló kurrens kutatási-fejlesztési törekvések.

A megfelelő stratégia kidolgozása a szakterület feltárására és kereshetővé, elérhetővé tételére csak a párhuzamos törekvések előzetes áttanulmányozásával lehetséges. Az interneten jelenleg észlelhető alapszabályok, törekvések:

- felhasználó-központúság (többféle indexelési eljárás és keresési módszer párhuzamos alkalmazása a jobb keresési eredmények érdekében, felhasználói felület-tervezés);
- adatcsere-formátumok (MARC formátumok), metaadatok (Dublin Core, TEI, Harvest);
- szabványosítási törekvések (XML, SGML, XHTML, Z39.50);

Egy átlagos kereséskor a használó szempontjából tulajdonképpen közömbös, hogy honnan van az információ: bibliográfiából, katalógusból vagy weboldalról származik. Tudományos információk keresése esetén azonban szelektálási szempont lehet a különböző információtípusok megkülönböztethetősége. A lényeg a felhasználó számára szükséges információ gyors, hatékony megtalálása. Ennek alappillére a kölcsönösen egymásra épülő megfelelő adatbázis-szerkezet és keresési feltételek megléte. A felhasználó-központúság ezen alapelvét szem előtt tartva, a megfelelő technikai feltételek kifejlődése révén lehetőség van adatbázisok összekapcsolására közös felhasználói felületen (közös katalógusok, átfogó tezauruszok építése, olyan szakterületi keresők – pl. Health on the Net –, melyek egyetlen keresési feltételre több forrásból többféle, jól elkülöníthető információtípusokat kínálnak eredményként).

A nyilvánosan elérhető on-line könyvtári katalógusok *1. generációja* (1970-es évek közepe) tulajdonképpen a cédulakatalógus gépesített változata volt (*1. ábra*) azzal megegyező adatokkal és visszakeresési lehetőségekkel. Az 1980-as évek közepére új keresési lehetőségek (kulcsszavas keresés, Boole-operátorok használata – összetett keresés -, böngészés) megjelenésével kialakult az OPAC-ok *2. generációja.* A mai könyvtári rendszerekben használatos webfelületű on-line katalógus (a WebPAC, a *3. generáció,* a 1990-es évek második felétől) a számítástechnika, s elsősorban a hálózatok fejlődésének eredménye. A WebPAC felhasználói felülete és keresési lehetőségei megegyeznek bármely on-line bibliográfiai adatbázis keresési lehetőségeivel.



A New Form of the Catalogue ?

1. ábra

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Megjegyzések

Néhány megjegyzést szeretnék tenni a közös katalógusok webfelületének vizsgálata előtt:

1. Adatbázisról (adatbázisokról) van szó, melybe ma már szabványos módon (MARC formátum) visszük/töltjük be egyre többféle dokumentumtípus adatait. Az egységesített formátum azért fontos, mert nagyon jól definiálhatók azok az ismérvek, melyek szerint a rekordok visszakeresheték, másrészt rugalmasságot biztosít abban a tekintetben, hogy a definiált ismérvek, visszakeresési lehetőségek közül melyeket emeljük ki, melyek szerint tesszük elérhetővé az információkat, s ezeket a lehetőségeket egyrészt változtatni tudjuk az adatbázis változásaival párhuzamosan (új dokumentumtípusok megjelenése, helyi információk, kapcsolódási lehetőség a dokumentum teljes szövegéhez, adatbázisokhoz, kép, ill. audiovizuális illusztrációkhoz, fájlokhoz, más on-line katalógusokhoz és webforrásokhoz), másrészt a felhasználók igényeihez tudjuk igazítani őket.
2. Webfelületről beszélünk, ahol az egyes oldalak könnyen alakíthatók az adatbázisok adottságai, illetve a felhasználói szempontok szerint (pl. magyarázatok, példák egyszerűen beilleszthetők). Ugyanakkor az adatbázishoz való igazodáson kívül a WebPAC-ok felhasználói felületének tervezésekor figyelembe kell venni bizonyos web tervezési szempontokat, melyek az ide vonatkozó legújabb, felhasználócentrikus szakirodalomban részletesen definiálva vannak. A WebPAC előnye az előző generációval, illetve más, „hagyományos" on-line katalógussal szemben a grafikus eszköztár mellett a web adta lehetőségek kiaknázása: az információ szervezésének hipertext-modellje – a már említett kapcsolódási lehetőségek a különböző információ-, illetve dokumentumtípusok szupermarketévé tették az on-line katalógust. Ily módon a „katalógus" fogalma kitágult, hiszen rég átléptük már a könyvtár falait, és nem csupán egy adott könyvtárban fellelhető dokumentumokról adunk tájékoztatást.
3. A kitűnő technológiai lehetőségek és a közös felhasználói felület miatt nem teszek különbséget a fizikailag egy helyen tárolt, illetve a virtuálisan közös (ám fizikailag elkülönülő) katalógusok között. Induljunk ki, tehát az egyes OPAC-ok ideális felhasználói felületéből s ezt fűszerezhetjük azokkal a plusz szolgáltatásokkal és lehetőségekkel, amelyeket egy közös katalógus nyújthat a felhasználóknak.

WebPac-ok felhasználói felülete

Visszakeresési lehetőségek (keresőfelületek)

A felhasználó szempontjából jelentkező problémák a keresés elvégzésekor:

- *Fogalmi:* az információszükséglet keresőkérdéssé alakítása „Milyen kifejezést használjak?"
- *Szemantikai:* „Milyen keresési technikát használjak?" (Egyáltalán: mit jelent a „keresés", ill. a „böngészés"?)
- *Technikai:* számítógéphasználati jártasság hiánya és szintaktikai problémák („*Mark Twain* vagy *Twain Mark*?" – ha még azt is tudja, hogy *Samuel Clemens* néven is szerepelhet, fogalmi probléma is társul a szemantikaihoz). Ide sorolható még a kis- és nagybetűk, illetve ékezetek használatának kérdése.

Ezen problémák feloldására sokat tehetünk a keresési környezet megfelelő kialakításával:

- az OPAC kezdőlapján kiválasztható legyen az alkalmazni kívánt keresési mód, s a választás megkönnyítésére magyarázzuk meg azokat, ajánljunk információszükséglet szerinti megoldást;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

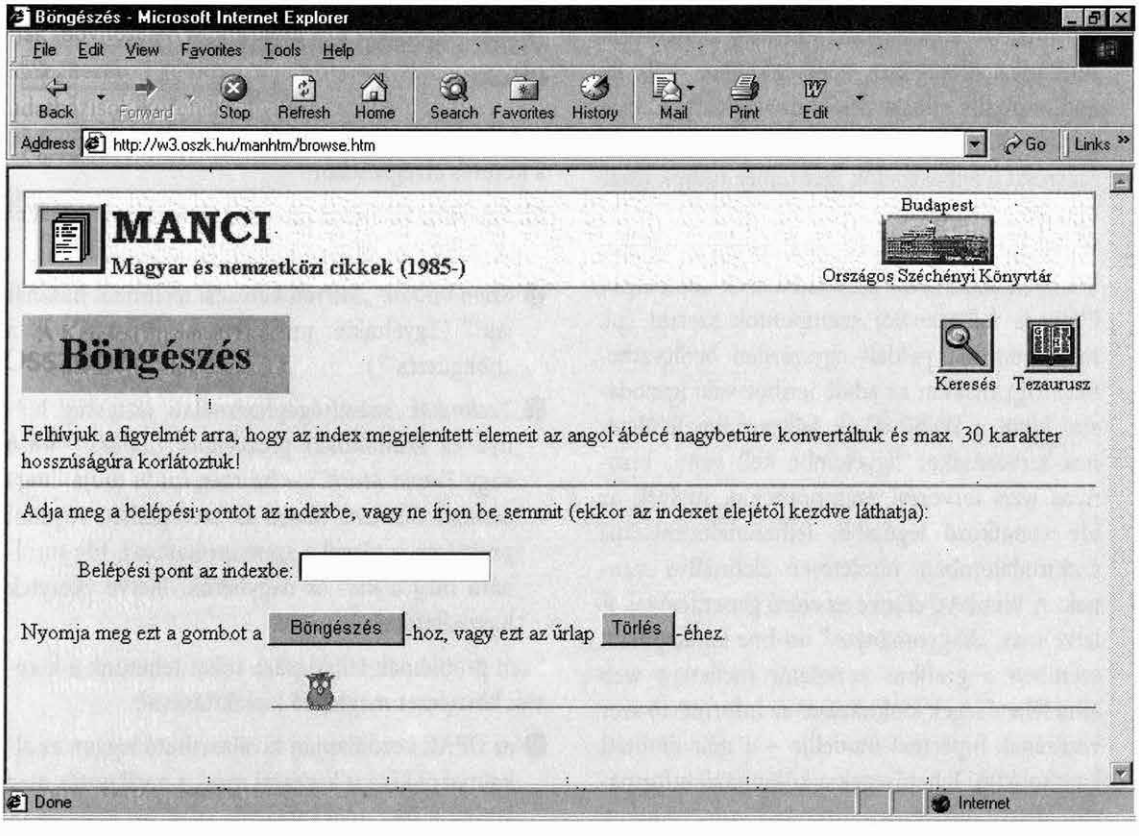
Adjuk meg, mely mező(k)ben és milyen módszerrel lehet keresni az egyes keresési lehetőségekkel;

- ismertessük meg a felhasználót a katalógusban használt tárgyszórendszerrel (ismertető, példák, hierarchia), az legyen kereshető;
- óvakodjunk az egységes, hosszú súgóoldaltól, helyette építsünk ki az adott oldalon / helyzetben / környezetben használható (context-sensitive) *súgó-rendszert* rövid, érthető magyarázatokkal és példákkal. Adjunk tippeket eredménytelen kereséskor, és további tippeket, manőverezési lehetőségeket eredményes kereséskor.
- mindig tudja a használó, hogy hol van, egyértelmű legyen, hogy melyik keresési módot használja éppen. Könnyen át tudjon térni más keresési módszerre, ha a kiválasztott módon nem kielégítő a keresés eredménye.

A közös katalógus sajátossága: egyértelmű legyen, hogy mely könyvtárak katalógusában keres a felhasználó, az egyes könyvtárak állományában külön-külön is tudjon keresni (lelőhely vagy lelőhelykód szerint – ezeket fel kell oldani!).

Keresési módok

A továbbiakban a három alapvető keresési mód jellemzőit foglalom össze:



2. ábra

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Böngészés

A katalógus egyes indexeiben való böngészésre, a keresőkérdés pontosítására szolgál. A böngésző kérdés beírásakor a kiválasztott (szerzői, cím, tárgyszó, stb.) indexbe való belépési pontot adjuk meg. A böngészés eredménye az adott index egy részlete, amelyből kiválasztható az a tétel (cím, szerző, tárgyszó), amelyhez tartozó találatokat ki akarjuk keresni a katalógusból.

Egyszerű/gyors keresés

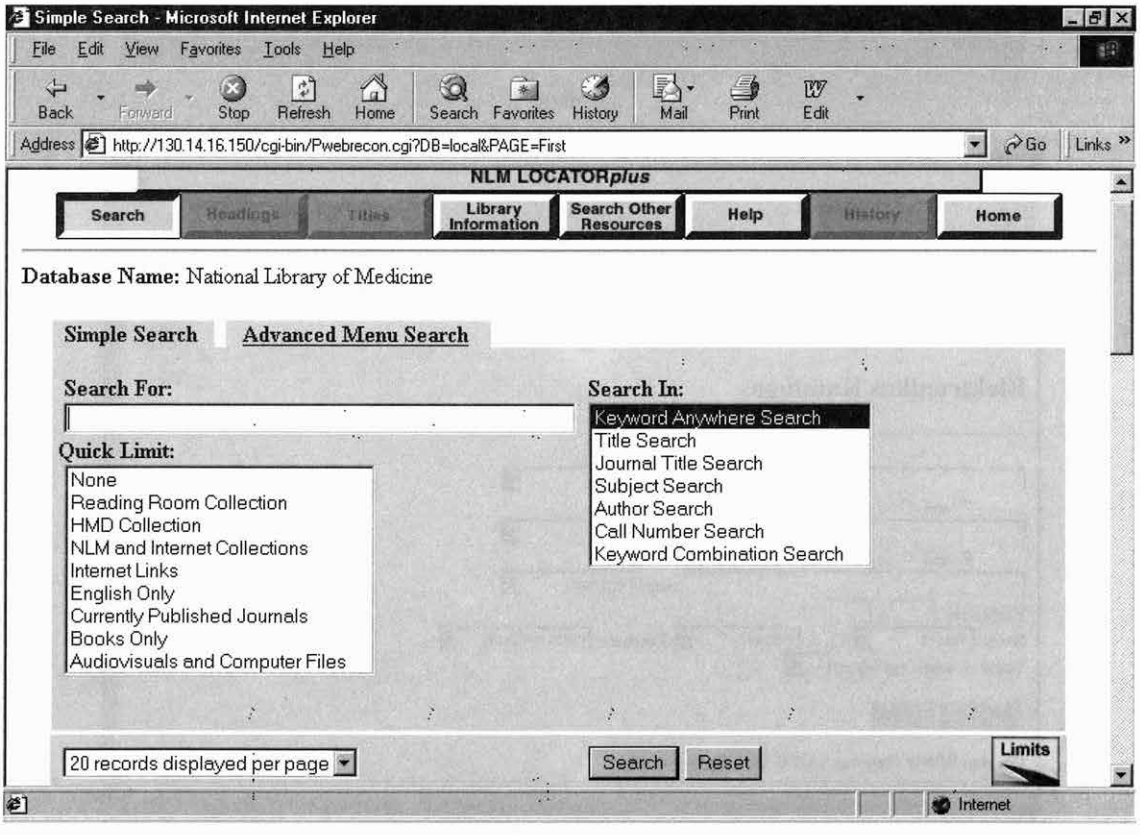
A kiválasztott szempont (szerző, cím, tárgyszó, lelőhely, osztályozási jelzet stb.) szerinti gyors keresésre szolgál. Tudjon a felhasználó dokumentumtípusra (pl. internet dokumentumok, folyóiratok, stb.), illetve lelőhelyre szűkíteni, változtathassa a találatok oldalankénti számát.

Összetett keresés

Több keresés összekapcsolása logikai operátorok (AND, OR, NOT) segítségével. Ne legyen túl bonyolult a keresőképernyő.

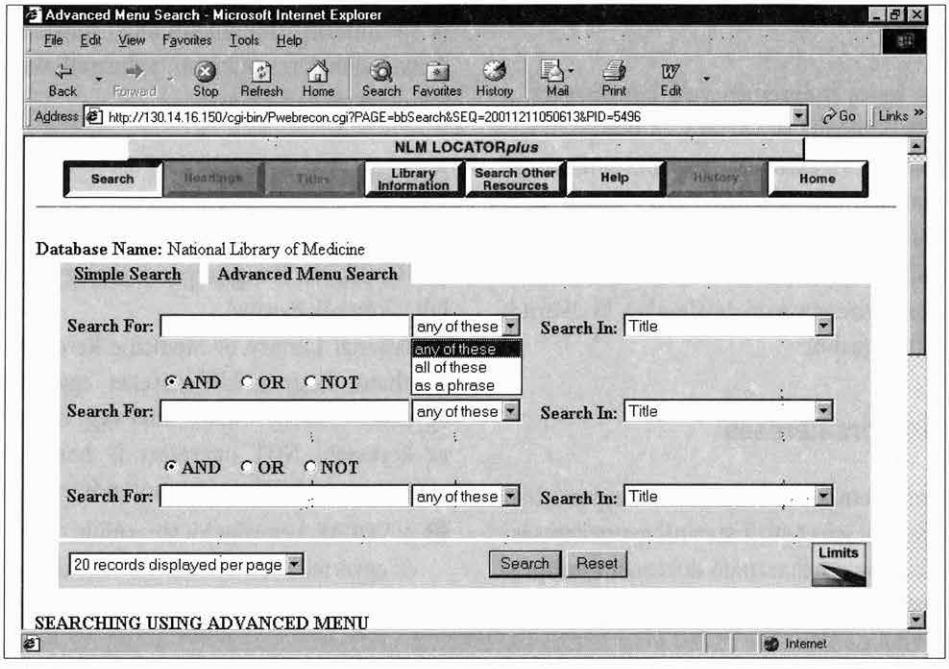
A National Library of Medicine keresőjében kiválasztható, hogy a kifejezéseket egységként vagy egyenként kezelje, valamennyi vagy bármelyik szóra keressen, NOT operátort is használ (nyilván azért mert a MeSH a tárgyszórendszere).

- A VOCAL keresője kicsit zsúfolt, de nagyon jók és egyértelműek a szűkítési lehetőségei (kiadási

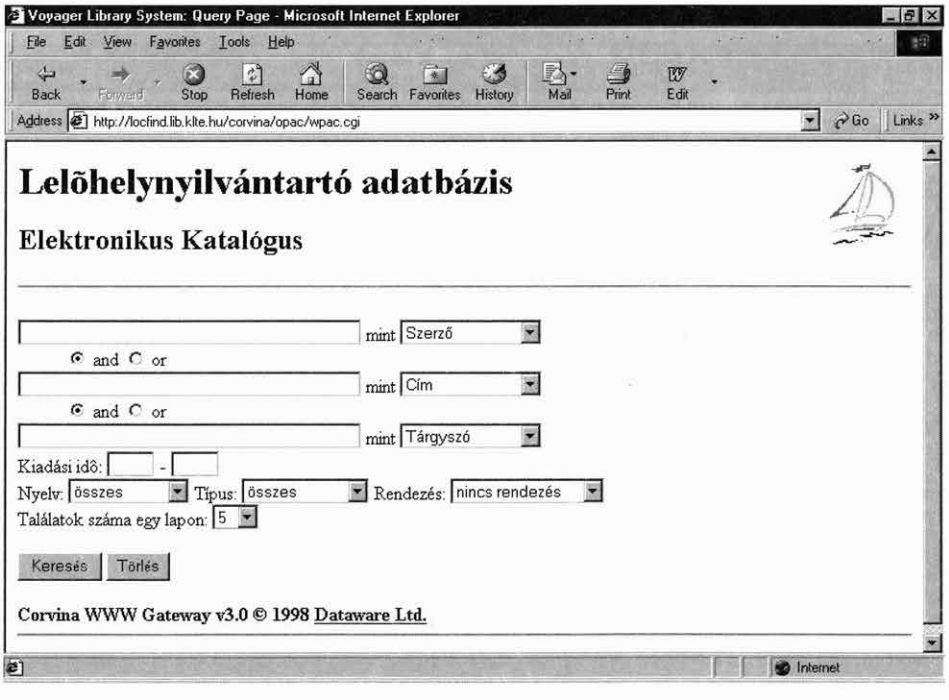


3. ábra

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben



4. ábra



5. ábra

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

idő, nyelv, típus). Az oldalankénti öt tétel megjelenítését alapbeállításban kevésnek tartom, mert sokat kell lapozni (közös katalógus lévén sok találatra lehet számítani), és a felhasználó rendszerint elfelejti átállítani.

A Magyar Orvosi Bibliográfia keresőfelülete túl bonyolult, nem egyértelmű a név keresése, a dokumentumtípusokból sok van, nem tudhatja a használó hogy azok mit takarnak (gyorskatalogizált, nem katalogizált), mi lehet a különbség az információhordozó és az információhordozó típus között?

A tárgyszavas keresés problémája

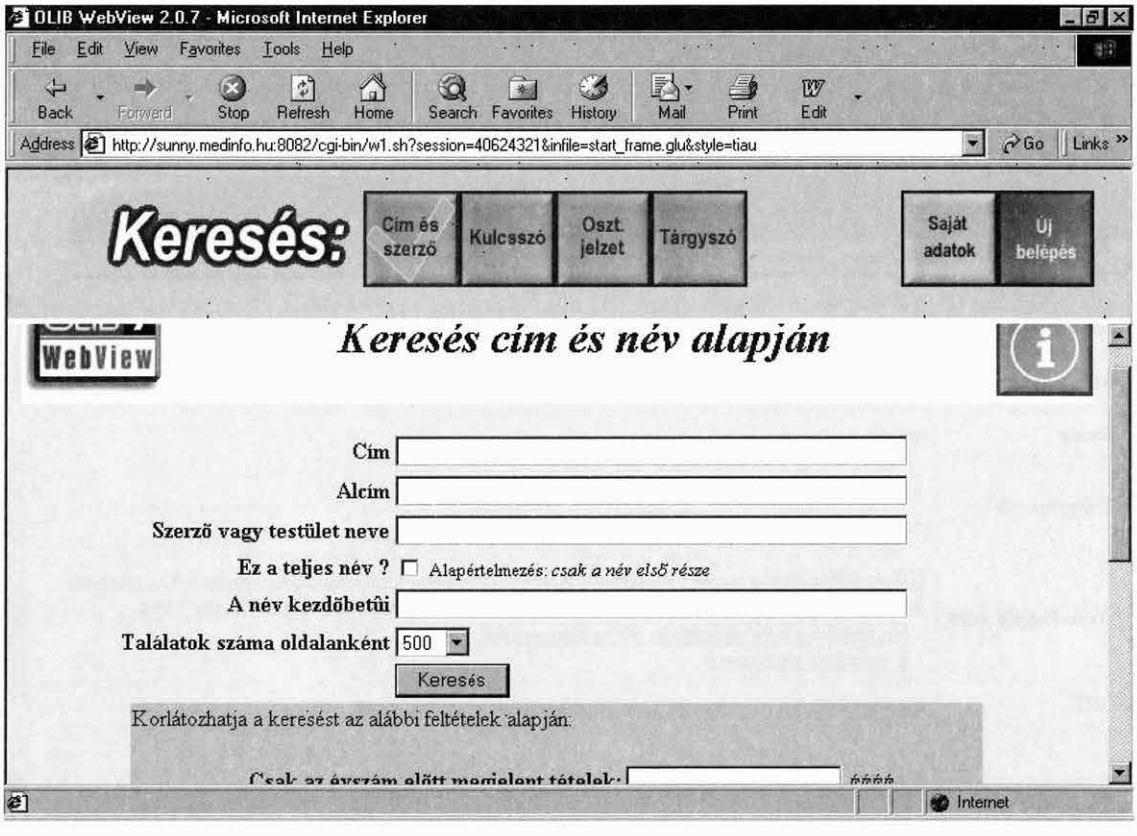
Módszerek

A keresés terminológiája szerint a tárgyszavas keresés lehet

- kontrollált szótáras (a pontos terminológia ismerete nélkül lehetetlen boldogulni),
- kulcsszavas (természetes nyelvi) vagy
- osztályozási jelzet szerinti.

A keresett mező szerint lehet

- szabadszöveges (az egész rekordot végigkeresi) vagy
- mezőnkénti.



6. ábra

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A gyakorlatban a tárgyszavas keresés alatt az OPAC-ok jó része kulcsszavas keresést végez a tárgyszómezőben.

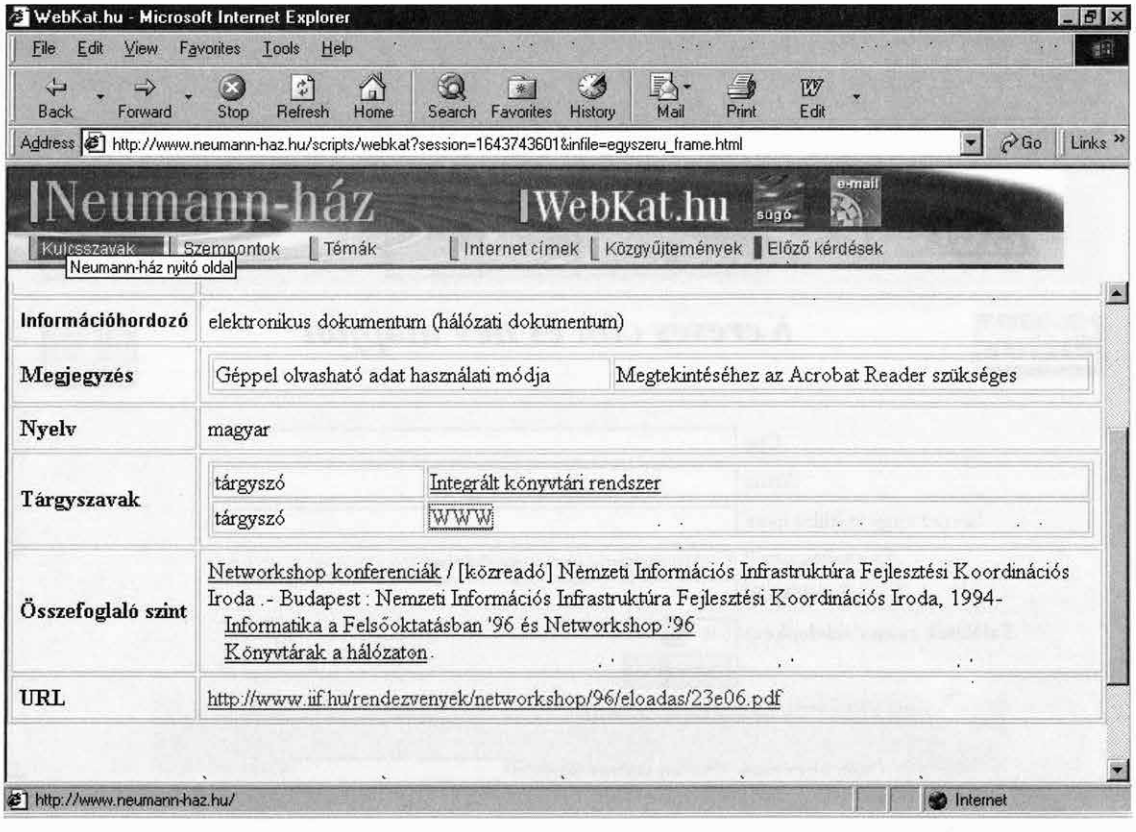
Problémák

Több tanulmány is kimutatta (*Thomas*), hogy a tárgyszavas keresések több mint fele eredménytelen (nincs találat vagy túl sok találat). Ennek számos oka lehet pl.:

- a felhasználó által használt keresőkifejezés és a katalógus tárgyszórendszere nem egyezik (nem ismeri a rendszer által használt tezauruszt);
- nem is tudja a felhasználó, hogy szabályos kifejezéseket kellene használnia;
- helyesírási, elírási, tipográfiai hibák;
- a felhasználó nem használja vagy nem ismeri a Boole-operátorok használatát;
- a felhasználó nem ismeri a szakterületet;
- a felhasználó nem tudja használni az OPAC-ot.

Az eredménytelen keresések eredményessé tételére alkalmazzák a kulcsszavas keresést, ám ennek két fontos hátránya van: vagy nem talál meg minden releváns tételt, vagy sok irreleváns találatot hoz (az irreleváns találatok száma többszöröse is lehet a releváns találatok számának).

Közös katalógusban további, nagyon súlyos probléma az egyes könyvtárak által használt tárgyszórend-



7. ábra

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

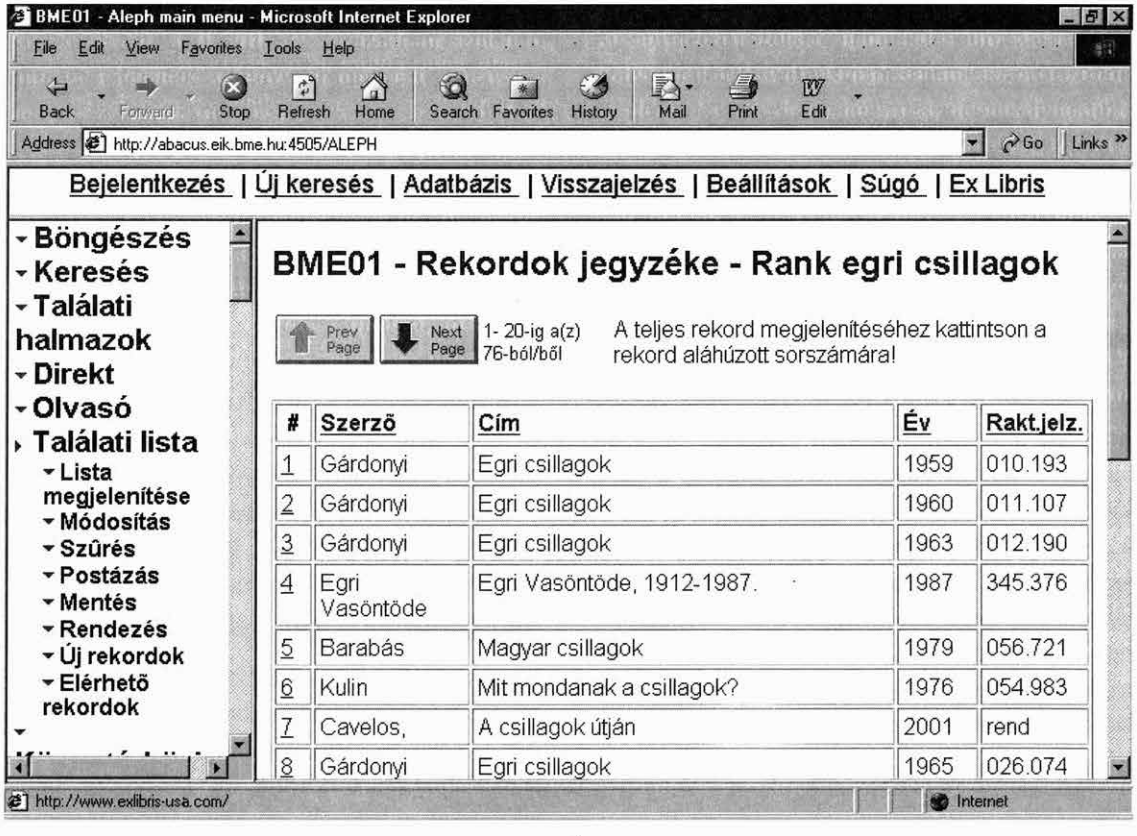
szerek különbözősége nem csak tartalmi-formai, de esetleg nyelvi szempontból is.

Találatok megjelenítése

Alapszabály a találatok megjelenítésekor, hogy a találati oldalakon legyen(ek) kiemelve a keresőkifejezés(ek), legyen kapcsolódási pont keresésmódosításhoz, új kereséshez, illetve más keresési módokhoz. Ajánljon a rendszer kapcsolatot a hasonló témában található rekordok halmazához (*7. ábra*). A lehető leghamarabb derüljön ki a dokumentum lelőhelye (HOL VAN, melyik könyvtárban), ha ezt a találati listán kódokkal, ill. rövidítésekkel oldjuk meg, azok jól észrevehető helyen fel legyenek oldva.

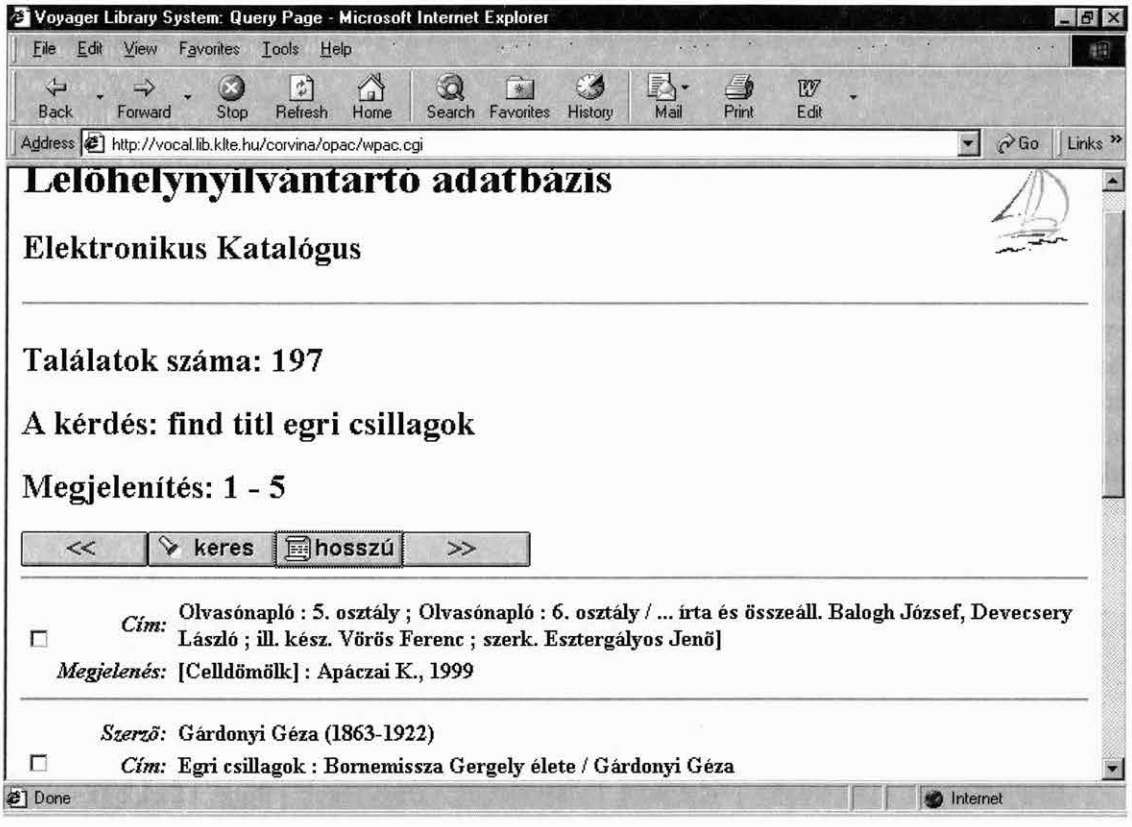
Találati lista

Példa értékű a Budapesti Műszaki Egyetem (BME) találati lista formátuma (*8. ábra*). Tartalma a cím, szerző, megjelenés éve, amiből gyorsan választani lehet, nem kell valamennyi találat rövid formáját letöltögetni (*9. ábra*). A teljes rekord megjelenítéséhez elegendő a rekord sorszámára kattintani, táblázatos formája könnyen áttekinthető. Közös katalógusban a raktári jelzet helyett lelőhelykódokat adhatunk meg.



8. ábra

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben



9. ábra

Hosszú vagy mezőnkénti megjelenítés

A 9., illetve 10. példán (*9–10. ábra*) nem tudjuk, hogy épp milyen megjelenítési módot látunk, a rövid, ill. hosszú formátum között csak 1-2 mező a különbség, és az, hogy megtudjuk, hozzáférhető-e a dokumentum, a hosszú módból még két lépésbe kerül. Ez az út lerövidíthető lenne a találati lista lelőhelykódjával, az intézmény státusz-információjához való egyszerűbb hozzáféréssel. Rendkívül kényelmetlen, hogy a „rövid" módban egyenként ki kell jelölni a rekordokat.

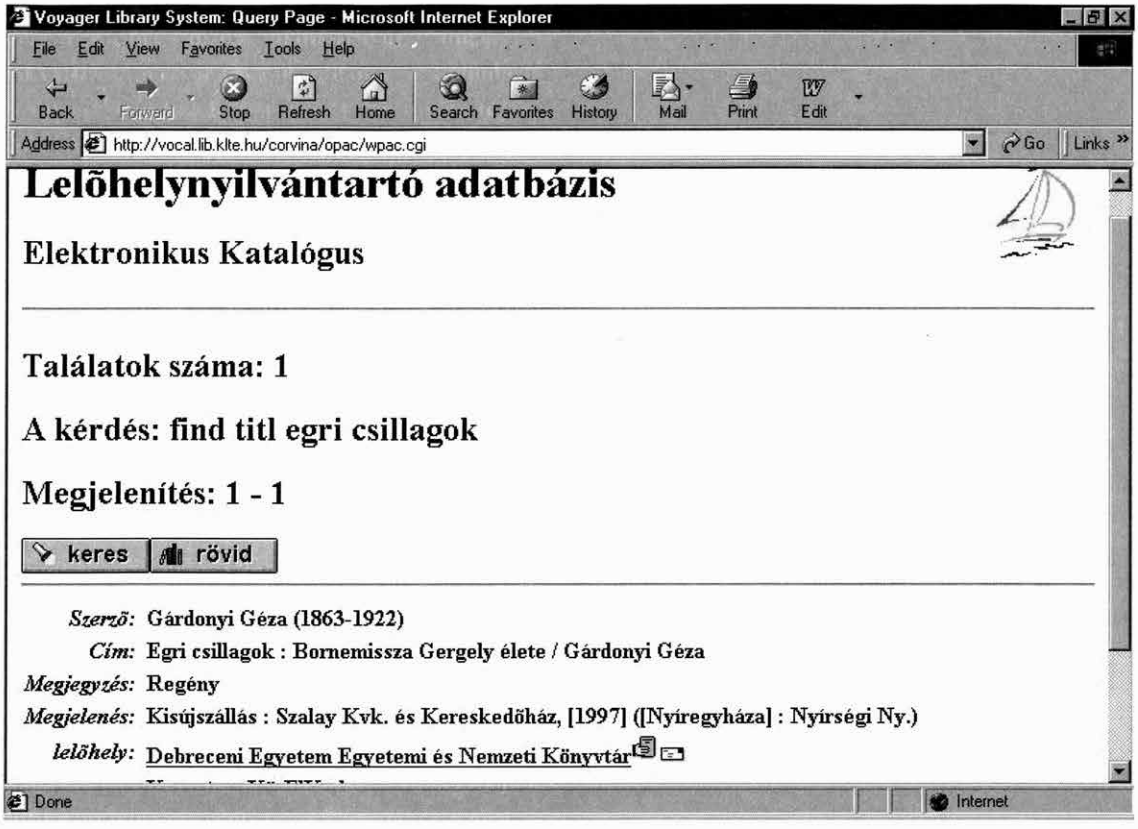
Státusz

A dokumentumok aktuális hozzáférhetőségéről szóló információ nagyon fontos, de közös katalógusban csak akkor ajánlott, amennyiben aktualizálható (van közös kölcsönzési adatbázis, illetve kapcsolódás az egyes kölcsönzési adatbázisokhoz), tehát valós adatokat tartalmaz.

Bibliográfiai/Irodalomjegyzék formátum

Nagy közös katalógusoknál különösen jó szolgáltatás, bibliográfia összeállításához használható. Tartalma: szerző, cím, megjelenés helye, kiadó neve, megjelenés éve. Érdemes lenne egy kiválasztott stílust alkalmazni, jó lenne, ha egy külön fájlba (pl. lemezre) lehetne menteni a kiválasztott rekordokat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

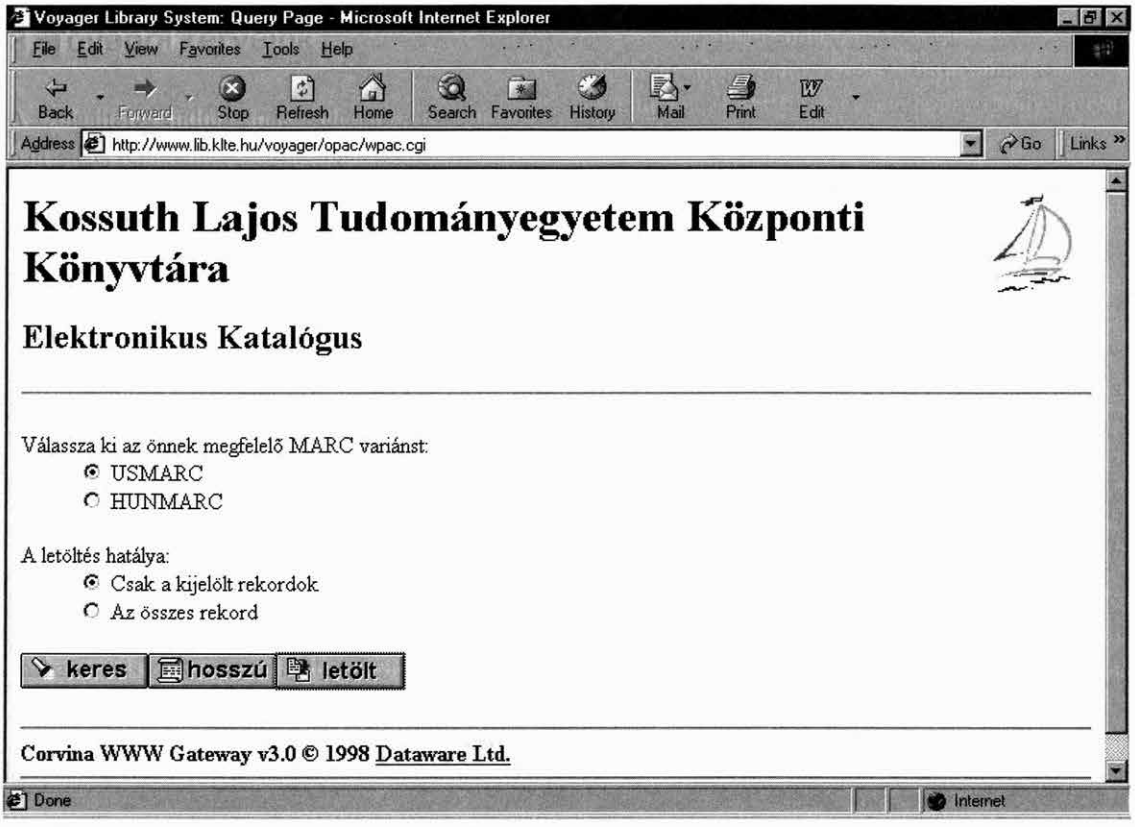


10. ábra

Letöltés

A letöltési funkció nélkülözhetetlen a könyvtárak közötti rekordcseréhez, ám meg kell magyarázni, hogy tudja a felhasználó, miről is van szó (*11. ábra*).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben



11. ábra

Összegzés

A közös katalógusok felhasználói webfelülete kapcsán három fontos területet emelek ki:

1. Milyen visszakeresési lehetőségeket biztosítunk, ezekhez milyen segítséget nyújtunk a használónak?
2. Milyenek legyenek a találatok megjelenítési formátumai: tudnunk kell, hogy a felhasználó milyen célból keres (akar-e bibliográfiát összeállítani, hisz erre egy virtuális, nagy adatbázis kitűnő eszköz), s az egyes megjelenítési módokat, az azokban feltüntetett információkat ehhez tudjuk igazítani.
3. Weboldaltervezési szempontok, amelyek – mivel az OPAC rendszerint nem önálló szolgáltatás, hanem egy vagy több intézmény honlapjának egy részét képező, az elektronikus szolgáltatások között felsorolható/felsorolandó részegység – a teljes webterületen megfontolandók: a szerkezet 'laposítása' (minél kevesebb kattintással jusson el a használó a keresett információkhoz), áttekinthetősége, esztétikussága, stb.

Plusz még egy szempont: a többnyelvűség, melyet ha felvállalja a rendszer, legyen valóban többnyelvű: figyelni kell a menüpontok, súgószövegek, mezőnevek fordítására, a lelőhelyek feloldására.

A flexibilisen, egyszerűen végrehajtható, sokszor többszörösen összetett keresésekkel a lehetőségek

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

végtelen tárháza tárult fel. Ránk, információs szakemberekre, könyvtárosokra – az információ szervezőire – óriási felelősség hárul: hogyan és mit szolgáltatunk, és hogyan segítjük a tájékozódást. Egyre több(féle) információ egyre több(féle) keresési módja egyre nagyobb zavarba ejtheti a felhasználót, ezért fontos a felhasználói felület megfelelő tervezése, hiszen a célunk még mindig az, hogy a releváns információt hatékonyan találjuk/találják meg.

Irodalom

1. BAKONYI Géza – KOLTAY Klára: Tárgyszókezelés osztott katalogizálási környezetben. In: *Networkshop '2000* On-line: http://nws.iif.hu/NwScd/
2. BUSH, Vannevar: Út az új gondolkodás felé. Ford. Ivacs Ágnes. (Eredeti változat: As we may think. In: Atlantic Monthly, 176. 1945. júl. p. 101-108.) On-line: http://mek.iif.hu/porta/szint/muszaki/szaamtech/multimed/memex.hu
3. GIRILL, T.R.: Fuzzy matching as a retrieval-enabling technique for digital libraries. On-line: http://www.asis.org/midyear-96/girillpaper.html
4. HILDRETH, Charles R.: Accounting for users' inflated assessments of on-line catalogue search performance and usefulness: an experimental study. On-line: http://informationr.net/ir/6-2/paper101.html
5. HILDRETH, Charles R.: Online catalog design models: Are trieval. UDT Occaswe moving in the right direction? On-line: http://phoenix.liu.edu/~hildreth/clr-opac.html
6. LESK, Michael: The seven ages of information reional Paper. On-line. http://www.ifla.org/VI/5/op/udtop5/
7. LONG, Chris Evin: Improving subject searching in Web-based OPACs: Evaluation of the problem and guidelines for design. In: *Internet serching and indexing: The subject approach.* Szerk.. Alan R. Thomas, James R. Shearer. New York: Haworth, 2000. 159-186.
8. MARCHIONINI, Gary – KOMLODI, Anita: Design of Interfaces for Information Seeking. In: *Annual Review of Information Science and Technology.* vol.33, 1998. 89-130.
9. NIELSEN, Jakob: *Designing Web usability.* Indianapolis: New Riders, 2000. Rosenfeld, Louis, Peter Morville: *Information architecture for the World Wide Web.* Beijing: O'Reilly, 1998.
10. STERN, D., szerk.: Digital libraries, philosophies, technical design considerations and example scenarios. New York: Haworth, 1999.
11. Thomas, Alan A., James R. Shearer, szerk.: Internet searching and indexing: the subject approach. New York: Haworth, 2000.
12. YEE, Martha M: „Guidelines for OPAC displays" *65th IFLA Council and General Conference* Bangkok, Thailand, August 20-28, 1999. On-line: http://ifla.inist.fr/IV/ifla65/papers/098-131e.htm

---

Az OSZK integrált számítógépes rendszerében, az Amicusban elérhető HEKTOR rendszer (http://oszk.hu/hektor.htm) Külföldi könyvek adattárában kereshetővé váltak a hungarikumok (külön-külön a tartalmi, nyelvi, szerzői vagy területi hungarikumok, illetve bármilyen típusú együttvéve.)
(K.F. Katalist. 2002. április 4.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

MÁTRIKSZ - Magyar Átfogó Tárgyi Információkereső-nyelvi Szótár

Új fejezet a tartalmi visszakeresésben

Bánki Zsolt

1. A MÁTRIKSZ projekt története

1.1. Van-e esély?

A Könyvtári Figyelő 2001. 1. számában *Ungváry Rudolf* az OSZK tezaurusz/KÖZTAURUSZ-ról írott tanulmánya elején elmondta a véleményét az olyan nagyszabású tervekről, melyekkel „kívülről" (minisztériumok, vagy központi fejlesztő intézetek) állnak elő[1]. Ma azonban már – lupus in fabula – ő is részese egy hasonló körülmények között született kezdeményezésnek, egy országos tárgyi információkereső szolgáltatás kialakításáról, mely közös hajóba ültetett olyan könyvtárakat, melyek között korábban szakmai véleménykülönbségek voltak.

Hogyan indult tehát az országos tárgyi információkereső szolgáltatás kialakításának terve?

2001. május 3-án az Országos Széchényi Könyvtárban a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma (NKÖM) könyvtári osztályának képviselője megbeszélést folytatott a nemzeti könyvtár és a MOKKA (Magyar Országos Közös Katalógus) illetékeseivel a MOKKA előtt álló feladatokról, s felmerültek a tárgyszavak kezelésével kapcsolatos szakmai kérdések is. *Monok István* az OSZK főigazgatója javasolta egy szakmai bizottság felállítását, amely olyan intézmények képviselőiből szerveződik, ahol már eddig is mélyrehatóan foglalkoztak a természetes nyelven alapuló osztályozással, és a gyakorlatban is alkalmazzák az ilyen technikákat. A bizottság felállí-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tásánál lényeges szempont volt, hogy ne kapcsolódjon közvetlenül a MOKKA-hoz, és a tagokat felkérés útján válasszák ki.

1.2. A Tárgyszó Bizottság tevékenysége

A megalakulásakor egyszerűen csak „Tárgyszó Bizottságnak" titulált testületbe a következő szakértőket kérték fel: *Aszalós Károly* (Szegedi Tudományegyetem Könyvtára), *Bakonyi Géza* (Szegedi Tudományegyetem Könyvtára), *Bánki Zsolt (*OSZK), *Czinkné Bükkösdi Valéria* (Kaposvári Városi és Megyei Könyvtár), *Feimer Ágnes* (Könyvtári Intézet), *Koltay Klára* (Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár), *Ungváry Rudolf* (OSZK).

A bizottság feladata az volt, hogy megvizsgálja egy közös tárgyi visszakereső rendszer létrehozásának lehetőségét, s hogy megalkotható-e olyan szolgáltatás, amely központi szolgáltatásként lekérdezi a különböző könyvtári bibliográfiai, ill. egyéb nem könyvtári jellegű adatbázisokat is.

Megállapításaikról a NKÖM számára 2001. június 15-ére előterjesztést kellett benyújtani, amely javaslatot is tartalmazott a tartalmi visszakeresés eszközeire vonatkozóan.

Az előterjesztés elkészítése után a bizottság tagjai úgy döntöttek, hogy a közösen kialakított koncepciót megvalósítják, ezért a szükséges feltételek megteremtése érdekében konzorciumot alakítanak és az Országos Széchényi Könyvtár égisze alatt pályázatot nyújtanak be a Széchenyi Terv keretében a Miniszterelnöki Hivatal Informatikai Kormánybizottsága (MEH-IKB) által meghirdetett *„Az információs társadalommal kapcsolatos hazai kutatások készítésének, adatbázisok képzésének, karbantartásának, publikálásának, támogatása"* című pályázatra. A konzorciumnak azonos döntési joggal tagja lett az összes résztvevő intézmény:

- az Országos Széchényi Könyvtár,
- a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár,
- a Szegedi Egyetem Egyetemi Könyvtár
- a Kaposvári Megyei és Városi könyvtár és
- a Könyvtári Intézet.

A konzorciumban a hazai könyvtárügy „nagy könyvtárai" mellett képviselve vannak a közművelődési könyvtárak és az elméleti hátteret nyújtó Könyvtári Intézet is, így tevékenységüket az egész szakmát érintő, képviselő vállalkozásnak tekinthetjük.

A konzorcium a pályázati úton elnyert támogatás felhasználásával megkezdte a munkáját, melynek eredményeképpen a szolgáltatás várhatóan 2002 áprilisában elindul.

2. A MÁTRIKSZ – Magyar Átfogó TáRgyi InformációKereső-nyelvi Szótár fogalma

A „születendő gyermeknek" olyan nevet akartunk adni, mely könnyen megjegyezhető és kifejtve érthetővé teszi tartalmát. Így született meg a MÁTRIKSZ mozaikszó.

2.1. Mit takar ez a koncepció?

Átfogó tárgyi információkereső-nyelvi szótáron általánosságban az osztályozáshoz/indexeléshez és a kereséshez használt természetes nyelven alapuló nyelvek strukturált állományát értjük. Ilyenek a tárgyszójegyzékek, tezauruszok. A tárgyszójegyzékekbe fölvett tárgyszavak lehetnek hagyományos, összetett (fő-, al-, mellék-, formai, földrajzi stb. tárgyszóelemeket tartalmazó) tárgyszavak és egyedi, egymással egyenrangú tárgyszavak. A tezauruszok lexikai egységei lehetnek deszkriptorok és nemdeszkriptorok. Mindezeket a kifejezéseket összefoglalóan tárgyi kifejezéseknek nevezzük (topical term). Az információkereső-nyelvi szótárak tárgyi kifejezései a bibliográfiai/katalogizálási

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rendszerekben a tartalmi feltárás besorolási adatainak szerepét látják el.

A Magyar Átfogó Tárgyi Információkereső-nyelvi Szótáron (MÁTRIKSZ) meghatározott rész szótárak együttműködő rendszerét értjük, melyek között az egyiket kitüntetettnek tekintjük, de használat szempontjából a résztvevő szótárak egymással egyenrangúak. Jelen esetben a kitüntetett szótár az OSZK tezaurusz/KÖZTAURUSZ lett, melynek szerepéről a 3. fejezetben részletesebben szólok.

Az együttműködés során megőrződik a résztvevő rendszerek önállósága, miközben kialakítjuk közöttük a közös kereshetőséget. Ennek értelmében a MÁTRIKSZ nem egyetlen szótár, hanem a résztvevő részrendszerek közös szótára. Alkalmas keresőfelület segítségével a felhasználó mindegyik résztvevő szótár állományáról tájékozódhat és használhatja tárgyi kifejezéseit mind osztályozásra/indexelésre, mind keresőkérdéseinek megfogalmazására, a résztvevő intézmények bibliográfiai adatbázisainak lekérdezésére. A MÁTRIKSZ önálló tárgyszó adatbázist alkot, mely független a részvevő intézmények saját bibliográfiai adatbázisaitól, és lekérdezi azokat.

2.2. A közös kereshetőség módja

A résztvevő szótárak egy közös on-line mutatóban jelennek meg. Az egyes szótárak tárgyi kifejezéseit forrásuk szerint a mutatóban minősítik, belőlük kiindulva tekinthetők meg egyrészt a résztvevő adatbázisok bibliográfiai rekordjai, másrészt a tárgyi kifejezések kapcsolatai (tárgyszó-, ill. tezauruszcikkei), valamint az adott kifejezések besorolási rekordjai. A kapcsolódó kifejezésekből kiindulva vagy újra az on-line mutatóhoz, vagy a kapcsolódó kifejezésekhez tartozó találatokhoz lehet továbbjutni.

Az egyes osztályozási rendszerek szótárai és a kapcsolódó bibliográfiai adatbázisok állománya egységes környezetben jelenik meg.

A résztvevő rendszerek tulajdonosai elhatározták, hogy tárgyi kifejezéseiket megfeleltetik az OSZK tezaurusz/KÖZTAURUSZ kifejezéseivel. Megállapodásra jutottak az egyes részrendszerek hosszú távú szerkesztésének elveiben. Tárgyi kifejezéseik megfeleltetésére több, szabadon választható lehetőség kínálkozott:

- az azonos tartalmú, de eltérő alakú kifejezések megegyezésének biztosítása (alaki azonosság létrehozása) azzal, hogy átveszik a kitüntetett szótár megfelelő kifejezését;
- az eredeti, az OSZK tezaurusz/KÖZTAURUSZ szóhasználatától eltérő saját kifejezést megtartva a különböző alakú, de tartalmilag azonosítható kifejezések között a tárgyi kifejezés MARC besorolási rekordjának 750-es (ekvivalencia) mezőjébe beépítik az OSZK tezaurusz/KÖZTAURUSZ megfelelő kifejezését. Ennek a folyamatnak az inverze lejátszódik a kitüntetett szótárban is, így a megfeleltetés kölcsönös. Ez az eljárás lehetővé teszi, hogy a kitüntetett szótár kifejezésére való keresés találatot eredményezhessen az összes könyvtár bibliográfiai adatbázisában;
- azokban az esetekben, ahol a részrendszerekben többlet jelentkezik az OSZK tezauruszhoz/KÖZTAURUSZ-hoz képest, ott ezeket a kifejezéseket az OSZK tezaurusz/KÖZTAURUSZ-ba beépítik annak szerkesztői.

Az így egységesített kifejezések már MÁTRIKSZ-szócikknek tekinthetők és az összes olyan intézmény bibliográfiai adatbázisában sikerrel folytathatunk keresést, ahonnan a megfeleltetett tárgyszavak származtak. A MÁTRIKSZ szótárában a megfeleltetés folyamatos munka. A projekt jelenlegi első szakaszában a matematika és a szociológia ismeretterületeinek szakkifejezéseivel végezzük el a megfeleltetést. Mivel a munka első fázisában még nem létezik közös adatbázis, ezt a lépést még mindenki a saját adatbázisában végzi el, egymásnak elektroni-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kus úton juttatva el az állományokat. Az első fázis befejeztével létrejön a közös szótári rész. A továbbiakban helyi szinten végrehajtandó megfeleltetések on-line töltődnek fel a közös MÁTRIKSZ szótárba. Az áprilisban induló MÁTRIKSZ mutatójában státuszát tekintve három típusú tárgyi kifejezés lesz található:

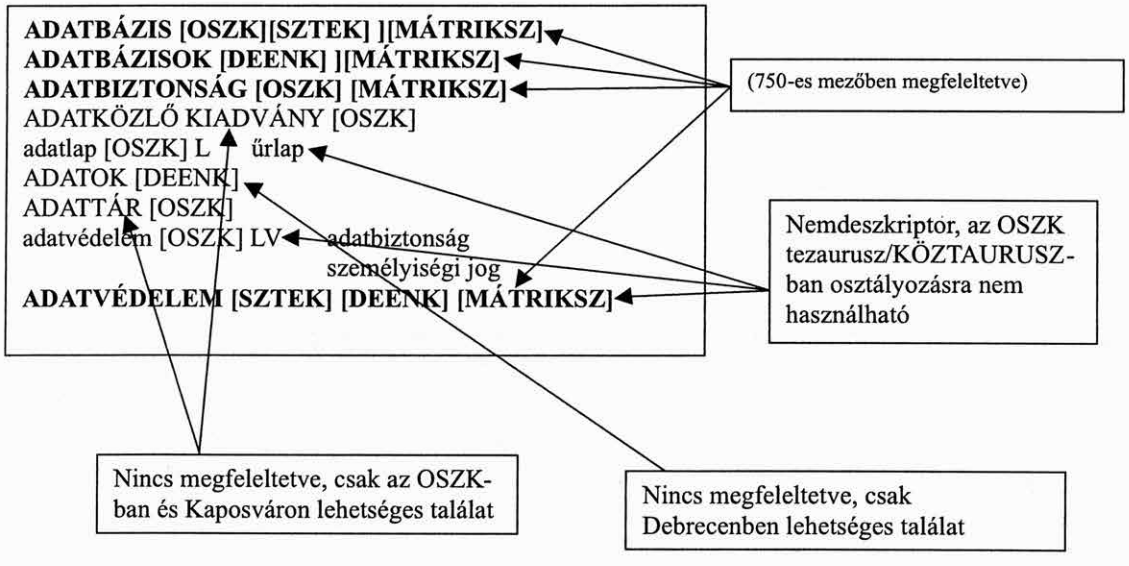
- Különböző rendszerekből származó alakilag és tartalmilag megfeleltetett kifejezések – ez MÁTRIKSZ tárgyi kifejezés, segítségével az összes elérhető bibliográfiai adatbázisban lehetséges találat;
- Különböző rendszerek alakilag különböző kifejezései, melyek a tárgyi kifejezés MARC besorolási rekordjának 750-es ekvivalencia mezőjében vannak megfeleltetve a kitüntetett szótár lexikai egységével – ez MÁTRIKSZ tárgyi kifejezés, segítségével az összes elérhető bibliográfiai adatbázisban lehetséges találat;
- Különböző rendszerek alakilag különböző kifejezései, melyek nincsenek megfeleltetve egymásnak – csak a tárgyi kifejezés forrásául szolgáló intézmény bibliográfiai adatbázisában lehet találat.

3. A kitüntetett szótár és a résztvevők

Mint már említettem, a kitüntetett szótár szerepét az OSZK tezaurusz/KÖZTAURUSZ tölti be. Az OSZK tezaurusz és a közművelődési könyvtárak számára készült KÖZTAURUSZ általános, átfogó tezaurusz. A két tezauruszt egyszerre szerkesztették, jelenleg mindenben megegyeznek.[2]

3.1. A kitüntetett szótár szerepe

A kitüntetett szótárt ajánljuk alkalmazásra azon könyvtárak, illetve más felhasználók számára, akik nem rendelkeznek saját természetes nyelvű információkereső szótárral (tárgyszórendszerrel, tezaurusszal). Az OSZK tezaurusz/KÖZTAURUSZ kiér-



1. ábra

Példa az on-line mutató megjelenítésére

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lelt, megfelelően strukturált állományú, folyamatosan karbantartják, és egységes szóhasználatot, terminológiát, ezáltal átjárhatóságot biztosít a különböző rendszerek között, valamint rendelkezik MARC adatcsere-formátummal.

Az OSZK tezaurusz/KÖZTAURUSZ azon könyvtárak, felhasználók körének, akik rendelkeznek természetes nyelvű tárgyi információkereső rendszerrel, vagy résztvevői a MÁTRIKSZ-nak, konzultációs segédeszközként szolgál meglévő tárgyi kifejezéseik (tárgyszócikkeik, tezauruszcikkeik) kiegészítése céljából, illetve új tárgyi kifejezések felvételekor. A hosszú távú konvergencia alapvető feltétele a kitüntetett szótárhoz való igazodás a meglévő rekordok kiegészítésével (ekvivalencia mező beépítésével), valamint azzal, hogy új kifejezés felvételekor lehetőleg az OSZK tezaurusz/KÖZTAURUSZ kifejezését használják vagy feleltessék meg annak, a fent leírt módon.

3.2. A MÁTRIKSZ-ban induláskor résztvevő rendszerek

- az OSZK tezaurusz/KÖZTAURUSZ;
- a Debreceni Egyetem Könyvtárának átfogó tárgyszórendszere – a Library of Congress Subject Headings (LCSH) magyar adaptációja;
- a Szegedi Tudományegyetem Könyvtárának átfogó tárgyszórendszere – hagyományos tárgyszórendszer;
- az ETO mutató;

A résztvevő információkereső-nyelvi szótárak köre a későbbiekben még szabadon bővíthető.

4. Kapcsolat az ETO-val

A MÁTRIKSZ projekt támogatja az ETO középkiadásához készülő tárgymutató munkálatait, amelynek készítésekor a kitüntetett szótár szerepét betöltő OSZK tezaurusz/KÖZTAURUSZ szókészletét is figyelembe veszik, és amely lehetővé teszi, hogy az ETO mutató egybeépüljön az OSZK tezaurusz/KÖZTAURUSZ releváns kifejezéseivel. A mutató egyes tételeiből képzett ETO besorolási rekordok részét képezik a leendő Átfogó Tárgyi Információkereső-nyelvi Szótárnak. A MÁTRIKSZ keresőfelülete opcionálisan felkínálja a tárgyszó rekordba beépített ETO jelzettel vagy jelzetekkel való keresést. A felhasználó eldöntheti, hogy csak a tárgyszóval, vagy a fogalomnak megfelelő ETO jelzettel akar-e keresni. Így a MÁTRIKSZ-on keresztül természetes nyelvű kifejezések segítségével lekérdezhetők az ETO-val osztályozott dokumentumok bibliográfiai rekordjai. E megoldás jelentőségét nem kell külön hangsúlyoznom akkor, ha figyelembe vesszük, hogy megítélésem szerint az ETO-val, illetve a természetes nyelvi kifejezéssel osztályozott bibliográfiai rekordok aránya kb. 70-30%.

5. A tárgyi kifejezések adatcsere formátuma

Az Átfogó Tárgyi Információkereső-nyelvi Szótár kifejezéseinek szócikkei (tárgyszócikkei, tezauruszcikkei) HUNMARC/USMARC besorolási rekord adatcsere formátumban exportálhatók és importálhatók.

6. Felhasználói szoftver és keresőfelület

6.1. Elvárások a szoftverrel szemben

A két legnagyobb közös katalogizálási vállalkozás, a MOKKA és a VOCAL is saját, közös adatbázist létesített és tart fenn. Ezeknek a rendszereknek a lekérdezése nem okoz problémát, miután a bibliográ-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

fiai rekordok közös adatbázisban vannak. A MÁTRIKSZ-nak meg kell oldania a különböző szoftverekben kezelt, fizikailag is több helyen lévő adatbázisok egységes, biztonságos lekérdezését. A MÁTRIKSZ szoftvere a Z39.50 kapun keresztül kommunikál az egyes bibliográfiai adatbázisokkal, úgy, hogy az azokból nyert találatokat a saját felületén egységes struktúrában jeleníti meg. A felhasználó egységes felületen szabadon választhat, hogy a résztvevő adatbázisok mindegyikét, vagy csak a kiválasztottakat akarja lekérdezni, párhuzamosan megjelenítve az egyes bibliográfiai adatbázisokból kapott találatokat.

A rendszer lényegéhez tartozik, hogy távolról elérhető központi szolgáltatást kíván nyújtani abban a tekintetben is, hogy a könyvtárak és más felhasználók számára szabadon letölthető tárgyszó rekordokat biztosít. A tezauruszkezelés szoftveres megoldásának megvitatásakor kiindulópontnak tekintettük az Ungváry Rudolf által a Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 2001. 3. számában e tárgyban publikáltakat.[3] A MÁTRIKSZ szoftvere az első lépcsőben még nem fogja megvalósítani a komplex tezauruszkezelés követelményét, de megfelelő keresési lehetőségeket biztosít.

6.2. Karbantartás, fejlesztés

A MÁTRIKSZ karbantartására, fejlesztésére közös karbantartó/kommunikációs mechanizmus és felület fog szolgálni, mely a résztvevő szakemberek és a külső felhasználók számára egyaránt biztosítja a rendszerhez való visszacsatolás lehetőségét.

7. A szoftver és a műszaki háttér

A szoftver szállítója a debis IT Services Dataware kft. Kiindulópontnak tekintjük a VOCAL tárgyszóadatbázisát kezelő Corvina rendszert. A jelenleg ismert állapota a fent leírtak értelmében jelentős átalakuláson fog keresztülmenni a szolgáltatás elindulásáig. Ez azonban a MÁTRIKSZ projektnek csupán az első szakasza, így a szoftverfejlesztésben is tervezünk olyan lépéseket, melyek a későbbi periódusokban történnek majd meg. Ebbe a körbe elsősorban a szoftver komplex tezauruszkezelő szolgáltatásainak kialakítása tartozik, a szintaktikai és tranzitív ellenőrzésekkel.

7.1 A MÁTRIKSZ adatbázis technikai alapjai

A tárgyszó adatbázis SUN ultra 2 (2x300Mhz 1Gb) szerveren fut, SUN Solaris (Unix) operációs rendszer vezérli, Ingres adatbázis kezelőt használva. A szervert a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtára a Vocal adatbázis számára tartja fenn, és helyet biztosít a MÁTRIKSZ adatbázis számára is.

A szerver 100 Mbites UTP kábellel, switchen keresztül kapcsolódik a Debreceni Egyetem számítógépes hálózatára, amely 155 Mbittel éri el a HBONE magot. Ez a hálózati kapcsolat jelenleg jelentős tartalékokkal rendelkezik.

A felhasználók web interfészen keresztül kérdezhetik le az adatbázist. Az adatok feltöltésére a rendszer saját internet protokollt használ, ami bármilyen internetbe kötött számítógépen megvalósítható. (Unix, PC). A feltöltés automatikus.

7.2 A MÁTRIKSZ induló becsült rekordszáma

- OSZK tezaurusz/KÖZTAURUSZ – cca. 28.000 tárgyi kifejezés,
- Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár – cca. 25.000 tárgyi kifejezés,
- Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár – cca. 60.000 tárgyi kifejezés,
- a Magyar Átfogó Tárgyi Információkereső-nyelvi Szótár közös adatbázisa – cca. 113.000 tárgyi kifejezés.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

8. További terveink

A szolgáltatás indulásának pillanatában – áprilisban – terveink megvalósításának csupán az első szakaszán jutottunk túl. Ezt a félkész állapotot a MÁTRIKSZ indexe híven fogja tükrözni, hiszen csak a két fent említett ismeretterületen készült el a megfeleltetés, a tárgyszórekordok jelentősebb része abban az állapotban fog megjelenni a indexben ahogy az egyes forrásokból érkezett.

A továbblépés útja tehát adott: újabb források megteremtésével, már on-line módon folytatni kell a megfeleltetést, egységesítést a MÁTRIKSZ és az egyes részrendszerek között.

A fejlesztés másik területe a szoftver szolgáltatásainak bővítése. A keresőszolgáltatás szélesítését, a karbantartás automatizálását, és a lekérdezhető adatbázisok körének bővítését szintén a következő szakaszokban kívánjuk megvalósítani.

Reményeink szerint ebben a munkában partnerre találunk a MÁTRIKSZ-ot megismerő könyvtári környezetben, és felfedezik az elképzelésben rejlő nagyszerű lehetőséget, és így a MÁTRIKSZ előbb-utóbb valóban országos jelentőségű szolgáltatássá növi ki magát.

A cikk megjelenésekor a MÁTRIX már on-line elérhető a következő címen:
http://www.matrix.hu

JEGYZETEK

1 UNGVÁRY Rudolf: Az OSZK tezaurusza és a KÖZTAURUSZ
In: Könyvtári Figyelő. 2001. 47. évf. 1. sz. 11-41. p.

2 i. m.

3 UNGVÁRY Rudolf: Tezaurusz a felhasználói felületen. Az optimális megjelenítés problémái. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 2001. 48. évf. 3. sz. 99-109. p.

A Könyvtártudományi Szakkönyvtárban készülő MANCI (Magyar és Nemzetközi Cikkek) adatbázis web felületen elérhető változata két új szolgáltatással bővült:

1. Válogatás a találatokból, találatok letöltése

A Keresési eredmények képernyőn ezután lehetőség van arra, hogy a bibliográfiai tételek felett megjelenő négyzetbe kattintva válogassunk a találatokból. Ezután a letöltés (kijelöltek) opció kiválasztásával a Letöltés képernyőhöz jutunk, ahol a kívánt formátum és karakterkészlet megadása után letölthetjük a kiválasztott találatokat. Itt a letöltés gombra kattintva a rendszer válasza az internet-böngésző típusától és beállításaitól függ: pl. a Netscape felajánlja a választást a fájl megnyitása és lemezre mentése között. Az Explorer automatikusan a hozzákapcsolt szövegszerkesztőben (ha van ilyen) jeleníti meg a találatokat. Ugyancsak a Keresési eredmények képernyőn kezdeményezhetjük az összes találat letöltését, illetve az összes kijelölés letöltését is.

2. Referátumok megjelenítése

1991-től a Könyvtári Figyelő Külföldi folyóirat-figyelő rovata számára kiválogatott jelentősebb külföldi cikkek magyar nyelvű referátumai, illetve annotációi elektronikus formában is rendelkezésre állnak. Ezeket a bibliográfiai tételek végén levő Ref. vagy Autoref. adatelemre kattintva lehet megjeleníteni.

A fenti fejlesztések kivitelezője és tervezője Kiefner Ferenc.

Az adatbázis elérhető a Könyvtári Intézet honlapján keresztül a www.ki.oszk.hu címen, az OSZK honlapjáról a www.oszk.hu címen, illetve közvetlenül a http://w3.oszk.hu/manci.htm címen is.

Észrevételeiket, javaslataikat Novák István szerkesztőnek lehet megírni a novak@oszk.hu címen.

(Rácz Ágnes tudósítása. Katalist, 2001. dec. 21.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KITEKINTÉS

A könyv metamorfózisai

Roger Chartier*

CHARTIER, Roger: Les métamorphoses du livre c. tanulmányát az azonos címen a budapesti Francia Intézetben 2001. november 8-9-én tartott konferenciára szánta. A magyar fordítás Ádám Anikó munkája. A fordítást az eredetivel egybevetette Pajor Enikő.

Azt hiszem, többféleképpen is megközelíthető a könyv és az informatika problémája. Bár nem tudok mindegyik szemponttal foglalkozni, de azért szeretném ezeket felidézni, inkább csak futólag az első kettőt és részletesebben, saját kutatási gyakorlatom alapján, a harmadikat.

A kérdéshez három szempontból közelíthetünk: az olvasási szokások szociológiája, a könyvkiadás gazdasági kérdései, valamint az írott kultúra, nevezetesen a könyv messzire nyúló története felől. Három különböző szempont, amelyeket azonban megkísérelünk összekapcsolni.

Az első lehetséges nézőpont, szociológiai kifejezéssel élve, az olvasási szokások kérdése. Bizonyára tudják, hogy az utóbbi években megszaporodtak az erről szóló felmérések. Statisztikákra támaszkodva, országos szinten végezték ezeket a felméréseket, így nyers, értelmezésre váró eredményeket kaptak. Ugyanez a helyzet a Kulturális Minisztérium által végzett ötévenként megismételt felmérésekkel is, melyeket *A franciák kulturális szokásai* címmel publikálták. Lehetőséget kínálnak arra, hogy nyomon követhessük a könyvolvasási és általában az egyéb nyomtatványok olvasási gyakoriságát. A

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szociológusok inkább azokat a felméréseket részesítik előnyben, amelyek valamilyen sajátos olvasói réteg olvasási szokásait vizsgálják: így a diákokét, melyről Emmanuel Fraisse irányításával jelent meg egy könyv *A diákok és az olvasás* (PUF, 1993.) címen; és a serdülőkét, amelyről Christian Baudelot, Marie Cartier és Christine Detrez újonnan megjelent műve szól: *Márpedig olvasnak* (Seuil, 1999.) címmel. Felidézhetjük az úttörő szerepet vállaló Információs Közkönyvtár tanulmányi és kutatási osztálya által a könyvtárak olvasóiról végzett felméréseket is, amelyek ugyancsak tükröt tartanak elénk. Egy harmadik típusú olvasásszociológiai felmérés az olvasók mozgásterét vizsgálja, olvasói sorsokról szól Gérard Mauger, Claude F. Poliak és Bernard Pudal *Az olvasók történetei* (Nathan, 1999.) című könyve.

A különböző országos adatokról, sajátos csoportokról és egyedi esetekről beszámoló felmérések számomra azt sugallják, hogy a digitalizált világ még csak kis teret hódított meg. A felmérések elsősorban a hagyományos nyomtatott dokumentumokhoz, a könyvekhez, újságokhoz, folyóiratokhoz és magazinokhoz kötődő olvasási szokásokat mérik fel és írják le. Az informatika e felmérésekben inkább gondolkodásra késztető módon, semmint statisztikailag megfoghatóan jelenik meg: pl. a könyv és az olvasás vetélytársaként, a többi konkurens eszköz elemzésével együtt szerepel; megfigyelhető az is, hogy a kulturális fogyasztás költségei eltolódnak az elektronikai eszközök és az egyéb, nem nyomtatott, a hagyományos olvasási szokásokhoz nem kötődő fogyasztási cikkek felé; vagy a szabadidő eltöltésének módja szempontjából, ami a számítógép előtt eltöltött időt jelenti, bár ezek a szokások nem annyira az olvasáshoz, mint inkább a játékhoz, a szórakozáshoz kötődnek, mivel növelik a televíziózással és moziba járással töltött időt. Jelentkezik a verseny az ismerethalmaz áthelyeződésének oldaláról is: klasszikus ellentét feszül a digitális képi és a nyomtatott szövegvilág, a játék és a komoly elfoglaltság között, sőt, a tömegkultúra kortárs képeit közvetítő és a kanonizált örökség, a tömegkultúra miatt hanyagolt régi szövegek világa között. Íme tehát az első nézőpont, amely szerint a digitális világ elsősorban a képek és a szórakozás világa, így a nyomtatott kultúra ellentéte.

A digitalizálás az olvasás szociológiája felől nézve a fentiekkel ellentétes értelemben is felfogható, vagyis hogy a digitális világ segítségével újra meghódítható az olvasás, s az írásbeliség egy új, fejlettebb szintre került. Az a tény, amelyre ez a második megközelítés építhető, nyilvánvalóan a digitális világban használt képernyők természetéhez kötődik, ezért elavulttá válik a McLuhan óta oly sokat emlegetett régi probléma, mely a képernyőt (a mozgó és beszélő képek univerzumát) szembeállítja a Gutenberg-galaxissal, az olvasás írott, nyomtatott világával. A digitalizált képernyőn ugyanis, bár nem kizárólagosan, de mégiscsak írott kép jelenik meg. Gyakran használjuk is e kifejezést, «az írástól a képernyőig», amely nem pusztán az írás képernyővel való helyettesítését jelenti, hanem az írás képernyőn való jelenlétét és megjelenítését. Ebből ered az a paradox kapcsolat társadalmainkban, amely egyrészt az írás burjánzása és az informatikán alapuló kommunikációs gazdagság, másrészt pedig az olvasás haláláról szóló melankolikus és könnyfakasztó megnyilvánulások között áll fenn. Ez lenne tehát elmélkedésünk egyik tengelye. Erre nem szeretnék bővebben kitérni, hiszen e témakörnek nem vagyok szakértője, de úgy vélem, a digitalizálásnak ez a fajta kétértelműsége, konkurens és közvetítő szerepe, megtalálható az olvasási szokások szociológiai vizsgálatakor.

Ha a kiadói gazdaságosság dimenziójában gondolkodunk, azt láthatjuk, hogy ezen a téren is nagy a nyugtalanság. A hagyományos kiadók válságról beszélnek, különösen bizonyos területeken. A hozzám – és minden bizonnyal Önökhöz is – legközelebb álló humán tudományok, kultúráról szóló könyvek területén mindez igaz is, de nem ugyanez

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a helyzet a regénykiadások esetében. A válság tüneteit a számok is bizonyítják: ha a Nemzeti Kiadói Szakszervezet statisztikáiból indulunk ki, a kilencvenes évek radikális visszaesést hoztak a publikált kötetek összmenynyiségét tekintve – Franciaországról és a társadalomtudományokról beszélek természetesen, de ez tágabb értelemben az irodalmi és tudományos művek tekintetében is érvényes, – sőt az egyes művek eladott példányszámának válságát is jelenti. A kilencvenes években tehát a példányszámok jelentősen visszaestek, miközben a kiadott címek száma megemelkedett.

Mindez nem adhat okot a bizakodásra, hiszen az új formák segítségével új piacok, új közönség felkutatása folyik, hogy ellensúlyozható legyen az egyes könyvek eladott példányainak csökkenése, amely az eladott kötetszámok általános visszaesését vonja maga után. Ez olyan diagnózis, amely a statisztikai adatokban éppúgy megjelenik, mint a nyelvi kifejezésekben, sőt, felismerhetjük benne Ernest Labrousse kedvenc megfogalmazását, a történészek által jól ismert „politikai tulajdonítás" fogalmát is. Mindez kissé paradox helyzetet szül, amelyben egy tevékenység teljes egészében és szilárdan a magánvállalatban gyökerezik, panaszait és óhajait mégis a közszféra felé irányítja, hiszen szerinte a válság legfontosabb és egyetlen oka abból ered, hogy hiányzik, vagy gyenge az állami szabályozás. Minden vita, mely az utóbbi években csatarendbe állította a kiadókat, könyvtárosokat és olvasókat, a politikai megvonások körül forog, legyen szó a könyvek egységesített áráról és a könyvrendelések rendszerébe való bevezetéséről, vagy a másolási, fénymásolási jogról, vagy a nemrégiben kirobbant vitáról a könyvtári kölcsönzési jogról. Ebből a feszültségből kiindulva, mely elhiteti a gyengülő állami szabályozásról, hogy ez az egyik, ha nem az egyetlen oka a nehézségeknek, s ezzel együtt elhiteti azt is, hogy az állami szabályozás teszi lehetővé, hogy megmentsük az egészséges könyvkiadást – az erről szóló véleményekben számos érv fogalmazódik meg -, hogy alátámasszák a követeléseket és általánosságban igazolásokat keressenek a szerzők jogairól, akik a nemzeti örökséghez tartoznak, vagy annak az összegnek a jogosságáról, amelyet azért kell fizetni, hogy hozzáférhessünk az írott kultúrához, ugyanúgy, ahogy a kultúra más területein is fizetnünk kell.

Történészként, épp csak megemlítem, hogy érdekes lenne megvizsgálni azt a mechanizmust, amelyben a válságra vonatkozó objektív adatok kimondatnak, s a vélemények a közhatalom ellen fordulnak, ám hogy elfogadtassák magukat a közhatalommal, általános elveken kell alapulniuk. Jó lenne összehasonlítani ezt a mechanizmust a korábbi kiadói válságokkal, például azzal, amely a XIX. század végén zajlott, amikor a „kiadói válság" fogalma is megszületett és a piac által már elviselhetetlen túltermelési válsághoz kötődött. Vagy eszünkbe juthat a XVIII. század is, amikor Angliában és Franciaországban a kiváltságok régi rendszere megkérdőjeleződött. Nem pontosan ilyen tartalmú megnyilatkozásokat találunk ezekben a korszakokban, viszont ugyanolyan stratégiákat és a válság észlelésének ugyanazt a módját és olyan megoldási lehetőségeket, amelyek párhuzamba állíthatók a jelenlegi helyzettel.

Ebben a második, a válságon alapuló és a politikai megszorításokhoz vezető gazdasági szövegkörnyezetben, a digitalizálódásnak fontos, de ellentmondásos szerep jut. Egyfelől, ha nem is a válság megoldásának, de legalábbis enyhítésének tekintik. Ezért lehetséges, hogy a gazdaságilag nem kifizetődő nyomtatást már nem vállaló kiadóknak a gazdaságilag előnyösebb elektronikus kiadásra való átállást javasolták. Ezt két speciális területen tapasztalhatjuk. Egyrészt a kutatási eredményekről szóló szakkönyvek – disszertációk, tudományos szakkönyvek, monográfiák, vagyis minden olyan mű esetében, amelyet az amerikaik „monographs"-nak hívnak, – az ilyen könyveknél az igényeknek megfelelő elektronikus kiadás helyettesíthetné a nyomta-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tott könyvkiadást, mivel – ahogy ezt a nagy amerikai történész, Robert Darton kifejtette a Vita (Lé Débat) című folyóiratban lefordított híres cikkében — attól kezdve, hogy az egyetemi könyvtárak nem vásárolják többé ezeket a monográfiákat, az egyetemi kiadók se publikálják őket, így azok a könyvek, amelyeket azelőtt kinyomtattak volna, ebben a helyzetben nem kerülhetnek a nyomdába. Ezért javasolják azt a részben már eddig is alkalmazott megoldást, hogy ezeket a monográfiákat és szakkönyveket készítsék elő elektronikus könyvkiadásra, ha nincs lehetőség a kinyomtatásukra.

A monográfiákkal éppen ellentétes tartalmú könyvek, az enciklopédiák, kézikönyvek alkotják a másik területet, amelyek esetében már megtették az első lépést, hiszen a leghíresebb enciklopédiák közül néhányat, például az *Encyclopaedia Britannica*t vagy az *Enciklopaedia Universalis*t kizárólag elektronikus formában adják ki. Természetesen a költségek csökkenése játszik itt szerepet, de az aktualizálás is sokkal könnyebb, használni is kényelmesebb ezeket a műveket, amelyeket nem folyamatosan olvasunk az elsőtől az utolsó oldalig, hanem keressük, összevetjük, ütköztetjük bennük az ismereteket.

Látható, hogy az informatika a kiadás gazdaságosságát tekintve nem választható el a hagyományos könyvkiadás kapcsolatrendszerétől, mivel bizonyos művek esetében akár szükségből, akár kényelemből egy új kiadási formát jelent, meglehet a többi könyv számára a nyomtatás marad a továbbra is alkalmazott kiadási forma. Ezért lehetséges, hogy ezeket a műveket, különösen a szakmunkákat, kiadhatják intézmények vagy hagyományos kiadók.

Az informatika másik lehetősége a kiadói gazdaságosság területén sokkal inkább nagyratörő, előremutató, sőt talán utópikus. Azon a gondolaton alapszik, hogy záros határidőn belül a nyomtatott könyvet az elektronikus könyv fogja felváltani, s ennek a feltétele, hogy a már megkezdődött, de még pontosan nem tudatosodott átalakulás befolyásolja bizonyos olvasói körök elvárásait, kompetenciáját és szokásait. Ez a másik távlat nem a nyomtatás és az informatika együttélését jelenti a könyvkiadás szférájában, hanem azt, hogy hosszú távon az egyik forma fogja a másikat helyettesíteni. Ennek köszönhető, hogy tisztán elektronikus könyvkiadással foglalkozó kiadók alakultak, s ugyanez a perspektíva vezérli bizonyos multimédiával foglalkozó csoportok kezdeményezéseit, s ez közelíti az írást a képi kommunikáció egyéb formáihoz és téríti el a nyomtatástól.

Ennek a távlatnak a gondolata köszön vissza néhány vállalat, mondhatni prófétikus és hatásos megnyilvánulásában, főképp a gépeket készítő cégek esetében – a Microsoftra gondolok –, akik a nyomtatott könyvek, újságok, folyóiratok közeli halálát jósolják, egymás után szónokolnak erről a változásról, ahogy ezt a kiadók kongresszusán Buenos Airesben is tették. Láthatjuk tehát, hogy ebben a második szövegkörnyezetben az informatika vagy a hagyományos kiadók válságának enyhítéseként jelenik meg, vagy pedig viszonylag hosszú időre az egyik publikációs forma másikkal való helyettesítését vetíti előre.

Az a szempont, amelyet részletesebben szeretnék vizsgálni nem a szociológiai és nem is a gazdasági, hanem a történeti szempont, vagyis az írott kultúra hosszú története, amely igyekszik az informatikát bevonni a saját történeti fejlődésébe. Azt hiszem, hogy az informatikai forradalmat több szinten is megérthetjük, sőt kell megértenünk. Három szint foglalkoztat: • a megnyilatkozások, • az okok és az elmélkedések, végül • a tulajdonjogok szintje.

A megnyilatkozások szintje

Természetesen, «a megnyilatkozások szintje» kifejezést *Michel Foucault* egyik híres szövegéből kölcsönöztük. A kifejezés azt jelenti, hogy megváltozott a viszony a szöveget közvetítő tárgy, vagyis a műveket hordozó közeg és a mód között, ahogyan kijelöl-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

jük, megjelöljük őket. A tárgy, a mű és a szerző közötti kapcsolat az, amely számomra lényeges és amely mai világunkban egy igen régi, megtisztulások sorozatán keresztül létrejött örökség eredménye, amelyet alapvetően megkérdőjelez az informatika.

Kezdjük ezzel az örökséggel. Fontos megértenünk, hogy az írott szövegek s különösen a nyomtatott dokumentumok világa – amelyek között éltünk, amíg fel nem tűnt az informatika, s amelyek között még továbbra is élni fogunk még hosszú ideig –, négy időszak letisztulási folyamataihoz kötődik: a tárgy, a technika, a mű és a név korához.

A tárgy kora

Világosan látható, hogy a nyomtatott kultúrához tartozó minden eddig ismert tárgy a keresztény kor kezdetén, a II., III., IV. században született, amikor feltalálták a könyv új formáját, amelyet a történészek kódexnek neveznek, amely ívekből áll és lapozható, bármilyen legyen is e lapok anyaga. Az íveket egyszer, kétszer, háromszor összehajtották, egyiket a másikhoz fűzték, s így füzetté alakultak, majd egyszer csak könyv lett belőlük, belül ívfüzetekkel, ívekkel, lapokkal, borítóval és kötéssel. Ez lényegében szakítás volt a múlttal, hiszen az ókorban használt tekercsek egészen más tárgyi (materiális) követelményeknek feleltek meg. Az ókori tekercs lap, füzet, index nélküli könyv : az olvasó sem mozoghat szabadon, mivel két kézzel kell fognia a tekercset, ha olvasni akarja és nem is írhat olvasás közben. Csak akkor lehet írni, ha a tekercset összegöngyölik, viszont olvasás közben mindkét kézzel tartani kell a papír fel- és letekerésére szolgáló két nyelet. A kódexek találmánya tehát kétségtelenül az írásbeli kultúra egyik forradalmi változása a különféle írások feltalálása óta és az informatika megjelenése előtt. Minden mozdulatunknak, pl. a lapozgatásnak, (hiszen ahhoz, hogy lapozni tudjunk, lapokra van szükség) vagy az indexben található utalásoknak köszönhetően alkalmazható keresés mindegyikének előfeltétele, hogy létezik még az ívek hajtogatása, az oldalszámozás és az indexálás lehetősége, valamint az, hogy a könyvet távolabb lehet tartani, le lehet tenni, akár egy kézzel is lehet fogni, ha kisebb formátumú. Minden alapvető mozdulatunk, vagyis az olvasás egész antropológiája a keresztény kor első századaiban feltalált kódexekhez kapcsolódik. A tárgy kora a leghosszabb, mert a Krisztus utáni első századtól tart egészen a XXI. századig, s ki tudja, talán a XXII. vagy a XXIII. századig.

A technika kora

Ezen az időszakon belül található egy rövidebb, bár önmagában véve hosszú szakasz, melyet a technika korának neveztem. Arról az időszakról van szó, amikor az olvasás számtalan tárgya a XV. század közepén feltalált és az iparosodás folyamán a XIX. században átalakult nyomdatechnikának köszönheti a létét. Ez azt jelenti, hogy már nem csupán a kéziratos másolat segítségével közvetíthetjük a szövegeket több példányban.

Két dolgot azért pontosítsunk. Az első dolog a könyv történetéről szóló nemrégiben megjelent tanulmányokban olvasható, vagyis, hogy a könyvnyomtatás korszakába való átlépés nem jelenti a kézirat eltűnését. A nyomtatványok korában, a XV. századtól a XX., vagy a XXI. századig szép számban születnek kéziratok, valamint, hogy a XV. és a XVIII. század között többnyire ez volt az urtalkodó forma, hiszen számos műfaj többnyire csak kéziratos formában terjedt, így a verseskötetek, novellák vagy kézzel írott újságok, filozófiai kéziratok. Mindebből talán levonható a tanulság: a technikai átalakulás nem jelenti feltétlenül, hogy egyik forma felváltja a másikat és szükségképpen nem következik belőle, hogy az előző technika feledésbe merül.

A második fontos dolog: látható, hogy nem hangsúlyoztam ki azt, amit oly gyakran olvashatunk a tudósoktól és újságíróktól, nevezetesen, nem hasonlítottam össze az informatikát és Gutenberg találmá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyát. Szerintem a valódi hangsúly inkább az informatikai szöveg alapvető és radikális átalakulásai és a kódex feltalálása közötti különbségre tehető, hiszen ebből a szempontból – ha ezt mondhatom – a könyvnyomtatás feltalálása semmiképpen nem módosította az írás lényegi hordozóját, főképpen nem a könyv formáját, ahogyan az az első században megszületett.

Az is nyilvánvaló, hogy az informatikai forradalom nem egyszerűen a szövegalkotás technikáját változtatta meg, hanem a szöveg hordozójának a szerkezetét, vagyis a képernyőn és a számítógépben megjelenő formát, a nyomtatott kultúra minden eddigi anyagához képest.

A mű kora

A tárgy és a technika kora között létezett még egy korszak, amelyet talán észre sem veszünk, ez pedig a mű kora. Ez alatt azt az időszakot értem, amikor az azonos korban élő szerzők úgy kezdik felfogni a könyvet, ahogy ezt mi is tesszük, vagyis egyszerre tárgyként és műként.

Ha ma megkérdezzük valakitől, hogy olvasta-e egy adott szerző egy adott művét, egyszerre gondolunk egy anyagi tárgyra, amely ugyanúgy néz ki, mint egy kódex, de inkább gondolunk egy műre, amelyet a könyvvel azonosítunk. Így egyszer csak szoros és tökéletes kapcsolatot hozunk létre a könyv, mint tárgy és a könyv, mint mű között. Ez a kapcsolat nem adódik önmagától, kivéve a keresztény hagyományokban gyökerező, ill. az ókori vagy a jogi szövegek esetében. A kódex formájú könyv a középkorban vegyes, gyűjteményes szövegekből állt, olyan volt mint egy antológia, amely sokféle műfajú, nyelvű, dátumú, különböző szerzőjű szöveget tartalmazott ugyanazon a tárgyon belül. Igen fontos azt is megértenünk, hogy a XIV. században és a XV. század első felében, vagyis Gutenberg találmányát megelőzően, a korabeli szerzők, Petrarca, Boccaccio, Christine de Pisan, René d'Anjou vagy kicsit korábban Dante számára a kézirat korában már kialakul a szoros kapcsolat a könyv mint anyagi tárgy és a mű között, vagyis ebben az anyagi tárgyban egyetlen szerző egyetlen művét találhatjuk csupán, vagy esetleg több művet, de ugyanannak a szerzőnek a tollából. Tehát jóval Gutenberg találmánya előtt kialakul az az összefüggés, mely számunkra szinte már magától értetődő, belénk ivódott, s az anyagi tárgyakban megjelenő művek kategóriájára utal.

Folyathatjuk ezt a gondolatmenetet, mely szerint a nyomtatott kultúra megerősítette az anyag, az értelem és az esztétika azonosságát; ugyanakkor megőrizte a vegyes, kevert műfajt és az antológiát, így megintcsak tovább élnek a középkorban uralkodó könyvstruktúrák – persze csökkenő mértékben – a könyvnyomtatás korában és fordítva, ez a könyvstruktúra, amelyet az olaszok „libro unitario"-nak neveznek, vagyis az egységes könyvstruktúra, amelyben a tárgy és a mű azonossá válik, bár még igen csekély a kéziratok korában, nos, ez lett az írott kultúra uralkodó formája.

A név kora

Egy szöveg önmagával való azonossága mióta kötődik alapvetően egy személy nevéhez? Amint az imént fejtegettem, a XIV. és a XV. században alakul ki ennek az előképe. Az egységes könyv anyagiságával együtt születik meg a szerző alakja, ő kapcsolja össze a művet vagy a művek sorozatát és a kézzel írt tárgyat, ezután következik a cenzúra kora, amikor a szerzőket megnevezték, hogy betiltsák, letiltsák vagy üldözzék őket. Cenzúrázott az egyház és az állam. A XVIII. század a szerzői jog, az irodalmi tulajdon kora is, ekkor alakul ki a könyvkereskedők és a kiadók joga, mely a szerzői jogokon alapul. Ezek azok a kulcspillanatok, amikor a szöveget egy személynévvel azonosítják, s így a szöveg eltávolodik a szöveg terjedésének régi formáitól, például a névtelenségtől.

Azt kell tehát megértenünk, hogy a XX. századi és a XXI. század eleji ember képei, felfogása és fogal-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mai, nem tudatosan ugyan, de ezekben a hosszú időszakokban alapozódtak meg: a kódex korában, a művel azonosított könyv korában, a nyomtatás korában és a „szerzői szerep" kialakulásának korában, hogy Foucault egy másik szövegét idézzük.

Ennek a múltnak a leülepedett talaján veti meg lábát az informatika és szinte minden esetben zűrzavart okoz. Először is, mert elmossa a bizonyos típusú tárgyak, szövegfajták, olvasási és írási szokások közötti közvetlen kapcsolatokat. Világunk tartalmazta ezeket az összefüggéseket, ebben a világban a tárgyak – a könyvek, az újságok, a hírlapok, a plakátok, s ha tovább megyünk, a nyomtatványok, az iratok, a levelek, a naplók stb., azonnal elkülönültek egymástól anyaguk, formátumuk és formájuk szerint és egy bizonyos típusú szöveghez kapcsolódtak, amelyet viszont megfeleltethettünk a nyomtatott vagy kézírásos tárgyak egyikének és másikának. Így az írott kultúra különböző összefüggéseit fejezték ki. Az erről szóló fejtegetések tehát arra épülnek, hogy az anyagi formák nem folytonosak, s közvetlenül a szövegkategóriákra, írás- és olvasási szokásokra vonatkoznak, sőt néha túlmutatnak az olvasáson is.

Ezt az elsődleges valóságot, a fogalmainkkal leírható, belénk ivódott, közvetlenül észlelt, spontánul megjelenő, mindenki számára hozzáférhető írott kultúrát kérdőjelezi meg az informatika, amely viszont a folytonos szöveg dimenziója. Miért? Mert egyfelől minden fajtájú, anyagi hordozója által azonnal megkülönböztethető szöveget most ugyanannak a tárgynak, a számítógépnek s a hozzá tartozó képernyőnek a segítségével olvashatunk, másfelől pedig mert ezek a különböző természetű szövegek, amelyeket ez az egyetlen tárgy közvetít és vetít elénk, ha olvasni akarjuk őket, egységessé válnak a szerkesztés és a megjelenítés során, amit viszont általában az olvasó akarata határoz meg.

A szövegek különbözőségéből adódó megszakítottság és a szokások sokfélesége közötti különbség, valamint az egységes tárgy által hordozott szövegfolytonosság és hasonlóság közötti ellentétek súlyos következményekkel járnak, s ezek, bár időlegesen, de felváltják az egykori vélekedéseket, amit azután a vélekedések zűrzavarának érzékelhetünk, ha a régi rendszer szerint gondolkodunk. Először is azért, mert a szövegműfajok összemosódnak. Attól kezdve, hogy az őket hordozó tárgy, vagy az őket szervező forma egységes és hasonló, a műfajhatárokat sokkal nehezebben lehet érzékelni, mint egy olyan világban, ahol a közöttük lévő különbségek teljes egészében megjelennek, hiszen különböző tárgyakra írták őket.

Azt hiszem, a számítógép óta oly elterjedt „kollázs-technika" a szélsőségesen különböző műfajokba, stílusokba, formákba sorolható szövegek áthelyezhetőségének egyik tünete, amikor a szövegek szabadon jönnek, mennek, egyik helyről a másikra, az olvasó akarata szerint. A szövegműfajok között eltűnik tehát a közvetlen különbözőség, közvetlen, mert anyagi, de eltűnik a mű egységként és teljességként való közvetlen észlelése is. A digitális szöveg folytonosságának természetes következménye a töredékesség, vagyis a részlet, amely kivág egy szeletet a folytonosságból, s kétségtelenül ebből ered, hogy az informatizált szövegek az adatbankok formáját öltik magukra, és hogy nehéz a részletet tartalmazó művet, a maga totalitásában érzékelni. A nyomtatott kultúra esetében viszont, még ha nem is olvassuk el egy könyv minden oldalát, vagy ha csak azért olvasunk egy könyvet, hogy egy részletet emeljünk ki belőle, az egységet érzékeljük, az olvasott vagy kiemelt oldalak együvé tartozását.

Egy harmadik dolog is elmosódik, amely nem egyszerűen a műfajok közötti határ és a mű teljességének érzékelése, hanem eltűnik az a különbségtevő képesség is, amelyet a nyomtatott formák összességének köszönhetnek a szövegek.

Ezt illusztrálja a weboldalak, a világháló szövegkínálata, főleg mikor keresőprogramok működtetik, amelyek egy téma, egy fogalom, egy kulcsszó beüté-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sét követően ontják a szövegeket az olvasó szeme elé. A szövegek látszólag összefüggőek, egységesek, hiszen az őket megjelenítő forma folyamatos, ugyanakkor alapvetően különböző hatékonyságú regiszterekhez is tartozhatnak, sőt bizonyos szövegek talán nem is hatékonyak, vagy perverz módon azok. Az újságíró, Daniel Schneidermann elemzi művében, a keresőprogramból kiindulva, a Holocaustról vagy a Shoah-ról szóló internetes kutatásainak eredményeit, és arra a következtetésre jut, hogy amit kiad a program, ha nem is többségében, de biztosan, az mind revizionista, az üldözéseket megkérdőjelező szöveg, pedig ugyanolyan követelmények szerint, ugyanolyan formában és folytonosságban jelenik meg, mint a többi internetes oldalról, adatbankból származó szöveg. S ebben rejlik a különbség: ha például egy fiatal, vagy nem igazán felkészült olvasó ugyanilyen kutatást végez a nyomtatott könyvekben, természetes módon jut el olyan tárgyakig, vagyis szövegtípusokig, amelyek többé-kevésbé, de inkább többé, tudományosan megbízhatóak, ellenőrzöttek; ezek az enciklopédiák, folyóiratok, tankönyvek... A nyomtatott világban a Holocaustot tagadó propagandát több országban is tiltja a törvény, mindenesetre igen kevéssé, marginálisan, másodlagosan juthat el az olvasókhoz, míg az interneten a Holocaust/Shoah témák begépelése után a keresőprogram fontosnak, alapvetőnek tünteti fel ezeket a szövegeket, s hogy megtudjuk milyenek is valójában, hiányoznak a szövegek megkülönböztetéséhez szükséges kiindulópontok.

Mindez azt jelenti, hogy olyan helyzetbe kerültünk, amelyben az írott és nyomtatott kultúrából örökölt, közvetlenül adott kiindulópontok és beidegződések megkérdőjeleződtek: megkérdőjeleződött a szöveg azonnal látható egységessége, a műfajok elkülöníthetősége, amelyet a különféle megjelenési formákon keresztül érzékelhetünk, vagy a szövegek megbízhatósága, mely a különböző kiadásokhoz kapcsolódott, vagyis olyan nyomtatott tárgyakéhoz, amelyek más természetűek.

A digitális világ egységesít, közelít, összeolvaszt, de ez nem azt jelenti, hogy örökre így marad, hanem, hogy a jelen világ egyik kihívásaként úgy kell felfognia az eszközzé vagy technikai feltétellé alakult fogalmi kategóriákat, hogy helyreállíthassák az olvasó, a nem képzett mindennapi olvasó különbségtevő képességét: hogy érzékelhesse a művet, megkülönböztethesse a műfajokat, s hogy felbecsülhesse a szövegek tudományos színvonalát. Szerintem csakis ilyen feltételek mellett lehet az új formák közepette újrafogalmazni véleményünket az informatikáról.

Az okok rendszere

A második szempont, amelyről beszélni szeretnék az okok, illetve az elmélkedések, következtetések rendszere. Itt az elektronikus szöveg által kiváltott kettős változás, a szerzők és az olvasók körében lezajlott átalakulás a legfontosabb. A szerzők esetében szerintem a legalapvetőbb, hogy a megjelenítés logikája és nem az írás korlátai határozzák meg a tevékenységüket. A filozófiai, jogi vagy történeti bizonyítás logikája a hagyományos formákban lineáris, s ilyen egy felületen, oldalon lefektetett írás logikája is egy olyan tárgy belsejében, mint a könyv, a folyóirat vagy az újság. Adva van tehát egy szekvenciális és deduktív logika, amely az írás hagyományos formáiból következik. Az informatika új formákat javasol, a kapcsolatokkal való játék logikáját, a szimultán logikát, ahol ugyanazon a felületen, ugyanabban a pillanatban egymástól elkülönített elemek jelennek meg, vagyis a deduktív logikához képest egy új rendszer relációs logikája érvényesül. Erről egy sor elmélkedést olvashatunk logikusok és filozófusok tollából a digitális szöveg nyújtotta, labirintusként felfogott logikáról, mely szembe helyeződik a hagyományos szövegek linearitásával. Ez az első elem, hogy egy érvrendszert alkossunk. Mindez persze a filozófiai, jogi, társadalomtudományi és elsősorban a történeti érvrendszerre vonatkozik.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az olvasót mindebből az új befogadási, értékelési lehetőségek vagy a megjelenítésről szóló kritikák érintik. A nyomtatott szöveg világában egyfajta implicit szerződést köt a szerző és az olvasó, amit fiduciárius, vagyis a bizonyíték bizalmasságán alapuló rendszernek nevezhetnénk. Egy társadalomtudományi könyvben, például egy történettudományiban a bizonyítékok a kritikai apparátuson, vagyis a jegyzeteken, az idézeteken, a referenciákon alapulnak, de természetesen egyetlen olvasó sem járja be a szerző által megtett utat és egyik sem fogja az összes jegyzetet teljes egészében elolvasni, és nem fogja a referenciákat leellenőrizni, nem fogja a dokumentumokban visszakeresni az utalásokat. Létezik tehát egyfajta bizalmi megállapodás az író és az olvasó között.

Az informatika, persze, ha a dokumentumokat már digitalizálták, soha nem látott lehetőségeket rejt. Egyfelől az olvasó elé tárja teljes egészében vagy részben magának az érvelésnek a tárgyát – dokumentumokat, régi nyomtatott szövegeket –, sőt az olvasó kezébe adja a felkínált gondolatmenet és az érvelés érvényességének bizonyításához szükséges követelményeket és feltételeket. Ezek egyre közelebb vannak mindahhoz, amire vonatkoznak, hiszen az olvasó maga is megteheti részben vagy egészben az utat, ami persze időt vesz igénybe, de technikailag nagyon is lehetséges. Egyébként pedig mindaz, ami az olvasó előtt megjelenik, nem dokumentumokat vagy nyomtatott szövegeket tartalmaz, hanem más jellegű dolgokat is, képeket, mozgóképeket, hangokat, zenét, beszédet.

Látható, hogy ez az informatikai átalakulás a bizonyítás felépítésében és az érvrendszer érvényesítésében episztemológiai, azaz ismeretkritikai átalakulásként is felfogható. Robert Darnton ezzel a szemlélettel írta meg azt a cikkét, amelyben azt fejtegeti, hogy itt nemcsak a szakkönyvek többféle módon való megjelentetéséről és annak nehézségeiről van szó, mivel a kiadókat nem igazán érdekli a digitális kiadás annak formája miatt, hanem arról is, szerzőknek és olvasóknak egyaránt meg kell tanulniuk az új lehetőségek kiaknázását. Az íróknak eddig nem látott módon kell összeállítani a fejtegetéseiket, az olvasóknak pedig használni kell az értékítéletüket, kritikai képességüket többféle, változatos, az íróéhoz közel álló eszköz segítségével. Robert Darnton példát mutat egy nemrég publikált cikkével, mely nyomtatásban és elektronikusan is megjelent, s melyet a XVIII. századi párizsi sanzon közvéleményt formáló szerepéről írt. A különbség jól látható, hiszen ugyanaz a cikk, amikor az American Historical Association weboldalán jelent meg, lehetőséget nyújtott az olvasónak, hogy az elemzett dalok teljességéhez hozzáférhessen, hogy végigjárhassa egy mozgó térkép segítségével az egymás után következő helyeket, ahol a XVIII. századi Párizsban a sanzonokat használták a közvélemény mozgósítására, sőt az olvasó meg is hallgathatja a dalokat, hiszen Hélene Delavault előadásában fel is vették őket az Arsenal Könyvtárban és a Bastille levéltárában található kéziratok, valamint a XVIII. századi ismert dallamok alapján.

Ilyen tehát az okok rendszere, s észrevehetik, hogy tartózkodom a teljes diagnózistól, mert úgy érzem, hogy az informatikáról szóló vita túl sokáig konvencionális keretek között zajlott: ellenzői egyrészt az írott világ elvesztése miatt siránkoztak, a digitalizáció prófétái pedig utópikus lelkesedéssel akartak közvetlenül és egyetemesen átlépni egy új civilizációba. Szerintem ezek a vélemények hasznot hozhattak hangoztatóiknak, de nem világítottak rá a problémára. Talán fontosabb lenne, ha megpróbálnánk a diagnózist analitikus megfigyelésekre alapozni. Amennyiben a pszichológiához közelebb álló fogalmak segítségével fogalmazzuk meg a diagnózist, azt gondolhatjuk, hogy a vélemények eddigi rendjébe bevitt zűrzavar összevisszasághoz vezet. De ennek a fordítottja érvényes, a befogadás és az érvelés új lehetőségei több-kevesebb intellektuális izgalmat és izgatottságot váltanak ki mindkét félből.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A tulajdon(ság)ok rendszere

A továbbiakban a tulajdon, illetve a tulajdonságok rendszeréről szeretnék beszélni. A két szó, tulajdon és tulajdonság egyrészt az irodalmi tulajdon jogi és gazdasági jellegét fedi, másrészt pedig maguknak a szövegeknek a formális, esztétikai vagy szellemi tulajdonságait jelenti, nem a szöveg felett gyakorolt tulajdonjogot, hanem a szövegek tulajdonságait. A kettő ugyanis szorosan egymáshoz kapcsolódik.

Nyilvánvaló, hogy mostanáig a mozgás, a kiterjesztés és a nyitottság fogalmain keresztül fogtuk fel és használtuk az informatikai szöveget. A numerikus szövegvilág olyan közeg, amelyben a szövegek kibomlanak, újra felhasználhatók, újraírhatók, s egy írás egy már megírt szövegbe írható bele. Ez egy olyan világ, amelyben az olvasó nemcsak a lap szélére, hanem magába a szövegtestbe is beleírhat. Ez az a világ, amelybről Foucault álmodott, amelyben elhomályosul az aláírás, a szerző neve vagy a szerző szerepe elmosódik egy újfajta szövegszerűségben, ahol a szövegrészleteket újrahasználják, egymáshoz kapcsolják és állandó a kapcsolat az alkotó és az olvasó között, vagyis az olvasó maga is alkotóvá válik.

A mozgó, alakítható, nyitott szövegek nagy kihívás elé állítják a művek leírására és jellemzésére szolgáló kategóriáinkat abban az értelemben, ahogy örököltük őket. Az önmagával azonos, zárt művet, az akár szellemi, esztétikai, vagy bármilyen tudományos jellegű művet integritásként, önmagával azonosíthatóként fogtuk fel és valamilyen személynévhez rendeltük, ahogy ezt az imént felvázoltam. A digitalizált szöveg észlelése és használata majdhogynem szóról szóra a nyomtatványokat meghatározó kritériumok ellenében alakult ki.

A szövegek jellemzőiről beszélünk, de az is fontos, hogy ezek a feltételek, amelyek segítségével beazonosíthatunk egy művet – mert zárt, változatlan, valakihez tartozó – ezek a tulajdonságok alakították ki a XVIII. századtól kezdve az irodalomban használatos jogi kategóriákat, az irodalmi tulajdon kategóriáját. Az irodalmi tulajdonon azt értjük, hogy a szerzőnek elévülhetetlen tulajdonává válik saját műve, hiszen a művet úgy azonosíthatjuk, mint amelyik visszavonhatatlanul az írás alkotó gesztusához kötődik, majd ez a tulajdonjog átkerül ahhoz, aki megvette és aki kiadta a könyvet. Az egész jogrendszer, mely egyszerre védi a szerzőt mint nemzeti örökséget és védi morális jogait, valamint szabályozza a kiadáshoz kapcsolódó honoráriumot és hasznot, azokon a kritériumokon alapul, amelyek a XVIII. századtól kezdve meghatározzák a mű azonosságát. Minden felismerhető azonosság azonban behatárolhatóságot, valamire való utalást és állandóságot feltételez. Márpedig az általunk használt és ismert informatika nagyrészt a mindezzel szembeállítható ellentétek, a formálhatóság, változékonyság, nyitottság közegében működik. Azt hiszem a feszültség és az ellentmondás abból születik, ami éppen a szemünk előtt zajlik: ez a digitalizált világ különbözik attól, mint amelyikhez az internet, a hálózat, a weboldalak születése óta hozzászoktunk, mert ebben a világban a szövegek újra megtalálták az állandóságot, rögzültek, megmerevedtek, bezárultak csak most a digitalizált kiadás keretében. Különbséget kell tennünk aközött, amit publikációnak nevezhetünk, vagyis amikor informatikai úton közrebocsátunk szövegeket, ahogy ezt többen is teszik, s bizonyos mértékig mindnyájan tesszük, s aközött, hogy az olvasóknak szabadon, ingyen és közvetlenül közvetítünk elektronikai úton szövegeket, ami a könyvkiadás hagyományos műveleteit feltételezi, s lehetővé teszi, hogy a kiadói, szellemi és esztétikai munkát honorálják. Így születhetnek a gépekről, vagyis azokról a tárgyakról szóló elmélkedések, amelyek az informatikában, a hagyományos személyi számítógépekkel ellentétben úgy zárják le a szövegeket, úgy teszik őket állandóvá, hogy közben rugalmasak maradnak, vagyis nem lehet őket újra közvetíteni, másolni, sőt újranyomni.

Ezért keresik a gyártók és bizonyos internetes kiadók az e-book lehetőségét, amely elég rossz elne-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vezés, hiszen nem könyvről van szó, hanem vagy különböző szövegeket tartalmazó könyvtárról, vagy az olvasók személyes feljegyzéseit tartalmazó naplóról, mely lehetővé teszi, hogy az olvasó hozzájusson a képernyőn megjelenő szövegekhez letöltés vagy mikroprocesszorok segítségével, de nem engedi, hogy a szövegeket továbbküldje, másolja, vagy kinyomtassa. Ennek azonban paradox, kétértelmű hatása van – anélkül, hogy ítélkeznék –, mivel egyrészt így védhetik a művek beazonosíthatóságát, vagyis a szerzői jogokat és a kiadói hasznot, másrészt világos, hogy az e-bookhoz kapcsolódó elektronikus szövegkiadás ellentéte lesz a formálhatóságnak és a nyitottságnak, vagyis annak, ami miatt élvezetes az informatika.

Ettől kezdve megkettőződnek az informatika jövőjével kapcsolatos kérdések, sőt talán az előfeltevések is. Az első kérdés és előfeltevés az, hogy az informatikán belül nem válik-e ketté a két szövegforma. Az egyik, amelyik biztosítja a szövegek védelmét, azaz a szerzői jogokét és a haszonét, és amelyik egy egész sor, e-booknak nevezett tárgyhoz kapcsolódik (még akkor is, ha különböző a nevük) és a szerző tulajdona, valamint a piac része. A másik a számunkra már megszokott, szabadon, ingyen hozzáférhető digitális, rugalmas és nyitott, hagyományos számítógépen terjesztett szöveg, amely közösségivé válik, amelyet cserélgetünk és megosztunk egymással. Nem tudom, hogy pontos-e a diagnózis, de a kérdést a digitális közlés és a digitális kiadás viszonyával kapcsolatban is feltehetjük, hiszen ezek a tárgyak a két módozat egyikéhez vagy másikához tartoznak és tulajdonságai másképpen oszlanak meg a két forma között.

A második kérdés és előfeltevés, hogy valóban úgy kell-e gondolkodnunk a könyvről és az informatikáról vagy a digitális könyvről és szövegről, ahogy mostanáig tettem, mint amelyik kizárólag és szükségszerűen a számítógéphez köthető, bámilyen legyen is az, személyi, hordozható számítógép vagy e-book. Nem lehetséges-e, hogy a többé-kevésbé közeli jövőben első ízben az elektronikus szövegek közzététele nem kötődik majd a számítógépeknek nevezett tárgyakhoz? Azokra a kutatásokra utalok itt, amelyek egy tinta, és idézőjelben elektronikus papír feltalálásához vezettek, vagyis olyan hordozóhoz jutottunk, amelyen megjelenhetnek az elektronikus szövegek, akár mikroprocesszorokról, akár mert letöltöttük őket, s a speciális tintának köszönhetően bármilyen más anyagú, méretű és elhelyezésű felületre áttehetők, miért is ne, például az általunk jól ismet kódexekbe.

Néhány ókortörténész, a tekercs és a kódex közötti átmenetről szólva, meg akarta kérdőjelezni ezt a túl egyszerű sémát, mert, szerintük a tekercsek előtt az ókori Rómában egymáshoz rögzített táblákat használtak, amelyeket egyfajta protokódexeknek nevezhetünk. És mint valami kihívással a készen kapott eszmékkel szemben, azzal álltak elő, hogy volt előbb egy átmenet a kódex és a tekercs, majd a tekercs és a kódex között. Ha ugyanezt a gondolatmenetet a jelenlegi helyzetre is kivetítjük, nem egyszerű átmenetről beszélhetünk, ahogy ezt kifejtettem, az egymást teljesen felváltó kódex és a képernyő között, ahol a képernyőnek megvan a maga szerepe ott, ahol a nyomtatott kódex többségben vagy kisebbségben (ez eldönthetetlen), de még jelen van, hanem a képernyő és a kódex közötti átmenetről van szó, amennyiben a kódexet XXI., XXII., XXIII. századi értelemben használjuk, amikor a kódexet azzal a bizonyos elektronikus tintával és papírra írják és megtartja a kereszténység első századában feltalált könyvformát, s ez a könyv képzeleten felül robosztusabb és ellenállóbb lesz. Mindent összevetve a kódex először kéziratos volt, azután kinyomtatták, miközben a kézirat is használatban maradt. Talán lehetséges, hogy a kódex és az informatika is találkoznak egy napon.

Mindezek után miért is ne gondolhatnánk arra, hogy a kódex és az informatika szintén találkoznak egy napon?

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Újabb csatározások a folyóirat-piacon

Végső ütközet vagy állóháború?

Koltay Tibor

A folyóiratárak közismert emelkedésének többek között úgy szabhatunk gátat, ha az információs piacon nagyobb versenyhelyzetet teremtünk, jelentősen csökkentjük a tudományos információ terjesztésének költségeit, megőrizzük az információ oktatási célú felhasználása során a kiadókkal szemben szerzett pozíciókat és az új technológiákat a tudományos kutatás gyorsabbá és elérhetőbbé tételének szolgálatába állítjuk.

E fő célokat tűzte ki maga elé a *Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition (SPARC,* http://arl.org/sparc). A SPARC-nak az Amerikai Egyesült Államok 105 olyan egyeteme és kutatóintézete a tagja, amelyek olyan jelentős tömörülések tagjai, mint az Association of American Universities és a National Association of State Universities and Land-Grant Colleges. A SPARC tagjai 5000 dolláros tagdíjat fizetnek és kötelezettséget vállaltak arra, hogy a SPARC támogatta publikációkból évente 7500 USD értékben vásárolnak.

Az elektronikus publikálás útján csökkenthetők a költségek, de a kutatók ragaszkodnak a szakértői bírálathoz és ahhoz, hogy cikkeik referáló és indexelő szolgálatok útján elérhetőek legyenek. A SPARC ezért el kívánja érni, hogy tudományos társaságok és más nem-kereskedelmi kiadók új folyóiratokat dobjanak piacra, amihez garantálni tudja az előfizetői kört, esetenként indulótőkét is nyújt. Mivel szoros kapcsolatban áll a hozzá csatlakozott egyetemekkel, meg tudja szerezni azok kutatóinak támogatását és a tőlük származó publikálandó kéziratokat.

1998-ban joggal panaszolhatták sokan, hogy (elsősorban) a kutatók érdektenesége folytán nem valósult meg a tudományos publikációknak a kereskedelmi kiadóktól független rendszere.[1]

A SPARC persze tovább küzd. Nemrégiben megjelentette a *Declaring Independence: A Guide to Creating Community-Controlled Science Journals* című kézikönyvet a folyóiratok szerkesztői, szer-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kesztőbizottságai számára, amely elérhető a http://www.arl.org/sparc/DI/Declaring_Independence.pdf címen.[2]

A 2001. évben újra fellángolni látszottak a csatározások. A közismert *„Publikálj vagy tűnj el"* szlogen módosított változata jelent meg *„Publish free or perish"*. Nem is akárhol, hanem a *Scientific American*, a *Science* és a *Nature* hasábjain.

Élettudományi kutatók kezdeményezéseiről van szó, amelyben a *Public Library of Science (PLoS)* elnevezéssel a kiadókat arra kívánják késztetni, hogy a folyóirataikban publikált cikkek megjelenését követő hat hónap múlva azokat a nyilvános on-line archívumokban helyezzék el. Ellenkező esetben a 107 országból származó több mint 26 ezer kutató, köztük számos Nobel-díjas 2001. szeptember 1-jétől bojkottálni fogja a cikkeit a nyilvánosságtól elzáró folyóiratokat. (Nyílt levelüket a http://www.publiclibraryofscience.org/plosletter.htm cím alatt olvashatjuk.)

A kutatók ugyanis azok, akik a folyóiratok lényegét, a kéziratokat adják, méghozzá ingyen. Ugyancsak ők azok, akik a minőségbiztosítás legfontosabb zálogát jelentő szakértői bírálat résztvevői és megint csak ingyen. A nyílt levél megírására az késztette az aláírókat, hogy nagyon lassan halad a PubMed Central kiépítése. Ez az ingyenes on-line teljes szöveg archívum, amely az Amerikai Egyesült Államok Nemzeti Egészségügyi Intézete (National Institute of Health) kezdeményezésére jött létre 2000-ben. A PubMed Centralba a kiadók önkéntes részvételével kerülnek bele a cikkek úgy, hogy lehetőség nyíljon a kiadóknak a profitszerzésre, amely alapvetően a megjelenést követő néhány hónap elteltével rohamosan csökken. A részvétel azonban igen alacsony maradt. A kiadók nemcsak közvetlen anyagi érdekeiket védik, de attól tartanak, hogy fájljaik idegen szerveren történő tárolás során megsérülhetnek, romolhat a minőségük. Olyan félelmek is vannak, hogy a szövetségi kormányzat által üzemeltetett központi szerver meghibásodása esetén egyszerre minden felhasználót egyszerre érintene, továbbá a kormányzat korlátozásokat vezethetne be. Ugyanakkor látható, hogy egy másik szövetségi adatbázis a PubMED, amely 4300 orvosi és élettudományi folyóirathoz nyújt hozzáférést, sikeres és népszerű a kutatók körében. A kiadók hivatkoznak arra is, hogy vannak kereskedelmi archívumok is. Ilyen például a *HighWirePress*, amely 250 folyóirathoz nyújt hozzáférést. A HighWirePress azonban nem ingyenes.[3]

A folyóiratok kiadásából jelentős bevételeket szerző tudományos társaságok véleményét és (a főként az előbbiekben említett) ellenérveit jól tükrözi a Science szerkesztőségi közleménye,[4] amelyben egy a központosított hozzáférést messzemenően támogató írásra[5] reagálnak. A Science szerkesztőinek érvei között szerepel, hogy mindez az élettudományok művelőit a más tudományterületeken dolgozó kutatókkal szemben előnybe hozná.

Ez az érv azonban aligha helytálló, hiszen a PLoS modellként szolgálhat, amelynek sikere esetén más területeken is megvalósítható a cikkekhez való szabad hozzáférés.

A vitában megszólal az ingyenes, de szakértői bírálattal egybekötött elektronikus publikálást követelő kutatók egyik vezéralakja, Hernád István (Steven Harnad) is. Megítélése szerint a járható út az, hogy a szerzők maguk archiválják cikkeiket, amivel szabadon hozzáférhetővé tehető a bírálati mechanizmuson átesett szakirodalom, ahogyan ezt látjuk a fizika területén, ahol új utat törtek a kiadóktól független elektronikus publikálás területén a Los Salamosban működő arXiv létrehozásával.[6]

Miért is lennének a kiadók motiválva arra, hogy „hadállásaikat" feladják. A szerzői archiválás viszont azzal is járhat, hogy a kiadóknak új utakra kell lépniük, nevezetesen csak azt szolgáltatniuk, ami a folyóiratok költségének mindössze 10%-át teszi ki, azaz a minőségbiztosítás és minőség hitelessé tétele a bírálati mechanizmus útján. Minden mást, így a papíralapú kiadásokat, pdf-verziókat és egyebeket optimálisan kínálhatnák. Ha pedig bevételeik ezek fedezésére sem lennének elegendőek, az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

egyetemek és kutatóintézetek az olcsóbbá vált folyóiratok eredményeként keletkezett megtakarításaikat arra használhatnák fel, hogy a kutatók cikkeinek közléséért fizetni tudjanak. Amelyik kiadónak ez nem felel meg, kivonulhat a piacról. Bőven lesznek olyan új kiadók, amelyek a megváltozott feltételek mellett is vállalják ennek a piaci résnek a betöltését.[7]

Ez már részben meg is történt a SCARC kezdeményezte folyóiratok kapcsán. Ki fogja a publikáció árát megfizetni, ha a jövőben csökkennek az előfizetések - kérdezik sokan. A megoldás az lehet, hogy a kutatók oldalanként fizetnek a közlésért. Arról már eltérnek a vélemények, hogy mekkora költségekről van szó.

A változások előmozdításában a könyvtáraknak is lehet szerepe. Segíthetik az egyetemeket, főiskolákat abban, hogy megváltoztassák a folyóiratkiadás ma jellemző helyzetét. Leginkább talán úgy, hogy felhívják intézményük oktatóinak-kutatóinak figyelmét az alternatív publikálási lehetőségekre.[8]

Kielégítik-e a folyóiratcsomagok a könyvtárak valós igényeit?

A kiadók piaci helyzetével kapcsolatos csatározások egy másik aspektusa a folyóiratcsomagok kérdése.

Már 1999-ben olvashattunk arról, hogy vélhetően célszerűtlen a könyvtáraknak a folyóiratcsomagokat megvenniük, hiszen azok számos, a profiljukba nem vágó cikket tartalmaznak. Igaz, ezt egy folyóirat-ügynökség szemszögéből fejti ki a szerző. Tegyük hozzá, olyan ügynökség nevében szólal meg, amely maga is kínál ilyen csomagot, de más – egyes folyóiratok igény szerinti szolgáltatásán alapuló – szolgáltatást is kínál.[9]

Vajon kinek jelentenek nagy üzletet a folyóiratcsomagok? A kiadóknak vagy a könyvtáraknak? A megítélések eltérnek. A Wisconsini Egyetem könyvtárai és tucat más könyvtár például nem akarja gyűjteményét olyan elektronikus folyóiratokkal gyöngíteni, amelyekre nincsen szükségük. Minél kevésbé akarnak függeni az információs piacon monopolhelyzetre törekvő kiadótól. A csomagok rövid távon előnyöket nyújtanak, mindenekelőtt azért, mert növelik a folyóiratok választékát. Hosszú távon azonban a könyvtárak el fogják veszteni a folyóiratállományok tervszerű gyarapításának lehetőségét.[10]

Kérdés azonban, hogy azokkal a könyvtárakkal szemben, amelyek nem fizettek elő ilyen csomagokra, nem kerülnek-e előnytelen helyzetbe a folyóiratcsomagokat elutasító könyvtárak felhasználói.[11]

Ezt a kérdést előbb-utóbb idehaza is meg kell válaszolnunk.

Irodalom

1. SOSTERIC, M.: At the speed of thought: Pursuing non-commercial alternatives to scholarly communication. In: ARL Newsletter, 2000. sz., 1998., http://www.arl.org/newsltr/200/sosteric.html

2. BUCKHOLTZ, E.: Returning Scientific Publishing to Scientists. In: The Journal of Electronic Publishing. Vol.7. Issue 1., August, 2001. http://www.press.umich.edu/jep/07-01/buckholtz.html

3. KAROW, J.: Publish free or perish. In: Scientific American Explore. April 23. 2001. http://www.sciam.com/explorations/20016042301publish/index.html

4. Science's Response. Is a Government Archive the Best Option? http://www.sciencemag.org/cgi/content/full/291/5512/2318b
Hasonló ellenérzéseinek ad hangot az Amerikai Élettani Társaság (American Physiological Society) is: Frank, M.: No free lunch. http://www. nature/debates/e-access/Articles/frank.html.

5. ROBERTS, R. J. et al.: Building a „GenBank" of the Published Literature. http://www.sciencemag.org/cgi/content/full/291/5512/2318a

6. Részletesebben ld. Luce, R.E.: E-prints Intersect the Digital Library: Inside the Los Alamos arXiv. Issues in Science and Technology Librarianship. No.29. Winter, 2001. http://www.library.ucsb.edu/istl/01-winter/article3.html

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

7. HARNAD, S.: AAA's Response: Too little, too late. 2. April. http://www.sciencemag.org/cgi/eletters/291/5512/2318b

8. CASE, M. M.: Public Access to Scientific Information. Are 22,700 scientists wrong? In: College and Research Libraries News http://www.ala.org/acrl/case.html

9. LUIJENDIJK, W.: Interkonnektivitás és a hibrid könyvtár. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 46. évf. 1999., 6. sz. 235-238.p.

10. FRAZIER, K.: The Librarians'Dilemma. Contemplating the Cost of the „Big Deal" In.: D-Lib Magazine, Vol.7., No. 3. March, 2001. http://www.dlib.org/dlib/march01/ frazier/03frazier.html

11. CHRISTIE, A. – KRISTICK, L.: Developing an On-line Science Journal Collection: A Quick Tool for Assigning Priorities. http://www.library.ucsb.edu/istl/01-spring/article2.html

---

Tájékoztató az Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központról – Fennállásának 50. évfordulója alkalmából az Országos Mezőgazdasági Könyvtárat és Dokumentációs Központot (OMGK-t) a fenntartó Földművelési és Vidékfejlesztési Minisztérium mintegy 380 millió forint ráfordítással elkezdte felújítani. A FVM januári kezdéssel és várhatóan kora őszi befejezéssel hozzásegíti a könyvtárat épületének korszerűsítéséhez, átalakításához, s ezzel tevékenységének gazdagodásához.

Többek között gördülő állványos tömör könyvraktárakkal, könyvesbolttal, modern szolgáltató helyiségekkel, az EU-val kapcsolatos kommunikációs lehetőségek további kialakításával bővül az OMGK. Az intézmény átalakítása után Közép-Kelet-Európa mezőgazdasági kulturális központjaként hagyományos és modern digitális eszközökkel történő könyvtári szolgáltatást és kapcsolódó közművelődési programokat kíván szervezni a magyar, valamint a határokon túl élő magyar nyelvű agrár szakembereknek. Ennek megvalósítását segíti a nyolcvan fő befogadására alkalmas konferencia- és kiállítóterem kialakítása a háromemeletes Attila úti székházban. Az új mezőgazdasági könyvesboltban az agrár közép- és felsőfokú oktatási intézmények hallgatói számára árusítanak tankönyveket, jegyzeteket, továbbá agrármenedzsereket szolgáló eszközöket is árulnak majd a szakirodalom mellett.

Az épület rekonstrukcióját meghívásos pályázaton a Művelődésügyi Beruházó Kft. nyerte meg, a kivitelezést pedig a KIPSZER Fővállalkozási és Beruházási Rt.

Az Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központot 1952-ben alapította az akkori mezőgazdasági tárca. A könyvtár alapgyűjteményét az 1932-ben létrehozott Országos Chemiai Intézet könyvállománya képezi. A Mezőgazdasági Tudományok Dokumentációs Központját 1947-ben hozta létre a földművelődési miniszter, 1951-ben pedig az 1945 után felosztott, szétszóródott, megsemmisült mezőgazdasági kiskönyvtárak egyesítésére, pótlására létrejött az Országos Mezőgazdasági Könyvtár. A két intézményt 1952 augusztusában egyesítették Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ (OMGK) néven. Az elmúlt évtizedekben számos átalakítás, szervezeti struktúraváltás történt az intézetben. 1992-ben lehetőséget kapott arra az intézmény, hogy klasszikus közgyűjteményként, önálló szakkönyvtárként működjön. Jelenlegi működési modelljének kialakításában a Földművelődési és Vidékfejlesztési Minisztérium fenntartói gondoskodása sokat jelentett. Az elmúlt évtizedek eseményeit egy emlékkönyv fogja bemutatni.

A jelenleg mintegy félmilliós állománnyal rendelkező könyvtár országos feladatkörű, nyilvános, tudományos intézmény. Tagja számos nemzetközi szervezetnek pl. a FID-nek, az IAALD-nak (Mezőgazdasági Könyvtárosok és Dokumentalisták Nemzetközi Egyesülete), az EU könyvtári szervezetének, a LIBER-nek, továbbá a FAO magyarországi letétkönyvtári feladatait is ellátja. Kiemelt feladata a magyar agrárágazat információellátása az Európai Unió országainak mezőgazdaságáról. Az európai integrációs szakmai feladatok, a legfrissebb hírek megismeréséhez hagyományos és elektronikus dokumentumokat ad ki. Ismert folyóirata „Az Európai Unió Agrárgazdasága" már a hetedik évfolyamában jár.

Országos szakkönyvtári funkcióit megtartva és továbbfejlesztve a magyar agrárértelmiség és tanuló ifjúság szellemi, alkotó műhelyeként, művelődési és információs központként kíván működni az átalakítás, bővítés után. (Gulácsiné Pápay Erika igazgató tájékoztató körlevele alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Digitális referensz az USA-ban

Bánhegyi Zsolt

A következőkben megkíséreljük áttekinteni a digitális referensz-szolgáltatás helyzetét az Egyesült Államokban – ehhez kiindulópontunk a *Teaching Librarian* elnevezésű webhely[1].

A könyvtári tájékoztatás egyfajta kirakat: az itt folyó munka mindig is a könyvtári szolgáltatás kritikus pontja volt, mindamellett az olvasói kérdések kimeríthetetlenül széles sorjázása az izgalmas bizonytalanság és a kihívás légkörét teremti meg ezen a ponton, az olvasó-és-könyvtáros találkozási felületén. Az elektronikus környezetben a hálózaton távolról belépő 'netizen' és könyvtári felvilágosítója, a 'cybrarian' között 'interakció' folyik, a referenszpult mint találkozási felület pedig már stílszerűen 'interfésszé' nemesül a tájékoztató-munka virtuális megvalósulásánál, a digitális referensznél. A terminológia ilyetén változása-gazdagodása nem okoz problémát, csupán hasznos, ha tudjuk: a hibrid könyvtár két azonos tartalmú, ám másképpen manifesztálódó eleméről beszélünk.

E lényegbeli azonosság folytán a hagyományos referensz modellként szolgálhat a digitális referenszmunka kiépítésére. Bár a különbségek markánsak, az olvasó, a használó, a kérdező a digitális fronton ugyanolyan minőségű szolgáltatást vár el, mintha ujjgyakorlat helyett járóizmait használva besétálna a könyvtárba. A távkapcsolatban jóval kevesebbet árul el magáról a használó, s ennyiben nyilván nehezebb a dolga az on-line referensz-könyvtárosnak, ám néhány ügyes puhatolózó kérdés után a könyvtáros be tudja „lőni" a kérő és a kérés fő paramétereit.

Az internet beköszöntével a könyvtárosok eszközkészlete gazdagodott. Az on-line csevegést és az azonnali üzenetváltást a tengerentúli könyvtárak korán fölfedezték a referensz céljára. (Persze az internet és összes elágazása annyira adja magát tájékoztatási célokra, hogy „fölfedezés" helyett a természetes „egybekelés" jobban kifejezi a tájékoztatási források bővülését.) Meg lehet például nyitni egy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

virtuális tájékoztató-szobát, ahol több használó is tartózkodhat egyszerre és faggathatja a könyvtárost. Van lehetőség arra is, hogy egyéni csevegőszobában, négyszemközt váltsanak szót. Közbevetőleg meg kell jegyeznünk, hogy az itt tárgyalt eszközök, az amerikai könyvtárak által széles körűen használt alkalmazások többsége hazánkban is rendelkezésre áll, de azok tömeges könyvtári használata előtt – az e-mailen kívül – még számos akadály áll, de erre most nem térek ki. Az új eszközök egyfajta nem-hivatalos tipológiai felosztása a következő:

- **aszinkron** – amikor a könyvtáros/olvasó késleltetett módon állnak kapcsolatban (pl. e-mail);
- **szinkron** – más kifejezéssel: élő kapcsolat (pl. chat, 'a csevegő szoftver');
- **kontrolált** – ilyenkor a könyvtáros átveszi az ellenőrzést az olvasó böngészője fölött és on-line szimulálják azt a helyzetet, mintha a könyvtáros és az olvasó a referenszpultnál lennének és egy képernyőt néznének;
- **IP-feletti** diskurzus – ez már a közeljövő: előfeltétele a sávszélesség növekedése – ebben a formában a könyvtáros/olvasó közvetlen beszélgetést folytat *streaming video,* ill. *streaming audio* segítségével.

A digitális referensz közkedvelt eszközei az e-mail és a chat (magyarul talán: csevely). Az e-mail a szokásos, mondhatnók „hagyományos" kezelési küldési-fogadási formáján kívül lehet webalapú (amikor a könyvtár honlapján kínált sablonba írjuk be az üzenetet).[2] Az e-mailen történő tájékoztatás a hazai könyvtárak szolgáltatásának is szerves része[3]: közös, egy virtuális helyen lévő, önkéntes könyvtárosokkal működő e-szolgáltatás a *MIT-HOL.*[4]

E-mailre alapozott amerikai példa a *Stumpers,* amely a gopherből átnőtt szolgáltatás és levelezőlistaféle – felvilágosítási célokkal. Az Illinois-beli River Forestben székelő, a dominikánus rend által alapított egyetem (váratlanul neve: Dominican University) könyvtári tanszéke üzemelteti a Stumperst. Elsősorban könyvtárosok számára szolgáltat és amolyan „utolsó mentsvár" hírében áll. Ez tükröződik a nevében, hiszen a „Stumper" magyarul fejtörőt, lehetetlenül nehéz kérdést jelent. A beküldött kérdésre a Stumpers válogatott legénysége, a világ különböző pontjairól „összeverődő", kb. 800 profi referenszkönyvtáros ugrik rá és próbál megbirkózni a kérdésekkel.[5]

Az aszinkron e-mail-forma után nézzük a főleg szinkron összeköttetésre épülő chat-program fajtáit:

1.) **chat** (egyszerű referensz-szoftver)

2.) **chat-room** (webalapú csevegőszoba)

3.) **webkapcsolat-központ**

A **chat** rövid, szöveges üzenetváltásra szolgál. A programot installálni kell a könyvtáros és az olvasó gépén egyaránt. Előnye, hogy többnyire ingyenes, és nagyon elterjedt. Lassú vonalon is működik, ellenben két eltérő szoftvermárka nem kompatibilis, nem tudnak beszélgetni. A fő márkák a piacon: AOL Instant Messaging, MS Messenger, ICQ6.

A **chat-room** vagy csevegőszoba webalapú, valós idejű üzenetváltás, élő kapcsolatot jelent. A könyvtári referensz számára nem annyira vonzó, a könyvtárnak először regisztráltatnia kell magát a chat-room szolgáltatójának honlapján. Ha az olvasó csevegni szeretne, be kell lépnie a szolgáltató honlapjára, és onnan tudja elérni a könyvtárat. Népszerű márkák: Anexa, Conference Room, Camden, Virtual Reference Librarian.

A **webkapcsolat-központ** szoftver nem valós idejű, azonnali üzenet. Kiemelkedő előnye, hogy a könyvtáros manipulálhatja az olvasó böngészőfelületét. Behívhat ott egy URL-t, ráküldhet a használó képernyőjére weblapokat, stb. Egy adott ablak akár mindkét személy képernyőjén megjelenhet: a könyvtáros szinkronizálhatja az olvasó képernyőjét a sajátjával, amit ő megjelenít, azt az olvasó is azonnal látja. Átpasszolhatja az olvasót egy másik könyvtár referensz-szolgálatához, vagy akár de-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

monstrálhatja a webhasználatot az olvasó monitorán.

Fő márkák: Cisco Customer Interaction Suite, eGain Interact, HumanClick Pro (ezt ma már egy korábbi riválisa, a LivePerson cég kínálja – a márkanevet is megváltoztatva: LivePersonPro), Live Assistance, NetAgent, OnDemand, RightNow Live, 24/7 Reference.[7]

Külön kell említést tenni a Virtual Reference Desk (VRD) projektről,[8] amely összefogja az intenet-alapú kérdés-felelet szolgálatokat. Elsődleges célközönsége az amerikai oktatási zsargonban K-12-nek nevezett iskolásréteg („Kindergartentől a 12. osztályig") az alsó- és középiskolai tanulók tömegei. Működési sémája pedig, hogy a specializált kérdéseket eljuttatja a specializált válaszközpontokba, ahol a szakértő könyvtáros-informatikus foglalkozik a kérdéssel. A szakembergárda önkéntesekből áll, a szolgáltatás az USA Oktatási Minisztériuma támogatásával működik. A VRD honlapjáról elérhető az Ask-A-Locator, amely a résztvevő szolgáltatásokat (ahogy már jeleztük, ezek elsősorban az alsó és középfokú oktatás háttértámogatására vannak „kihegyezve") tematikus felosztásban mutatja. Maga a Virtual Reference Desk nem szolgáltat, hanem diszpécser központként elősegíti az összeköttetést. Szemezgessünk a tematikus listából (a témakör után olvasható az esetenként frappáns nevű szolgáltatások neve):

Általános referensz – *Ask Bob, Ask Earl, Ask the Researcher*

Csillagászat – *Ask an Astrobiologist, Ask an Astronaut, Ask the Space*

Egészség – *Ask the Dentist, Ask the Diabetes*

Filozófia – *Ask Dr. Universe*

Idegen nyelv – *Ask the Oracle*

Karrier – *Ask an Antarctic Expert, Ask a Hydrologist, Ask the Knucklehead*

Matematika – *Ask Dr Math, Ask the Math Tutor, Math Goodies, Homework Help*

Mérnöki tudományok – *Pearl Harbor Message Board, Ask Professor Construction*

Művészet – *Ask Joan of Art*

Nyelv-, irodalom – *GrammarNOW!, Ask a Linguist*

Tudomány – *Ask Earth and Sky, Ask a Scientist, Science Whatzit*

A VRD fontos almenüje a „Kiadványok": itt tették közzé például a digitális referensz-szolgáltatások kiépítésének útmutatóját.[9] Az Amerika-szerte telepített interaktív on-line szolgáltatásokról számos helyen találunk anyagot. Részletes leírás, az azonnali üzenetküldő rendszer helyi megvalósításáról szóló esettanulmány *J. C. Fagan* és *M. Calloway* cikke a Carbondale-i Southern Illionois Egyetem Morris Könyvtáráról.[10] A legjobb bibliográfiát a téma nagy szakértője, *Bernie Sloan* (University of Illinois at Urbana-Champaign) állította össze.[11] Jelentős még *Gerry McKiernan*, az Iowai Állami Egyetem könyvtárának munkatársa által összeállított bibliográfia.[12]

Együttműködő (kooperatív) referenszhálózatok

Egyéb angol elnevezések: collaborative reference, networked reference, consortial reference, reference partnership. Az ilyen közösködés alapulhat korábbi könyvtárközi együttműködésen, konzorciális partnerségen, helyrajzi közelségen, közös integrált rendszeren stb. Két vagy több könyvtár áll össze a fenti kommunikációs formák használata segítségével referensz szolgáltatás céljából. Belépés a rendszerbe ilyenkor általában a könyvtári látogatójegy adataival történik, de létezik számos, anonim belépést engedélyező hely is.

Az is érdekesség lehet, hogy a könyvtárosok ebben a szolgálatban otthonról is be vannak kapcsolva és ügyeletes referensként otthonról válaszolnak az olvasói kérésekre.[13]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvtári együttműködésnek mintaszerű, iránymutatónak tekinthető kezdeményezése a Collaborative Digital Reference Service, rövidítve: CDRS[14]. A mára külföldi partnereket is (pl. Ausztrál Nemzeti Könyvtár, Kanadai Nemzeti Könyvtár) felsorakoztató projekt zászlóshajója a Library of Congress, tagjai között több mint 200 könyvtár meg egy tucat egyéb szervezet (OCLC, RLG stb.) van. Ez nem közvetlen olvasó/könyvtáros kapcsolatfelvétel, hanem a könyvtárközi kölcsönzés gyakorlatához hasonlóan a dialógus a könyvtárak között történik. A használó elküldi a kérést egy tagkönyvtárba, és ha ott nem tudják megválaszolni, akkor továbbítják azt az adott diszciplina szakkönyvtárához. (Pl. Bostonban éjjel 3-kor az olvasó beküldi a kérését a helyi könyvtárba, amely automatikusan továbbítja a kérést egy Hawaiiban vagy Ausztráliában lévő, nyitvatartó tagkönyvtárhoz.) A CDRS fő elemei: a tagkönyvtárak profilja (*Member Profiles*), a kéréskezelő (*Request Manager*), a tudásbázis (*Knowledge Base*) és az eredménytár (*Results Store*). A folyamatban a kérő könyvtár az olvasója nevében bead egy kérést a rendszerbe. A kéréshez kiegészítő metaadatok is tartoznak (kulcsszavak, kívánt oktatási szint, már átnézett források stb.) A következő fázisban a kérés továbbítódik a tudásbázishoz. Ha a kérésre a válasz a tudásbázisban található, az automatikusan eljut a kérő könyvtárhoz. Ha nem, a kérés továbbkerül a kéréskezelőhöz. A kéréskezelő tartalmazza a tagkönyvtári profilokat, specifikumokat. A kéréskezelő egy „optimális megfelelés" algoritmus alapján kiválasztja a leginkább kompetens könyvtárat és eljuttatja oda a kérést. A válaszadó könyvtár egy azonosító alapján leszedi a kérést és a legrövidebb időn belül visszaküldi a választ. Ha a kérés megválaszolhatatlan vagy tévesen küldték, a válaszadó könyvtár vagy visszakérdez a „tisztázási kérés" funkcióval, ill. visszadobja a kérést a „visszautasítás újbóli köröztetéshez" funkció révén. Ha az algoritmus nem találta meg a kompetens könyvtárat, akkor az ügyeletes könyvtáros kapja meg a kérést és manuálisan küldi el a megfelelő helyre. A választ végül a válaszoló könyvtár maga továbbítja e-mailen a használó részére. A válaszolás után maga az eredetileg kérő könyvtár is kap arról üzenetet, hogy megtörtént a válaszolás és hogy a válasz elhelyezésre került az eredménytárban (Results Store). Ezután mind a kérés, mind a válasz bekerül a tudásbázisba, ahol egy szerkesztőprogram – a beküldő személy anonimitását garantálandó – megfosztja a kérdésblokkot minden egyéni jellegtől, kulcsszavakat rendel hozzá és szabványossá teszi a bibliográfiai adatokat.

~

Ahogy már szó volt róla, hazánkban csak csírájában van meg az on-line tájékoztatórendszer. Annyit meg kell jegyezni, hogy a hagyományos referenszmunka angolszász fogalma bizony mélyebb dimenziójú magyarországi megfelelőjénél: jobbára annál jóval mélyebb interjút, angol szóval sessiont takar. A valóságos világban meglévő ilyetén különbség a virtuális világban sem tüntethető el könnyedén. Ehhez járul még a fennakadás nélküli on-line kapcsolathoz feltétlenül szükséges sávszélesség hiánya. E hátráltató tényezők ellenére hasznos foglalkozni a referensz virtuális formáival, mert a szakmai háttér, a könyvtárosok felkészültsége és odaadása megfelelő hátteret kínál az ilyen irányú fejlesztésekhez.

Befejezésül: a VRD és az imént ismertetett szövetkezések célja elsősorban a túlcsorduló és a helyileg megválaszolhatatlan kérések/kérdések kezelése – nem szabad elfeledkezni arról, hogy a referenszkérdések döntő többségét a tájékoztató könyvtárosok helyi szinten elintézik. Botor dolog volna tehát a hibrid könyvtár e hagyományos szintjét elhanyagolni, vagy netán visszafejleszteni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Hivatkozások

1. A Teaching Librarian honlapja: http://pages.prodigy.net/tabol/digref.htm – az oldalak összeállítója Stephen Francoeur
2. FULLERTON, Vera: E-mail reference: refocus and revise. Experiences from Gelman Library. Paper presented at 67th IFLA Council and General Conference, Boston, August 16-25, 2001. URL:http:// www.ifla.org/IV/ifla67/papers/056-98e.pdf
3. Ld. SZILI Katalin: On-line referensz a hazai könyvtárakban. In.: Könyvtári Levelező/lap 2001. 7/8.sz. pp. 3-7.
4. A MIT-HOL (új nevén: LibInfO) 1999-ban alakult, ma már az OSZK keretén belül működik. A felvilágosítást nyújtó, önkéntes könyvtárosok névsorát ld: http://mit-hol.oszk.hu/nevsor.htm
5. A Stumpers-l honlapja: http://www.cuis.edu/(stumpers/
6. YUE, Joseph: The use of ICQ in providing real time reference services. Papers presented at Facets of Digital Reference Service: The Virtual Reference Desk Second Annual Digital Reference Conference October 16-17, 2000 – http://www.vrd.org/conferences/VRD2000/proceedings/Yue11-20.shtml
7. COFFMAN, Steve – McGLAMERY Susan: The Librarian and Mr. Jeeves. American Libraries 31. (2000) 5. sz. 66-69. old.
8. Virtual Reference Desk projekt honlapja: http://www.vrd.org,
9. Ez a tájékoztató (Facets of Quality for Digital Reference Services) megtalálható a következő címen: http://www.vrd.org/facets-10-00.shtml
10. FAGAN, Jody Condit – CALLOWAY, Michele: Creating an Instant Messaging Reference System. Information Technology and Libraries 20 (2001) 4. URL: http://www.lita.org/ital/2004_fagan.html
11. A digitális referensz Bernie SLOAN által összeállított bibliográfiája megtalálható: http://www.lis.uiuc.edu/~b-sloan/digiref.html
12. McKIERNAN, Gerry munkája: LiveRef(sm): A Registry of Real-Time Digital Reference Services, amely könyvtártípusok (szakkönyvtár-egyetemi- kormányzati-közkönyvtár-iskolai-speciális-egyéb) szerint rendezi az adatokat. Ld: http://www.public.iastate.edu/~CYBERSTACKS/LiveRef.htm
13. Az egyik ilyen szövetkezés az Ohio állambeli 14 közkönyvtár, valamint a NOLA regionális könyvtári rendszer összefogásából alakult AskUsQuestions.com, amelynek URL-ja: http://www.askusquestions.com/home.htm
14. A CDRS honlapja: http://www.loc.gov/rr/digiref/history.html

---

„Magyar írónők a 19. századi sajtóban" címmel kiállítás nyílt az Országos Széchényi Könyvtárban az ötödik szinten található Kisnyomtatványtár előtti tárlókban. A kiállítás képet ad a 19. századi értelmiségi nők sorsáról, küzdelmeikről, lehetőségeikről. A tárlókban láthatók az írónők arcképei és a Kisnyomtatványtár gyűjteményében található irodalmi divatlapok és más nők által szerkesztett, s olvasott lapok előfizetési felhívásai. A kiállítás 2002. március 26-tól július 31-ig látható.
(Morvai Zsuzsanna híradása. Katalist, 2002. március 26.)

Megújul a párizsi Louvre weboldala. A rendkívüli műkincsei miatt méltán nagyhírű párizsi Louvre megújítja weboldalait. Ezúttal nem fazonigazításról van szó. A múzeum komoly fába vágta a fejszéjét, mert a hatalmas gyűjtemény egészét teszik elérhetővé az interneten.
(Mikulás Gábor híradása. Katalist, 2002. ápr. 1.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Tíz ok, amiért az internet nem helyettesítheti a könyvtárat

Mark Y. Herring

HERRING, Mark Y.: 10 reasons why Internet is no substitute for a library. *(American Libraries, 2001. April, pp. 76–78.)* c. írását Mohor Jenő tömörítette.

Az olvasás – ahogy a nagy angol tanulmányíró *Matthew Arnold* mondja – „maga a kultúra". Az iskolás gyermekek által országszerte elvégzett olvasási teszt adott eredményei mellett, nem meglepő, hogy bajban találjuk mind nemzetünket, mind kultúránkat. Sőt, az igyekezet, hogy internet kapcsolatba hozzunk minden iskolát, elősegíti e negatív tendencia gyorsulását. Végül, mikor egy fontos felsőoktatási tisztségviselő véleményét halljuk, miszerint: *„Nem tudta, hogy az internet már feleslegessé tette a könyvtárakat?"* észrevesszük, hogy a könyvtárak igazán nagy bajban vannak.

Annak érdekében, hogy kultúránkat megmentendő, olvasási étvágyat gerjesszünk, és mindenekelőtt kijavítsuk azt a jó szándékú, de szörnyen megfontolatlan eszmét, mely igen gyorsan válik sok „nemkönyvtáros zabhegyező" általánosan elfogadott valóságává, itt áll tíz ok, amiért az internet nem helyettesíthet egy könyvtárat.

1. Nem minden található meg az interneten

Az összes folyóiratnak csak nagyjából 8%-a található az interneten.

A több mint egymilliárd honlapról ezt lehetetlen ránézésre megállapítani. Mindamellett nagyon kevés lényeges anyag áll a rendelkezésünkre az interneten ingyen. Például az összes lapoknak és folyóiratoknak csak nagyjából 8%-a van a neten, míg a könyvek aránya még ennél is kisebb. És az ezekhez való hozzájutás bizony pénzbe (dollárok százaiba, vagy ezreibe) kerül!

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2. A tű (keresés) a szénakazalban (az interneten)

A honlapok gyakran ígérik hogy mindent megkeresnek. De nem találnak!

Az internet olyan, mint egy hatalmas katalogizálatlan könyvtár. Gyakorlatilag mindegy, melyik keresőprogramot használjuk a több tucat közül, sosem tekinthetjük át a teljes világhálót. A kereső-honlapok gyakran ígérik, hogy mindent megkeresnek, de „nem tudnak szállítani". Ezenfelül, amit átvizsgálnak gyakran nincs frissítve sem naponta, sem hetente, de akár havonta sem, ellentétben csábító ígéreteikkel. Ha egy könyvtáros azt mondaná *„Parancsoljon, íme 10 cikk a bennszülött amerikaiakról. Birtokunkban van még további 40, de nem engedjük, hogy megnézze... Most nem! Még nem. Nem, amíg meg nem próbált egy másik »keresést« egy másik könyvtárban!"* bizony lenne rá panasz bőven. Az internet rendszeresen teszi ezt velünk, de úgy látszik ez senkit nem zavar.

3. Nem létezik minőségellenőrzés

A weben nincs minőségellenőrzés, sem semmi hasonló.

Igen, szükségünk van az internetre, de az összes tudományos, orvosi és történelmi információ mellett (amennyiben pontosak) emésztőgödörnyi hulladékkal találkozunk. Amikor a fiatalok éppen nem a szexuális felvilágosulás pornográf internetes útján járnak, szélsőséges politikáról, vagy faji megkülönböztetésről tanulnak valamilyen honlapon. Nincs minőségellenőrzés az interneten, és úgy néz ki, egyhamar nem is lesz. A könyvtárakkal ellentétben, ahol a „hiúságból származó" publikációk igen ritkák, ha egyáltalán vannak, az internetet gyakran a hiúság irányítja. Bármilyen szerencsétlen feltehet bármit a netre, és ahogy én látom, mind meg is tette.

4. Amit nem tudsz, az bánt igazán

Károd származhat abból, amit nem tudsz.

Az egyik legnagyobb jótétemény a könyvtárak számára a folyóiratok digitalizálása volt. De a teljes oldalak nem mindig teljesek. Amit nem tudsz, az árthat: a) ezekről az oldalakról gyakran hiányoznak cikkek csakúgy, mint lábjegyzetek vagy kiegészítések; b) táblázatok, grafikonok, ábrák ritkán tűnnek fel olvasható formában (főleg, mikor ki szeretnénk nyomtatni őket); és c) a címek egy digitalizált csomagban gyakran cserélődnek minden figyelmeztetés nélkül. Egy könyvtár fizethet akár 100.000 dollárt az elérésért, ritkán értesül bármely változásról előre. Én nem cserélném a digitális folyóiratokhoz való hozzáférést semmire a világon, de felhasználásuknak megfontoltnak és tervezettnek kell lennie, nem bizalmon alapulónak.

5. Az államok most vásárolhatnak egy könyvet, és azt szétoszthatják minden könyvtárnak a neten – NEM!

Az 1925 előtt publikált címekből körülbelül 20.000 ami az interneten megtalálható.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Igen, és lehetne egyetlen nemzeti gimnáziumunk, egy nemzeti egyetemünk, és egy kis létszámú tanári kar, mindenkit oktatni a videón keresztül. Lépjünk tovább, és legyenek kizárólag digitális sportegyesületeink, az *igazi* megtakarítás érdekében. 1970 óta évente kb. 50 ezer tudományos mű jelenik meg. Ebből a másfél millió címből kevesebb, mint egy pár ezer áll rendelkezésre. Az 1925 előtti publikációkból miért csak húszezer van a hálón? Hiszen nincsenek szerzői jogi problémák, amik miatt a költségek két-háromszorosára emelkednének, mint a nyomtatottaknál. Végül, a szállítók könyvtáranként csak egy digitalizált példányt engedélyeznek, így ha te „kikölcsönzöl" egy e-könyvet a weben, én várhatok, míg vissza nem adod. Viszont ha túlléped a határidőt, nincs mentség, a késedelmi díjat *automatikusan* a hitelkártyádra terhelik.

6. Hé, haver, elfelejtkeztél az elektronikuskönyv-olvasóról

Próbálj meg e-könyv-olvasót használni egy fél óránál tovább, fejfájás lesz belőle.

Legtöbbünk elfelejtkezett arról, amit a mikrofilmről mondtunk „cipősdoboz méretűre zsugorítaná egy könyvtár méreteit", vagy amikor az oktató/nevelő televíziót feltalálták „kevesebb tanárra lesz szükségünk a jövőben". Próbáljon valaki egy e-könyv-olvasót több mint fél óráig nézni! A legjobb esetben is fejfájás és a szem túlerőltetése az eredmény. Mindamellett, ha az amit olvasni szeretnénk hosszabb egy oldalnál, akkor mi a teendő? Kinyomtatjuk. Továbbmenve, egy olvasókészülék 200–2000 dollárba kerül. Minél olcsóbb, annál rosszabb a szemnek. Meg fog ez változni? Kétségkívül, de most nincs piaci erő, mi megváltoztassa. Meg fog ez változni 75 éven belül? Valószínűtlen!

7. Léteznek ma könyvtár nélküli egyetemek?

Egy teljesen virtuális könyvtárat egyszerűen lehetetlen létrehozni generációnk idején belül.

Nem. A legújabb állami egyetemet Kaliforniában pár éve könyvtárépület nélkül adták át. Az elmúlt két évben tízezer számra vásároltak könyveket, mert – mily meglepő – az interneten nem találták azt, amire szükségük lett volna. A Kaliforniai Állami Műszaki Egyetem – ahol a legnagyobb koncentrációban fordulnak elő mérnökök és számítástechnikai szakemberek – két évig kutatta egy virtuális (teljesen elektronikus) könyvtár lehetőségeit. Az ő megoldásuk egy 42 millió dolláros hagyományos könyvtár, ahol természetesen igen nagy szerepet kapott az elektronika is. Más szóval: nem lehet teljesen virtuális könyvtárat létrehozni. Még nem, most nem, a mi életünkben biztosan nem.

8. De egy virtuális állami könyvtár megtenné ugye?

A kiadások, amik a digitalizálással járnának, hihetetlenül magasak.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Mit tenne meg, csődbe juttatni az államot? Igen, megtenné. A kiadások, amik a digitalizálással járnának, hihetetlenül magasak, dollárok tíz millióiba kerülnének csak a szerzői jogok. És ez csak egy virtuális könyvtárat jelent egy egyetemen. A *Questia Media* most januárban költött 125 millió dollárt 50.000 könyv digitalizálására. Ezzel számolva egy közepes méretű (400 ezer kötetes) könyvtár virtualizálása 1.000.000.000 dollárba kerülne! És akkor még biztosítani kell, hogy a diákoknak egyenlő hozzáférésük legyen mindenhez mindenhol, ha szükségük van valamire. Végül mit teszünk a ritka és értékes elsődleges forrásokkal, mikor már bedigitalizáltuk őket? Kidobjuk? És remélnünk kell, hogy az áramszolgáltatás soha nem szünetel. Persze a tanulók olvashatnának gyertyafény mellett, de vajon mit olvasnának?

9. Az internet: kilométer hosszú, centiméter (vagy még kevesebb) mély

Az interneten szinte minden fiatalabb 15 évnél.

Az internet szakadékába tekinteni olyan, mint szédülni az üresség felett. Kevés adat idősebb 15 évnél az interneten. A régebbi anyagokhoz való hozzáférés nagyon drága. Igen hasznos lenne az elkövetkező években tanulóink számára, ha többet is megismerhetnék (és többhöz férhetnének hozzá), mint az utóbbi 10 – 15 évben írt oktatási anyagok.

10. Az internet mindenhol jelen van, de a könyvek hordozhatóak

Közel ezer év nyomat-olvasás van a vérünkben.

Az e-könyvek vásárlói körében végzett friss felmérésre több mint 80% mondta, hogy szívesebben vásárolnak „papír" könyvet a világhálón, mint hogy olvassák ezeket az interneten. Közel 1.000 évnyi írott és nyomtatott olvasmány folyik ereinkben, és ez nem fog egykönnyen megváltozni az eljövendő 75 évben. Biztosan lesznek mostanában változások az elektronikus olvasmányok kézbesítésében, és ezek a változások, legalábbis legtöbbjük, nagyon hasznosak lesznek. De az emberiség – lévén azok vagyunk, akik – mindig egy jó könyvet – és nem egy laptopot – akar majd felütni, legalábbis az előrelátható jövőben.

≈

Az internet nagyszerű; de egy nagyon szegényes helyettese egy könyvtárnak. Őrült bálványimádás egy eszköznél többnek tenni. A könyvtárak jelképei kulturális intellektusunknak, totem oszlopai a tudás teljességének. Ha feleslegessé tesszük őket, azzal kollektív nemzeti lelkiismeretünk halálos ítéletét írjuk alá, nem említve, mi maradna kultúránkból a történelem szemetes kukájába dobva. Senki sem tudja jobban a könyvtárosoknál, mennyibe is kerül egy könyvtárat üzemeltetni. Mindig keressük a lehetőségét annak, hogy csökkentsük a költségeket, anélkül hogy az a szolgáltatások kárára lenne. Az internet csodálatos, de azt hangoztatni, – ahogy teszik ezt ma néhányan – hogy feleslegessé teszi a könyvtárakat, éppoly butaság, mint azt mondani, hogy a cipők szükségtelenné tették a lábat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvtárak Európa szemszögéből

Az EBLIDA szerepe és tevékenysége

Teresa Hackett

HACKETT, Teresa: Libraries from a European perspective. The role and work of EBLIDA *(Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie, 48. Jg. 2001. H.1. pp. 12-14.)* tanulmányát Mohor Jenő tömörítette.

A Könyvtári, Információs és Dokumentációs Egyesületek Európai Irodája, az EBLIDA (*European Bureau of Library, Information and Documentation Associations*) 1992-ben jött létre, néhány nemzeti könyvtáregyesület kezdeményezésére, hogy európai szinten képviselje a könyvtárakat. A megalakulás hátterében európai könyvtárpolitikai kezdeményezések, a könyvtárügyi kutatások új napirendje, és a könyvtárak magfunkcióit befolyásoló várható új jogszabályalkotások álltak.

Az Európai Unió a globális információs társadalom hozta kihívásokra és lehetőségekre adandó közös európai válaszért dolgozik, s a könyvtárak, mint az információ és a tudás hozzáférési pontjai, döntő szerepet játszanak ebben a folyamatban. Nincs ok azt feltételezni, hogy a könyvtárak alapvető küldetése: az anyagok gyűjtése, megőrzése, rendezése és hozzáférésük biztosítása az elkövetkező években megváltozna, de szükség van a változó társadalom új igényeihez való alkalmazkodásra és az új technológiák kihívásaihoz való felemelkedésre. A digitalizáció az információ termelésében, terjesztésében, hozzáférésében egyaránt új formákat hozott. A könyvtáraknak az átfogó hálózatokon található digitális forrásokat is be kell fogadniuk, s maguk is egy nagyobb hálózat részévé válnak. Így fel kell készülniük az ezzel az átalakulással járó műszaki, jogi, gazdasági és társadalmi problémákra.

Az EBLIDA küldetése, hogy támogassa a könyvtárakat ezen fejlemények során, európai szinten szolgálva és előmozdítva a könyvtárosi és információs szakma érdekeit, és ellátva tagjait megfelelő infor-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mációkkal a kulturális örökség területének európai fejleményeiről, és növelve a tagok közötti együttműködést európai szinten.

Európai könyvtár- és információpolitika

Sok minden történt azóta, hogy az információs társadalom kihívásait és stratégiáit megfogalmazó első jelentősebb európai dokumentum, a *Bangemann jelentés* 1994-ben megjelent. A jelentés egy fejlett transz-európai hálózatot javasolt, mely összekötné az egyetemeket és a kutatóközpontokat, szabad hozzáférést nyújtva könyvtáraikhoz[1], és megemlítette egy hasonló közkönyvtári hálózat lehetőségét is. Eben az időben a az európai információpolitika elsősorban a szükséges műszaki infrastruktúrára koncentrált.

Ezt követte az Európai Bizottság által 1995-ben felállított *Information Society Forum* (az információs társadalom fóruma), azzal a feladattal, hogy – egyebek mellett – az információs társadalom szociális, kulturális és nyelvi aspektusait vizsgálva, javasoljon prioritásokat a Bizottság számára. Az első (1996-os) jelentés megállapította, hogy a számítógépes írástudás terjesztése fontos része, de csak része a teendőknek, hiszen hiába az ismeret, ha alkalmazásához nincsenek meg a feltételek, s mivel rövid távon nem várható az otthonok „bekábelezése", helyi hozzáférési pontokat kell kialakítani a közkönyvtárakban, iskolákban és más közösségi helyeken, hogy mindenki rákapcsolódhasson a tudás és az információ hálózataira[2].

A politikai figyelem fokozatosan áthelyeződött a hardverről a szoftverre, a tartalomra és a használói igényekre. 1996-ban az Európai Parlament Kulturális, ifjúsági, oktatási és média bizottsága számára *Eluned Morgan* készített jelentést *„Az információs társadalom, a kultúra és az oktatás"*[3] címen, azt javasolva, hogy az Európai Bizottság jelentessen meg egy vitairatot (*Green Paper*) a könyvtárak szerepéről az információs társadalomban. A jelentéssel kapcsolatban 1997 márciusában az Európai Parlament határozatot[4] fogadott el, mely kimondja, hogy a könyvtárak kulcsszerepet játszanak a helyi szintű nyilvános hozzáférés biztosításában az elektronikusan rendelkezésre álló információkhoz, beleértve az Európai Unióról és tagországairól szóló információkat. A vitairat előkészítésére megbeszéléseknek kellett volna kezdődnie, többek között a copyright, az olvasás és a könyvek előmozdítása, az elektronikus információkhoz való köz-hozzáférés, a nyilvános kölcsönzés joga, a könyvtárosok képzési szükségletei témákban.

Mivel a vitairat nem készült, az Európai Parlament egy finn tagja, *Mirja Ryynänen* 1998-ban saját jelentést[5] készített a vita elősegítésére. Ennek nyomán született meg az Európai Parlament 1998 okt. 23-iki határozata[6] mint „az Európai Unió első könyvtár-politikai dokumentuma."[7] Bár korábban is voltak a könyvtárakkal foglalkozó jelentések és határozatok, azok többnyire csak egy-egy szempontot vettek figyelembe, mint pl. az automatizálást. A Ryynänen jelentés, ezzel szemben a korszerű könyvtárral kapcsolatos műszaki, gazdasági, oktatási és kulturális kérdések sorára is kiterjedt. A jelentés felhívta az Európai Bizottságot és az EU tagországait, tegyenek lépéseket a könyvtárak mint az információhoz és a tudáshoz való – egyedülállóan legfontosabb – hozzáférési pontok támogatására.

Még várat magára az Európai Bizottság nyilatkozta számos kérdésben, beleértve az élethosszig tartó tanulást, az írástudást, a regionális információs szolgáltatásokat, a közkönyvtári együttműködést.

Másik, a könyvtárakat is érintő kérdéskör a közinformációkhoz való hozzáférés. E széles terület néhány szempontját tárgyalta az 1999 januárjában, hosszas belső vita után publikált *Green Paper on Public Sector Information,*[8] mellyel kapcsolatban az Európai Bizottság felhívta az érintetteket álláspontjuk kifejtésére. Az EBLIDA elkészítette válaszát[9], rá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

világítva néhány főbb gondra; hogy a kormányok nem fordítanak kellő figyelmet az állampolgáraikkal való kommunikációra, s hogy hiányzik a demokratikus országokban a köztestületek felelősségre vonhatósága. További figyelmet igényel az információ szabadsága, s mivel egyre több közinformáció jeleníthető meg könnyen elérhető módon, igénybe kell venni az információs szakmai egyesületek segítségét. E vitairattal kapcsolatos véleményét 2000 februárjában közzétette a Régiók Bizottsága, és további közlemény várható az Európai Bizottság részéről. Mindeközben folytatni kell a megbeszéléseket az európai információs szakemberekkel, az ilyen lényeges kérdésekkel való foglalkozás miként-jéről.

Nem könyvtárspecifikus, de a könyvtáraknak is szerepet kínáló fontos kezdeményezése az Európai Bizottságnak az *e-Europe*, azaz az európai tudásgazdaság fejlesztése és az internet kapcsolatának stratégiája. Ennek 2001-es céljai az olcsóbb, gyorsabb, biztosabb internet; az internet-használat stimulálása a törvénykezés eszközeivel (pl. copyright, elektronikus kereskedelem); az európai tartalmak támogatása; elektronikus tanulás; egy .eu domain-név megteremtése. Az EBLIDA aktívan működött közre ezekben a kezdeményezésekben, tájékoztatást nyújtva az európai intézményeknek és a parlamenti képviselőknek, az európai könyvtárak fókuszpontjaként bátorítva a könyvtárpolitikai megbeszéléseket és tájékoztatva tagjait az európai fejleményekről.

Európai könyvtári és kulturális kutatási programok

Az Európai Bizottság kutatási programjában a könyvtárak először 1990-ben szerepeltek; a *Telematics for Libraries* az 1990–1993-as kutatási és fejlesztési keretprogram hét területének, illetve az 1994–1998-as keretprogram[10] tizenhárom szektorának egyike volt. A könyvtári program azt a célt szolgálta, hogy megkönnyítse a könyvtári források hozzáférését, javítsa az adattárolást és segítse elő a könyvtárak közötti közvetlen kapcsolatokat az európai infrastruktúrán belül.

Az 1990–1998 közötti két keretprogram alatt több mint 100 javaslatot választottak ki támogatásra, 650 résztvevővel. A program sikeresen segítette elő a partnerkapcsolatokat sok különböző típusú könyvtár, valamint számos kis- és közepes vállalkozás, továbbá kutatóintézetek, egyetemek és más kulturális intézmények között. Támogatta új könyvtári produktumok, információtechnológián alapuló szolgáltatások fejlesztését, tudatosította a fejlett kommunikációs technológiák jótékony hatását a könyvtárakra, és az európai együttműködés előnyeit.

A könyvtári kutatások az 1998–2000 közötti, ötödik keretprogramban folytatódtak, ami az információs társadalom technológiája (*Information Society Technologies* – IST) program néven vált ismertté. A 3,6 milliárd eurós költségvetésű program a távközlési (ACTS), az információtechnológiai (Esprit) és a telematika-alkalmazási programokat egyetlen, az információfeldolgozás, a kommunikáció és a média-technológia konvergenciájára megfelelően reagáló programba integrálta.

A könyvtári részvétel egyik középpontja a *Multimedia Content and Toools* (tartalom és eszközök) elnevezésű akció, melynek célja a nyelvi és kulturális sokféleséget támogató információs termékek és szolgáltatások jobbítása, valamint az oktató és képző rendszer fejlesztése az élethosszig tartó tanulás érdekében. E kulcs-akció öt kutatási és fejlesztési területének egyike a *Digital heritage and cultural content* (digitális örökség és kulturális tartalom) megjelölésű, melynek három kutatási iránya van:

- integrált hozzáférés biztosítása a könyvtárak, múzeumok és levéltárak anyagához;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- a nagy méretű tartalom-állományok működési hatékonyságának javítása hathatós interfész- és menedzsment technikák segítségével;
- különböző típusú multimédia-tartalmak megőrzése és hozzáférhetősége, ide értve az elektronikus anyagokat és a fizikai tárgyak helyettesítését is.

Az IST program minden, a kulturális örökséggel foglalkozó intézmény (könyvtár, levéltár, múzeum) számára lehetőséget kínál olyan együttes gyakorlati tapasztalatok szerzésére, amelyek a közös problémák megoldásában segíthetnek. Lehetőség nyílik új partneri viszonyok és stratégiai szövetségek megteremtésére az információs és kommunikációs iparral, ami az „emlékezet intézményei" számára ahhoz szükséges eszközöket és rendszereket biztosíthatja, hogy képességeik teljességét megvalósítsák Európán belül, és nagy szerepet töltsenek be az információs társadalom új kulturális gazdaságának megteremtésében.

Világos tehát, hogy az európai könyvtári projekteknek a jövőben a kulturális intézmények szélesebb körét kell tekintetbe venniük, ahogy az információs és kommunikációs technológia serkenti a műszaki és szervezeti konvergenciát.

Az európai szintű kulturális cselekvés első jogi alapját a Maastrichti Szerződés 128. szakasza nyújtotta. (Ez később az Amszterdami Szerződés 151. szakasza lett.) Ez a szakasz olyan európai akciókat vár el, amelyek tiszteletben tartják a kulturális különbözőséget, a különféle nemzeti identitásokat, és meghatározza a tagállamok felelősségét. Ennek megfelelően, az európai kulturális akciók megpróbálják elősegíteni az együttműködést, támogatják más kultúrák megismerését, képviselik az európai kultúrát nemzetközi szinten és előmozdítják a kultúra integrációját más területek EU-politikájába.

1992 óta az Európai Bizottság három különböző kulturális programot fejlesztett ki: a *Kaleidoscope* a művészeti szektor kulturális együttműködése, az *Ariane* a könyvek és az olvasás promóciója, a *Raphael* a kulturális örökség érdekében tevékenykedett. Könyvtári szempontból a *Raphael* és az *Ariane* számít érdeklődésre. Az *Ariane* keretében az olvasás előmozdítására, irodalmi és színházi művek, kézikönyvek fordítására, a *Raphael* keretében az európai kulturális örökség tudatosításának előmozdítása, az európai múzeumok közötti együttműködési hálózat fejlesztése érdekében lehetett pályázni (többek között).

2000-től ezeket a programokat az európai közösség első, a kultúrát támogató keretprogramja, a *Culture 2000* váltotta fel. Célja a kulturális párbeszéd, a kulturális különbözőség és a közös kulturális örökség promóciója, valamint a kultúrához való hozzáférés javítása. Magában foglalja a kultúra valamennyi területét: az előadó- és a képzőművészeteket, az irodalmat, zenét, az „örökséget" és a művelődés történetét. A program öt évre (2000–2004) 165 millió euróval rendelkezik. Rövid és hosszú távú programjairól, a felhívásokról és pályázati lehetőségekről az EBLIDA értesíti tagjait.

Az európai törvénykezés

A nemzeti jogi szabályozásnak ma már 80%-a az Európai Uniótól ered, mely a kötelező és nem kötelező jogi eszközök egész sorát (pl. szabályozás, irányelv, határozat, ajánlás, vitairat, közlemény) alkotta meg. Egy irányelvet – amely formában a könyvtári vonatkozású törvénykezést vázolták fel – általában 2–3 éven belül kell a nemzeti joganyagban érvényesíteni.

A nemzeti könyvtári egyesületek számára igen gyorsan nyilvánvalóvá vált, hogy nagy szükség van egy olyan szervezetre, amely figyeli a soron következő szabályozási javaslatokat, tájékoztatást nyújt az európai intézményeknek és lobbizik az európai könyvtárak érdekében. Ez lett az EBLIDA tevékenységének egyik központja.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A szerzői jogok területén az elmúlt tíz évben számos irányelv született (a szoftverekről: 1991, a jogok kölcsönzéséről és bérletéről: 1992, a copyright--védelem időtartamáról: 1993, az adatbázisok jogi védelméről: 1996). Az új médiák és az információtechnológia fejlődése jelentős mértékben megváltoztatta a nemzetközi szerzői jogi helyzetképet. A meglévő nemzetközi, európai és nemzeti szabályozásnak alkalmazkodni kell az új technológiákhoz. A szellemi tulajdon védelme az Európai Unió számára olyan kérdés, amivel foglalkozni kell, mivel az országonként eltérő szabályok akadályai lehetnek az áruk és szolgáltatások szabad mozgásának.

Jelenleg vitatja az Európai Parlament a rendkívül fontos javaslatot a „szerzői és ahhoz kapcsolódó jogok néhány aspektusának harmonizációja az információs társadalomban" témájú irányelvről. A tervezett irányelv két célja, hogy foganatosítsa az 1996-os WIPO szerzői jogi egyezményt, és további harmonizációt hozzon létre a tagállamok szabályozási gyakorlatában. A javaslat a meglévő jogi kereteket ki is egészíti a digitális termékek és szolgáltatások (pl. on-line, CD-ROM, DVD) tekintetében. Előkészítése során az EBLIDA aktívan lobbizott a könyvtárak, és a könyvtári használat érdekében, írásos véleményt készített a szövegtervezetekhez és erős szakértői hálózatot hozott létre az EU/EFTA tagországok szakkönyvtárosaiból és szerzői jogi szakértőiből.

További, említésre méltó új irányelvek:

- a 2000 januári az elektronikus aláírásról;
- a 2000 májusi az elektronikus kereskedelemről, mely az információs szolgáltatások szabad áramlását is biztosítja;
- a 2000 júniusi, melynek célja a felesleges akadályok eltávolítása a belső piacról és az e-kereskedelmi tranzakciók serkentése.

Az EBLIDA és a projektek

Az EBLIDA számos sikeres európai szerzői jogi és licensz témájú projektben vett részt. Különösen az 1994–1999 közötti *European Copyrigh User Platform* (ECUP) vált elismert fórumává az európai szerzői jogi problémáknak. Célja volt, hogy tudatosítsa a szerzői jogi kérdéseket az elektronikus környezetben, beleértve a licensz-ügyleteket, és közös könyvtári álláspontot alakítson ki. Eredménye a népszerű *Licensing Digital Resources* (Digitális források licenszelése. Hogyan kerüljük el a jogi buktatókat) című füzet volt. A projekt 1998–2000 között Közép- és Kelet-Európára is kiterjedt.

Az Európa Tanács

Az Európa Tanács célja a demokrácia, az emberi jogok és a jog szerepének erősítése 41 tagországában. Egyúttal a közép és kelet-európai országokkal való együttműködés egyik politikai központja is.

Az Európa Tanács foglalkozik a könyvtárakat érintő kérdésekkel is, így a könyvszakma adaptációja az új technológiákhoz, a könyvtárosok és információs szakemberek új szakmai profiljának fejlesztése, a közlés szabadsága és a könyvtári szabályozás. Mindezek az 1992-ben felállított *„Elektronikus publikálás, könyvek és archívumok"*[13] égisze alá tartoznak, melynek célja az európai értékek és a kultúra segítése és terjesztése az írott világban, mind elektronikus, mind nyomtatott formában.

Az Európa Tanács és az EBLIDA közös vezérfonala a könyvtári törvénykezéshez és könyvtárpolitikához Európában (*Guidelines on Library Legislation and Policy in Europe*) alapelveket fogalmaz meg az elektronikus hálózatokhoz való hozzáférés tekintetében, és négy lényegi kérdésre összpontosít: demokrácia a könyvtári gyakorlatban; a könyvtárak a nemzeti információpolitikában; a könyvtárak, mint aktív információközvetítők; az írott örökség védel-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

me. Egy közös európai könyvtárpolitika megalapítását célozva, és az államoknak könyvtári törvényeik megreformálásához iránymutatást nyújtva, a vezérfonal elismeri a konvergencia és a globalizáció befolyását az információs lánc minden szereplőjére.[14]

Az EBLIDA az könyvtárak európai szintű támogatásáért dolgozik, és az európai intézmények felé a könyvtárak hangjaként tevékenykedik. Miért nem válik az európai könyvtári közösség tagjává az EBLIDA-hoz való csatlakozás, vagy az *Information Europe* előfizetése révén?

Részletek a www.eblida.org honlapon.

Jegyzetek

1. Europe and the global information society. Recommendations to the European Council: Application Three: A NETWORK FOR UNIVERSITIES AND RESEARCH CENTRES at: www.ispo.cec.be/ida/text/english/bangeman.html
2. www.ispo.cec.be/policy/isf/documents/rep-96/ISF-REPORT-96.html
3. Report on the Information Society, Culture and Education. Committee on Culture, Youth, Education and the Media. Draftswoman: Eluned Morgan. 16 October 1996. A4-0325/96. www.europerl.eu.int/
4. Resolution of 13 March 1997 on the Information Society, Culture and Education, OJ C 115, 14.4 1997 p. 151
5. www2.europarl.eu.int, report A4-248/98 of 25 june 1998
6. www2.europerl.int, minutes of 23/10/99
7. Mirja Ryynänen: Now we have a basis for library strategy in Europe. In: Information Europe, issue 4/1998, p. 27
8. www.eblida.org/pubsec/pubsec.html
9. www.eblida.org/pubsec/pubsec.html
10. www.cordis.lu/libraries/
11. IST programme www.cordis.lu/ist
12. www.eblida.org/position.html
13. További információkért: culture.coe.fr/epba/index.html
14. Information Europe, issue 2/2000, pp. 21-25.

Információs központokká válnak a könyvtárak.
Egyre inkább informatikai szolgáltató központokká alakulnak át a hazai könyvtárak. Idén például 291 közgyűjteményben teremtik meg az internet-hozzáférést, mind több helyen foglalkoznak videókölcsönzéssel, CD-másolással. A rohamosan emelkedő könyvárak miatt viszont egyre kevesebb új kötet kerül a polcokra.
(Mikulás Gábor híradása.
Forrása: http://www.magyarhirlap.hu/cikk. php3?cikk=100000044709)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVSZEMLE



Könyvtárosok kézikönyve 2. kötet. Feltárás és visszakeresés

Kézikönyvsorozatról, annak is 2. kötetéről lévén szó, a recenzens feladata egyben nehéz és viszonylag könnyű is. Könnyűnek vélhető azért, mert gond nélkül koncentrálhat a sorban következő, előtte fekvő kötetre. Csábító lehet, hogy feladatát csupán a szóban forgó munka tartalmi aspektusaira, elemzésére korlátozza, ezzel eleget téve a felkérésnek és így majd összeáll ezekből is egy sorozat, mire a vállalkozás lezárul.

E kézikönyv fontossága, egyedülálló helye a magyar könyvtári és immár információtudományi szakirodalomban, azonban többet követel. Ennek megfelelően muszáj most, a második alkalommal is szólni a (részben még tervezett) egészről és így megpróbálni értékelni a jelen kötetet. Ez annál is inkább szükséges mert a vizsgálódás tárgyát képező 2. kötetből fontos információkat kapunk a jövőre nézve, a tartalomjegyzék átolvasása pedig abban segít, hogy rögtön meghatározhassuk a kötet helyét és nem utolsósorban jelentőségét az egészben.

Úgyhogy, avval kell kezdenünk, ami más esetben triviálisnak bizonyulhatna: az előszó dicséretével. Az előszó és majd az egész munka elolvasása után, a kettő egybevetése bizonyítja, hogy amit a rövid bevezetőben a szerkesztők ígérnek, az teljesült. Mindehhez pedig indoklást, méghozzá elfogadható, méltányolható indoklást is adnak.

Nyilvánvaló, hogyha valaki elolvassa és elfogadja az érvelést és ennek fényében vizsgálja magát a szöveget, annak tartalmát és felépítését, az nem fog hiá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben



Könyvtárosok Kézikönyve / szerk. Horváth Tibor, Papp István. – Bp. Osiris, 2001. 25 cm. –
2. Feltárás és visszakeresés. – 2001. 375 p.
(Osisris kézikönyvek,
ISSN 1416–6321)
ISBN 963 379 8787

nyolni, beleképzelni olyan részeket és vonatkozásokat, amiket az előzetes koncepció nem fed le. Semmiféle kritika nem hiányolhat olyasmit, ami nem állt a szerző szándékában. Ez megkönnyíti a szemléző dolgát is.

És itt megint elkerülhetetlen, kissé visszamenni az időben, akár egészen addig, amikor még az előzetes viták során összecsaptak az érvek a kézikönyv jellegét (és elnevezését) illetően. Bár kézikönyvnek hívjuk, ez nem a *Sallai–Sebestyén* modern változata, a tudomány mai állása szerint, nem is lehetne az. Nagyon sok minden történt azóta, ami nem is tenné lehetővé ilyesféle összeállítás megkísérlését. Amiről itt most szó van – egyébként igen helyesen – az más ismeretágakban már régóta zajlik: a meglévő, paradigmatikus ismeretanyag kondenzált, trendek, áramlatok szerinti, de nem részletes, gyakorlati irányokat, alkalmazásokat mutató, know-how jellegű összefoglalása, olyan nyelven, amit pld. a tudományosság kezdetén álló, de szakmailag érdekelt egyetemi hallgatók is, lévén anyanyelvük, könnyen megértenek. Hasonló kézikönyvek már régóta gyakoriak a nagyobb nyelvterületeken, főleg az alkalmazott- és természettudományokban, amit azután a nem anyanyelvű kutató és tudóstársadalom is átvesz. De a társadalomtudományoknál, ha módszertanilag helyenként ötvöződnek is a természettudományokkal, és a könyvtár-informatika (hogy most a változatosság kedvéért ezt a terminológiát használjuk) ilyen, kissé más a helyzet. A szakmai közösség nagyobbik hányada nehézkesebben olvas még a nagyobb idegen nyelveken is, tehát több, mint indokolt a saját anyanyelvű, tudományos igényű és jelentőségű kompendiumok létrehozása. A *Könyvtárosok kézikönyve* ezt az igényt elégíti ki. Ahogy a bevezetőben is áll, a szándék, és megelőlegezem: a megvalósítás is, egy „state–of–the–art" jellegű munka, amely az eltelt csaknem fél évszázad nemzetközileg kialakult fejlődését, eredményeit tükrözi.

Ahogy már az előzőekben is utaltam rá, az előszóban információt kapunk arról, hogy a sorozat a korábban ígértekhez képest némiképp megváltozott és összesen, egy függelékrészt is beleszámítva, öt kötetre lett tervezve. Mivel kettőt már közelebbről ismerünk, a többiről pedig tájékoztatást kaptunk, és feltételezzük, hogy ez most már így meg is valósul, akkor megpróbálhatjuk a jelen 2. kötetet a szakma, ill. a tudományterület értékrendjének megfelelően elhelyezni a sorozat egészéhez viszonyítva.

Megvizsgálva a kötet tartalmi felépítését, koncepcionális vázát (tehát még nem a megvalósítás minőségét) nyugodtan és határozottan kijelenthetjük, hogy amennyiben a professzionális ismeretek meghatározó magját tartjuk szem előtt, a 2. kötet a sorozat legfontosabb tagja. Ugyanis arról szól, azokat a kérdésköröket vizsgálja, amik a könyvtár-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

és információtudomány lényegét, tevékenységének raison d'étre-ét adja és amiért a társadalom létrehozta és elfogadja. A három hosszabb fejezet – ha az elsőt bevezetésnek tekintjük – ezt támasztja alá és a szerkesztők is ezt jelzik az előszóban, amikor az ismeretszervezést jelölik meg a kötet központi témájaként. Egyébként ide kívánkozik általános megjegyzésként, hogy nemcsak a kötet, hanem az egész sorozat ki nem mondott, de hallatlanul fontos funkciója, amennyiben elfogadásra talál, a szakterminológia egységesítése és elismertetése. Ezt különösen indokolja egyrészt a számítógépes technológia beépülése a diszciplínába, másrészt az információtudományban is elterjedt angol terminus technicusok fordítása, magyarítása vagy az egy az egyben való elfogadása. Lényeges és szakmai imperatívusznak minősül, hogy ezeket bevezessük és értelmezzük. A továbbiakban már majd ennek a kézikönyvnek kell forrásul szolgálnia a szakterület szaktezaurusza szókészletének kigyűjtéséhez. A konkrét példával, az ismeretszervezéssel kapcsolatban, elmondható, hogy sokkal jobb kifejezés a manapság lépten nyomon felbukkanó, az angol knowledge organization tükörfordításának minősülő tudásszervezésnél (bár a szövegben így is gyakran előfordul, nyilván mint szinonima), mert ez utóbbi episztemológiailag helytelen: a tudásszervezés a szubjektum belső világában megy végbe. Az ismeretszervezés már csak azért is jobb, mert folyamatot jelöl és nem egy statikus állapotot. Az angolban erre a különbségtételre nincs lehetőség, nálunk viszont van, és a kézikönyv ezt helyesen meg is teszi.

Előzőleg utaltam arra, hogy a 2. kötet tulajdonképpen három lényegi fejezetet tartalmaz, amelyek mindegyikében koncepcionálisan áttekint, feltár egy-egy területet és hogy az első fejezet ezt a munkát mintegy előkészíti, mondhatjuk elméleti szinten. Még az is megkockáztatható, hogy ezen bevezető fejezet további belső tagolása, nagyjából analóg módon, megfelel az egyes egységek belső tartalmának és egymásutániságának. A nem feltűnő de mégis tapintható belső szerkezet aláhúzza az egész kötet egységes koncepcióját, az ismeretszervezést, ill. annak eltérő aspektusait.

A bevezető fejezettel kapcsolatban (*Horváth Tibor: A feldolgozás egységei és a feltárás célja*) azonban egyebet is meg kell említeni, hisz ez dióhéjban adja mindazt, amiről a továbbiakban részletesebben szó lesz. Közelebbről meg kell említenünk három, itt többé kevésbé kidolgozott fogalomkört.

Az első az információ azonosítására vonatkozik és a tárgyalás a feltárandó információs egység definícióját érinti. Ez így és ilyen formában hiányosan megy végbe. Igaz, van utalás arra, hogy az első kötetben már volt erről szó, de a probléma itteni és mostani megbeszélése semmiképpen sem elegendő. A McKay-féle elképzelés részletesebb kifejtésére lenne szükség, tekintettel a kérdés fontosságára, elvont töltésére. Különösen vonatkozik ez a mátrix készítésre, ami meglévő vagy meg nem lévő matematikai alapokat is feltételez. Nem mindenki veszi a fáradtságot, hogy a hiányzó láncszemeket a források tanulmányozásával pótolja. Meg lesz tehát a veszélye annak, hogy nem lesz mindenki számára világos a továbbiakban feltárandó információs egység.

A következő, amit említenünk kell még ezen a fejezeten belül, az a szurrogátum fogalma. Ki kell emelnünk, mennyire dicséretesen oldja meg a szerző az ide vonatkozó ismeretek összegzését. A szurrogátum és végeredményben a reprezentáció kérdésének összefoglalása, amelyre azután a következő fejezetek épülnek, olyan jól sikerült, hogy nemcsak a kötet, hanem az egész szakma definíciójának is minősíthető.

A harmadik alfejezet *A feltárás célja* címet viseli és míg a címből esetleg nem nyilvánvaló, tulajdonképpen a társadalmi dimenzióra való emlékeztetésre vállalkozik. A társadalmi dimenziót ebben az összefüggésben a humán kommunikáció, ill. az azt (is) reprezentáló információkereső nyelv (IKNY) testesíti meg. Csak helyeselhető, hogy még ebben az – mondjuk ki egy kifejezéssel – információkere-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sést, annak alapjait és technikáit, taglaló kötetben is, a szerzők utalnak a folyamatok és eredmények társadalmi jellegére. A szerző olyan folyamatokról beszél, amelyeknek egy fázisa az, hogy a tudást, ahhoz, hogy tárgyiasulhasson, reprezentálni kell. A tudás helyett, ha elfogadjuk a korábban ehhez az ismeretszervezés kifejezés apropóján csatolt eszmefuttatást, jobb lenne az ismeret mellett maradni, de ez talán csak terminológiai felfogás kérdése. Kár viszont, hogy a tárgyiasítás és a „tárgyiasult tudás a könyvtár mint információs rendszer inputja" kapcsán, ha már ezekre a vizekre evezünk és elméleti meghatározásokra törekszünk, nem történik említés *Karl Popper* ún. három világáról, aki ezt a fontos kérdést tudomásom szerint egyedül megközelítette, méghozzá tudományfilozófiai szempontból.

Következményeiben fontosabbnak tűnik – és ezt most már a további fejezetek általános értékeléséhez kell csatolni – hogy a kommunikációt képviselő IKNY-ek tárgyalása során az elfogadott triád (szemantika, szintaktika, pragmatika) talán legfontosabb tagja, a szemantika, nem érvényesül elég markánsan. Hasonlóképpen szükség lenne a szemiotika szerepének legalább említésére, ha nem tisztázására, a bibliográfiai eszköztár egyébként leíró jellegű fejezetében. A szemiotikai trend itt az információ értékelésének eszköze, nem megvetendő információtól túlterhelt világunkban. Ami pedig a szemantikát illeti: szerepe a tradicionálisabb IKNY-ekben is fontos volt, de az on-line és különösen az internet esetében a lingvisztikai, azon belül pedig döntően a szemantikai struktúrák hangsúlyozása a navigáció segítésére stabil jövőbeli irányokra is utalna. Az automatizálás, amely ma már áthatja az egész információs és bibliográfiai univerzumot, megállíthatatlan és a jövőben is fejlődni fog, de gondoljunk csak bele, hogy az az egy, ami ennek pillanatnyilag (és korábban is) határt szab, az egyedül az éppen aktuális szemantikai határ. Éppen ezért, ezt a témát nem lehet eléggé hangsúlyozni.

A szemantika és szemiotika felemlítése átvezet bennünket a fő témakörök (*Horváth Tibor: A feldolgozás egységei és célja; Horváth Tibor – Sütheő Péter: A tartalmi feltárás; Rácz Ágnes: A kiadványok bibliográfiai számbavétele: leíró katalogizálás; Murányi Lajos: A bibliográfiától az adatbázisig*) értékeléséhez.

Összefoglalva úgy kellene fogalmazni, hogy a 2. kötet és az azt alkotó fejezetek a bibliográfiai reprezentáció (mint szurrogátum) létrehozásával, majd adott halmazokban való (vissza) keresésével, ill. a keresést lebonyolító IKNY-ekkel foglalkozik. Az említett halmazok közül pedig kiemelten bemutatja a magyar nemzeti bibliográfia rendszerét. Ahogy már korábban is említettük, mindezt nyugodtan nevezhetjük a könyvtár- és információtudomány központi problémájának és az ezen az alapon működő szakma sarokkövének. Ha kitekintünk a nemzetközi szakirodalom világába, azt láthatjuk, hogy az is pontosan ezen az ösvényen jár.

Nyilvánvaló, hogy hasonló kézikönyvek vagy annak minősülő, state-of-the-art jellegű publikációk elég gyakran jelennek meg a nemzetközi szintéren, nyilván elsősorban angol nyelven. Megkockáztatnám az összehasonlítást, amely egyébként mindenképpen kedvező és pozitív, egy koncepciójában hasonló, bár hangsúlyaiban és megszerkesztésében is, természetesen eltérő monográfiával, amely szintén a közelmúltban látott napvilágot. A szóban forgó mű: *Elaine Svenonius : The intellectual foundation of information organization. Cambridge (Mass.) : MIT, 2000.* A témakör nagyjából hasonló, csak az mellőzi a mi kézikönyvünkben szereplő, a leírással, ill. a bibliográfiai eszközrendszerrel kapcsolatos tételes ismertetéseket, nagyobb hangsúlyt fektet a bibliográfiai reprezentáció lingvisztikai és számítógépes oldalára és eszerint szervezi a szöveget. Ez is kitűnő könyv és mindössze azt szeretném hangsúlyozni az összehasonlítás felvetésével, hogy a mi kézikönyvünk se kevesebb, csak másképp van elgondolva, összhangban a hazai kutatás gondolati

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

és a valóságban is fellelhető tapasztalataival és hogy végre elértünk a tudomány – és a szakmai fejlődésnek arra a szintjére, hogy hosszabb időre is meghatározó ismeretanyagot rendszerezünk és teszünk kézikönyv formájában állandóan elérhetővé.

Ahogy már többször is utaltam rá, a három fő fejezet tartalmi szövege szinte tökéletesen van elgondolva és kidolgozva, dicsérve az egyes szerzők szakmai és tudományos judíciumát is. Hisz mind a három témakör olyan, amelynek tartománya szinte kimeríthetetlen.

Tulajdonképpen több évtizednyi fejlődést kellett rendszerezni, kirostálva, ami nem maradandó és meghagyva a bevált technológiákat.

A tartalmi feltárás c. fejezet felépítése, logikai struktúrája példaértékű. A szerzők – igen helyesen – nem vesznek el a téma ma már szinte átláthatatlan dzsungelében, hanem csak az igazán fontos, az előre látható jövőben is továbbélő információkereső nyelvekre és a keresési folyamat ma már kikristályosodott logikájára koncentrálnak. A téma mára már olyan komplex, hogy a tárgykör IKNY részének külön szakenciklopédiája van (*Wellisch: Indexing from A to Z*). Ebben a gazdagságban kellett megtalálniuk a számunkra igazán fontosakat. Bár nyilván a rendelkezésre álló terjedelem is megjelent mint korlátozó tényező.

Még érdekesebb az a nyilvánvaló törekvés, hogy egyensúlyt teremtsenek a mesterséges kódrendszert használó osztályozási rendszerek és a természetes, kontrolált keresőnyelvek között. Mintha a szerzők nem hinnének az előbbieknek gyakran jósolt (de idáig be nem következett) eljelentéktelenedésben, elsősorban a gépesítésnek köszönhetően. Sőt, ha úgy tetszik, a különböző kísérletek, próbálkozások ellenére is, mintha az automatizálás, az internet vagy az egész ún. információs paradigma a természetes nyelvi megközelítést favorizálná. De a szerzők jó érzékkel arra fogadnak, hogy a hagyományos osztályozásra még sokáig szükség lesz és hátha sikerül egyszer hathatósan összepárosítani a számítógéppel.

Különösen ajánlható az egyébként természetes nyelvi tárgyi feltárási eszközökben nem bővelkedő hazai gyakorlat irányítói számára a tezauruszokról szóló összefoglaló rész. Rá kell mutatni a szerzők (*Horváth Tibor és Sütheő Péter*) egyértelmű – és természetesen helyeselhető – állásfoglalására a szakterületi tezaurusz mellett, úgy hogy, mint a nemzetközi gyakorlat is, nem találják egy egyetemes vagy általános szótár gondolatát kivitelezhetőnek. Érdekes egybeesés, hogy ezzel a véleménnyel egyidőben folynak próbálkozások egyes közművelődési könyvtárakban egy általános tezaurusz bevezetésére, kipróbálására. Vagy ez inkább egy subject headings lista à la Kongresszusi Könyvtár-jellegű próbálkozás ? Mert a kétféle műszer között azért lényegi különbségek vannak. Máris látható a kézikönyv gyakorlati haszna, hisz az ilyen kérdések tesztelésébe, tárgyalásába kikristályosodott, paradigmatikus ismereteket tartalmazó munkákat, legalább iránymutatóként, tanácsos lenne figyelembe venni.

A tezaurusz-kérdés egyébként ma már nem különálló, hanem egy nagyobb összefüggésrendszer része, ezért célszerű lehetett volna – a fejezeten belül – valahogy szerkezetileg-szervezetileg jobban összehozni, összekapcsolni a külön részekként szereplő, de egyre jobban egymást kiegészítő, támogató három témakört : a tezauruszokat, a szemantikai hálókat és a hipertextet.

Persze számomra is világos, hogy ez nem egyszerű dolog és végeredményben mind a három egység ott van egymás közelében, tehát nagy mulasztás nem történt.

Az elmúlt 50 év egyébként bővelkedett indexelési technikák, nyelvek kidolgozásában, esetleg kikísérletezésében és ezek közül kellett a szerzőknek választani, hogy mit mutatnak be.

Szerencsés választás volt a PRECIS-t kiemelni. Ez az eljárás mind elméletileg, mind a gyakorlatban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

komoly lehetőségekre mutat rá, és érdemes lenne a fejlesztésével tovább foglalkozni.

A PRECIS attól függetlenül, hogy valaki szereti vagy sem, magában foglalja, megtestesíti a természetes nyelvi indexelés teljes problémakörét, megoldást ajánl azokra és példaként szolgál a nyelvi feltárás és a számítógép szimbiózisára.

Vannak azonban a számítógépesítésnek más oldalai is, gondolni kell az automatikus indexelés lehetőségeire, amelyek szintén bekerültek ebbe a fejezetbe. Bár a témának feltétlenül helye van az összeállításban, úgy érzem, ebben az esetben a szerzők túlságosan optimisták, már ami véleményüket, jövőbeli elvárásaikat illeti. Mert igaz ugyan, hogy bizonyos feltételeket már évtizedekkel ezelőtt kidolgozott az információtudomány, de hiába haladt előre a technológia, lényegi előrelépés nem történt és a belátható jövőben nem is nagyon várható. Ezt a pesszimistának tűnő véleményt a Swanson-féle posztulátumokkal lehet alátámasztani, aki ezeket 1988-ban publikálta, és az ISKO (a tudás, jobban mondva az ismeretszervezés nemzetközi társasága) olyan fontosnak tartotta, hogy ennek szentelte 1989-es kongresszusát. A posztulátumok lényege, hogy a jelentésfelismerés, amely a tartalmi feltárás központi mozzanata, nem algoritmizálható. Ettől függetlenül a leírt, említett eljárások ismertetése nem felesleges, sőt elkerülhetetlen, csak szem előtt kell tartani azt, hogy mindennek, összevetve az alapvetően intellektuális műveletekkel, legfeljebb csak kiegészítő funkciója van.

A tartalmi feltárás megértéséhez szükséges, az IKNY-ek létrehozásával és az információkereséssel ismerkedők számára pedig nagyon hasznos, hogy a szövegben több helyen is folyamatábrák vannak elhelyezve, tehát a mondandó több szinten és fázisban is modellálva van.

Ez egy roppant fontos szempont, mert a tapasztalat azt mutatja, hogy az információkeresés lépéseit, vagy akár a szurrogátum készítés mechanizmusát nem értelmezik megfelelően, aminek eredménye a nem megfelelő tárgyi feltárás, ill. keresés. Különösen szembetűnő ez manapság gépi környezetben.

A kézikönyv, ill. a fejezet nem marad adós egyes viszonyító fogalmak avagy mérőszámok, mint pld. a relevancia értelmezésével sem bár, a kérdés irodalma óriási és elágazásai számtalanok. Tehát a fejezet bizonyítottan komplett.

A leíró katalogizálásról szóló fejezet (szerzője *Rácz Ágnes*) egy nagyon komplex, de egyben – mondhatjuk azt is, hogy szükségszerűen – agyonszabályozott terület igen frappáns összefoglalója. Minden a helyén van: a téma szervezése (*A leíró katalogizálás fogalma*), a történeti kontextus (*A katalogizálás történetének áttekintése*), amely a mi saját helyzetünkből indul ki, valamint a MARC és a gépesítés is (*Nemzetközi törekvések a katalogizálási szabályok egységesítésére*). A bibliográfiai tétel/rekord kérdése pedig mintegy összeköti a megelőző, feltárással foglalkozó és a követő, a rekordok gyűjteményének számító, a bibliográfiák elméleti, történeti fejlődésével, tipizálásával, a magyar nemzeti bibliográfia rendszerével, s a faktografikus tájékoztatással foglalkozó utolsó témakörrel, tehát elhelyezése logikus és szimbolikus: a spektrum amit a kötet átfog a kisebb információs egységektől, a már szövegesnek minősülő rekordokon át, a nagyobb gyűjteményekhez vezet. A fejezet bibliográfiai apparátusa jól válogat és felvonultatja a teljes lényegi irodalmat, beleértve *Domanovszkyt* és *Eva Veronát* is, bár ez utóbbitól talán nem a legfontosabb munkákból idéz, ami azért lenne fontos, mert elméleti alapvetés is történik és amire gondolok (a műtényező) az ma is megbeszélés tárgyát képezi, pl. a már hivatkozott Svenonius monográfiában.

A szigorú rend, amely itt megvalósul, a biztosítéka annak, hogy a kereső pontosan fog tudni tájékozódni és továbblépni a specifikus kérdések irányába.

A zárófejezet, amely *A bibliográfiától az adatbázisig* címet viseli, ugyancsak nagyon sikerültnek mondható. Egy nehéz feladat dicséretes megoldásának kell tekintenünk, mert itt a szerzőnek, *Murá-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyi Lajosnak egy igencsak nehézsúlyú hazai hagyománnyal kellett megbirkóznia úgy, hogy az összefoglalásába beépüljön. A bibliográfiai szakírásnak nálunk komoly előtörténete van, de ha csak a közelmúltat nézzük is, értékes elméleti (és gyakorlati) vizsgálódások születtek – elég, ha *Szentmihályi János* vagy *Csűry István* nevét említjük – és nyugtázhatjuk, hogy senki sincs elfelejtve. Nem is lenne méltányos, hisz az említettek munkássága nagyban befolyásolta, alakította bibliográfiai gondolkodásunkat, szakértelmünket. De ugyanez elmondható a külföldi bibliográfusokról is, azt hiszem ez az első olyan munka, ahol a szakterületre befolyást gyakorló összes európai és amerikai szerző, avagy inkább bibliográfiai gondolkodó meg van említve, *Blumtól Wilsonig.*

Nagyon röviden: a kérdés egész szemléletmódja, felfogása, na és kidolgozása is olyan, amivel csak egyetérteni lehet. Kapunk fogalom-magyarázatokat, történetet és eszköztár leírást is.

Egyedül a már említett szemiotikai perspektíva hiányzik. Szorosan értelmezve, ez már a klasszikus bibliográfia tartományából, amely a fejezet alapját képezi, átvezetne a speciálisabb információtudományba, de hát végeredményben analitikusan szemlélve, már az adtabázisok is ide tartoznának.

Jó gondolat volt az MNB rendszere erősen desztillált változatának beillesztése, bár az ember azt hinné, hogy *Szabó Sándor* jegyzeténél ennek tömörebb összefoglalása már nem lehetséges. Ezek szerint, mégis. Csak egy valamit nem sikerült kielégítően bevonni a tárgyalásba, a hungarikák kérdését. Szó van róla, de az kevés és nem rendezi kielégítően a tárgykört.

Még egy apró kritikai megjegyzés kívánkozik ide. Amennyire jó a magyar nemzeti bibliográfiai rendszer ismertetése, egészében és részleteiben is, annyira megkérdőjelezhető a faktográfiai tájékoztatás eszközeiként használt kézikönyvek felsorolása. Legfeljebb kategóriánkénti bemutatás kellett volna, esetenként néhány példával illusztrálva. Más megoldást az ide tartozó források tömege nem tesz lehetővé és villanásszerű idézésük nem is célszerű egy ilyen kézikönyvben.

Még egyszer a kötet egészéről és a vállalkozás nagy egészéről is szólva, nagyon-nagyon hiányzik az index. Tudom, hogy be van tervezve abba a bizonyos ötödik kötetbe, de akkor az az egész vállalkozásra kiterjedő index lesz. De mivel a tematika elég élesen elhatárolható az egyes kötetek között, talán célszerűbb lenne/lett volna külön mutató(k) megkonstruálása minden kötet végére.

Egy utolsó, igen fontos kommentár: a recenzens úgy érzi, hogy az előterjesztett anyag tárgyalása során érvényesül az, ami más esetben oly ritka, nevezetesen, hogy sikerült megoldani, hogy a manuális és gépi módok bemutatása, ajánlása egyensúlyban van. Világos az elméleti alapvetés és a ma már igen gyakori vagy majdnem kizárólagos gépi alkalmazás közötti viszony. És ez igen nagy pozitívum, az egészséges felfogás záloga.

Ezek után nyugodtan és tiszta tudományos lelkiismerettel kijelenthetjük: mindenki felteheti a 2. kötetet is a polcra, de ne nagyon magasra, hogy gyakran és könnyen tudja használni. De hagyjunk helyet a még hiányzó részeknek is.

Benediktsson Dániel

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben



Primo incontro italo-ungherese di bibliotecari : Budapest, 9-10 novembre 2000 : problematiche e perspettive della ricerca sul materiale librario ungherese presente in Italia e sul materiale librario italiano presente in Ungheria = Első olasz-magyar könyvtáros találkozó : Budapest, 2000. november 9-10. : az olaszországi hungarika- és a magyarországi italika-kutatás lehetőségei és nehézségei / szerk. Mariarosaria Sciglitano ; ford. ... Mariarosaria Sciglitano, ... Zöldi Mihály. – [közread. az] Olasz Kultúrintézet. Budapest : Olasz Kultúrintézet, 2001. 295 p.
ISBN 963 00 69547

Kötetbe foglalt ismerkedés: az olasz-magyar könyvtáros találkozó első eredménye

Ismét egy olyan könyv, amit jó – és érdemes – kézbe venni. Essünk túl vesszőparipáimon: a kötet szép, tipografizált, megtervezett, gondosan nyomott, szépek színes illusztrációi, és papírkötésű volta ellenére nem esik szét, pedig forgattam egy darabig. Mindezt ráadásul igen kellemesen rövid idő alatt hozták létre az alkotók, gondolom mindenekelőtt a szervező *Németh Gabriella*, a kötetet szerkesztő *Mariarosa Sciglitano* (akinek a magyarról olaszra fordítás is köszönhető), meg persze a Jet Set Tipográfiai Műhely és a Stádium Nyomda. Kétnyelvű kötetről lévén szó, említtessék meg a fordítás zárójel nélkül is: mind M. Sciglitano, mind az olaszról magyarra fordító *Zöldi Mihály* kiváló munkát végzett (talán ha két olyan fogalmat találtam az olasz szövegben, amit fordító-tömörítő-referáló ténykedésem során másképp szoktam magyarítani: lelkem rajta). Nyilvánvaló, hogy sem a konferencia, sem a kötet nem jöhetett volna létre anyagi támogatás nélkül; külön köszönet illeti a támogató(ka)t, bárki(k) volt(ak) is, azért, hogy a kötet elegáns maradhatott, mentesen a támogatók feltüntetésétől.

Kérem az Olvasót, semmiképpen ne ugorja át a két bevezető előadást. Mindkettő tanulságos olvasmány a maga nemében, s annak, aki – ha csak egy kicsit is – érdeklődik más országok könyvtárügye, vagy éppen a magyar–olasz kapcsolatok iránt, nem nélkülözhető. *Francesco Sicilia* ugyanis (a magas beosztású, nem szakember hivatalnok „sóder-szövege" mellett) rövid, de pontos (és az olasz könyvtári helyzet megértése szempontjából fontos) helyzetképet, összegzést ad hazája könyvtárügyének szervezetéről és a legújabb fejleményekről, melyek egyrészt a belső együttműködő hálózat (az Országos Könyvtári Szolgálat – SBN) megvalósulásán, másrészt a nemzetközi (európai) együttműködésben való mind aktívabb és sokoldalúbb olasz részvételen alapulnak. Kell ennyi háttérismeret, hogy elindulhassunk azon az úton, amerre a másik bevezető előadás, *Monok István* könyvtárosságot, irodalom- és művelődéstörténetet ötvöző eszmefuttatása indít: felderíteni az olasz–magyar kapcsolatok nyomait a könyvtárakban.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Karsay Orsolya, W. Salgó Ágnes, Belitska-Scholtz Hedvig, Szerző Katalin és *Plihál Katalin* (a kötetben szereplésük sorrendjében) a legkézenfekvőbb módon nem is tesz mást, mint az Országos Széchényi Könyvtár egy-egy különgyűjteményének vonatkozó anyagát tárja az érdeklődő elé, más-más módon, más-más hangsúlyokkal. Olasz kollégáink számára minden bizonnyal kincsesbányát tárnak fel, de nehogy bárki abba a tévedésbe essen, hogy a konferencián elhangzottak (illetve a konferencia alkalmából áttekintettek és átgondoltak) csak az olaszokhoz szólnak, csak nekik szolgálnak az újdonság vagy a tanulság erejével. Mert, ha az ember tudván tudja is, hogy milyen régiek és milyen gazdagok (s egyes korokban milyen kiemelkedő jelentőségűek) az olasz–magyar kapcsolatok (még ha nem is gondol arra, hogy az egymásra hatás – legalábbis Velence tekintetében – már az úgynevezett „kalandozások" során, 899-ben megkezdődött, mint erre az egyik olasz előadó utalt előadása bevezetőjében), az a gazdagság, ami Karsay Orsolya széles ívű előadásából záporoz az olvasóra, mikor akár a véletlenszerűen az állományba került anyagokat, akár a kapcsolatok kutatóit, illetve működésük révén „megvalósítóit" sorolja, szinte „étvággerjesztően" bőséges. Vétek lenne nem „belekóstolni" ebbe a kínálatba, és vétek lenne nem figyelembe venni az előadás másik tanulságát, ami végképp nem az olaszoknak, hanem nekünk szól: „így kell előkészíteni, megszervezni és lebonyolítani egy «bevásárlókörutat»." – mondja Karsay *Fülep Katalin* olaszországi hungarika-gyűjtő akciójáról. Az eredményt tekintve mindenképpen egyet kell értenünk vele.

Időben szűkebb – az anyag természeténél fogva – *W. Salgó Ágnes* „mozgástere", így ő inkább mélyre ás, és mintegy nyolc oldalon (a képeket nem számítva) hihetetlen mennyiségű nyomdászattörténeti adalékot tár elénk. Tudjuk persze, hogy a könyvnyomtatás kezdetén (s végig a századokon, amíg a könyv réginek számít), milyen mozgalmas volt a nyomdászok, a műhelyek (és a felszerelések, a betűkészletek) élete, hogy egy-egy nyomdász hány helyen tevékenykedett, hány könyvkereskedővel, megrendelővel, hány másik nyomdásszal került összeköttetésbe. Detektívregénnyel ér fel e kapcsolatokról olvasni (itt ugyan a terjedelem csak egy novellányi lehetett). Csak úgy mellékesen: tudja a kedves olvasó, hogy Sweynheim és Pannartz munkájából, az első Itáliában nyomtatott könyvből az OSZK-ban is van egy példány?

Más megközelítést választott *Belitska-Scholtz Hedvig*, hogy a Színháztörténeti Tár olasz vonatkozású dokumentumairól szóljon. Kiemelt három – különböző szempontból érdekes – témát, és az azokhoz kapcsolódó dokumentumokat mutatta be. Így hívta fel a figyelmet az Esterházyak udvari zenei és színházi életének olasz vonatkozásaira, Verdi (és különösen az Aida) magyarországi recepciójának dokumentumaira, s végül felvillantotta a XX. századi olasz balettművészet egyik legnagyobb alakjának, a magyar Miloss Aurélnak „itthoni" nyomait.

Szűkszavúbban, de az olasz kollégák (akár könyvtárosok, akár zene-, vagy művelődéstörténészek) érdeklődésére méltán számot tartó, a sok évszázados kapcsolatot tükröző dokumentumok nagy gazdagságát említi a Zeneműtárról szólva *Szerző Katalin*, majd – szervesen kapcsolódva az előző előadáshoz – szinte folytatja az Esterházyak színházi életéről mondottakat, ezúttal az olasz operák (s főként a nápolyi vígoperák) 18. századi nyugat-magyarországi „fénykoráról" szólva.

A fotó – érzésem szerint – valahol kulturális tudatunk perifériáján található, talán műtárgykénti „fiatalsága" (mint erre a következő előadó is hivatkozik), vagy mert vegyes volta (technika is, művészet is, dokumentum is) miatt nem igazán tudunk mit kezdeni vele. Kétségtelen viszont, hogy ilyen-olyan úton számos fénykép került/kerül közgyűjteményekbe, könyvtárakba is, sőt, előbb-utóbb különgyűjteményi rangot is vív(hat) ki magának. Indokolt tehát a fotóról, mint fontos könyvtári doku-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mentumtípusról is szólni, és örvendetes, hogy ez a szintén igen sok olasz–magyar kapcsolatot megjelenítő téma helyt kapott a találkozón. Előadója, a muzeológus *Cs. Lengyel Beatrix* nem „lógott ki a sorból", ahogy az általa gondozott gyűjtemény darabjait bemutatva a kapcsolatokról és a kutatási lehetőségekről beszél (talán – s ezt esetleg éppen a fotó „perifériku" jellege magyarázza – csak éppen egy cseppet nagyobb hangsúlyt adva a kölcsönös és közös kutatások nemcsak lehetőségének, hanem szükségességének, és esetleges eredményeinek is).

A magyar gyűjtemények ismertetésének sorát *Plihál Katalinnak* az itáliai térképészek, illetve a nálunk járt, vagy itt dolgozott itáliai kartográfusok Magyarországról készített térképeit, s végül az OSZK térképtárában található Itáliát ábrázoló, vagy Itáliában készült egyéb térképészeti dokumentumokat bemutató előadása zárja.

Olasz kollégáink három (két firenzei és egy velencei) előadása „rímel" az eddig említettekre. Előbb az egyik leggazdagabb gyűjteményű olasz műemlékkönyvtár, a XV. század. elején alapított firenzei Biblioteca Laurenziana Medicea igazgatóhelyettese, *Angela Dillon Bussi* a Corvina könyvtár és Firenze kapcsolatáról, a Mediciek birtokába került corvinákról tartott izgalmas és adatgazdag előadását olvashatjuk.

Antonia Ida Fontana, a firenzei Központi Nemzeti Könyvtár igazgatója az intézmény magyar gyűjteményét mutatja be. (Mint tudjuk, Olaszországban a nemzeti könyvtári feladatokat két ún. „központi" nemzeti könyvtár, a firenzei, és a II. Viktor Emánuelről elnevezett római látja el; hosszú történeti múlttal, gazdagabb régi állománnyal a *Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze* rendelkezik.) Firenze és Magyarország kapcsolata először a reneszánsz idején szoros (gondoljunk az előző olasz előadásra), és ezt számos, a könyvtár egyik alapját képező Magliabechi könyvtár állományában található, e korból származó, magyar vonatkozású dokumentum is bizonyítja. A török elleni küzdelmek, s ezek visszhangjának dokumentumai, a XVIII. században a Habsburg-Lotaringiai ház uralma a Toszkán Nagyhercegségben (II. Lipót toszkán nagyherceg is volt), majd a XIX. századból a tudós író, De Gubernatis magyar kapcsolatai, magyarországi úti feljegyzései és levelezése a Petőfi-fordító Giuseppe Cassonéval vezet a máig, amikor is a könyvtár állományában 62 magyar folyóirat található, s az olasz könyvtárügy (de még inkább a könyvtörténet) megkerülhetetlen opuszai közt tartják számon *Borsa Gedeon* munkáit, és makulatúra-feldolgozó tevékenységük ösztönzőjeként említik *Mezey László* fragmenta-feltárásait.

Velence és a magyarok történelmi-politikai kapcsolatait vázolja (mit vázolja, írja meg igen érdekesen és élvezetesen) a 899-900-as betöréstől a XIX. század közepéig *Marino Zorzi*, a Biblioteca Nazionale Marciana igazgatója, mindvégig a könyvtár állományában található dokumentumok alapján. (A Marciana Olaszország egyik nemzeti könyvtára, szívesen eredeztetik Petrarca ajándékából, aki 1363-ban ajándékozta könyvtárát a köztársaságnak, ám ennek az „ős-állománynak" megléte bizonytalan, így a könyvtár, amit közel 3000 ősnyomtatvány és 130 000 kézirat gazdagít, „kénytelen megelégedni" a szinte pontosan egy évszázaddal későbbi keletkezéssel, a Sansovino tervezte épülettel, melyet *Tiziano, Veronese, Tintoretto* képei díszítenek; ez az épület ma állandó kiállításnak ad otthont, a működő könyvtár, ha a S. Giorgio-sziget felől nézzük – ahol a hagyomány szerint Szent Gellért szerzetes volt, mielőtt Magyarországra jött – tehát a sziget felől nézve kissé balra, Sansovino eredetileg pénzverdének készült épületében van.) Egyetlen előadásba se férhet bele minden, így M. Zorzi sem térhetett ki a sokrétű és gazdag kulturális kapcsolatokra és azok dokumentumaira, de utalt a Marcianában található corvinákra, Janus Pannonius kéziratairа, és az ugyancsak általuk őrzött *Codex Cumanicus*ra.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Eddig tartott – érzésem szerint – a találkozó második része, kilenc előadás ölelte fel az olasz–magyar kapcsolatok történetének a két ország néhány jelentős gyűjteményében fellelhető dokumentumait, megcsillantva egymás előtt a kutatás lehetőségeit. Az olasz könyvtárügy ugyanis (mindannak ellenére, ami az utóbbi egy-két évtizedben korszerűsödés, automatizáció, digitalizáció, hálózatosodás, európai együttműködés terén végbement, s amit bevezetőjében F. Sicilia is felvázolt, s aminek egyik – talán legfontosabb – összetevőjét, az Országos Könyvtári Szolgálat hálózatát *G. Merola* előadásából ismerhetjük meg), az olasz könyvtári-könyvtárosi közfelfogás meglehetősen könyvmúzeum-szemléletű. Ez persze nem értékítélet, csak néhány tanulmányút és az olasz szakirodalom sok éves szemlézése alapján szerzett benyomás, arról, ami egyébként – tekintettel az olasz könyvtárak hallatlanul gazdag régi állományára, amely ráadásul nem egy-két könyvtárban összpontosul, hanem szinte az egész országot elborítja – teljesen természetes és érthető. Nem véletlen, sőt, teljes mértékben indokolt tehát, hogy a találkozó (s következésképpen a kötet) nagyobbik részét a régi állományrészek, a történeti értékű dokumentumok tematikája uralja. Ám ma a könyvtár elképzelhetetlen korszerű információtechnológia nélkül (mint erre a két bevezető előadás is utal), az olasz–magyar könyvtáros találkozón is megjelenik a számítástechnika. Az „átvezetést" a *Domokos György – Farkas Gábor* szerzőpáros, illetve *Ernesto Milano* előadása nyújtja. A Modenai Egyetemi Estense Könyvtár 15 (!) corvinájáról számol be – a korábbi állományismertető előadásokhoz hasonlóan részletesen és érdekesen – a könyvtár igazgatója, azonban ennél tovább is lép, és felveti a fakszimile kiadás, de még inkább a digitális feldolgozás lehetőségét is. Az italianisztika magyarországi forrásainak feltárását célzó program (FIBU) pedig a kéziratok és a 16. századi nyomtatványok számbavételét pedig már természetes módon számítógépes rendszerrel végzi, a munka eredményeként pedig nyomtatott és digitalizált formában egyaránt hozzáférhető repertóriumot kíván közzétenni.

A következő két előadás kissé elszakad a konkrét könyvtártól, és az olasz–magyar kapcsolatok múltjától is. *Bakonyi Géza* ismertetője a magyar könyvtárosképzésről nyilván nem nekünk, hanem olasz kollégáinknak szól, felvetett ötletei a két ország könyvtárainak interneten keresztül történő együttműködéséhez viszont megfontolandók, kár lenne, ha pusztába kiáltott szavak maradnának. Annál inkább nekünk szól *Giovanna Merola*, az *ICCU (Istituto Centrale per il Catalogo Unico delle Biblioteche Italiane e per le Informazioni Bibliografiche* – hogy egyszer a teljes nevét kiírjuk – azaz a Központi Katalógusok és Bibliográfiai Információk Intézete) igazgatója, aki az Országos Könyvtári Szolgálat (SBN) előzményeit, felépítését és működését vázolta. Előadása kötelező olvasmány mindenkinek, aki könyvtárak számítógépes együttműködésével foglalkozik.

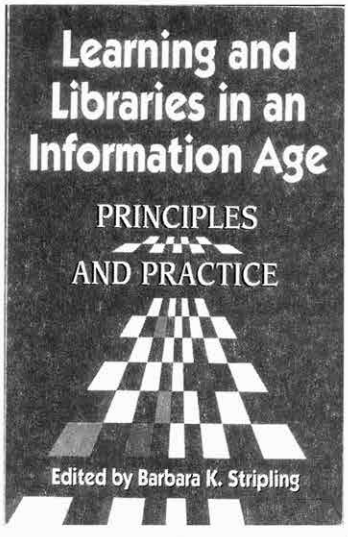
Végül vissza a kapcsolatokhoz: *Csorba László – mint illetékes – a magyar kutatók és ösztöndíjasok olaszországi múltjáról és jelenlegi lehetőségeiről elhangzott szavai zárják a kötetet.*

Az kétségtelen, hogy a két ország kapcsolatai régiek, folyamatosak és sokoldalúak, az olaszországi hungarika és a magyarországi italika-kutatásnak tehát bőven vannak lehetőségei, s ezekből sokat mutattak fel a konferencia előadásai. Az sem vitatható, hogy az Európai Unióval előrehaladott csatlakozási tárgyalásokat folytató ország bármely szakmája jól teszi, ha kapcsolatokat keres egy olyan tagország szakmai köreivel, ahol az adott szakma európai együttműködési programjaiban, projektjeiben való részvétel jelentős és intenzív. A kapcsolatfelvételnek pedig igen hasznos módja egy, a közös érdeklődére számot tartó témák köré épített konferencia, jelen esetben az első olasz–magyar könyvtáros találkozó. Címében az „első", tartalmában, az elhangzott előadásokban pedig a sok felvillantott le-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hetőség – sőt, a kifejezett igény – ígéri a folytatást. Az első találkozó magasra állította a mércét a folytatás, s a példát követő – remélhető – további kétoldalú szakmai találkozók elé. Az azt megörökítő kötet pedig fontos darabbal gazdagította mind könyvtári, mind művelődéstörténeti szakirodalmunkat.

Mohor Jenő



Learning and libraries in an information age : principles and practice / ed. by Barbara K. Stripling. – Englewood, Libraries Unlimited, 1999. 375. p.
ISBN 1-56308

Az iskolai könyvtáros az információs társadalomban

Az információs forradalom nem áll meg az iskolák kapujában. A számítógép és a számítógép biztosította tájékozódási lehetőségek mind több és több iskolában válnak hozzáférhetővé, s ma már nagyon sok tanulónak van lehetősége – az iskolán kívül – az információs technika vívmányainak használatára. Az új körülmények között az oktatásban is – divatos kifejezéssel élve – paradigmaváltásra van szükség. A tankönyv központú, viszonylag információszegény oktatást felváltja az információs technika – internet, CD-ROM, multimédia stb. – biztosította információgazdag környezetben folyó tanulás. A tanár szerepe, feladata is megváltozik. A prelegáló, ismeretközlő, ismeretátadó helyét átveszi az „idegenvezető", sportnyelven szólva az „edző", akinek fő feladata, hogy a tanulókat vezesse, irányítsa az önálló információkereső, feldolgozó munkában.

A hagyományos ipari társadalomban az iskolázottság minimális szintjét az írni-olvasni és számolni tudás jelentette.Az információs korban, amelyben – mint tudjuk – nemcsak a jó papnak kell holtig tanulnia, ez nem elég ahhoz, hogy valaki teljes értékű tagja legyen a társadalomnak. Információs „írástudásra", információs „műveltségre", jártasságra is szükség van (angolul information literacynak nevezik).

Mit értünk ezen? A szakirodalomban különböző meghatározásokkal találkozunk, de a lényeges összetevők mindegyikben azonosak: az információszükséglet (információhiány) felismerése, az infomációkereső technikák ismerete és helyes használata, az információk értékelésé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nek, a hasznos, szükséges információk kiválasztásának képessége, a különböző forrásokból származó, esetleg egymásnak ellentmondó információk egységes ismeretté, tudássá szervezése, az így szezett ismeret felhasználása.

Éppúgy, mint az írás-olvasás tudományát, az információs „írástudást" is az iskolában kell elsajátítani. A hely: az iskolai könyvtár-médiaközpont, az oktató: az iskolai könyvtáros-médiaszakértő. (Az angol szövegben library media center és library media specialist, a továbbiakban könyvtáros és könyvtár.)

A tanulók, miután szert tettek az információs képzettségre, alkalmassá válnak az önálló munkára. Ezzel azonban nem ér véget a könyvtáros részvétele az oktatómunkában. Az információs társadalom iskolájában ugyanis az iskolai könyvtáros a tanárokkal szorosan együttműködve, egyenrangú félként vesz részt a képzési folyamatban. A szaktanár a könyvtárossal közösen állítja össze a tananyagot, határozza meg az információforrások körét, amelyre a tanulónak majd szüksége lesz, a könyvtáros gondoskodik a források hozzáférhetőségéről. A közösen összeállított órarendbe beiktatják azokat az órákat, amelyeket a tanulók a könyvtárban töltenek, a könyvtáros segítségével végzett önálló kutatással. Végül a könyvtáros részt vesz a tanulók munkájának értékelésében is . A köztudatban az iskola a tantermeket s a bennük folyó tanítást jelenti. A könyvtárnak és a könyvtárosnak nincs helye ebben a képben. S a tanárok jórésze sem tekinti partnernek a könyvtárost. A „tanulás a könyvtárban" szokatlan, jószerével még ismeretlen tevékenység. (Még Amerikában sem gyakori!) Az információ kora azonban megköveteli, az eredményes iskolai munkának mintegy feltételként írja elő a könyvtár és a könyvtáros aktív részvételét.

Ezekről a kérdésekről szól a *Barbara K. Stripling* szerkesztésében, a *Principles and Practice* sorozat első köteteként megjelent Learning and Libraries in an Information Age című tanulmánykötet.

A könyv hat nagy részre és tizenhárom, különböző szerző tollából származó fejezetre tagolódik.

Az első rész általános áttekintést ad a témáról. Milyen hatása van az információs technikának a tanulásra, mit jelent a tanulás információgazdag környezetben, hogyan alakul át az iskola az új korszakban, mi a lényege a kutatáson alapuló tanulásnak, hogyan egészíti ki egymást a könyvtáros mint a források és eljárások szakembere és a tanár mint a tartalom és az összefüggések szakembere.

A második rész a tanulásról szól. Első fejezete bemutatja a különböző tanuláselméleteket, tanulási modelleket, a tanulásban szerepet játszó tényezőket.

A második fejezet tárgya az információs „írástudás", az információs „műveltség", információs képzettség: milyen meghatározásai és milyen összetevői vannak. Az új információs környezet gyökeresen új tanulási szokásokat és technikákat tesz szükségessé. Miután valaki megtanult írni és olvasni, a hagyományos információhordozók (könyvek) használatát, kezelését, úgymond magától elsajátítja. Az új információhordozókkal azonban más a helyzet. A számítógépkezelés elsajátítása után külön ki kell alakítani a készségeket és a stratégiákat ahhoz, hogy a tanulók hasznosan tudják igénybe venni az információs forrásokat. Rendkívül fontos tehát az információs jártasság kialakítása, s ez a feladat a könyvtárosokra hárul. Az Amerikai Iskolai Könyvtárosok Egyesülete (American Association of School Librarians) és az Oktatási Kommunikáció és Technológia Egyesülete (Association for Educational Communications and Technology) országos szabványt dolgozott ki Information Literacy Standards címen.

Az információs technika hatása a tanulásra – ez a témája a következő fejezetnek. Mit jelent a könnyebb hozzáférés az információkhoz, milyen források állnak rendelkezésre, milyen feladatok hárulnak a könyvtárosra, milyen változásokkal jár, s milyen kötelezettségeket jelent az egész iskola szá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mára az informatizálás, hogyan alakul, változik a tanulás és a tanítás az új technikai környezetben. Az információs technika használata még számos megválaszolatlan kérdést vet fel (egyes szakemberek szerint például a túl korai számítógéphasználat károsan hat a gyermekek értelmi és pszichikai fejlődésére). Nagy gondot okoz az internet használatának szabályozása, hogy a tanulókat megvédjék a káros hatásoktól – pornográfia, rasszizmus –, s ne váljanak gonosztevők – pedofilok stb. – áldozatává.

Sok kérdésre kell választ találni az információs technika bevezetésekor. Fel kell becsülni az igényeket, meg kell határozni a prioritásokat, számba kell venni a rendelkezésre álló információs forrásokat s el kell dönteni, milyen új forrásokra van szükség, milyen módosításokat kell végrehajtani az épületben, milyen továbbképzésre lesz szüksége a tantestületnek stb. Az egész iskolának – vezetőségnek, tantestületnek, könyvtárosnak – részt kell vennie ezeknek a kérdéseknek a megoldásában.

Ha egy iskola teljes mértékben integrálni akarja az információtechnikát az oktatásba, nem elég a technikai felszerelésről gondoskodni, alapvető változtatásokat kell végrehajtani az iskolai munka szerkezetében, felépítésében. Megváltoznak ugyanis a tanulási szokások is.

Mivel az interneten az információk összerendezése, szervezése lényegesen eltér a klasszikus modelltől, megváltozik az internetet használó tanulók gondolkozásmódja, tanulási technikája. Az ember – akár diák, akár felnőtt – dolgozatot is másképp ír szövegszerkesztő programmal, mint tollal. A tanulókat fel kell hát készíteni, hogy maximális hatékonysággal, az előnyök kihasználásával, a hátrányok elkerülésével tudják az új technikát használni. Nagyon fontos például, hogy a tanulók tudjanak jól kérdezni – ez az egyik feltétele az információs technikát igénybe vevő, önálló kutatáson alapuló tanulásnak – s erre már kiskoruktól rá kell nevelni őket.

Hogy helyt tudjanak állni, irányítani és segíteni tudják diákjaikat, s úgymond ne maradjanak szégyenben előttük, a tanároknak szüntelenül képezniük kell magukat, lépést kell tartaniuk a technikai fejlődéssel és tájékozottnak kell lenniük szaktárgyuk legfrisebb eredményeiről. Tájékoztatásuk, megismertetésük az új médiumokkal, ellátásuk a friss információkkal szintén a könyvtárosok feladata.

A tanár és a könyvtáros együttműködése a tárgya a harmadik résznek. Az információs társadalom iskolájában a könyvtáros a tanár partnere az oktató munkában. Dinamikus, rugalmas könyvtári média programra van szükség, amely alapul szolgál az élethosszig tartó tanulás készségének kialakításához Ezt a programot a könyvtárosnak a tanárokkal legszorosabban együttműködve kell kidolgozni. Az iskolai könyvtár hagyományos modelljét fel kell váltania az új modellnek: a könyvtár olyan médiaközpont, amely hagyományos szolgáltatásai mellett aktív résztvevője az iskolai oktató munkának, akár a fizika- vagy kémia laboratórium. A könyvtáros pedig a tantestület tagjaként egyenrangú partnere a szaktanároknak. Ez a szemlélet még az Egyesült Államokban sem általános, és ahogy az egyik szerző megjegyzi, még sok erőfeszítésre lesz szükség, hogy az iskolák vezetősége és a tanárok fel- és elismerjék ennek a kapcsolatnak a szükségességét. Mint minden változtatás, ez is ellenállásba ütközik, s a könyvtáros első feladata, hogy legyőzze ezt az elenállást. Bizonyítania kell, hogy nemcsak könyvtári-informatikai szakismeretekkel rendelkezik, hanem az oktató munkában is egyenrangú partnere, kollégája a tanároknak. Az iskolában folyó oktató-nevelőmunka eredményessége nagy mértékben függ a jó együttműködéstől.

A korszerű pedagógia néhány alapelvét és ezek következményeit a médiaközpontban (könyvtárban) folyó oktató munkára – ismerteti a hatodik fejezet. Ilyenek: a tanulásban munkával, erőfeszítéssel minden tanuló érhet el jó eredményeket, az intelligencia fejleszthető, világosan meg kell fogalmazni az el-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

várásokat, logikus, precíz gondolkodást kell kialakítani, célirányos, tartalmas beszélgetéseket kell folytatni a tanulókkal.

A hetedik fejezetben arról van szó, hogy értelmes, jelentéssel bíró feladatokat kell kitűzni a tanulók elé. Ha az elvégzendő feladat problémamegoldásként jelentkezik, „életszagúbb" lesz és a tanulók nagyobb kedvvel oldják meg azokat. A feladatok megfogalmazásakor figyelembe kell venni, hogy az információs készségek mely elemeit kell majd a tanulónak felhasználnia (az információs források kiválasztása, használata stb.).

A digitalizált forrásmunkák felhasználásához ad útmutatást a nyolcadik fejezet.

A tanulók munkájának értékelése – a kilencedik fejezet tárgya – nagyon fontos eszköze az élethosszig tartó tanulásra nevelésnek. Már a rómaiak mondták, hogy „Non scholae sed vitae discimus", de az életre való felkészítés a legfontosabb célkitűzéssé a huszonegyedik század iskolájában válik. A könyvtáros azért érdekelt a tanulók ismereteinek, tudásának értékelésében, mert elsősorban az ő feladata kialakítani azokat a készségeket, amelyek az iskolán túli tanulást szolgálják: a helyes kérdésfeltevést, az információkhoz való hozzáférést, elemzésüket, értékelésüket, felhasználásukat a döntésekben, a problémák megoldásában. A jövő iskolájában az interdiszciplinaritás lesz a jellemző, s ezt szolgálja az információs jártasság, hiszen a kialakított készségek éppen az ilyen jellegű kutatásokat teszik lehetővé.

A fejezet szerzői különböző értékelési módszereket mutatnak be, amelyeket maguk a tanulók is alkalmazhatnak ismereteik, készségeik ellenőrzésére.

Napjainkban forradalom – vagy paradigmaváltás – zajlik az oktatásban – vélik a tizedik fejezet szerzői. A tanításról a hangsúly áttevődik a tanulásra. A hagyományos iskolában a tanulók befogadják az ismereteket, amelyeket a tanár lead. A oktatás külsődleges folyamat. Az új elmélet – a konstruktivizmus – szerint a tanulás belső folyamat. A tanuló előző ismereteit, tapasztalatait felhasználva építi fel tudását, amely nem az információk statikus halmaza, hanem folyamat. A konstruktivista tanuláselméletnek érvényesülnie kell a könyvtári állomány felépítésében és gyarapításában. Az együttműködésen alapuló állományépítésben figyelembe kell venni a tanulók jellegzetességeit, a tanítási-tanulási környezetet, a tudományágban felhalmozott ismereteket.

A könyvtári-médiaprogram megtervezését mutatja be példákkal illusztrálva a tizenegyedik fejezet. A legfontosabb követelmények: a program teljes integrálódása a tantervbe, együttműködés a tervezésben és a tanításban, sokféle forrás igénybevétele, áttérés a didaktikus, utasításos tanításról a tanuló irányítására, segítésére. A szerző ismerteti a program kidolgozásának lépcsőfokait.

Tanulóközösség az információs korban – ezt a címet viseli a tizenkettedik fejezet. Ahhoz, hogy a ma diákjai a holnap kompetens, a lábukon biztosan álló polgárai legyenek, az iskolának át kell alakulnia. Az oktatómunka fő célkitűzése: megtanítani a diákokat hatékonyan tanulni az információknak ebben a bonyolult világában. A nevelő akkor tudja igazán segíteni tanulóit, ha ismeri a környezetet, amelyben élnek és segíti őket, hogy összekapcsolják az iskolában tanultakat az iskolán kívüli valósággal.

A tanuló fejlődését és tanulását három hatásszféra befolyásolja: az iskola, a család és a társadalom. Ha ezek „fedésben vannak", ha együttműködnek, akkor a tanuló ugyanazt az üzenetet fogja kapni mindhárom oldalról: van értelme az iskolának, a tanulásnak, a kemény munkának, egymás segítésének. Ha a tanuló érzi, hogy törődnek vele, hogy bátorítják, igyekszik képességeinek a legjavát adni. Ezt a célt szolgálja a „tanuló közösség".

A tanuló közösség, amelynek központjában az iskola áll (nem „az iskola mint intézmény" hanem „az iskola mint közösség"), összefogja a tanárokat (és természetesen a könyvtárost), az iskola vezetőségét, a tanulókat, a szülőket és a társadalomnak azokat a tagjait, akiket érdekel az ifjú nemzedék neve-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lése. Bár a közösség célja elsősorban az ifjúság minél jobb felkészítése az életre, hozzájárul a felnőttek neveléséhez is. Tagjai a közös munkában, a problémák közös megoldásában igazi közösséggé kovácsolódnak össze.

A tanulóközösségek kialakításában és fejlesztésében jelentős szerepük van a könyvtárosoknak. A fejezet választ ad arra a kérdésre, melyek a legfőbb akadályai egy ilyen tanulóközösség kialakításának (a régi szemlélet, az időhiány, a szülők passzivitása, a tanulók szerepéről alkotott nézetek, a társadalom iskolával kapcsolatos elképzelései), ismerteti az egyes tényezők (tanárok, szülők stb.) szerepét a közösségépítésben, s leírja a könyvtáros feladatait a közösség kialakításában és fejlesztésében.

A könyv az amerikai iskolai könyvtárosoknak készült, s természetesen az amerikai viszonyokat, nézeteket, felfogást tükrözi. Éppen ezért nem mindenben érthetünk egyet szerzői véleményével (például ami a tanítás-tanulás viszonyát illeti), s nem minden elképzelés, javaslat ültethető át egy az egyben a közép-európai környezetbe. Ám fő mondanivalója, miszerint az iskolai könyvtárosok az információs társadalom iskolájának meghatározó jelentőségű szereplői, egyetemes érvényű, s nagyon sok gyakorlati útmutatás nálunk is alkalmazható.

A könyv minden fejezetét gazdag irodalomjegyzék egészíti ki, az utolsó fejezet pedig az egyes részekhez ad annotált bibliográfiát.

M. Fülöp Géza

Könyvsorozatot indított a Könyvtári Intézet oktatási osztálya *„Az iskolarendszeren kívüli könyvtári szakképzés füzetei"* címmel.

„A korábbi gyakorlattal szemben – éppen korunk felgyorsult igényeit figyelembe véve – nem egyetlen vaskos kötetben jelentetjük meg az aktuális tananyagot, hanem füzetsorozat formájában" – írta Dippold Péter az intézet igazgatója az első kötet bevezetőjében. A sorozat tartalma igazodik a képzés tematikájához, a füzetek önállóan is jól használhatók.

Néhány cím a sorozat füzeteiből: Információ, dokumentum, könyvtár; A hazai könyvtári rendszer és irányítása; Dokumentumismeret; Állománygondozás, raktározás, állományvédelem; A tartalmi feltárás alapjai; A formai feltárás alapjai; Számítástechnikai ismeretek stb.

A most megjelent öt kötet a következő:

Katsányi Sándor: Információ, dokumentum, könyvtár. Bevezetés a könyvtári asszisztensképző tanulmányokhoz

Bobokné Belányi Beáta – Dömsödy Andrea: Dokumentumismeret

Barátné Hajdu Ágnes: A tartalmi feltárás alapjai

Fehér Miklós: A települési könyvtár működése és működtetése

Simon Zoltán - Poprády Géza: Állománygondozás, raktározás, állományvédelem

---

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

316
441

KÖNYVTÁR- ÉS INFORMÁCIÓTUDOMÁNY

Általános kérdések

01/316

KOLIN, K.K.: Informacionaâ revoluciâ i fundamental'naâ informatika = Naučn.-Teh.Inf. 1.ser. 2001. 6.no. 1-8.p. Bibliogr. 35 tétel.

Információs forradalom és a fundamentális információtudomány

Informatika

Az alább referált cikk szerzője a műszaki tudományok doktora, egyetemi tanár, az Oroszországi Természettudományi Akadémia rendes tagja és az Oroszországi Tudományos Akadémia Informatizálási Intézetének főmunkatársa. Így az informatikához, amelyet a világ más részein információtudománynak neveznek, való hozzáértése több mint kétségtelen.

Szerzőnk már egy évtizede figyelmeztetett arra, hogy az informatikai kutatásokban célszerű volna érvényesíteni az ágazatközi szempontot. Ezt az integráló szerepet a fundamentális informatikának kellene betöltenie.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az integráló szerepkörnek az volna a funkciója, hogy a hat informatikai diszciplína terén folyó kutatásokat együttműködésre, összefogásra késztesse. E diszciplínák az alábbiak:

- elméleti informatika mint az informatika elméleti alapjaival és az általános információelmélettel foglalkozó tudomány;
- műszaki informatika, amely a mesterséges természetben érvényesülő információs folyamatokat és törvényeket tárja fel;
- a társadalmi informatika, azaz a társadalomban végbemenő információmozgásokat és -formákat vizsgáló diszciplína;
- a biológiai informatika, azaz a természeti környezet informatikája;
- az élettelen természet informatikája, amely a benne található objektumokat vizsgálja az információ szempontjából;
- enionika, melynek az a feladata, hogy felderítse az élő és élettelen természet közötti „energoinformációs" folyamatok törvényszerűségeit.

Az információs társadalomra egyaránt fel kell készíteni a mai felnőtteket, fiatalokat és gyerekeket. Ennek realizálásához különféle vizsgálatokat és kutatásokat kell elvégezni, miközben a fundamentális informatika integráló közrehatását is érvényesíteni kell a következtetésekben.

Az előttünk álló időszakban korántsem csak az információs analfabetizmust kell felszámolni, hanem a társadalom tagjaiban egyfajta információs világnézetet és szemléletet is ki kell alakítani. Az oktatásban-képzésben ezért helyet kell kapniuk az információ filozófiai alapjainak és társadalomszervezési lehetőségeinek. Erre a jelenlegi oktatásügyi trendek ismeretében jó esély van, s így a közeljövőben minden oroszországi tanintézetben és továbbképző tanfolyamon megfelelő helyet biztosítanak az informatikai képzésre-nevelésre.

(Futala Tibor)

01/317

SOKOLOV, A.V.: Znakomtes': metateoriâ social'noj kommunikacii = Naučn.Teh.Bibl. 2001. 6.no. 4-15.p.

A társadalmi kommunikáció metaelmélete

Kommunikáció

A szerző mindenekelőtt az emberi kultúra egyes szakaszait mutatja be részletesen, nevezetesen az ős-, az archeo-, a paleo-, a neo- és a postneokultúrát. Megállapítja, hogy a felsorolt szakaszok mindegyikére jellemző a kommunikációs eszközök tökéletesítésére való törekvés, illetve maga a tökéletesebbé tétel. E folyamat a társadalmi haladással karöltve zajlik, s ezáltal visszahat a társadalmi fejlődésre.

A kommunikáció az emberiség történetében kardinális kérdés, s ezért nem véletlen, hogy a tudományágak garmadája (pl. antropológia, művészeti tudományok, pedagógia, történettudomány, zsurnalisztika elmélete, jogtudomány, nyelvészet, filozófia, politikai tudományok, lélektan és szociológia) foglalkozik a kommunikáció magyarázatával, s ezzel párhuzamosan egy új kommunikációelmélet kimunkálásában való részvétellel.

A szóban forgó új tudományág a kommunikáció metaelmélete. Mint ilyen különféle tudományágakra alapozva, illetve belőlük kiindulva vizsgálja a társadalmi kommunikáció különféle határait, nézőpontjait és problémáit. Míg a kooperáló tudományágak a kommunikáció részelméleteiben illetékesek, addig a metaelmélet az ott született eredmények hasznosításával általános koncepciókat, tipológiákat, periodizációkat, törvényszerűségeket, elveket, tendenciákat állapít meg. Nem utolsósorban azért, hogy gazdagítsa a részelméleteket.

A könyvtár- és bibliográfiatudomány, illetve az összes többi rokon tudomány a kommunikáció metaelméletéhez való viszonyában részelméletképző feladatokkal foglalkozik.

Tudni kell: több, a kommunikáció metaelméletéhez hasonló funkciójú metalemélet létezik, úm. ki-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

bernetika, szemiotika, szisztemológia, metamatematika, metalogika, filozófia stb.
A kommunikáció metalemélete konkrétan a társadalmi metakommunikáció interdiszciplináris fogalmával, a kommunikáció szintjeivel, válfajaival és formáival, a társadalmi emlékezés és a kommunikáció viszonyával, a természetes és mesterséges kommunikációs csatornákkal, a kommunikációs kultúrák fejlődésével és változásaival, a társadalmi kommunikáció szemiotikájával, a társadalmi információval, egyedek és kollektívák kommunikációs szükségleteivel, a kommunikációs intézményekkel, szolgáltatásokkal, a kommunikációs tudományok rendszerével foglalkozik.
Jelenleg az a helyzet, hogy a fenti problémakörök mindegyikéről számos ismerettel rendelkezünk, s azt is látjuk, hogy hol vannak „fehér foltok" a metaelmélet terén.

(Futala Tibor)

Terminológia

01/318
CROCETTI, Luigi: Per un Tesoro della biblioteconomia italiana = Boll.AIB. 41.vol. 2001. 1.no. 7-19.p.

Res. angol nyelven

Az olasz könyvtárügy kincsesházáért

Szakszótár -könyvtártudományi

Ahogy 1941-ben megszületett a javaslat, hogy a Thesaurus linguae latinae mintájára készüljön el az olasz nyelv kincsesháza, jelen írás célja az, hogy felhívja az olasz könyvtáregyesületet, készítse el az olasz könyvtárügy kincsesházát, ami történeti szótár lenne, s egyben a szakma teljes tükre, felölelvén történetét és igazolván fejlettségét.
E téren eddig egyetlen jelentős olasz mű született: G. Fumagalli bibliográfiai szótára (Vocabolario bibliografico, 1940), mely egyrészt elavult, másrészt történetileg igen hiányos. Az elkészítendő mű néhány – előzetesen vitára ajánlott – szempontjának első köre a határoké: a szakterületi határok (a paleográfia és a kodikológia kizárásával), az időhatárok (a 19. sz. elejétől), és a fontosság határai (felveendő-e pl. annak a kartoncsíknak a neve, amely néhány könyvtárban az ideiglenesen a helyéről elvett könyv helyét jelzi, illetve könyvek csoportjait választja el?). A címszavak forrása nyilván a szakirodalom, s ennek körét szintén pontosan meg kell határozni (kérdés lehet a fordítások, elektronikus szövegek, illetve az általános szótárak, lexikonok figyelembevétele).
További kérdések a kiválasztás módszerei (a forrásként számba jöhető szövegek egy részének teljes, más részének szelektív feldolgozása), a különféle szócikkek struktúrája, az elkészült anyag szerkesztésének és megjelenésének módja, és végül a munka megszervezése, a részt vevő szakemberek (a könyvtárosokon kívül nyelvész, lexikográfus) köre.

(Mohor Jenő)

Lásd még 415

Történet

Lásd 346

Kutatás

Lásd 326

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁR- ÉS TÁJÉKOZTATÁSÜGY

Nemzetközi könyvtárügy

01/319

MICHALSKA, Jadwiga: Globalizacja a biblioteka = Poradnik Bibl. 2001. 5.no. 11-12.p.

A globalizáció és a könyvtár

Jövő könyvtára; Társadalmi követelmények

A globalizáció előrehaladásával a világon növekszik a nyugtalanság. A politikai és kulturális-tudományos elitek pártolják ezt a folyamatot, az egyszerű emberek közül viszont sokan ellenzik. Időnként tömegdemonstrációk robbannak ki a globalizáció ellen (Seattle, Prága, Davos).

A globalizáció ellenzői egyfelől szabad életre, másfelől a kulturális-gazdasági „mágságok" garantált továbbélésére szólítanak fel.

Ennek ellenére a globalizáció előtt nem lehet bezárni a „kapukat". Az egységesülés világszerte az angol nyelv térhódításával és az élet valamennyi mozzanatának amerikanizálódásával megy végbe. Mindez szinte napról-napra újabb pozíciókat szerez magának.

Mit tehet ilyen körülmények között a könyvtár? A szerző szerint Percy Barnevik mondását („Gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan") követve kell (kellene) működnie – különösen az ifjúság körében.

Az, hogy a könyvtár egyszerre valósíthat meg globális gondolkodásra nevelést és lokális azonosságtudattal „átitatott" cselekvést, mindenekelőtt állományának „globalitásából" következik, hisz benne – fordítások révén – a legkülönfélébb nemzetek képviselői, más és más kultúrák letéteményesei vannak jelen. Ami pedig a „regionális nevelés" és a „történeti nevelés" kérdéskörét illeti, arról a saját nemzet íróinak és költőinek, tudósainak és szakembereinek könyvtári jelenléte, műveik gazdag állományválasztéka gondoskodik.

A könyvtáraknak, illetve a bennük dolgozó könyvtárosoknak az állományok adta lehetőségekkel mindkét irányba törekedniük kell.

(Futala Tibor)

Nemzeti könyvtárügy

01/320

Stratégia rozvoja slovenského knihovníctva do roku 2006 = Bull.SAK. 2.roč. 2001. 2.no. 5-18.p.

A szlovák könyvtárügy fejlesztési stratégiája 2006-ig

Könyvtárügy; Középtávú terv

A szlovák kormány 2001. április 11-én fogadta el a könyvtárügy 2006-ig szóló fejlesztési stratégiáját tartalmazó tervezetet. Eszerint a szlovák könyvtárak akkor működhetnek rendeltetésszerűen az információs társadalomba történő átmenet során, ha az ország saját információs rendszerén belül integrál könyvtári rendszerrel bír, illetve ha a könyvtárak működéséhez kedvező lesz a társadalmi klíma. (Egyébként a stratégiai dokumentum éppen e klíma kialakítását kívánja elősegíteni.)

A dokumentum érvrendszerében a könyvtárak szerepköréről szóló koppenhágai nyilatkozat „elvárása-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

it" hasznosítja – Belőle nyolc stratégiai feladatot szűr le, úm.:

- a könyvtárak informatizálását és internetbe kapcsolását,
- az információforrások könyvtári beszerzését,
- a hátrányos helyzetűek könyvtári-információs szolgáltatásokkal való ellátását,
- az állományvédelmi programot,
- a mikrofilmezés és elektronizálás programját,
- a könyvtárosok továbbképzését, különös tekintettel a könyvtári technológiaváltásra,
- a könyvtárépítést és rekonstrukciót,
- a gyerekek és az ifjúság információhasználatra neveléséhez szükséges feltételek (személyzet, berendezések, jegyzetek és tankönyvek előteremtését.

A dokumentumban található feladatokhoz hozzátartozik az illetékes és felelős főhatóságok feltüntetése is. E feladatok teljesítése korántsem lesz könnyű, hiszen mindegyik igencsak „en gros" jellegű. A pénzügyminiszter tennivalóit a dokumentum a következőképpen határozza meg: „A 2002 és 2006 közötti költségvetési javaslatok elkészítésénél lehetőség szerint vegye figyelembe a szlovák könyvtárügy 2006-ig szóló fejlesztési stratégiájának realizálásához szükséges pénzügyi eszközök biztosítását". A „lehetőség szerint" meglehetősen emlékeztet a múltbeli teljesítetlen ígéretekre. Öt év múlva majd kitűnik, hogy milyen arányban realizálódtak e dokumentum stratégiai feladataiban foglalt célkitűzések.

(Futala Tibor)

01/321

VERHO, Seppo: Kirjasotilastot 2000: Lainaus kasvaa taas = Kirjastolehti. 94.vsk. 2001. 3.no. 16-17.p.

A 2000. évi finnországi könyvtári statisztika

Statisztika

A kölcsönzés három éven át tartó visszaesése után ismét megindult az emelkedés: 2000-ben 2,7%-kal volt magasabb, mint 1999-ben. Különösen nagy mértékű (6,6%) az egyéb dokumentumok kölcsönzésének növekedése, s ugyancsak jelentősen nőtt a könyvtárközi kölcsönzések száma (kapott: 5,1%, küldött: 6,6%). Az egy lakosra jutó kölcsönzések száma 19,9; a kölcsönzők száma viszont változatlan: közel 2,5 millió, azaz az ország lakosságának (5,1 millió) majdnem a fele.

Egyértelmű összefüggés mutatkozik a kölcsönzés élénksége és az adott könyvtár finanszírozási helyzete között. Az év folyamán tovább nőttek az önkormányzatok közti különbségek a finanszírozásban. A legjobban finanszírozott közkönyvtáraknál a működésre fordított költség egy lakosra számítva 331 FIM volt, a leggyengébbeknél viszont csak 176 FIM. Az egy lakosra jutó kölcsönzések száma az előbbieknél 20,1, az utóbbiaknál 15,5. Különösen szembetűnő a különbség, ha a legjobb és a leggyengébb könyvtár kölcsönzési alkalmait tesszük egymás mellé: 37,7, illetve 4,4.

Növekedésnek indult a könyvbeszerzés (3,2%), noha a szerzeményezésre szánt összeg ennél kisebb mértékben emelkedett. Nem nőtt viszont az egyéb dokumentumok beszerzése, ám ezek így is a közkönyvtárak állományának 9,5%-át teszik ki.

A működésre fordítható költségek reálértékének csökkenése még mindig folytatódott: 0,3%-os volt 2000-ben. Megállt viszont a könyvtárak (beleértve a fiókkönyvtárakat is) és a bibliobuszok számának csökkenése. Az egyetlen kivételt a kórházi és egyéb egészségügyi intézményi könyvtárak jelentik: ezek száma 111-ről 99-re csökkent egy év alatt. A bibliobuszoknak a megállója lett kevesebb: 17 218 helyett 16 960. ugyancsak csökkent (1,4%-kal) a könyvtárak nyitvatartási ideje. A könyvtárosok száma nem fogyott tovább, terhelésük azonban – a használat növekedése miatt – nem csökkent.

(Sz. Nagy Lajos)

Lásd még 388, 393

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Központi szolgáltatások

01/322

MEROLA, Giovanna – PARMEGGIANI, Claudia: Improving the Italian Library Network: the Servizio Bibliotecario Nazionale = Alexandria. 12.vol. 2000. 3.no. 141-150.p.

Az olasz könyvtári hálózat fejlesztése: a Servizio Bibliotecario Nazionale

Honlap; Központi katalógus -online; Szolgáltatások

Az olasz könyvtárak 1992 óta dolgozhatnak az Országos Könyvtári Szolgálat (SBN) hálózatában. Együttműködésükkel létrehozták – és felhasználhatják – az országos központi katalógust, és egyéb szolgáltatásokat. Az olasz könyvtári intézet (ICCU) felel a hálózat fenntartásáért és fejlesztéséért.

2000 áprilisában 40 helyi „pólus" köré csoportosulva összesen 1125 könyvtár vett részt az SBN hálózatban, köztük központi (beleértve a két központi nemzeti könyvtárat) és állami, egyetemi, önkormányzati könyvtárak, valamint köz- és magánintézmények könyvtárai a legkülönfélébb szakterületekről. Az SBN központi, Index (Indice) elnevezésű rendszere több bibliográfiai adatbázist (modern könyvek, régi könyvek, zene, kéziratok, olasz könyvtárak adatbázisa) tartalmaz. A legnagyobb a modern könyveké, az 1830 után megjelent könyvek és az időszaki kiadványok adatait tartalmazza, részben az osztott katalogizálás, részben a retrospektív konverziós projektek eredményeként, a nemzeti bibliográfia adatait, valamint az olasz könyvtárak 1958-1984 közötti külföldi gyarapodási jegyzékének anyagát. A régi könyvek adatbázisa az első nyomtatványoktól 1830-ig 96 ezer könyv adatait tartalmazza. 2000 áprilisában az Index összesen több mint 9 millió könyv-, időszakikiadvány-, zenemű- és kéziratlelőhelyet tartalmazott és tett hozzáférhetővé a hálózatban.

Az SBN portálja (www.sbn) az általános tájékozódást, valamint a hálózat könyvtárainak honlapjához való kapcsolódást teszi lehetővé. Az SBN OPAC (opac.sbn.it) az 1996-ban létrehozott egységes könyv-, időszakikiadvány-, zenemű-adatbázisban való kereséseket teszi lehetővé, mind grafikus, mind karakteres interfésszel. A keresés lehet egyszerű (mindhárom adatbázis, de csak AND operátor), fejlett (elválaszthatók az adatbázisok, minden Boole-operátor használható) és tapasztalt felhasználóknak való (a Z39.50 szabvány minden lehetősége kihasználható). Az SBN virtuális katalógusát az SBN On-Line (opac.sbn.it:2020/zgw/) jeleníti meg, hogy az internet használói számára tegye lehetővé az SBN hálózatában meglévő kulturális örökséghez és bibliográfiai vagyonhoz való jobb hozzáférést. Célja egy nemzeti virtuális könyvtár létrehozása az interneten, a levéltári és múzeumi rendszerekkel való interaktivitás képességével.

Az SBN könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatását egy Java technológián alapuló webszerver nyújtja, az ISO/ILL protokollnak megfelelően, 2000 áprilisában próbaüzemben. Az európai ONE 2 (OPAC Network in Europe) projekttel integrált próbaüzemben 50 olasz könyvtár vesz részt. Az olasz könyvtári „minerva" (Anagrafe delle biblioteche d'Italia – olasz könyvtári nyilvántartás) az SBN általános eszköze a részt vevő könyvtárakról való tájékoztatáshoz (cím- és elérési adatok, nyitva tartás, katalógusok, gyűjtőkör, szolgáltatások stb.) Tartományonként kötetben is megjelenik, webcíme anagrafe.iccu.sbn.it.

Az SBN-hez kapcsolódik a 16. századi olasz könyvek országos számbavételének az ICCU által koordinált és menedzselt programja is, amelyben 1200 olasz könyvtár vesz részt. A megjelent kötetek mellett az anyag 2000 márciusa óta az interneten is megtalálható (edit16.sbn.it), az eddig megjelent 50 ezer bibliográfiai rekord mellett tartalmazza a már feldolgozott, de még nem publikált anyagot is.

(Mohor Jenő)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Együttműködés

01/323

FLIGGE, Jörg: Von Lübeck bis nach St. Petersburg. Die Arbeitsgemeinschaft „Bibliotheca Baltica" – 1992 bis 2000: ein Rückblick = BuB. 53.Jg. 2001. 6/7.no. 400-405.p.

Res. angol nyelven

A Bibliotheca Baltica nevű könyvtári munkaközösség tevékenysége 1992-től 2000-ig

Együttműködés -nemzetközi; Konferencia -nemzetközi

A Baltikum népeit – minden különbségük ellenére – történelmi-kulturális kapcsolatok kötik össze. Ezt a könyvtárak régi állományai is tükrözik, a „háborús átrendezések" dacára is. Lübecki könyvtárosok a 90-es évek elején elérkezettnek látták az időt, hogy e térségek között új szellemű kooperációt kezdeményezzenek. Bibliotheca Baltica néven rendszeresen ülésező könyvtárosi munkaközösséget hívtak létre, mely a Balti-tenger környékének régióját foglalja magában, s minden könyvtártípus előtt nyitva áll. Kétévenként tartanak szimpóziumot, azok anyagát a lehetőségek szerint könyv formában is megjelentetik, s munkájukról hírlevélben adnak rendszeres tájékoztatást.

Az első, programadó szimpóziumot 1992-ben Lübeckben tartották, az elnöki tisztséget Esko Häkli (Helsinki) vállalta. A második szimpóziumon (Tartu, 1994) a következő témacsoportokat vitatták meg: Európa – Baltikum – Észtország, az állományokhoz való hozzáférés, a katalógusok konverziója, a retrospektív nemzeti bibliográfiák problémái. A harmadik találkozón (Riga, 1996) bevezették az általánosabb témakörök mellett a szaktémák megbeszélését. Rigában „Zenei könyvtárak a Baltikumban" volt a speciális téma. Az elnöki tisztséget Tomas Lidman (Stockholm) vette át. A következő szimpózium (Stockholm, 1998, 80 résztvevő) fő témája a költség- és teljesítményszámítás és a könyvtári management volt, a szaktéma pedig a regionális bibliográfia. Az ötödik találkozónak (Szczecin, 2000) a Ksiaznica Pomorska (Pomerániai Könyvtár) adott helyet. A helyszínt különösen érdekessé tette a könyvtár volt igazgatója, Erwin Ackerknecht (ig. 1907-1945) által összegyűjtött 200 000 kötetes gyűjtemény, mely ma is együtt van. A találkozás nyitó előadásának témája a Pomerániai Hercegség múltja és alakulása, a német és lengyel kapcsolatok története volt (Edward Rymar, Szczecin, Egyetemi Könyvtár). További előadások: A kulturális örökség dokumentumainak helyzete Észtországban (Tiiu Valm, Tallin, Nemzeti Könyvtár), a nemzeti könyvtár feladata a kulturális örökség terén (Bendik Rugaas, Oslo, Nemzeti Könyvtár), a régi állomány megőrzése mikrofilmezéssel (Joanna Paszteleniec-Jarzynska, Varsó, Nemzeti Könyvtár). A speciális téma az újsággyűjtemények megőrzése és gondozása volt.

A következő összejövetelt Koppenhágába tervezik 2002-re, de a rákövetkező helyszínét is kijelölték már: Greifswald, 2004.

(Katsányi Sándor)

01/324

Uniting Europe = Public Libr.J. 16.vol. 2001. 2.no. 56-57.p.

Európa egyesítése – a könyvtári gyűjtemények digitalizálásával a TEL (The European Library) projekt keretében

Elektronikus könyvtár; Együttműködés -nemzetközi; Nemzeti könyvtár

Az Európai Könyvtár – The European Library (TEL) a neve annak a projektnek, melynek célja a páneurópai virtuális könyvtár alapjainak megteremtése. Koordinátora a British Library, az Európai Közösség IST (Information Societies Technology) programja támogatja 1,2 millió euróval, résztvevői pedig nyolc nemzeti könyvtár (Finnország,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Németország, Olaszország, Hollandia, Portugália, Szlovénia, Svájc, az Egyesült Királyság), valamint az olaszországi Instituto Centrale per il Catalogo Unico és a CENL (Conference of European National Librarians). A vállalkozás feladata a nemzeti határokon való átjárhatóság megteremtése, vagyis a használók számára a minél szélesebb körű hozzáférés biztosítása a részt vevő könyvtárak digitális és egyéb gyűjteményeihez. A program időtartama harminc hónap.A tagok pillanatnyilag különböző szabványokat használnak a katalogizálás, indexelés és állománymegőrzés területén. Például a Z39.50-et és az XML-t csak körülbelül a résztvevők fele alkalmazza. Tanulmányozni és tesztelni fognak tehát egy sor szabványt, eljárást és gyakorlati megoldást, hogy megtalálják a legmegfelelőbbeket a közösen használható katalógusok és adatbázisok kialakításához.

A program végére megállapodás születik majd a digitális anyagok gyűjtőkörére és – a kiadókkal való egyeztetés után – a kötelespéldányokra vonatkozóan is. Az „üzleti tervek" kidolgozása tisztázza majd a használóknak a katalógushoz és a TEL publikációihoz való hozzáférési jogait. A munka során természetesen figyelemmel kísérik a nemzeti könyvtárakban már jelenleg is folyó digitalizálási programok eredményeit és terveit. A vállalkozás rugalmas, negyven nemzeti könyvtárat invitáltak meg, hogy a csatlakozási lehetőséget szem előtt tartva figyelemmel kövessék az eredményeket.

A TEL projekt négy kulcsfontosságú területre összpontosít. Az első az elektronikus dokumentumok legjelentősebb kiadóival való együttműködés az üzleti, szerzői jogi és licenc kérdésekben történő megállapodás érdekében. Eredményeképpen remélhetőleg megszületnek majd az egész Európára vonatkozó, a legmegfelelőbb gyakorlatot és a lehető legsimább szerződéskötési eljárást leíró útmutatók.

A második feladat azoknak az üzleti terveknek és modelleknek a kialakítása, melyek az együttműködés szempontjából a leggyümölcsözőbbeknek bizonyulhatnak. Ehhez használati elemzéseket és piackutatást kell végezni.

A harmadik cél a metaadatok szabványosítása, mely biztosíthatja nemzeti könyvtárakon keresztül a digitális és nem digitális dokumentumokhoz való széles körű hozzáférést. Ehhez szükség lesz a részt vevő könyvtárakban alkalmazott metaadat-struktúrák közti protokoll kialakítására. Nagyon fontos kérdés az állományvédelem és a megőrzés. Sok vita folyik ennek mikéntjéről, az emulációs stratégiáról (a mai és jövőbeli nagy teljesítményű gépekre olyan programok készítése, amelyek a régebbi, elavult platformokat és operációs rendszereket emulálják) és a migrációs stratégiáról (annak biztosítása, hogy a digitális információkat konvertálják az új formátumokra, mielőtt még a régi elavulna). Mindkét megoldásnál azonban kulcsfontosságúak a metaadatok. A tervek szerint a már működő különböző típusú szolgáltatásokat összehangolják egy több nyelven működő, de egységes szolgáltatási szerkezet kialakítása érdekében.

Végül az interoperabilitás tesztelése is fontos cél. A sikeres technikai megoldások bátorítják majd az átjárhatóságot biztosító további európai szabványkezdeményezéseket.

Mindeközben a British Library maga is folytatja saját digitális könyvtárának építését, mind a digitális dokumentumok gyűjtésével, mind pedig különböző típusú dokumentumainak digitalizálásával.

(Fazokas Eszter)

01/325

VIKULIN, A.A. – STUPIN, D.I.: Integraciâ – vyssij etap vzaimodejstviâ bibliotek = Bibliografiâ. 2001. 3.no. 133-137.p. Bibliogr. 5 tétel.

Integráció: a könyvtárközi együttműködés fejlettebb szakasza

Együttműködés -nemzetközi

A társadalom megváltozott információs igényei, az információforrások mennyiségi és minőségi válto-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zásai napjainkban felvetik a könyvtárak integrációjának kérdését – különösen az elektronikus információ-szolgáltatás területén válik elengedhetetlenül fontossá az elérhetőség biztosítása mindenki számára. Az integráció az új információtechnológiai lehetőségek segítségével és kihasználásával javítja a könyvári tevékenység minőségét. Az oroszországi könyvtáraknak tanulmányozniuk és elemezniük kell a külföldi könyvtártudományban és könyvtári gyakorlatban e téren elért eredményeket.

Az elektronikus információk integrációja kiterjedhet valamennyi elektronikus forrásra, de megoldható a források válogatása után is. Utóbbi esetben – ezt a módszert választotta Ausztrália és Kanada – azonban még hozzáértő szakemberek munkája esetén is fennáll annak a veszélye, hogy fontos információ-részletek vesznek el. Az integráció teljes folyamatában egymás mellé rendeltség esetén részt vesz a rendszer valamennyi láncszeme, akár a legkisebbek is; egymás alá rendelt formájában viszont a résztvevők különböző minőségű forrásokat hoznak a „közösbe", így az irányítás és a koordinálás feladata is megoszlik közöttük.

Az integrációs folyamatok erősödése a helyi, a nemzeti és globális szinteken egyaránt az azonos típusú szervezetek együttműködését eredményezi. Mindez olyan fejlett országok könyvtáraiban figyelhető meg, ahol az információs technológiát magas szinten alkalmazzák: közös projekteket valósítanak meg, konzorciumokat, egyesüléseket, interaktív információs rendszereket és hálózatokat hoznak létre. Az együttműködés eleinte a könyvtári munkafolyamat egyes részeire korlátozódik, a bibliográfiai leírások egységesítésével és a közös katalogizálással kezdődik, majd a nemzeti információs hálózat teljes kiépítésével fejeződik be.

Az első integrált program megvalósítója az Ohio állambeli Online Computer Library Center volt, amely termékeihez 61 ország könyvtári hálózata számára biztosított elérhetőséget on-line vagy CD-ROM formában. Az OCLC tagjai húsz év alatt közös erőfeszítéssel hozták létre a világ legnagyobb interaktív közös katalógusát, az évek során csaknem egymilliárd dollár értékben biztosítva könyvtári szolgáltatásokat. A nagy katalogizálási hagyományokkal rendelkező Benelux-államokban 1969-ben dolgozták ki a PICA-programot a katalógusok gépesítésének koordinálására. A programban a nemzeti könyvtárakon kívül részt vesz a terület szinte valamennyi szak-, felsőoktatási és közművelődési könyvtára. Az USA könyvtárai államonként szerveződnek konzorciumokba: GALILEO (Georgia), OhioLINK (Ohio), Tex Share (Texas), Viva (Virginia), ACLIN (Colorado), hozzáférést biztosítva összesen 175 könyvtár állományához és további 25 adatbázishoz. Az Eureka-rendszer az USA tudományos könyvtárainak használóit szolgálja ki, az OhioLINK konzorciuma pedig 17 amerikai egyetemi könyvtárat egyesít hálózatba. Az integráció nemzetközi szinten is működik: az Ohio Egyetem kilenc másik egyetemmel együttműködve és az internet lehetőségeit kihasználva a kutatás számára hozzáférhetővé tette könyvtárai Kelet-Ázsiára (Kína, Korea, Japán) vonatkozó gyűjteményrészeinek információforrásait.

Az együttműködés megvalósítható különböző könyvtártípusok esetében is, sőt a létrejövő konglomerátumokhoz csatlakozhatnak bibliográfiai és információs központok, számítógépes vállalatok, kiadók, tudományos társulatok, egyetemek, levéltárak. Az összefogás eredménye lehet a bibliográfiai leírás könyvek címlapjának hátoldalán való közlése éppúgy, mint közös számítógép-beszerzés vagy elektronikus folyóiratokhoz való hozzáférés biztosítása.

A fentebb taglalt rendszerek funkciói és technikai jellemzői azt mutatják, hogy az információs társadalom kialakítása során az integráció nem nélkülözheti a távoli hozzáférés érdekében az internet mint információs szupersztráda lehetőségeinek kihasználását. A hatékonyság biztosítása érdekében ez a feladat Oroszországban is csak úgy oldható

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

meg, ha az információhoz való hozzáférés az elektronikus forrásokra támaszkodva mindenki számára elérhetővé válik.

(Hangodi Ágnes)

01/326

MELENT'EVA, Uliâ Petrovna – [KRATZ, Gottfried] KRATC, Gottfrid: Otkrylsâ Rossijsko-germanskij centr bibliotekovedeniâ = Bibliotekovedenie. 2001. 4.no. 37-38.p.

Megnyílt az orosz-német könyvtártudományi központ

Együttműködés -nemzetközi; Könyvtártudományi kutatás; Módszertani központ

2001. július 21-én a moszkvai Állami Kulturális és Művészeti Egyetemen megalakult az Orosz-Német Könyvtártudományi Központ. A megnyitó időpontjának kiválasztása nem véletlen: a Központ második világháború utáni nemzedékhez tartozó létrehozói kötelességüknek érezték, hogy e tragikus nap évfordulóját válasszák a jelenkori orosz-német kapcsolatok új kezdetének. A megnyitó ünnepség – amelyen részt vett az egyetem rektora és helyettese, az oroszországi német nagykövet és a DAAD (német felsőoktatási csereszolgálat) moszkvai vezetője, a meghívottak között pedig ott voltak a moszkvai és a Moszkva környéki tudományos és közművelődési könyvtárak, a szakfolyóiratok, a könyvkereskedelem és -kiadás képviselői – orosz és német hegedűművészek koncertjével kezdődött. Az ünnepségen előadást tartott a Központ két társigazgatója: Ju. P. Melentyeva, az egyetem Könyvtártudományi Tanszékének vezetője és G. Kratz, a Tanszék DAAD-ösztöndíjas docense.

A Központ létrehozását komoly munka előzte meg: 1998-ban az egyetem rektori hivatala azzal a kéréssel fordult a DAAD moszkvai képviseletéhez, hogy docensi pályázattal hívják meg a Könyvtártudományi Tanszékre G. Kratz-ot, a münsteri egyetem tudományos munkatársát, a münsteri Egyetemi és Mezőgazdasági Könyvtár vezető szakemberét. Kratz 1999 szeptemberében kezdte meg munkáját a tanszéken: speciális kurzusokat tartott „Németország könyvtárai", „Német könyvek Oroszországban, orosz könyvek Németországban" címmel, évfolyam- és diplomamunkák konzulense volt, szakmai gyakorlatokat szervezett a könyvtári-informatikai kar hallgatói számára német könyvtárakba és Stuttgart, Münster könyvtárosképző intézményeibe. Erőfeszítéseinek köszönhetően 1999 és 2001 között a Tanszék oktatói aktívan részt vettek az ABDOS konferenciáin. Az utazások és szakmai gyakorlatok pénzügyi finanszírozását a DAAD, a bochumi Lotman Intézet, a stuttgarti könyvtáros főiskola, a szászországi Kulturális Minisztérium, a berlini DBI (Német Könyvtári Intézet), az ABDOS (Kelet-európai Könyvtárak és Dokumentációs Központok Munkaközössége) és a moszkvai Goethe Intézet vállalták magukra. Az együttműködés eredményeképpen az ABDOS 2003-ban Moszkvában rendezi következő konferenciáját.

Az eltelt két év alatt az egyetem Könyvtártudományi Tanszéke a német partnertől jelentős segítséget kapott technikai felszerelése javításához, emellett német nyelvű kézikönyvek és szépirodalmi művek érkeztek a DAAD-től, a DFG-től (Német Kutatási Alap), a münsteri egyetemi és mezőgazdasági, valamint a hamburgi egyetemi könyvtártól. A helyi egyetem rektori hivatala is hozzájárult a fejlesztéséhez: a korábbi működési helyszínt felújítva további 50 m²-rel növelte a Tanszék területét és önálló tanársegédi státust biztosított a Központ számára.

A Könyvtártudományi Központ társigazgatói kidolgozták az intézmény programját: olyan tudományos és oktatási központként kívánnak működni, amelynek alapfeladatai közé tartozik a könyvtártudomány és társtudományai körében összehasonlító elemzések készítése és kutatások megvalósítása, közös orosz-német szemináriumok és konferenciák szervezése. A vezetők a célok közé sorolták az orosz egyetemi könyvtárosképzés és a német part-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nerintézmények tanterveinek összehangolását annak érdekében, hogy a legeredményesebb hallgatók kettős (orosz-német) diplomát kaphassanak. Mindehhez oktatók és hallgatók számára egyaránt elengedhetetlenül fontos a német nyelv és kultúra alapos ismerete, a nyelv és a kultúra iránti érdeklődés felkeltése tehát szintén a Központ feladatai közé tartozik.

2001. február 28. és március 2. között ülést tartott az Orosz-Német Kulturális Együttműködési Vegyesbizottság. Ezen az ülésen a Könyvtártudományi Központ jegyzőkönyvben rögzített kiáltványt fogalmazott meg, amelyben felhívta a figyelmet a könyves és könyvtártudományi területen működő kétoldalú kapcsolatok kiszélesítésének fontosságára és aláhúzta a hosszú távú DAAD-docentúra jelentőségét – hiszen az Oroszországban elnyerhető három hely egyikének helyszíne a moszkvai Állami Kulturális és Művészeti Egyetem Könyvtártudományi Tanszéke.

(Hangodi Ágnes)

01/327

PILLING, Stella: Cooperation and partnership in the national library context with special reference to the British Library = Alexandria. 13.vol. 2001. 1.no. 35-42.p.

A nemzeti könyvtárak együttműködési tevékenysége, különös tekintettel a British Library-re

Együttműködés -belföldi; Együttműködés -nemzetközi; Nemzeti könyvtár

Egy 1998-as vizsgálatot követően, amelynek eredményeit a könyvtár 1999-2002-es stratégiai tervében tették közre, a British Library (BL) együttműködési és partnerségi programot (Co-operation and Partnership Programme, CPP) indított a következő öt területen: 1. állományfejlesztés, 2. megőrzés, 3. hozzáférés, 4. bibliográfiai szolgáltatások, 5. rekordok létrehozása.

A CPP fő tevékenységi területei a következők:

- a BL állományfejlesztési elveinek közreadása, együttműködési projektek;
- a helyi kiadványok gyűjtése és jobb hozzáférhetősége;
- a kötelespéldány-szolgáltatás kiterjesztése a nem nyomtatott kiadványokra;
- a külföldi kiadványok egyeztetett gyűjtése;
- részvétel a források felderítésére irányuló országos kezdeményezésekben, beleértve a retrospektív katalóguskonverzió országos stratégiájának kialakítását;
- a nyomtatott és egyéb nemzeti szellemi és kulturális örökség megőrzésének és tartós hozzáférhetővé tételének közös megoldása;
- együttműködés másokkal az Egyesült Királyság kiadványainak bibliográfiai számbavételében;
- a nemzeti bibliográfia szerkesztésének megosztott elvégzése;
- csatolások létrehozása a különböző szakterületek és domének között;
- a BL által létrehozott pénzalap, a Co-operation and Partnership Fund ügyeinek intézése.

A program indulásakor Concord néven létrehoztak egy honlapot (http://www.bl.uk/concord) a kezdeményezésekről szóló információk terjesztése és cseréje érdekében. A honlapon a pályázatok benyújtásához is segítséget adnak.

Az első pályázatot a pénzalap 1999 novemberében írta ki 500 ezer font értékben együttműködési kezdeményezések támogatására, főként a következő területeken:

- könyvtári és információs források gyűjtése és hozzáférhetővé tétele;
- források megőrzése és védelme a tartós hozzáférhetőség érdekében;
- források felderítését célzó tevékenységek és eljárások kialakítása.

A beérkezett ötven pályázatból 19 kapott támogatást, a legkülönbözőbb területekről; sokféle intézmény, közülük három a felsőoktatás területéről, kö-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zös finanszírozásban a Research Support Libraries Programme-mal (RSLP).

A második pályázati kiírásra 2000 novemberében került sor, ennek fókuszában a közkönyvtárak (a hozzáférés kibővítése és az élethosszig tartó tanulás támogatása) és a felsőoktatás (az elért eredmények terjesztése más ágazatokban) állt.

A program célja az együttműködési tevékenység feltérképezése egy kutatás keretében, bármilyen szinten és nemzetközi összehasonlításban. A szakirodalom vizsgálata – amely a program része – azt mutatta, hogy együttműködési stratégiára van szükség. További megállapítások: a könyvtárközi kölcsönzés szerepe a hálózatok miatt csökkenőben van, a hangsúly a számítógépes rendszerek interoperabilitására, a közös szolgáltatások körének bővítésére tevődött át.

A kötelespéldányok terén az egyes intézményekkel való együttműködés egyes kiadványok (kezdetben a szórakoztató folyóiratok és a helyi hírlapok) kötelespéldányainak begyűjtése, megőrzése és a nemzeti bibliográfiai számbavétel területén valósul meg. Nagy erőfeszítéseket tesznek az elektronikus dokumentumok kötelespéldány-szolgáltatásának megszervezésére is öt kötelespéldányra jogosult könyvtár összefogásával. (Ez átmenetileg önkéntes alapon történik.)

A BL digitalizálási infrastruktúráját jelentősen fejlesztette az IBM-mel, továbbá a holland nemzeti könyvtárral kötött megállapodás. Két, kulturális örökséget digitalizáló projekthez tetemes támogatást nyújt a Szerencsejáték Alap. Japán közreműködéssel dolgoznak a Gutenberg-biblia különböző példányait összehasonlító projekten.

Kutatási együttműködés keretében a BL működteti az International Dunhuang Project titkárságát. Ennek keretében közép-ázsiai kéziratokat és nyomtatványokat tanulmányoznak és konzerválnak, elsőként a BL, később más könyvtárak állományából. Egy másik példa a Fathom-együttműködés, amelyben angol és amerikai intézmények vesznek részt a közgyűjtemények és a felsőoktatás területéről.

A felsőoktatással és a felsőoktatási könyvtárakkal való együttműködésnek stratégiai jelentősége van a BL számára. Jelenleg 17 közös programban vesz részt, amelyek az RSLP támogatását élvezik. A Distributed National Electronic Resource (DNER) főként a távoktatáshoz nyújt segítséget. A BL „zetoc" szolgáltatása 20 ezer folyóirat 15 millió cikkéhez és 16 ezer konferenciai anyaghoz nyújt hozzáférést a legkülönbözőbb szakterületeken; ezt a szolgáltatást a felsőoktatás számára a MIMAS (Manchester Information and Associated Services) közvetíti. Közös kísérleti projektek folynak a német nyelvű humán és társadalomtudományi dokumentumok gyűjtésével (a partner a Cambridge University), az orvostörténeti dokumentumokkal (Természettudományi Múzeum) és a keleti dokumentumokkal (Londoni Egyetem, Orientalisztikai és Afrikanisztikai Intézet) kapcsolatosan.

A közkönyvtárakból érkezik a BL-hez a belföldi kérések egytizede. A NEWSPLAN program keretében a BL a közkönyvtárakkal közösen gondoskodik a helyi hírlapok mikrofilmezéséről. Jelenleg folynak a tárgyalások a partnerek között arról, hogyan tudnák a helyi kiadványok számbavételét, begyűjtését és hozzáférhetővé tételét javítani. A BL-nek és a közkönyvtáraknak sok közös célja van, a BL igyekszik szolgáltatásait a közkönyvtárak rendelkezésére bocsátani.

Az európai nemzeti könyvtárak mindegyikében fontos szerepet kap az országon belüli és a nemzetközi együttműködés. A világ nemzeti könyvtárai számos fórumon kicserélik tapasztalataikat, ilyenek: a nemzetikönyvtár-igazgatók egyesülete (CDNL), az európai nemzeti könyvtárosok konferenciája (CENL), és hasonló szervezetek más földrészeken. Az utóbbi időben a nemzeti könyvtárak érdeklődése a digitális információk megőrzése felé fordult, erről információk olvashatók a címen.

(Hegyközi Ilona)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

01/328

PINFIELD, Stephen: The relationship between national and institutional electronic library developments in the UK: an overview (1) = New Rev.Acad.Librariansh. 6.vol. 2000. 3-20.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Az országos és intézményi elektronikus könyvtári fejlesztések összefüggései az Egyesült Királyságban: áttekintés, 1. rész

Együttműködés -belföldi; Együttműködés -regionális; Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus könyvtár; Koordináció -belföldi

Az Egyesült Királyságban a felsőoktatás területén a fejlesztési elképzeléseket és a pénzalapok felosztását országosan koordinálják. A könyvtári és tájékoztatási szektor egészének fejlesztését összefogó és támogató Joint Information Systems Committee (JISC) tevékenysége öt albizottságban zajlik.

A nemzeti infrastrukturális és kommunikációs szolgáltatások legfontosabbika a JANET, melynek legutóbbi verziója a SuperJANET nevet viseli. Az intézmények jelentős támogatást kapnak ennek keretében az internethez való hozzáférés finanszírozásában. Eddig még sikerült megtartani, hogy a használók számára az intézményeken belül ingyenes maradjon az internethasználat. A JISC-en belül három országos szolgáltató központot alakítottak ki (BIDS, MIMAS, EDINA) a 90-es években.

A tartalom létrehozása és szolgáltatása az utóbbi években sok támogatást kapott. A JISC keretében finanszírozták tárgykörizsilip-szolgáltatások előállítását és működtetését (SOSIG, OMNI, EEVL). Az eLib program eredményeit beépítették az RDN (Resource Discovery Network) szolgáltatásba, majd együttműködő, nagy tárgyi portálok kifejlesztésébe. A JISC szolgáltatásainak nagy előnye, hogy ingyenesek az intézmények számára. A JISC külső (esetenként kereskedelmi) szolgáltatásokhoz is hozzáférést enged. Ennek egyik legjobb példája a BIDS ISI szolgáltatása (amelyet később felváltott a Web of Science). A BIDS-ből „nőtt ki" az Ingenta teljes szövegű folyóirat-szolgáltatás, az EDINA pedig kifejlesztette a Digimap szolgáltatást.

A JISC a könyvtári közösség nevében a licencek feltételeiről is tárgyal szolgáltatókkal. Erre külön szervezetet hozott létre NESLI (National Electronic Site Licence Initiative) néven.

A JISC legújabban intézmények számára is előállít digitális tartalmat. A HERON (Higher Education Resources On Demand) szolgáltatás keretében országos szerzői jogi engedélyeztetési és nyilvántartási rendszert üzemeltet az oktatási anyagokra nézve. A HERON feladata maga a digitalizálás is, amelynek termékeit aztán intézmények szolgáltatják saját használóik számára. A térítési díj ellenére ez a szolgáltatás anyagilag kedvezőbb, mintha minden könyvtár maga intézné az engedélyek beszerzését stb.

A szolgáltatások interfész és hozzáférési módszerek tekintetében igen tarka képet mutatnak. Az intézményeknél rendelkezésre állnak JISC- és ahhoz nem kötődő, továbbá más formátumú szolgáltatások. Emellett vannak helyi és távoli, nyomtatott és elektronikus források. Országos szinten a Distributed National Electronic Resource (DNER) keretében igyekeznek rendszerezni a szolgáltatásokat, koordinálni azok gyűjtési területét és hozzáférési stratégiáját. A DNER számára különböző – tárgyköri és területi elven szervezett – portálokat terveznek, de a legfontosabbak az intézményi belépési pontok lesznek. Az RDN tárgyköri zsilipjeiben a közös keresést az RDN-I – jelenleg kísérleti – szolgáltatás biztosítja.

A JISC keretében kutatási és fejlesztési tevékenységeket is finanszíroznak, ezek legfontosabbika az országos eLib program (1994-2000). Jelenleg a különböző fázisok eredményeit és tanulságait összegzik. A JISC számos országos tanácsadó és szakértői szolgáltatást is finanszírozott (HEDS – Higher Education Digitisation Service, TASI – Technical Advisory Service on Images, UKOLN – UK Office for Library and Information Networking), ezek közül néhány ingyenesen állt rendelkezésre. A JISC

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

részt vett országos és nemzetközi irányelvek és normatívák kidolgozásában is.

Az országos koordinált fejlesztések legnagyobb előnye, hogy az intézmények számos kedvezményes vagy ingyenes szolgáltatást (infrastruktúra, tartalom, szakértői segítség stb.) élvezhetnek. Ezeket a helyi igényekhez igazítják. Az intézmények szolgáltatásait szabványos licencek és hozzáférési megállapodások egyszerűsítik. Az országos elektronikus könyvtári gyűjtemény létrehozásában, a szabványosításban központi szerepet kell játszaniuk az intézményi követelményeknek. A JISC arra ösztönzi a szolgáltatások egy részét, hogy idővel váljanak önfenntartóvá. Az országos stratégia és az intézményi megvalósítás azzal jár, hogy a két partneri kör egyensúlyát állandóan figyelemmel kell kísérni.

A JISC 2001-2005-ös stratégiai céljai között szerepel a regionalizáció és a globalizáció. A JANET egyre inkább a nagyvárosok körül kialakult hálózatokra (Metropolitan Area Networks) épül. Ezek eltérő fejlesztése miatt veszélybe kerülhet az egyenletes színvonalú országos ellátás. A technikai egységesítés, kutatás-fejlesztés és szolgáltatás viszont túlmutat az országhatárokon.

(Hegyközi Ilona)

01/329

REINHARDT, Werner: I consorzi di biblioteche nella Repubblica federale tedesca: L'acquisizione di periodici elettronici e banche dati all'inizio del nuovo millennio = Boll.AIB. 40.vol. 2000. 4.no. 459-469.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Res. angol nyelven

Könyvtári konzorciumok a Német Szövetségi Köztársaságban: az elektronikus folyóiratok és adatbázisok beszerzése az új évezred kezdetén

Egybehangolt állományalakítás; Elektronikus dokumentum

Az NSZK tudományos könyvtárainak rendszere a 16 tartomány kulturális, tudományos és információs autonómiájának felel meg: szinte minden tudományos nagykönyvtár egyúttal egyetemi könyvtár is, az egyetemeket pedig a tartomány tartja fenn. Az összesen 93 egyetemen a hallgatók száma 1 millió 320 ezer, a tudományos személyzet létszáma 155 ezer fölött van.

Az 1970-es évektől jöttek étre azok a könyvtári szövetségek (pl. Bibliotheksverbund Bayern, Hessisches Bibliotheks-Informationssystem stb.), amelyekhez az egyesítés után az „új tartományok" könyvtárai is csatlakoztak. 1980-85 között a természet-, műszaki- és orvostudományi folyóiratok árainak rendkívüli emelkedése, a könyvtári költségvetési keretek ezzel egyidejű stagnálása, és az új (elektronikus) és nem egyszer még drágább publikációs formák Németországban is új együttműködésre késztették a könyvtárakat. Ma a konzorciumok több szervezeti formában működnek az NSZK könyvtárügyében: egy esetben jogi személy képviseli (szerződéses alapon) a könyvtárakat, a többieknél vagy a tagkönyvtárak egyike, vagy egy központi szerepkörű intézmény lép fel a vásárló közösség nevében. A folyóiratválság és az elektronikus publikációs formátumok fejlődése együttesen vezette a könyvtárakat a konzorciumok megalakításához: az első ilyen jellegű szerződést 1997-ben nyolc észak-rajna-vesztfáliai egyetemi könyvtár és az Elsevier kiadó kötötte. Az adatbázisok beszerzése vagy „licencelése" terén viszont már a konzorcium fogalmának a könyvtári világban való meghonosodása előtt (1994-ben) kötöttek éppen e tartomány könyvtárai kedvező szerződéseket CD-ROM adatbázisok közös használatára, a centralizáltan folytatott tárgyalások eredményeképpen.

2000 januárjában a német felsőoktatásban működő konzorciumok képviselőinek összejövetelén megalakították a konzorciumok munkaközösségét (Arbeitsgemeinschaft Konsortien), amelyhez azóta holland, osztrák és svájci kollégák is csatlakoztak. A munkaközösség a folyamatban lévő tárgyalások és egyezségek ügyeiről való jobb információcsere

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

biztosítása mellett a tapasztalatok összegyűjtése és a közös stratégiák kidolgozása terén kíván tevékenykedni. A konzorciumok számára a költségszámítás – mindmáig – a korábban meglévő példány-előfizetések illetve adatbázis-vásárlások számszerű adatain alapul. Fontos, hogy olyan teljesen új modell készüljön, amely demográfiai elemeket is tartalmaz. Olyan szerződéseket kell elérni, ahol a – konzorciumonként különböző – magfolyóiratok teljesen hozzáférhetők valamennyi részt vevő könyvtár számára, míg a további címek „pay-per-view" alapon álljanak rendelkezésre.

(Mohor Jenő)

Lásd még 322, 333, 362, 367, 372, 389, 431, 438

Jogi szabályozás

01/330

JAGIELSKA, Janina: Propozycje zmian w ustawie o bibliotekach = Bibliotekarz. 2001. 6.no. 2-4.p.

Javaslatok a könyvtári törvényben végrehajtandó változtatásokra

Jogszabály -könyvtárügyi

A szakmai közvélemény a „fordulat éve" után elfogadott könyvtári törvényt a kezdetek kezdetétől bírálta. E bírálatok jogosságát egy idő után a kulturális és nemzeti örökség minisztériuma is elismerte, és felkérte az országos könyvtári tanácsot, tegyen javaslatot a korrekciókra. Az e célból életre hívott ad hoc bizottság – számos testületi és egyéni javaslatra támaszkodva – mostanra elkészítette erre vonatkozó előterjesztését. Benne az alábbi kiegészítések, változtatások szerepelnek:

A könyvtárak feladatrendszerének meghatározása kibővül az élethosszig tartó tanulásban és az információs társadalom kiépítésében való részvétellel.

Konkrét megfogalmazást nyer a könyvtári állomány mint nemzeti vagyon, illetve annak kezelése.

Nyilvános könyvtárakat és fiókjaikat nem szabad másféle intézményekkel összevonni.

Újrafogalmazzák az ágazati minisztérium feladatait.

Tilossá válik az iskolai és pedagógiai könyvtárak másféle könyvtárakkal való összevonása.

A kutatási-fejlesztési programok pénzügyi fedezetét az ágazati minisztériumban kell előirányozni.

A könyvtárosoknak szakképesítéssel kell rendelkezniük.

A referált beszámoló hangsúlyozza: a korrekciós javaslatok csak részlegesek, csupán olyan dolgokat tartalmaznak, amelyek sürgős rendezésre szorulnak.

(Futala Tibor)

01/331

MUIR, Adrienne – DAVIES, J. Eric: Legal deposit of digital material in the UK. Recent developments and the international context = Alexandria. 12.vol. 2000. 3.no. 151-165.p. Bibliogr.

A digitális dokumentumok kötelespéldány-szolgáltatása az Egyesült Királyságban. A legfrissebb fejlemények és a nemzetközi összefüggések

Elektronikus dokumentum; Jogszabály -könyvtárügyi; Kötelespéldány

Az Egyesült Királyság kötelespéldány-jogszabálya elavult, nem tartalmazza az audiovizuális dokumentumok és az elektronikus dokumentumok beszolgáltatási kötelezettségét. Az utóbbi években több kísérlet történt a helyzet rendezésére. Előtanulmányok készültek a kiadványtípusok fogalmainak meghatározásáról, az on-line adatbázisok kötelespéldányáról és az elektronikus dokumentumok megőrzéséről (a technikai megoldásokat és a költségeket is beleértve).

1997-ben a British Library vitaanyagot készített, amelyet az illetékes minisztériumok adtak közre.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1998-ban összegezték a hozzászólásokat. A kiadók az anyagi veszteség, a költségek és a rendszer kibővítésének megvalósíthatósága miatt aggódtak. Egyetlen letéti hely fenntartása és egyetlen kötelespéldány beszolgáltatása mellett foglaltak állást. Az on-line kiadványok – amelyek jelentős problémákat okoznak, különösen a gyakran frissített, dinamikus adatbázisok – esetében azt javasolták, hogy évente egyszer készüljön róluk „pillanatfelvétel". A hozzáférést minél jobban korlátozni kívánták, a hálózati hozzáférést egyenesen ellenezték. Az állományvédelmi célú másolást megengedhetőnek tartják, de a további másolást nem, más formátumban sem. Sok kiadó véleménye az, hogy az értékes és „kereskedelmi szempontból érzékeny" anyagokat időeltolódással kellene letétbe helyezni. Kompromisszumos megoldás talán az lehetne, ha a letétbe helyezéskor megtiltanák a használatba adást.

A kötelespéldányra jogosult könyvtárak a jelenleg érvényes rendszert szeretnék megtartani. Eszerint egy példányt kap a British Library, a többiek (a skót és walesi nemzeti könyvtár, a Bodleiana, a cambridge-i egyetemi könyvtár és a dublini Trinity College) pedig igény szerint részesülnek. E könyvtárak pártolják a letétbe helyezett anyag használatba adását, de tekintettel vannak a kiadók szempontjaira.

A vitaanyagot munkacsoport megalakítása követte a különböző érdekelt felek részvételével. A munkacsoport véleménye szerint a kötelespéldány-jogszabály kibővítése az egyetlen módja annak, hogy a nem nyomtatott dokumentumokból átfogó országos archívum jöhessen létre. Ennek elkészültéig kidolgozták az átmeneti, önkéntes beszolgáltatási rendszer elveit. A tervek szerint megosztott archívum létesül, amelyben legalább a jelenlegi kötelespéldányra jogosult könyvtárak részt vesznek.

Az elkészítendő jogszabály sarkalatos pontjait is meghatározták. A letéti helyek archiválási és használatba adási céllal őrzik majd a dokumentumokat. Több hordozó esetén a letéti hely maga választja ki a legalkalmasabbat. Az archívumon kívülre történő szolgáltatás csak a szerzői jog tulajdonosának beleegyezésével vagy a jogvédelem lejárta után történhet. A munkacsoport azt ajánlja, hogy az on-line kiadványok akkor kerüljenek be a beszolgáltatandóak körébe, ha ez az elsődleges publikálási forma.

Az átmeneti, önkéntes beszolgáltatási rendszer 2000. január 4-én életbe lépett. Kódexe az off-line kiadványokra (és azok szoftverére és dokumentációjára) koncentrál, de szerepelnek benne ajánlások a statikus on-line kiadványokra és a hibrid (fizikai formátumú és on-line) kiadványokra nézve is. A dinamikus adatbázisokra nem térnek ki, sem azokra a dokumentumokra, amelyek már önkéntes beszolgáltatás tárgyai (filmek, hangzóanyagok és digitális térképészeti termékek). A követelmények tekintetében elfogadták a munkacsoport szempontjait. A hozzáférés tekintetében a Kongresszusi Könyvtár modelljét követik. A letétbe helyezéskor a kiadó nyilatkozik, hogy milyen szintű hozzáférést engedélyez a következők közül: 1. egy felhasználó az őrző könyvtárban, intraneten, 2. hálózaton a letéti könyvtárakban, egy-egy felhasználó számára az egyes helyeken, 3. egy felhasználó az őrző könyvtárban különálló terminálon. A kiadók számára a legutóbbi jelentené a legkisebb kockázatot.

A British Library Digital Library Programme-ja keretében dolgozik digitális szolgáltatásai fejlesztésén. Nemrégen tendert írt ki a technológia biztosítására. Norvégiában elvileg a jogszabály minden elektronikus dokumentumra kiterjed, de gyakorlatilag csak bizonyos típusú kiadványokat gyűjtenek vagy csak korlátozott mértékben. Sok országban az Egyesült Királyságnál ismertetett hibrid (kötelező és önkéntes) gyakorlat érvényesül. Hollandiában viszont jogszabály hiányában is egy jól működő beszolgáltatási rendszer van. A kérdéskörrel nemzetközi szervezetek (CDNL, UNESCO, IFLA) is foglalkoznak, irányelvek és esettanulmányok készülnek. Az elektronikus dokumentumok kötelespéldány-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szolgáltatásának költségeiről, a használati adatokról és megoldásokról, továbbá az állományvédelmi megfontolásokról majd a már működő rendszerek tapasztalataiból lesz érdemes tájékozódni.
A legjelentősebb szerepe a nemzeti könyvtáraknak és más kötelespéldányra jogosult könyvtáraknak van. A nemzetközi projektek egymáshoz is kapcsolódnak A legtöbbet a következők ígérik: az OAIS szabványosítási modell kidolgozása (amely egy kijelölt körnek biztosítja a hozzáférést és a használatot), a CEDARS projekt (metaadatok specifikációja), és a NEDLIB (Networked European Deposit Library; közös digitális letéti hely infrastruktúrája).

(Hegyközi Ilona)

01/332

Zákon o slobode informácií a knižnice = Bull.SAK. 2.roč. 2001. 1.no. 40-43.p.

Az információkhoz való szabad hozzáférésről szóló törvény és a könyvtárak

Jogszabály -más területről; Közérdekű tájékoztatás

A szlovák 211/2000. Z.z. sz. törvény meghatározza azon intézmények és szervezetek körét, amelyek szolgáltatásaik révén biztosítják azt az alkotmányos és szabadságjogot, amelynek jegyében az állampolgárok hozzáférhetnek, mégpedig kötelező módon, az ún. közéleti információkhoz. Ezek az alábbiak:

- állami szervek és intézmények, nevezetesen: köztársasági elnöki iroda, országgyűlés, kormány, minisztériumok, központi közigazgatási szervek, megyei és járási hivatalok, szakigazgatási szervezetek,
- községi és városi önkormányzatok és szerveik,
- az állami és önkormányzati szervek által fenntartott költségvetési, vagy támogatásban részesülő intézmények.

A szóban forgó törvény szerint a közéleti információ nem más, mint a fenti szervek, szervezetek és intézmények működése és gazdálkodása nyomán összegyűlt változatos formájú tényanyag. Így ide tartoznak a különféle koncepciók, előterjesztések, határozatok, beszámolók, igazgatási dokumentumok stb.
A közkönyvtárak (nyilvános könyvtárak) e törvény révén egyfelől mint költségvetési intézmények, másfelől pedig szolgáltatásaikból kifolyólag érdekeltek. E szolgáltatások lehetnek sajátak és közvetítettek.
A könyvtárak e funkció ellátásáéra azért alkalmasak, mivel

- minden településen van könyvtár, amely egyszersmind egy országos szolgáltató rendszer tagja,
- hozzáértő munkatársakkal rendelkeznek, ha egyelőre nem is mindenhol,
- folyik tevékenységük számítógépesítése és elektronizálása,
- más szervekkel (pl. önkormányzatokkal) és intézményekkel is érdemi kapcsolatokat építettek ki.

A könyvtárak számára ez a feladat azért is releváns, mivel a passzív rendelkezésre bocsátáson kívül olyan kötelezettségeik is vannak, hogy az állampolgárokat felkészítsék az efféle információ igénylésére és hasznosítására.

(Futala Tibor)

01/333

HAAVISTO, T.: Učastie bibliotek Central'noj i Vostočnoj Evropy v podgotovke zakonov o avtorskom prave = Naučn.Teh.Bibl. 2001. 4.no. 58-64.p.

Kelet- és Közép-Európa könyvtárai mint a szerzői jogi törvények előkészítésében részt vevő intézmények

Együttműködés -nemzetközi; Jogszabály -más területről; Szerzői jog

2000 augusztusában a 66. IFLA-konferencián Jeruzsálemben hangzott el T. Haavisto-nak, a Finn Könyvtáros Egyesület elnökének beszámolója a CECUP-projektről (Central and Eastern European Users Platform). A projekt elérte, hogy a közép-és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kelet-európai országok könyvtárosai figyelmet fordítsanak a szerzői jogokkal kapcsolatos törvényhozás helyzetére és részt vegyenek a törvénymódosítás folyamatában. A nyugat-európai könyvtárak már az 1990-es években szembesültek a szerzői jogot, illetve az információ szabad elérését érintő problémákkal. A kezdeményező szerepet az EBLIDA (European Bureau of Library, Information and Documentation Associations) vállalta fel: az Európai Unió finanszírozásában ECUP és ECUP+ elnevezéssel szemináriumokat szervezett, valamint létrehozott egy szerzői jogokkal és az elektronikus dokumentumok szabad elérésével kapcsolatos kérdéseket tárgyaló weboldalt (www.eblida.org). Emanuella Giavarra, a Hollandiában és Olaszországban jól ismert ügyvéd előadássorozatot tartott a témában könyvtárosok és felhasználók számára. Az EBLIDA részt vett az egyes nemzeti törvényhozások harmonizációját célzó európai uniós irányelvek kidolgozásában. Szerzői joggal foglalkozó nemzeti társulások jöttek létre, ajánlások és módszertani anyagok készültek, elindult a könyvtárosok továbbképzése a témában.

Közép- és Kelet-Európa országai is felismerték a szerzői joggal kapcsolatos problémákat, különösen azok után, hogy könyvtárosaik részt vettek a témában rendezett nemzetközi szemináriumokon és konferenciákon. A felismerésben fontos szerepet játszott az is, hogy a térség országai (Bulgária, Csehország, Észtország, Magyarország, Litvánia, Lettország, Lengyelország, Románia, Szlovákia, Szlovénia) szeretnének belépni az Európai Unióba és szakembereik készek arra, hogy piaci körülmények között folytassák tevékenységüket. A CECUP-projekt 1996 nyarán indult és 1999-ben fejeződött be, munkabizottságába (13 fő) a projekt vezetője mellett 10 ország, valamint az EBLIDA és az EU képviselői kerültek. A projekt feladatait a következőkben határozták meg: megismertetni a Közép- és Kelet-Európa országaiban dolgozó könyvtárosokat a szerzői joggal és az elektronikus dokumentumokkal kapcsolatos helyzettel; megvitatni a könyvtárosokkal és az elektronikus források tulajdonosaival az elektronikus források használóinak jogait; tájékoztatni a copyright problémáival foglalkozó Európai Központ megalakulásáról és a téma európai törvényhozási gyakorlatáról; megerősíteni a könyvtárosok álláspontját a szerzői joggal kapcsolatos kérdésekben a kormányzás és a törvényhozás képviselőivel folytatott tárgyalások során. A projekt megvalósítása során szemináriumok sorozata zajlott valamennyi országban, a szemináriumokon megvitatták a könyvtári gyakorlat és a törvényhozás nemzeti sajátosságait, és találkozók szerveződtek a szerzői jogok tulajdonosaival is.

A hatvanas és a kilencvenes évek között gyökeres változások történtek a közép- és kelet-európai szerzői jogi törvénykezésben, a térség mai nemzeti törvényei megfelelnek a nyugat-európai mintáknak: a szerzői jog tulajdonosainak pozícióit erősítik. Példaként lehet említeni a Magyarországon 1999-ben elfogadott jogszabályt: míg korábban valamennyi könyvtári dokumentum (így az audiovizuális dokumentumok is) korlátozás nélkül használható volt, addig az új törvény már elismeri és alkalmazza az EU számítógépes programokra és adatbázisokra vonatkozó szabályozását. Az új törvények egyik specialitása – amiatt, hogy a közép- és kelet-európai országok könyvtáraiban nem voltak önkiszolgáló másológépek, így a könyvtárosok vállalták fel a másolás feladatát –, hogy rögzítik a könyvtáros jogát az olvasói kérés alapján személyes használatra szánt másolatok készítésére. Nem mindenhol megoldott, illetve néhány esetben túl szűk körűre sikerült a hátrányos helyzetű olvasók jogainak rögzítése. Az EU-ba való belépés egyik legfontosabb feltétele a szerzői jogról szóló törvény harmonizációja volna, ugyanakkor a már elkészült nemzeti törvények nem mindig veszik figyelembe az 1996-ban elfogadott, az adatbázisok használatáról szóló európai uniós irányelveket.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A projekt sikeres megvalósítását alátámasztotta a nemzeti könyvtáros egyesületek aktív közreműködése és a projekt munkabizottságával való folyamatos együttműködés. Politikai szempontból a legjelentősebb eredmény a könyvtárak szerepének és jelentőségének egyértelmű növekedése, hiszen a részt vevő könyvtárak a törvények megfogalmazásának és módosításának időszakában a törvényhozás egyenrangú partnereivé váltak. 2000 szeptemberében a CECUP-projekt – hatókörét Oroszország és más kelet-európai országok irányába is kiterjesztve – a könyvtárosok felkészítésének és továbbképzésének területén folytatódott.

(Hangodi Ágnes)

01/334

RAO, Siriginidi Subba: IPR in the ensuing global digital economy = Libr.Hi Tech. 19.vol. 2001. 2.no. 179-184. Bibliogr.

A szerzői jogi törvények áttekintése, különös tekintettel az elektronikus dokumentumokra és az indiai helyzetre

Elektronikus dokumentum; Szerzői jog

A cikk a hagyományos szellemi tulajdonjogi törvények kialakulását követi nyomon és az ezekkel kapcsolatos fogalmakat ismerteti a nyomtatott könyvtől a digitális művekig. Bemutatja, hogy a digitális másolás milyen problémákat okoz a hagyományos szellemi tulajdonjogi törvények rendszerében. Felsorolja a nemzetközi szerzői jogi egyezményeket, az Egyetemes Szerzői Jogi Egyezményt, a Berni Egyezményt, az előadókra és hangfelvétel-készítőkre érvényes egyezményt és az adatbázisok védelmével kapcsolatos megállapodást. Betekintést nyújt az indiai szoftveriparba, elemzi az indiai szerzői jogi törvény hatókörét, kitérve a jogtulajdonosok jogaira, a szerzői jogbitorlásra, a büntetésekre, és összehasonlítja mindezt az USA törvényével. A szerző úgy véli, hogy minden ország hozzáértő részvétele a globalizált szellemi tulajdonjogi törvényrendszerek kifejlesztésében erősítené a globális digitális gazdaságot.

(Autoref.)

01/335

MELAMUT, Steven J. – THIBODEAU, Patricia L. – ALBRIGHT, Eric D.: Fair use or not fair use: that is the electronic reserves question = J.Interlibr.Loan Doc. Del. Inf. Supply. 11.vol. 2000. 1.no. 3-59.p.

Érvényesek-e a méltányos használat elvével járó kedvezmények az elektronikus archívumok esetében vagy sem – ez itt a kérdés

Elektronikus dokumentum; Szerzői jog

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Az amerikai szerzői jogi törvény „méltányos használat" címen bizonyos jogokat és mentesítéseket biztosít az oktatási intézmények könyvtárai és oktatói számára. Ezen jogok egyike a tananyag kötelező vagy ajánlott irodalmának szolgáltatása (reserve reading services). Jóllehet a könyvtárak a szerzői jogi törvény és a méltányos használat keretein belül bevezethették ezeket a szolgáltatásokat, az elektronikus dokumentumok szolgáltatása több problémát is eredményezett mind a kiadók, mind a könyvtárosok szempontjából. Amikor egy könyvtár a tananyaghoz szükséges irodalom szolgáltatását elektronikus úton oldja meg, el kell döntenie, hogy teljes vagy korlátozott mértékben kívánja érvényesíteni a méltányos használatot. A könyvtár döntése fogja meghatározni a törvény betartásának mértékét az intézmény számára, és közvetlen hatást fog gyakorolni a rendszer bevezetéséhez szükséges szabályzatokra, eljárásokra és munkafolyamatokra.

(Autoref. alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

01/336

KLEJN, Krstyna: Wynagrodzenia dla właścicieli praw autorskih za udostępnianie ich dzieł w bibliotekach = Biul.Inf.BN. 2001. 1.no. 59-63.p.

A szerzői jogok tulajdonasainak kártérítése műveik könyvtári használatáért

Kölcsönzés; Szerzői jog; Térítéses szolgáltatás

2001. február 21-22-én a dániai Sophienberg Slot konferencia-központban kilenc kelet-közép-európai ország (köztük Magyarország) képviselői számára ismertették a Public Lending Right (PLR) eddigi térhódítását Nyugat-Európában.

A könyvtári állomány használatáért már a múlt század végén születtek térítési elképzelések, de az első határozott kezdeményezés csak 1918-an született, amikor Thit Jensen írónő a dán könyvtárosegyesület közgyűlésén fellépett a könyvkölcsönzések utáni szerzői kártérítés igényével (5 öre/kölcsönzés). A könyvtárosok felzúdulása nagy volt, mondván: inkább örülnének a szerzők, hogy a könyvtárak propagálják a műveiket. 1946-ban mégiscsak megszületett a dániai kárpótlási törvény a szerzői jogok tulajdonosai számára a közkönyvtári kölcsönzések vonatkozásában. Aztán jött a többi ország ilyetén szabályozása. Nevezetesen: Svédországé (1954), Finnországé (1963), Norvégiáé (1963), Hollandiáé (1971), Németországé (1972), Új-Zélandé (1973), Ausztráliáé (1974), Ausztriáé (1977), Nagy-Britanniáé (1979), Izraelé (1986), Kanadáé (1986), Izlandé (1988). További országok (Franciaország, Görögország, Írország, a balti államok stb.) tervezik e kártérítés közeli-távolabbi időben történő realizálását. Az EU 1992-ben – részint az eddigi rendkívül változatos gyakorlat egységesítése, részint pedig további országok megnyerése végett – direktívát adott ki a PLR-ről, amelyben az egységesítés kívánalma több variáns megvalósítását is lehetővé teszi.

A PLR költségeit általában az államok és az önkormányzatok állják, de egyes helyeken (pl. a franciaországi tervezetben) maguk a kölcsönzők fizetik majd ezeket. A térítés kiszámítása történhet a PLR-ben részt vevő könyvtárak (általában közkönyvtárak) által kölcsönzött művek (Nagy-Britannia, Hollandia, Németország), egy adott szerzőnek könyvtári állományba kerül műveinek számából (Kanada, Dánia, Ausztrália, észt tervezet) és egy adott szerző műveinek egy éve alatti könyvtári beszerzései számából (francia tervezet).

Azt, hogy kik tekintendők jogosultnak a kártérítésre (tehát a szerzőkön kívül a társszerzők, fordítók, illusztrátorok, szerkesztők, kiadók, zeneszerzők, interpretálók, filmproducerek stb. is), az EU-direktíva nem határozza meg. Problematikus az is, hogy csak hazai, csak élő szerzők jogosultak-e a kártérítésre vagy a külföldiek és a nem élő szerzők örökösei ugyancsak.

A térítés nagyságrendje általában nem túlságosan magas. Dániában nem éri el a közkönyvtári gyarapításra fordított összeg 50, az észt tervezetben pedig az előző évi könyvbeszerzés összegének 20%-át.

A PLR végrehajtását különféle apparátusok végzik. Angliában egy 16 fős PLR-központ működik, Dániában 12 fő foglalkozik vele a Könyvtárügyi Hivatal keretében. Van, ahol a nemzeti könyvtár feladatának tartják a kártérítési adminisztráció intézését, sőt olyan is, ahol az igazságügyi minisztérium felügyeletében működtetik a rendszert (Hollandia). Úgy tűnik, hogy a brit megoldás a leginkább kimunkált, minthogy sikeresen oldotta meg a kártérítés valamennyi problémáját, az említetteken kívül a kártérítésben részesülő könyvek műfaji kérdését is (nem tartoznak alá az információs, periodikus, elektronikus kiadványok). A brit központ a PLR realizálásának megszilárdítása érdekében nemzetközi kooperációt is kezdeményezett – egyre bővülő érdeklődői-résztvevői körnek örvendezve.

Amennyiben Lengyelországban is döntés születik (az EU-ba történő belépéssel kapcsolatban, illetve annak keretében) a PLR érvényesítéséről, ahhoz

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mindenesetre biztosítani kell a pénzügyi forrásokat, a kölcsönzés számítógépesítését, hogy rendelkezésre álljanak a kiszámítási nagyságrendek, végül arra is szükség lesz, hogy a hatóságok és a könyvtárak jóakarattal rendezzék ezt a kérdést.

(Futala Tibor)

Lásd még 337, 342

Könyvtárosi hivatás

01/337

GIAQUINTO, Valeria: Biblioteca e diritto alla privacy: il modello statunitense = Boll.AIB. 40.vol. 2000. 4.no. 489-502.p. Bibliogr. 38 tétel.

Res. angol nyelven

A könyvtár és a magánszféra jogi védelme: az amerikai modell

Adatvédelem; Jogszabály -más területről; Könyvtárosetika; Olvasók nyilvántartása

Az USA-ban a magánszféra jogi védelme (privacy) kiterjed a könyvtári adatkezelésre is, amit a jogszabályok és az ALA egyaránt biztosítanak. A magánszféra jogát az amerikai könyvtárosok etikai kódexe 1938-ban ismerte el első ízben, a hetvenes években pedig az ALA több speciális dokumentumot fogadott el e témában, melyek elismerik a könyvtári feljegyzések magánjellegét, és megtiltják erre fel nem jogosított személyek számára a hozzáférést.

Az ALA irányelvei és az egyes államoknak a magánszféra védelmét szolgáló jogszabályai mellett az amerikai könyvtárak további eszközöket is használnak az olvasók magánszférájának maximális tiszteletére érdekében. Például: a legszükségesebbek körére szűkítik az olvasók nyilvántartásához kért adatokat; a kölcsönzési tranzakciókat vonalkódokkal (vagy az olvasójegy számával) bonyolítják; a kölcsönzési feljegyzéseket automatikusan törlik, amint a dokumentum visszakerült a könyvtárba.

Az olvasók magánszférája jogi védelméhez vezető folyamatban a könyvtáraknak kulcsszerepük volt. A jogi szabályozás 1978-ban Floridában kezdődött, majd a 80-as, 90-es években minden államra kiterjedt. A jog erejével védik mindazokat a papír, vagy elektronikus dokumentumokat, amelyek személyes adatot (név, cím, telefonszám stb.) tartalmaznak, és védelem alá esnek az olvasónak a könyvtár és szolgáltatásai használatára vonatkozó adatai is. Kivételes esetben, bírósági határozat alapján férhet hozzá harmadik személy (pl. szövetségi ügynök) az olvasónak a könyvtár által kezelt adataihoz.

A problémára a hetvenes évek néhány esete hívta fel a figyelmet, amelyek során a könyvtárakban megsértették a magánszférát. A könyvtárosok küzdelme a szövetségi ügynökök ellen a magánszféra jogaiért végül is az USA alkotmánya első kiegészítésében megalapozott információszabadság védelmét jelentette. (Érdekesebb esetek: az az 1970-es nyomozás, melynek során a robbanóanyagok után érdeklődő olvasókat kerestek a könyvtárakban, a 80-as években az az FBI akció, amikor lehetséges orosz kémeket kerestek a könyvtárosok és az olvasók körében, és nehezítették az oroszok számára friss amerikai tudományos és műszaki eredményekhez való hozzáférést, vagy Reagan elnök 1981-es merénylőjének felfedezése egy megyei közkönyvtár olvasói között.) Az amerikai könyvtárosok széles köre ért egyet azzal, hogy az olvasó magánszférájának joga előbbre való adott esetben még a közösség érdekénél is, és megillet minden olvasót (a depressziós tinédzsert, akinek szüleit nem értesíthették arról, hogy az öngyilkosságról szóló könyvet kölcsönzött, amelyet meg is találtak holtteste mellett, miután öngyilkosságot követett el, és a sorozatgyilkost is, akinek könyvtárhasználatáról a könyvtár igazgatója csak hosszas huzavona után, bírósági határozat és idézés hatására adott felvilágosítást a tárgyaláson, majd cikket írt arról, hogy a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vádlottak padján sem a sorozatgyilkost, hanem a könyvtár egyik olvasóját látta.)
A nemes elvek nem mindig alkalmazhatók könnyen, a rendőrség kérdése a robbanóanyagok iránt érdeklődő olvasók köréről, és a férjnek a felesége olvasási szokásairól való érdeklődése között van egy homályos zónája az eseteknek, amikor a könyvtáros kötelezettsége a magánszféra védelmére nem mindig evidens.

(Mohor Jenő)

01/338

CZYŻEWSKA, Elżbieta: Rozumienie etyki zawodowej w środowisku bibliotekarskim = Bibliotekarz. 2001. 5.no. 2-8.p.

A szakmai etika értelmezése könyvtáros környezetben

Könyvtárosetika; Könyvtárosi hivatás

Kétszáz lengyelországi könyvtárost felkértek arra, hogy adjon választ 16 olyan kérdésre, amely a szakmai etika értelmezésével van kapcsolatban. A mintasokaság kor, képzettség, könyvtári alkalmazás és rang szerint nagyjából-egészéből reprezentatívnak tekinthető.
A beérkezett válaszok (az eredeti cikk közli százalékos megoszlásukat a teljesen pozitív és a végképp negatív válaszok közötti skálán) rendkívüli módon szóródtak. Ez azt jelenti, hogy a pályán foglalkoztatottak az etikai kérdések értelmezését illetően más és más koncepciókból indulnak ki. Ezek között akadnak a jövőbe mutató koncepciók mellett szép számban elavultak és „pillanatnyiak" is.
A beérkezett válaszokból nem állapítható meg különösebb összefüggés a képzettség és a szakmai etika értelmezése között. Csak laza kapcsolat van a rang (beosztás) és meghatározott etikai követelmények között (pl. az olvasók kiszolgálásában). Korántsem mindenki vallja, hogy szükség van a könyvtári munka minőségének javítására. A hivatássá minősítés is csak itt-ott tűnik fel a válaszokból. Az alacsony bérek nem alkalmasak fokozott erőkifejtésre és minőségi követelmények érvényesítésére.
A válaszolók többsége a szakmai ismereteket ugyan fontosnak tartja, de megjegyzi: a képzésben szerezhető tudás elégtelen. Például lélektani és kommunikációs ismeretekre szükség volna, alkalmazásukhoz azonban nincs biztonságos alap.
A felmérésből levonható következtetés: a szakmai tudat sokfélesége és – finoman szólva – meglehetősen alacsony színvonala is közrejátszik abban, hogy a könyvtárosok társadalmi presztízse felettébb aggasztó. Éppen ezért meg kellene kísérelni egy olyan etikai kódex kimunkálását, amely már elkészítése közben is bizonyos mértékig integrálhatná az etikai tudatban meglévő összevisszaságot, majd pedig kész formájában jótékonyan befolyásolná a pályára készülők tudatát.

(Futala Tibor)

01/339

PINFIELD, Stephen: The changing role of subject librarians in academic libraries = J.Librariansh.Inf.Sci. 33.vol. 2001. 1.no. 33-38.p. Bibliogr.

A szakreferensek megváltozott szerepe a felsőoktatási könyvtárakban

Esettanulmány [forma]; Felsőoktatási könyvtár; Honlap; Szakreferens-szolgálat

A „tárgyi specialisták" működése, azaz a szakreferensi rendszer a brit egyetemi könyvtárakban (és másutt is) széles körben elterjedt. Hagyományosan a szakreferens kapcsolatot tart a használókkal (gyakran tanszéken is dolgozik); részt vesz a tájékoztató, állománygyarapító, feldolgozó (főként a szakozó, indexelő) munkákban; kezel egyes állományrészeket; részt vesz a használóképzésben és a könyvtári tájékoztatók elkészítésében.
A változó könyvtárban a szakreferens szerepe is megváltozik. Nagyobb hangsúlyt kap a használókkal való kapcsolattartás, és kiegészül a könyvtári gyűjtemények „képviseletével", hiszen az adott

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtár egyedi erősségeit a szakreferens ismerheti legjobban. Az elektronikus eszközök igénybevételével változik a tájékoztató tevékenység, ami e-mail, levelezőlistás formákban is történhet, készül „gyakori kérdések" (FAQ) szolgáltatás is. Új feladat az elektronikus források értékelése és kiválasztása. A szakreferensek egyre több team- és projektmunkában vesznek részt, és fontos szerepet kapnak az információs környezet megszervezésében (honlapkészítés, a források tárgyi megközelíthetősége).

A szakreferensnek mindezekhez a szakterület ismerete mellett kommunikációs, információtechnológiai, oktatói és előadói, gazdálkodási, elemző és értékelő készségekre, csoportmunkára és projektvezetésre való alkalmasságra, rugalmasságra és gyors tanulási képességre van szüksége.

(Mohor Jenő)

01/340

BURGHARDT, Barbara – GRUNWALD, Silvia: Von der Bibliothekarin zur Informationsspezialistin – Erfahrungen aus zwei Jahren Selbständigkeit = NFD Inf. 52.Jg. 2001. 4.no. 217-220.p.

Res. angol nyelven

Könyvtárosból információs szakember – két év önállóság tapasztalatai

Igénykutatás dokumentációs szolgáltatásokra; Könyvtáros -felsőfokú; Könyvtárosi hivatás; Munkaszervezés

A hannoveri főiskola könyvtáros szakán végzett két fiatal (a cikk két szerzője) önálló vállalkozóként 1998-ban céget szervezett Liberaction névvel. 2000-ben egyikük Münchenbe költözött, hogy kiterjessze a vállalkozás hatókörét.

A vállalkozás potenciális megrendelőihez tartoznak nagy tudományos intézetek, nagyvállalkozók és kisebb, közepes méretű intézmények, sőt magánszemélyektől is kaptak már megrendelést könyvtáruk aktualizálására vagy hagyaték átvételére.

Szolgáltatásaik a következők: könyvtárszervezés (cédulakatalógus konverziója, ezzel együtt állományrevízió, utána folyamatos részvétel a könyvtár üzemeltetésében) irodaszervezés (segítségnyújtás a munkahelyek koncepciójának kidolgozásához, a meglevő rendszer jobb kihasználásához vagy megjavításához, gyakorlati tanácsadás, pl. az iratrendezéshez), webdesign (internetoldalak megtervezése), irodalomkeresés (könyvtári katalógusokból, interneten, igény esetén üzleti adatbázisokból – kívánságra a releváns irodalom beszerzése).

(Katsányi Sándor)

Oktatás és továbbképzés

01/341

NEJEZCHLEBOVÁ, Jana: Zmeny v mimoskolním vzdělávání knihovníků = Čtenář. 53.roč. 2001. 5.no. 144-147.p.

Változások a könyvtárosok iskolán kívüli képzésében

Továbbképzés

1990 óta a könyvtárak olyan információs és kommunikációs technológiával rendelkeznek, amely a könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások jelentős bővítését teszi lehetővé. Erre a könyvtárosnak is fel kell készülnie. A változást nemcsak a számítástechnikai eszközök használata jelenti, hanem ezzel összefüggésben a könyvtári munkafolyamatok, a munkaszervezés, illetve a vezetés megváltozása is. Mindez megköveteli a könyvtárosképzés- és továbbképzés átalakítását.

A könyvtárosok szakmai képzésének három dimenziója:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1. Korszerű szakmai (könyvtár- és tájékoztatástudományi) ismeretek és speciális szakismeretek szükségesek. Új oktatási anyagokat kell készíteni, és a tanároknak is fel kell készülniük az új ismeretanyag oktatására.

2. Az információs és kommunikációs technológia kezelése új, nélkülözhetetlen ismeretanyag a könyvtárosok képzésében. A tantárgy (modul) tartalma az információkeresési, adatbázis-kezelési, szövegszerkesztési stb. ismeretektől egészen a European Computer Driving Licence (ECDL) megszerzéséig terjedhet.

3. A szakismereteken és számítástechnikai ismereteken túlmenően szakmai kompetencia az a plusz, amely a könyvtárost igazán felkészült szakemberré teszi: a munkához való hozzáállás, az állandó megújulásra való képesség, az általános műveltség, a kommunikációs képességek.

A könyvtárak már hosszú ideje jelen vannak a könyvtárosképzésben. Főként a (megyei könyvtáraknak megfelelő) általános tudományos könyvtárak szerveznek tanfolyamokat, szakmai szemináriumokat, előadásokat, tapasztalatcseréket. Ennek alapján kidolgozták a köz- és szakkönyvtárosok különböző csoportjainak továbbképzési tervét:

A – Könyvtárosi tanfolyamok szakképesítés nélküli könyvtári munkatársak részére:

1. Alapfokú kurzusok: érettségi után 20-40 órás, nem akkreditált tanfolyamok (nem előírás a tanfolyam végi teszt vagy vizsga)

2. Akkreditált képesítő tanfolyamok:

1. fok – 160 óra, érettségizettek számára, a tanfolyam végén írásbeli teszt, gyakorlati feladat, illetve szóbeli vizsga. Ilyeneket néhány tudományos könyvtár szervezhet, pl. a nemzeti könyvtár, vagy az ostravai megyei és a brnói városi könyvtár;

2. fok – 160 óra, felsőfokú végzettségűek számára, a tanfolyam végén szakdolgozattal. Ilyet csak a nemzeti könyvtár indíthat.

B – Speciális kurzusok

Ezek is lehetnek akkreditáltak vagy nem akkreditáltak. Egyes konkrét területek ismereteit oktatják, pl. gyermekkönyvtár, felnőtt olvasók szolgálata, tájékoztatási szolgáltatások, tájékoztató kiadványok szerkesztése stb.

C – Megújító kurzusok

Rövid, általános nem akkreditált tanfolyamok olyanok részére, akik hosszabb kihagyás után térnek vissza a szakmába, vagy olyanoknak, akik régen szerzett ismereteiket akarják korszerűsíteni.

A közeljövőben a szakképző- és továbbképző tanfolyamok programjait egységesíteni fogják, erre vonatkozóan a könyvtáros-továbbképző központ (Vyukové centrum pro dálsi vzdeláváni knihovníku CR) már kidolgozta a maga javaslatait.

A cikk részletesebben tárgyalja az 1. fokú szakképző, akkreditált, 160 órás, érettségihez kötött tanfolyamokat. Az alapozó szaktárgyak: I. Bevezetés a könyvtártudományba és kapcsolata a társadalomtudományokkal; II. Menedzsment a könyvtárban; III. Állományszervezés; IV. Könyvtári-tájékoztatási szolgáltatások és rendszerek; V. Információtechnológiai ismeretek. Fakultatív tárgyak: A könyvtárügy történeti aspektusai és fejlődési trendjei; Választott társadalomtudományi terület jellemzői; A pedagógia alapja; Szociálpszichológia; Irodalom stb. A tanfolyam befejezése: az első félév végén tesztek, csoportos gyakorlati feladatok, a második félév végén szóbeli záróvizsga. A tanfolyam elvégzéséről a hallgatók bizonyítványt kapnak.

A könyvtáros-továbbképzés feltétele, hogy ne csak a tematikája legyen korszerű, hanem az oktatóhelyek technikai felszereltsége is megfeleljen az elvárásoknak. Ez utóbbi téren fontos lépés volt 2000-ben a könyvtáros-továbbképző központ létrehozása, illetve hét oktatóközpont létesítése a közkönyvtárakban.

(Rácz Ágnes)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

01/342

BILIŃSKI, Lucjan: Przyklad prawa bibliotekarzom nieprzyjaznego = Bibliotekarz. 2001. 6.no. 4-6.p.

Példa a könyvtárosok számára kedvezőtlen jogra

Jogszabály -könyvtárügyi; Képesítés

A lengyel közoktatási minisztérium 2000. május 11-én olyan jogszabályt adott ki, amely újonnan rangsorolja a tanítók képzettségi színvonalát, s ehhez rendeli (az általa megfelelőnek vélt szinteken) az egyéb – nem utolsósorban könyvtárosi – végzettségek értékét.

Ez az eljárás teljesen jogtalan, ui. visszamenőleges érvényű, ami pl. az 1946-ig Lengyelországban is érvényben volt Code Napoleon szerint nonszensz. Ezt súlyosbítja, hogy a nem tanítói diplomák bérezésben is értéktelenebbé váltak, miközben többségüket a tanítóképzésnél magasabb szintű oktatási formációban szerezték.

A kulturális és kulturális örökségi minisztérium mindenesetre 2000. november 20-án korrekcióra szólította fel az oktatási minisztériumot. Amennyiben ez a felszólítás nem talál nyitott fülekre, a felsőfokú tanfolyami könyvtárosképzés ellehetetlenül. Arról nem is beszélve, hogy számos tisztességes szakembert sértett meg ez a diszkrimináció. A szerző reméli, hogy az oktatásügyi minisztériumnak sem érdeke ennek az állapotnak a fenntartása.

(Futala Tibor)

Lásd még 326

Szabványok, normatívák

01/343

SHULER, John A.: Government information locator services and systems. A challenge to academic library integration projects = J.Acad.Librariansh. 27.vol. 2001. 3.no. 224-228.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

A kormányzati információs rendszerek és szolgáltatások kihívásai a felsőoktatási könyvtári integrációs projektek számára

Felsőoktatási könyvtár; Online információkeresés; Szabvány; Tájékoztatás -közigazgatási

Az utóbbi években egy sor államban több könyvtárípusra kiterjedő, integrált könyvtári rendszerek jöttek létre. Ezek azt bizonyítják, hogy a felsőoktatási könyvtárak – partnerségben más könyvtárakkal – egyre inkább bekapcsolódnak az információs források integrált menedzselését célzó programokba. E rendszereknek az alkalmazott eljárások és szabványok tekintetében is kooperálniuk kell, ha valóra akarják váltani ambiciózus céljukat: egy heterogén közösség információval való ellátását.

A meglehetősen bonyolult rendszerépítés előfeltételének tekinthető a kooperáció bizonyos szintje és az önálló gyűjtemények tucatjainak közös digitális interfésze.

Sok egyetemi könyvtárigazgató abból indul ki, amikor az elektronikus kormányzati információ saját rendszerükbe való integrálásáról van szó, hogy ugyanazt kell tenni, mint a papír alapú dokumentumokkal, s az elektronikus dokumentumok kezelése nem jelent nagyobb problémát, mint amikor a 70-es évek közepén sok szövetségi publikáció átváltott mikrofilmlapra.

A Government Information Locator Systems or Services (GILS – Kormányzati információazonosító Rendszerek vagy Szolgáltatások) összefoglaló név alatt futó szabványok és technikák azt szolgál-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ják, hogy összekössék a különböző adatgyűjteményeket. A GILS struktúráját a könyvtárak által is alkalmazott Z39.50-es szabvány körül építették fel. A GILS az első nem könyvtári alkalmazása ennek a szabványnak, amely lehetővé teszi, hogy saját rendszerének egyik szolgáltatásaként a használó számos más gyűjteményben keressen. A cikk táblázatot közöl arról, hogyan felelnek meg a GILS alapelemei az USMARC mezőazonosítóinak.

1998-ig kevés jele mutatkozott annak, hogy a GILS-et alkalmaznák nyilvános intézmények és ügynökségek. A 90-es évek elejétől kezdve azonban újragondolták a GILS célkitűzéseit, s ahelyett, hogy túl sok feladattal terhelnék, arra összpontosítanak, hogy az eredeti feladatot teljesítsék, azaz segítsék a használókat a kormányzati információk felfedezésében, azonosításában és hozzáférésében. Ezért egy sor metaadatokra épülő szabvány közvetlen kapcsolatot biztosít más kormányzati forrásokhoz. Ezek használatával a használók és az intézmények a weben keresztül kereshetik meg a számukra hasznos információkat és tudhatják meg lelőhelyüket. Egy GILS szerver úgy működik, mint egy bibliográfiai katalógus, s a legtöbb, bibliográfiai keresésre szánt rendszer kereshet a GILS szerverekben is és viszont.

Így több államban szövetségi támogatással a könyvtárak és levéltárak megkezdték a GILS alkalmazását. 1999-2000-ben az illetékesek közös dokumentumot bocsátottak ki, amely a GILS valamennyi kormányzati információtípusra kiterjedő elektronikus eszközökkel való ellátását tűzte ki célul. (A cikk felsorolja az egyes államok e téren eddig tett intézkedéseit és fejlesztéseit.) A kormányzati információt most már egy interneten hozzáférhető forrásként kell tekinteni, s ennek következtében hamarosan fel kell adni azt a koncepciót, hogy a kormányzati információ egy-egy dokumentum, amely egy szabványos bibliográfiai rekordhoz kötődik.

(Papp István)

Egyesületek, konferenciák

01/344

MALINOVSKAÂ, V.N.: Itogi uspešnogo sotrudničestva: opyt raboty Har'kovskoj Associacii sovremennyh informacionno-bibliotečnyh tehnologij = Naučn.Teh.Bibl. 2001. 5.no. 56-59.p.

A sikeres együttműködés eredményei: a Modern Információs-Könyvtári Technológiák Harkovi Egyesületének tapasztalatai

Egyesület -könyvtár -nemzeti; Együttműködés -belföldi; Gépesítési kérdések -általában

Az utóbbi években Ukrajna könyvtárainak működése komoly nehézségekbe ütközött: hiányzott a különböző könyvtártípusok együttműködése és az automatizálás előfeltételét jelentő technikai háttér az egyes könyvtári munkafolyamatok területén, a könyvtári gépesítés lassan és legtöbbször csak spontán módon haladt. E körülmények között harkovi könyvtári szakemberek egy csoportja olyan társadalmi szervezet létrehozását kezdeményezte, amely képes összefogni a város, illetve a régió könyvtárait a gépesítés bevezetése érdekében. 1990 óta létezett ugyan már a harkovi Könyvtáros Egyesület, de informatikus szakemberek hiányában nem talált megoldást a fenti problémákra. Emellett az idők folyamán szinte feloldhatatlanná vált az az ellentét, amelyben az egyik oldalon új és újabb technológiák megjelenésének lehetünk tanúi, másik oldalon azonban az ország gazdasági helyzetéből kifolyólag a könyvtárak állandó anyagi gondokkal küzdenek.

Mindez oda vezetett, hogy 1992-ben Harkovban megalakult a Korszerű Könyvtári és Információs Technológiák Egyesülete (ASZIBT), amely a város és a régió könyvtári tevékenységének összehangolását tűzte ki alapvető célul az automatizálás bevezetése és az elektronikus könyvtárak létrehozása területén. Az ASZIBT az orosz könyvtárügy történeté-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ben először fogadott be tagjai közé különböző minisztériumok és hatóságok fenntartásában működő könyvtárak mellett a technikához értő szakembereket is.

Az ASZIBT szervezeti szabályzatának megfelelően az Egyesület vezető szerve a taggyűlés, a mindennapi feladatokkal választott testület foglalkozik, ennek tagjai a nagyobb könyvtárak képviselőiből és automatizálási szakemberek közül kerülnek ki. A testületet elnök és alelnök vezeti. A konkrét feladatok és projektek végrehajtására állandó és időszakos munkabizottságok alakíthatók. A működés anyagi feltételeit jogi (könyvtárak) és magánszemélyek adományai és önkéntes felajánlásai teremtik meg. A projektek megvalósítását jótékonysági szervezetek és szponzorok anyagi támogatása segíti.

1992 óta az Egyesület 25 projektet valósított meg a könyvtári munkafolyamatok gépesítése területén mintegy 240 ezer USA-dollár értékben. A legfontosabb projektek között van a harkovi tudományos és közművelődési számítógépes hálózat létrehozása, az ASZIBT Oktatásmódszertani Központjának megalapítása és a Tudományos és Humán Információs Központ kialakítása a harkovi humán főiskola keretein belül. Az egyesület és a Harkovi Nemzeti Egyetem Központi Tudományos Könyvtára 2000 októberében „A régió könyvtári és információs forrásainak integrációja" címmel tudományos konferenciát rendezett a következő témák megvitatására: elektronikus források létrehozása és integrálása Harkovban és Ukrajna keleti régiójában; elektronikus katalógusok létrehozása, retrospektív katalogizálás, a dokumentumok elérése elektronikus úton; Ukrajna informatikával kapcsolatos törvényhozási helyzete.

A konferencia valamennyi előadója hangsúlyozta, hogy az első téma kulcskérdés Ukrajna könyvtárügyének fejlődése szempontjából, sikeres megvalósításától függ az ukrajnai könyvtárak XXI. századi működésének hatékonysága. A konferencia munkájában részt vett a LIBER vállalat két munkatársa, bemutatva „Z-szerver LIBER" elnevezésű új programjukat, melynek alkalmazása új lehetőségeket nyit a központi katalogizálás és az információkeresés területén. Harkovban öt könyvtár dolgozik a LIBER-rel, ez megteremtette a Harkovi Nemzeti Egyetem Központi Tudományos Könyvtára számára a LIBER-klub létrehozásának alapját.

A konferencián ajánlásokat fogadtak el a könyvtári-információs rendszer együttműködésen alapuló létrehozásáról, bevezetéséről és használatáról, a harkovi régiónak az országos referátum-adatbázis létrehozásában betöltött szerepéről, az ASZIBT weboldalának kialakításáról. A konferencia anyagai hozzáférhetőek a Központi Tudományos Könyvtár honlapján: www.univer.kharkov.ua.

(Hangodi Ágnes)

Lásd még 323

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRAK ÉS TÁJÉKOZTATÁSI INTÉZMÉNYEK

Nemzeti könyvtárak

01/345

FONTANA ASCHERO, Antonia Ida: The Biblioteca Nazionale Centrale of Florence: tradition and innovation in support of the information society = Alexandria. 12.vol. 2000. 3.no. 179-191.p.

A firenzei Biblioteca Nazionale Centrale. Hagyomány és újítás az információs társadalom támogatásában

Elemi károk; Könyvtárépület -nemzeti; Nemzeti könyvtár; Szolgáltatások

A firenzei központi nemzeti könyvtár (Biblioteche Nazionali Centrali di Firenze BNCF) Itália két központi nemzeti könyvtára közül a régebbi, a nagyobb és a gazdagabb; a másik nemzeti könyvtár (történelmi okok miatt) Rómában van. A BNCF állománya 5,36 millió nyomtatott könyv, 25 ezer kézirat és 3800 ősnyomtatvány. Eredete 1714-ig nyúlik vissza, amikor Antonio Magliabechi Firenze városára hagyta értékes gyűjteményét. A könyvtárat 1747-ben nyitották meg a nagyközönség számára. Az évek során egyéb ritka kézirat- és könyvgyűjteményekkel gyarapodott az állomány, melyek közül a legjelentősebb a Medici-Palatine-Lotharingiai könyvtár, amellyel 1861-ben, Olaszország egyesítésének évében egyesült, és ekkor kapta a „nemzeti könyvtár" nevet is. 1736-ban kötelespéldány-jogot kapott a Toscaniában nyomtatott művekre, és 1885-ben minden itáliai kiadványra. Az 1880-as években elkezdte előállítani a nemzeti bibliográfia elődjét – ezt a feladatát a mai napig ellátja. A jelenlegi épületét hosszú késedelem után, 1935-ben kapta meg. A föld alatti raktárakban tárolt régi könyvek állományában az Arno folyó 1966-os áradása felmérhetetlen károkat okozott; nem kímélve a katalógusokat és magát az épületet sem. A katasztrófa egyrészt nemzetközi mentőakciókhoz vezetett, másrészt a könyvtáron belül komoly erőfeszítéseket tettek a konzerválási szakértelem kifejlesztésére. A BNCF fő feladata egyrészt a nemzeti dokumentumtermés gyűjtése, másrészt egy egyetemes könyvtár feladatainak ellátása. Úttörő szerepet játszott a bibliográfiai szolgáltatások és a gépesítés területén, több retrospektív konverziós projektet folytat, és folyamatosan korszerűsíti on-line katalógusát. 1999-ben egy új referensztermet nyitott meg, ahol számos bibliográfiai keresőeszköz áll a használók rendelkezésére. Intenzív kulturális tevékenységet is folytat, részt vesz számos európai és nemzetközi programban és tevékenységben, jelenleg például – a római nemzeti könyvtárral együtt – a Quality System projektben, amelynek célja a személyzetfejlesztés és a vezetés javítása. A jövő kihívásai között említhetjük a könyvtár állományában lévő információk szervezését az információs társadalom igényeinek kielégítésére és a digitális könyvtár megvalósítására.

(Autoref.)

Lásd még 324, 327, 431

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Felsőoktatási könyvtárak

Lásd 339, 343, 364, 379, 386, 395, 417, 420, 422, 427, 433

Közművelődési könyvtárak

01/346

WAHLICH, Ulrike: Ohne Zugangsbeschränkung und mit einfachsten Anmeldemodalitäten. Die Berliner Zentral- und Landesbibliothek blickt zurück = BuB. 53. Jg. 2001. 6/7.no. 396-400.p.

Res. angol nyelven

A Berlini Központi és Tartományi Könyvtár rövid története

Általános tudományos könyvtár; Könyvtártörténet -nemzeti; Regionális könyvtár; Városi könyvtár

1901-ben határozta el a berlini városi elöljáróság nyilvános városi könyvtár létesítését. A kezdeményező polgárok abból indultak ki, hogy a kicsi és rosszul felszerelt népkönyvtárak nem képesek a város közművelődési igényeit kielégíteni. Túl akartak lépni az eddigi szűk körű használaton, de mást akartak, mint a népkönyvtári modell nagyobb léptékű lemásolása. A felkészülés ideje alatt a régi városi könyvgyűjteményt nagyszámú könyvadomány és hagyaték egészítette ki. A könyvtár első vezetője, Arend Buchholtz a szűk szaktudományok helyett széles használói igényeket kielégítő állományt alakított ki, megszüntette a használat korlátozását és olvasóbarát adminisztrációs eljárásokat vezetett be.

1907-ben nyílt meg a könyvtár a nagyközönség számára. Az első hónapok forgalma alátámasztotta a már 1901-ben megfogalmazott elhatározást: a könyvtárnak új, saját épületre van szüksége. Azonban csak évek múltán, 1920-ban kapott a könyvtár megfelelő elhelyezést.

Az 1933-ig terjedő idő Nagy-Berlin kiépítésének időszaka. Az egykori elővárosokból nem csak számos kicsi és jelentéktelen népkönyvtár került az új Berlinbe, hanem ismert nagy, városi könyvtárak is. Nem minden nehézség nélkül sikerült a Városi Könyvtárnak elsőségét biztosítania. 1924-ben Gottlieb Fritz lett az új igazgató, aki korábban a közismert, modern Charlottenburgi Városi Könyvtár vezetője volt, s aki meghatározó szerepet töltött be a berlini közművelődési könyvtári hálózat kiépítésében. A hálózatot háromszintűre tervezte: népkönyvtárak – kerületi főkönyvtárak – Városi Könyvtár. Ez lehetőséget adott a Városi Könyvtárnak az emeltebb szintű tevékenységre, sajátos területek művelésére, a tudományos könyvtári állomány fejlesztésére, a műszaki és természettudományos irodalom megerősítésére, ugyanakkor a szépirodalom kölcsönzésének visszafogására.

A nemzetiszocialista időkben (Wilhelm Schuster igazgatósága alatt) az „állománytisztogatás" a Városi Könyvtárat mint tudományos intézményt kevésbé érintette, mint a népkönyvtárakat. Mindemellett a náci politika a könyvtári munka egészére kihatott, a könyvtár mint nyilvános intézmény annak művelődési ideológiájához volt kötve.

A háború után, bár a régi olvasóterem bombatalálatot kapott, gyorsan megindult a nyilvános szolgálat a város mind a négy szektora számára. A következő négy évtizedben Heinz Werner folyamatos igazgatása alatt az intézmény megőrizte sokoldalúságát és olvasóbarát jellegét. Számos intézményes kapcsolattal rendelkezett: egy részlege a kerületi könyvtárakkal foglalkozott, szoros kooperációs viszonyban állt a német tudományos könyvtárakkal és fontos nemzetközi kapcsolatokat tartott fenn. 1966-ban új épület könnyített a könyvtár krónikus helyhiányán. Az új tér lehetővé tette új dokumentumtípusok (hanglemezek, kazetták, kották, diák, művészi grafikák stb.) beszerzését és új szolgáltatá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sok bevezetését (zenei estek, kiállítások, előadások és viták stb.) Ezek a programok sem voltak mentesek a „szocializmus építésének" szellemétől, jóllehet a Városi Könyvtár egyre inkább ellenpontot kívánt képezni. A sokrétű állomány széles körű olvasóközönséget vonzott. A könyvtár megőrizte olvasóbarát hagyományait, a közönség elégedett volt szolgáltatásaival. A szabadpolcot nem elvi okokból, hanem gyakorlati nehézségek miatt nem vezették be.

Berlin kettészakításakor a jelentős könyvtárak – köztük a Városi Könyvtár is – mind a keleti szektorban maradtak, ennek pótlására szolgált az 1949-ben szervezett, egy év múlva megnyílt Tudományos Központi Könyvtár, mely elsősorban a közeli Szabadegyetem hallgatóit látta el irodalommal. 1952-ben tették le a tervezett új nagy könyvtár, az Amerikai Emlékkönyvtár alapkövét, a Tudományos Központi Könyvtár állománya nagyrészt ebbe olvadt bele. Az első igazgató, Fritz Moser jelszava a nyitottság és a flexibilitás volt, public library-t kívánt létrehozni, melyben az általános közművelődési szolgáltatások és a szakrészlegek egymásba olvadnak.

A Berlini Városi Könyvtár és az Amerikai Emlékkönyvtár között alapvető könyvtárpedagógiai különbség volt: az előbbi öntudatot kívánt formálni, az utóbbi a pluralista társadalom tükörképe akart lenni. Különbözött kapcsolatrendszerük is: a Városi Könyvtárnak egyértelmű szervezeti kapcsolatai voltak, az Amerikai Emlékkönyvtár más könyvtárakkal, így Nyugat-Berlin kerületi könyvtáraival is csak informális kapcsolatban állt.

A berlini fal leomlása után meg kellett keresni a két párhuzamosan működő könyvtár ésszerű kooperációjának módját. Mivel a két könyvtárnak a múltban más-más súlypontja volt, többen úgy gondolták, hogy az Amerikai Emlékkönyvtárnak a jövőben a közművelődési könyvtári jellegét kell kidomborítania, a Városi Könyvtárnak megőrző és muzeális jelleggel tartományi könyvtárként kellene működnie. Ez a szemlélet a német könyvtártörténetre jellemző barikádot kívánta fenntartani a közművelődési és a tudományos könyvtárak között, holott a két érintett intézmény ezt a merev kettéválasztást története során sohasem érvényesítette. A megoldást a Berlini Központi és Tartományi Könyvtár néven egyesített intézmény mai igazgatónőjének, Claudia Luxnak a mottója kínálja: „Egy könyvtár, egy feladat (jelenleg még) két házban."

(Katsányi Sándor)

01/347

WEBER, Maria: Spezialisiertes Personal, frühe Leseförderung und sonntags geöffnet. Fachaufenthalt an der Central Library Bromley (Grossbritannien) = BuB. 53.Jg. 2001. 5.no. 309-315.p.

Res. angol nyelven

Tanulmányúton Nagy-Britanniában: a Bromley Központi Könyvtár bemutatása

Városi könyvtár

A brit kormány újra meghatározta az információs társadalom részét képező könyvtárak feladatkörét. Az ország legnépszerűbb kulturális intézményeinek segíteniük kell a számítógépes ismeretek közvetítését is, és az internetet szélesebb kör számára hozzáférhetővé kell tenniük. A „The People's Network" nevű projekt keretében a kormányzat átfogó tervet finanszíroz a közkönyvtárak számítógépekkel való ellátására (még a kis könyvtáraknak is legalább 3 géppel kell rendelkezniük). A projekt másik része a könyvtárosok képzésére vonatkozik, mivel a könyvtár új szolgáltatásai közé tartozik a könyvtáros új szerepköre is, ami információtechnológiai oktatást és tanácsadást jelent. A szakképzett könyvtárosnak el kell végeznie a „European Computer Driving Licence" (ECDL) tanfolyamot is. Ilyen képzésben vesznek most részt a Bromley Központi Könyvtár munkatársai. A könyvtár magas színvonalú referensz és információs szolgáltatásai-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

val szerzett magának hírnevet. Ennek egyik példája a közérdekű információs szolgálat, amely on-line módon is rendelkezésre áll („Signpost"). Az üzleti tájékoztató szolgálat keretében a régió vállalatait látják el gazdasági információval. Az olvasásra nevelés nagyon korán kezdődik Nagy-Britanniában. A „Book Start" nevű projekt keretében a kormány kisgyerekeknek (öt év alattiaknak) szóló programokhoz nyújt támogatást. A könyvtár heti 54 órát (vasárnap is) nyitva tart. A szakrendi elhelyezésről áttértek a nagyobb témák szerinti, dokumentumtípustól független csoportosításra. A műszaki felszereltség kiváló: színes másológépek, bérelhető számítógépek, nyilvános fax, több internetes gép áll az olvasók rendelkezésére.

(Autoref. alapján)

01/348

BARBIAN, Jan-Pieter: Modernisierung in Zeiten knapper Kassen. Stand und Entwicklungsperspektiven der Stadtbibliothek Duisburg = BuB. 53.Jg. 2001. 5.no. 302-305.p.

Res. angol nyelven

Modernizálás szűkös költségvetési keretek mellett. A Duisburgi Városi Könyvtár helyzete és fejlődési perspektívái

Információtechnológia; Támogatás -pénzügyi -társadalmi; Városi könyvtár

A Duisburgi Városi Könyvtár modernizációs törekvéseit a számítógépes rendszer korszerűsítése alapozta meg: az 1970-es évek óta használt, elavult Basis programot 1999-ben a korszerű Bibdia váltotta fel. A Bibdiát a BiBer cég fejlesztette ki, hat munkafolyamatot képes ellátni: a kölcsönzési adminisztrációt, a katalógusépítést, az állománygyarapítást, az OPAC-kapcsolatot, a statisztikát és a központi katalógussal való kapcsolatot. A program megvásárlása tartományi minisztériumi támogatással történt. A könyvtár hálózata kiterjed a tizennégy fiókkönyvtárra és a két bibliobuszra is 150 PC-n keresztül, beleértve a dolgozók munkahelyeit és a nyilvános munkahelyeket. Az új program lényegesen gyorsabbá (egyszerűbben végezhetőbbé) tette a könyvrendelést és a feldolgozómunkát.

1999-ben a Nemzetközi Gyermekkönyv Kiállítás alkalmából a könyvtárban üvegfallal elválasztott CD-ROM játékteret alakítottak ki, melyet „Szörfölők paradicsomának" neveztek el. Ebben 4 PC áll a gyerekek rendelkezésére, 42 CD-ROM oktatójáték nézhető a központi szerverről. A szolgáltatást egy év alatt több mint 17 ezer alkalommal vették igénybe.

A könyvtár 2000-ben internet honlapot nyitott, amelyen keresztül az olvasók otthonról is át tudják tekinteni az állományt, kölcsönzési határidőt hosszabbíthatnak vagy könyveket jegyezhetnek elő. Az állományt mediatékává kívánják fejleszteni, ahol a könyvek és az AV-dokumentumok szakterületenként illetve témakörönként állnak a használók rendelkezésére. Média- és információközponttá kívánnak válni, melynek fő feladata segítség nyújtása az iskolai és a szakmai képzéshez, a munkahelyi továbbképzéshez, a mindennapi élet gyakorlati kérdéseihez és tartalmas hozzájárulás a szabadidő eltöltéséhez. Az állományépítés és feldolgozás terén felszabaduló munkaerő-kapacitást a könyvtár az információs szolgáltatások továbbfejlesztésére fordítja. Fejleszteni kívánják az OPAC-on és az interneten keresztül történő információközvetítést, az on-line adatbázis szolgáltatásokat és az ingyenes kutatási tanácsadásokat.

(Katsányi Sándor)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

01/349

BERNIER, Gaston: Les ressources documentaires des bibliothèques publiques de demain = Doc.Bibl. 46.vol. 2000. 4.no. 173-178.p. Bibliogr.

Res. angol és spanyol nyelven

A holnap közkönyvtárainak forrásai

Információtechnológia; Közművelődési könyvtár; Prognózis

Számos elképzelés született már arról, hogyan hatnak a különböző új technológiák a közkönyvtárak jövőbeni fejlődésére. A szerző ezeket tekinti át tanulmányában. A közkönyvtár küldetésének meghatározása után leírja azokat a jelenleg zajló változásokat, amelyek egyszerre érintik a gyűjteményeket, a szolgáltatásokat, az épületet, a személyzetet, a költségvetést és az olvasókat.

(Autoref. alapján)

01/350

Ob aktual'nyh problemah, prozvučavših na I. s"ezde sel'skih bibliotekarej Rossii = Biblioteka. 2001. 4.no. 6-9.p.

Az Oroszország falusi könyvtárosainak 1. kongresszusán elhangzott aktuális problémákról

Falusi olvasó; Községi könyvtár

Brjanszkban, a Tyutcsevről elnevezett Területi Általános Tudományos Könyvtárban a „Nyitott Társadalom" Főiskola kezdeményezésére 17 régió 350 résztvevőjével megrendezték a falusi könyvtárosok első országos kongresszusát. A nyitóelőadás a falusi könyvtárak szociális és gazdasági körülményeiről szólt. A 449 ezer lakosú brjanszki területen 638 kiskönyvtár működik. A könyvtárosok feladata sokrétű: a szokványos könyvkölcsönzésen túl író-olvasó találkozókat, gyermekrajzversenyeket és ünnepségeket szerveznek, segítik a tanárok pedagógiai-módszertani felkészülését, helyismereti munkát végeznek, ellátják a szociális munkások feladatkörét. A helyi hatóságok általában a területi központi könyvtárak fejlesztésére fordítanak figyelmet, a kisebb falusi könyvtárak állománya viszont elöregszik, új könyvek és folyóiratok beszerzésére szinte egyáltalán nem kerül sor, hiányoznak a megfelelő technikai feltételek, gyakran nincs még telefonvonal sem. Ahhoz, hogy mindez pozitív irányba változzon, szükséges a helyi hatóságok és a könyvtárosok együttműködése: ki kell alakítani a falusi könyvtárak hálózatának optimális modelljét, meg kell szervezni a könyvtári állomány kiegészítését és el kell indítani a számítógépesítés folyamatát, valamint a könyvtáros-utánpótlás nevelését.

A kongresszuson nagy érdeklődést váltott ki a brjanszki Területi Általános Tudományos Könyvtár igazgatójának előadása, amely a falusi könyvtárak fejlődésének perspektíváival foglalkozott (az előadás szövege elolvasható a Bibliotéka című folyóirat hasábjain). AZ Orosz Nemzeti Könyvtár vezető tudományos munkatársa, L. Kulikov a könyvtáraknak a falusi lakosság életvitelének fejlesztésében betöltött szerepéről, az olvasói igények kielégítésének új, a helyi hatóságok támogatásával elért módszereiről, a könyvtár fogalmának a szokásosnál szélesebb oroszországi értelmezéséről tartott előadást. A helyi hatóságok képviselőinek a kongresszuson elhangzott előadásai megállapították, hogy a fennálló problémák megoldásában nagy segítséget nyújt a helyi hatóságok működését szabályozó törvény, de bizonyos, megoldásra váró problémák ennek kereteit is meghaladják: hiányzik például a falvak szociális helyzetének javítását célzó állami program, a föderációs hivatalok ez idáig nem tettek javaslatot sem a kormány, sem más törvényhozó szervek számára a falusi könyvtárak támogatásával kapcsolatban. Az állami költségvetésből hiányzik az e könyvtártípusra vonatkozó célzott támogatás. A helyi hatóságok sokban támaszkodnak a falusi könyvtárak könyvtárosaira, véleményközvetítő és -felmérő, végrehajtást segítő szerepet szánva nekik a lakosság és a helyi hivatalok között. A

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kongresszuson felszólaló könyvtárosok által felvetett problémák között a legégetőbbnek a gyermek- és ifjúsági irodalom hiánya és a beszerzésre fordítható anyagi keretek szűkössége bizonyult. Habár köztudott, milyen alacsony fizetést kapnak a kiskönyvtárak könyvtárosai, a konkrét panaszok egy része nem ezzel, hanem a naprakész szakmai tudás hiányával volt kapcsolatos: a korábbi években mindig volt lehetőség e tudás megújítására. A könyvtárosokat rendkívüli módon nyugtalanítja az új könyvek és folyóiratok szinte teljes hiánya gyűjteményeikben.

A kongresszus küldöttei kiáltványt fogalmaztak meg annak érdekében, hogy felhívják az orosz közvélemény figyelmét a falusi könyvtárak kritikus helyzetére és a következő megállapításokat tették: szükséges a könyvtárakkal kapcsolatos állami és területi politika gyökeres felülvizsgálata és a falvakban működő könyvtárak modernizációjának elérése; a bizonytalan finanszírozási körülmények között célszerű a stratégiai tervezés bevezetése a prioritások meghatározása érdekében; létre kell hozni az Orosz Könyvtáros Egyesület keretein belül a falusi könyvtárak szekcióját; a falvak vezetőinek és képviselőinek figyelmét fel kell hívni a falusi lakosság könyvtári ellátási problémáinak megoldására; fel kell kérni a falusi könyvtárak könyvtárosait, hogy vállaljanak aktív szerepet könyvtáruk megújításában, ezzel is növelve a könyvtárnak a helyi társadalomban betöltött szerepét; fel kell hívni a média és lapok figyelmét a falusi könyvtárakban folyó munkára és a könyvtártípus hálózatának ésszerű megszervezésére.

(Hangodi Ágnes)

01/351

ALEKSIEWICZ, Anna: Biblioteki publiczne w środowisku wiejskim = Poradnik Bibl. 2001. 3.no. 3-4.p.

Nyilvános könyvtárak falusi környezetben

Községi könyvtár

Az első nyilvános könyvtári törvények (USA: valószínűleg 1835, Nagy-Britannia: 1850) csupán a városi könyvtárakra vonatkoztak. A falusi szféra nyilvános könyvtárakkal való ellátásának követelménye későbbi fejlemény. Európában a skandináv államok és Csehszlovákia járt e tekintetben élen.

Lengyelországban közművelődési egyletek létesítettek falusi könyvtárakat. A lakosság ellátásának kötelezettsége csak 1946-ban emelkedett törvényi erőre. A falusi könyvtárügy meghatározó intézményének a szakma elitje a járási könyvtárakat szemelte ki. Sajnos a sorjázó közigazgatási reformok (1954, 1959, 1972, 1975, 1990 és 1999) zavarták az egyenes vonalú fejlődést. 1990 folyamán történt meg a falusi könyvtárak, fiókkönyvtárak és ún. szolgálati pontok helyi önkormányzati fenntartásba kerülése, ami a rengeteg anyagilag erőtlen önkormányzat miatt – enyhén szólva – visszavetette a falvakban és a falusi településeken a könyvtári ellátás korábbi színvonalát, sőt: számos helyen, főként a külterületeken egyszerűen megszűnt a könyvtár.

1999-ben újjászervezték a járásokat, s bár az önkormányzati könyvtárfenntartás a falusi településeken továbbra is fennmaradt, a lépésről-lépésre fejlődő járási könyvtárak a megmaradt falusi könyvtárakat és fiókokat, szolgálati helyeket kezdik újra módszertani gondozásban venni. Különösen érzékeny munka a valamikori tiszteletdíjas könyvtárosok ismételt megnyerése az ügynek. Az ő feltűnésük minden dicséretet megérdemel, annál is inkább, mivel sokan tiszteletdíj nélkül végzik a könyvtároskodást.

Felettébb célszerű vona, ha az állam újra intenzívebben gondoskodna a falusi szféra könyvtári ellátásáról. Ezzel szemben időről-időre felmerül: taka-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rékosságból meg kellene szüntetni ezeket a kis intézményeket.

A külföldi példák arról tanúskodnak, hogy a falusi könyvtárak igencsak jó eredményeket érnek el olyan önkormányzatok fenntartásában, ahol meghatározott állami támogatás egészíti ki, teszi kívánatos színvonalúvá a könyvtári ellátást. Lengyelországban ugyancsak meg kellene fogadni azt az amerikai mondást, hogy „a könyvtár nélküli nemzet fegyvertelen erőd".

(Futala Tibor)

01/352

AKILINA, Mariâ Ivanovna – MATLINA, Slava Grigor'evna: Publičnye biblioteki: tendencii obnovleniâ = Bibliotekovedenie. 2001. 2.no. 13-18.p.

Nyilvános könyvtárak: megújulási tendenciák

Feladatkör; Nyilvánosság -könyvtáré

A szentpétervári nemzeti könyvtár és az oroszországi könyvtárosegyesület 2000 novemberében tanácskozást rendezett a nyilvános könyvtárak harmadik évezredbeli szerepéről. A referált szerzők úgy vélekednek: Szentpétervárott kitűnt, hogy sok minden tisztázatlan ezzel a jövővel kapcsolatban.

Tulajdonképpen maga a fogalom, a nyilvános könyvtár fogalma sem stabilizálódott még. Most azonban mégsem az a lényeges, hogy e fogalommal meddig lehet illetni-meghatározni a könyvtárakat (egészen a nemzeti könyvtárakig-e, avagy csak a helyi – falusi, városi, legfeljebb körzeti – könyvtárakig), hanem az, hogy az új technikák, technológiák, illetve az általuk lehetővé vált szolgáltatások révén a könyvtárak nyilvánossága azáltal valósuljon meg, hogy a világ kulturális térségére nyíló ablakként működnek.

Ebből következik: a nyilvános könyvtáraknak küllemileg és munkájuk lényegét tekintve egyaránt meg kell változniuk. Természetesen meg kell változnia a könyvtárosképzésnek és továbbképzésnek is.

A neves orosz filozófus, Lev Karsavin szerint az orosz kultúra jellemző sajátossága a „potencialitás", azaz az állandóság és a változékonyság szüntelen váltakozása következtében megnyilvánuló „befejezetlenség", amin bízvást lehet (és kell) változtatni-alakítani. Ez a megállapítás az oroszországi nyilvános könyvtárügyre is érvényes.

(Futala Tibor)

01/353

HAWKINS, Margaret – MORRIS, Anne – SUMSION, John: What is it worth? = Public Libr.J. 16.vol. 2001. 2.no. 35-37.p.

Mennyit ér a közkönyvtári szolgáltatás?

Gazdaságosság -könyvtárban; Hatékonyság; Közművelődési könyvtár

A könyvtárak értékelésében az input és az output mérésével szemben az érték és a hatás megállapítása nyert teret az utóbbi időben, A Loughborough-i Egyetemen 1999-2000-ben kutatást végeztek a közkönyvtárak gazdasági értékének felmérésére. A kérdés az volt, miképpen lehet a közkönyvtári szolgálat gazdasági hatását megállapítani, vagyis értékét az egyén és az egész társadalom számára.

Noha a közkönyvtár egy szolgáltatás, működése sokban hasonlít egy gazdasági vállalkozáshoz. Finanszírozása azonban közpénzekből történik. Itt három közgazdasági fogalmat kell tisztázni:

1. Érdemi javak azok a javak, amelyekhez – anyagi tehetségétől függetlenül – mindenkinek hozzá kell tudni férni. A közkönyvtár ilyennek tekinthető.
2. Járulékos haszon az, amikor egy szolgáltatásból nem csak közvetlen igénybevevője húz hasznot, hanem az egész társadalom. A könyvtárnak számos járulékos haszna van.
3. Közjó az, amelyet ha valaki használ, ezzel nem fogyasztja el, hanem más is élvezheti. A közkönyvtárakra ez a fogalom is érvényes.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvtárak kevés kizárólagos szolgáltatást nyújtanak, s ezeket is bárki beszerezheti, megveheti más forrásból is. A könyvtár előnye, hogy egy fedél alatt nyújtja mindezeket. Értékét az egyén szempontjából tömören így foglalhatjuk össze: kölcsönzi anyagát, és hozzáférést nyújt egy széles információs környezethez. A kölcsönzési funkció olyan előnyös, ha a közkönyvtárak megszűnnének is, a kölcsönkönyvtárakat újra kitalálnák.

Természetesen a kölcsönzésen kívül a közkönyvtárak számos más szolgáltatást is nyújtanak, s nem szabad megfeledkezni a könyvtárosi segítségről sem.

Három modell segít kifejezni a közkönyvtárak értékét a társadalom és az egyén számára. Fontos különbséget tenni a kölcsönzések és a könyv elolvasása között (hosszabbítás). Egy kölcsönzés a modellekben 0,75 olvasásnak felel meg. Föltételezhetően minden megvett könyvet el is olvasnak, ezért megvásárolt könyvenként 1,5 olvasás számítható. Az optimalizációs modell azt mutatja, minél többször olvassák el a könyvtári könyvet, társadalmi értelemben annál gazdaságosabb a könyvtár a magánvásárlással szemben. (A fölénye már három olvasásnál is megmutatkozik.)

A haszonorientált modellből kiderül, hogy a könyvtári ráfordítások 5%-át teszik ki a könyvvásárlásnak, s ez hozza az olvasások 43%-át! Az állománymodell azt az összefüggést tárja fel, ami az állomány és a kölcsönzési időtartam, illetve az egyszerre kikölcsönözhető könyvek száma között van.

A közkönyvtári szolgálat értékét felbecsülve arra jutottak, hogy 98 millió fonttal több értéket produkál, mint amennyibe kerül, – ez 13,6%-os nettó hozam.

A könyvtárak hasznát az egyén számára megvizsgálták az egyes társadalmi rétegek szempontjából, sorra véve a különféle szolgáltatások igénybevételét. Kiderült az is, hogy a könyvkölcsönzés és a könyvvásárlás nem egymást kizáró tevékenységek, bár arányuk az egyes korcsoportokon belül eltérő.

Egy adott könyvtárnak más-más haszna van az egyéni használó szempontjából, aki maga is változik élete során. Ennek leírására nyolc kategóriát állítottak fel.

(Papp István)

01/354

GĘBOŁYŚ, Zdzisław: Opłaty w europejskich bibliotekach publicznych = Bibliotekarz. 2001. 5.no. 13-15.p.

Térítések az európai nyilvános könyvtárakban

Közművelődési könyvtár; Térítéses szolgáltatás

A szerző felhívást tett közzé az interneten arra vonatkozólag, hogy az európai közkönyvtárakban milyen könyvtári szolgáltatások vannak térítéshez kötve illetve, hogy a könyvtárhasználati díjak szedése terén mi a helyzet. Noha ez a felhívás 43 országra terjedt ki, mindössze 12 kis és közepes államból érkezett rá válasz. Nevezetesen Ausztriából, Csehországból, Észtországból, Hollandiából, Horvátországból, Izlandról, Lichtensteinből, Litvániából, Luxemburgból Máltáról, Norvégiából és Svédországból.

A közkönyvtárak és szolgáltatásaik igénybevétele Norvégiában teljesen ingyenes, Észtországban és Litvániában majdnem az. Csehországban, Horvátországban és Luxemburgban számos könyvtári szolgáltatást kötnek térítéshez.

Általában elmondható, hogy sem a könyvek, sem a folyóiratok, sem pedig az egyéb (általában: audiovizuális) anyagok kölcsönzésében nincs egység. A könyvekért hat országban, a folyóiratokért ötben, az egyebekért hatban kell kölcsönzésük esetén fizetni. Hasonló a helyzet más szolgáltatások tekintetében is: beiratkozási díjat 6, helyben használatért 4, tájékoztatásért 2, késedelemért 9, másolat készítéséért pedig 11 országban kell az olvasónak fizetnie. (Ezen felül vannak bizonytalan esetek is a nem egyértelmű adatszolgáltatás miatt.) Van, ahol a külföldi könyvtárhasználók magasabb díjakat fizetnek, mint az adott ország állampolgárai.A díjszedést 3 országban a könyvtári törvény, 3-ban a közigazga-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tási törvény, 5-ben pedig a polgári törvénykönyv szabályozza.Csehországban, Hollandiában, Horvátországban, Észtországban, Lichtensteinben, Svájcban a díjszedéssel egyetértenek. Másutt kétkedésüket fejezték ki a díjszedési gyakorlattal kapcsolatban.

A könyvtárhasználatnak és a könyvtári szolgáltatásoknak térítési díjakhoz való kötése a könyvtárak-könyvtárosok, a használók és a könyvtárpolitika együttes megállapodását kívánná meg. A felmérés jól használható kiindulási adatokat szolgáltatott más országok, így Lengyelország számára is.

(Futala Tibor)

Lásd még 332, 366, 369, 380, 385, 391, 396, 410, 412, 416, 429, 434

Tudományos és szakkönyvtárak

01/355

KOŽEVNIKOVA, Larisa Anatol'evna – NESTEROVIČ, Natal'â Nikolaevna: Krupnye naučnye biblioteki v vosproizvodstvennom processe territorii. (Po itogam issledovaniâ GPNTB SO RAN.) = Bibliotekovedenie. 2001. 3.no. 8-13.p. Bibliogr. 8 tétel.

Tudományos nagykönyvtárak a régió újratermelési folyamatában. (Az Oroszországi Tudományos Akadémia Szibériai Tagozatának Állami Nyilvános Tudományos Műszaki Könyvtára által végzett vizsgálatok eredményeiből.)

Felmérés; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági; Társadalmi követelmények; Tudományos és szakkönyvtárak

Oroszország kapitalista fejlődésében a tudományos nagykönyvtárak a továbbiakban nem működhetnek régi – általában keretszerű – felhatalmazásaik alapján. Használóik, a használói igények felől diametrális változások következtek és következnek be. Az oroszországi méretek ezen felül a regionális sajátosságok figyelembevételét is megkövetelik, ui. minden régióra más és más állapotok és trendek a jellemzők (Az itt szóban forgó Nyugat-Szibériát a benne végbemenő gazdasági-termelési sajátosságok következtében állandóan fejlődő nagyrégiónak kell tekinteni.)

Ezért a novoszibirszki tudományos akadémiai könyvtár egy sor részletes felmérést kezdeményezett a régióban (más nagykönyvtárak, így a kemerovi, tomszki és novoszibirszki megyei tudományos könyvtár, illetve a tomszki egyetemi és műegyetemi könyvtár bevonásával). Ezek az alábbi témákat ölelték fel:

- a használók típusai és megoszlásuk,
- az említett könyvtárak információvagyona,
- a gazdaság ágazati megoszlása,
- a szóban forgó nagyvárosok tudományos-oktatási helyzete,
- a terület szociális-demográfiai jellemzői.

Ezek a felmérések a Könyvtárak a régió társadalmi munkamegosztásának struktúrájában c. projektnek képezték az alapját.

A szerzők szerint a nagykönyvtárak csak ilyen felkészültséggel felelhetnek meg optimálisan rendeltetésüknek, azaz csak így tudnak optimálisan bekapcsolódni régiójuk gazdasági és szociális-kulturális feladatainak megoldásába. A társadalom is csak az „ilyen" könyvtárakat „veszi észre" igazában, s nyitja meg előttük a civil támogatás forrásait. (A novoszibirszki akadémiai könyvtár 1995-ben a ráfordítások 12, 1999-ben pedig 16%-át fedezte nem költségvetési forrásból.)

(Futala Tibor)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

01/356

LAAKSOVIRTA, Tuula H.: Kontekstista toiseen: Eduskunnan kirjasto eduskunnan kanslian osaksi = Signum. 34.vol. 2001. 5.no. 104-108.p.

A finn parlamenti könyvtár szervezeti és funkció-módosítása

Feladatkör; Országgyűlési könyvtár

2001. január 1-jétől a 717/2000. sz. törvény értelmében a finn parlamenti könyvtár (Eduskunnan kirjasto) az országgyűlés főtitkára által vezetett parlamenti titkárság irányítása alá tartozik, és a parlament Információs és Kommunikációs Egységének a része. Feladatát a törvény a következőképpen fogalmazza meg: „tevékenységi területének megfelelően kiszolgálja az országgyűlést, annak központi archívumaként, valamint jogi, társadalmi és parlamenti információkat közvetítő központi könyvtárként működik."

A feladat-megfogalmazásban az új elemek a következők: első ízben mondja ki hivatalosam a törvény, hogy a könyvtár speciális területe a parlament információellátása, és hogy az információközvetítés nem pusztán a tudományos tájékoztatást jelenti, hanem magában foglalja az olyan információk közvetítését is, mint a törvényekről, rendeletekről, direktívákról, illetve nemzetközi szervezetek, valamint az EU anyagairól nyújtott tájékoztatás. Ez azt jelenti, hogy az 1984-es törvényben meghatározott kettő (jog- és államtudomány) helyett három terület központi könyvtárának teszik meg a parlamenti könyvtárat, elismerve expressis verbis az országgyűlést kiszolgáló funkcióját. Ez azért is fontos, mert az utóbbi két évtizedben rendkívül megnőtt az országgyűlésnek a könyvtárral szemben támasztott információs igénye.

A fenti változás – miután a törvény megerősítette a könyvtár 1913 óta fennálló nyilvános könyvtári státusát – lehetővé teszi, hogy bővítsék a használói kört. A háló használatában célul tűzték ki a napi 24 órás elérhetőséget.

Továbbra is folytatja munkáját a könyvtár működésével és fejlesztésével foglalkozó, a használókat képviselő könyvtári igazgatótanács (kirjaston hallitus). Ennek a könyvtárigazgatói és egyéb fontos vezetői tisztségek betöltésénél véleményezési joga is van.

A könyvtárak munkamegosztása és specializálódása korunk követelménye. Új típusú együttműködésre van szükség. Az általános érdeklődésre számot tartó dokumentumok beszerzését nemzeti konzorciumok keretében lehet a legjobban megoldani, a speciális igények kielégítése céljából pedig külföldi intézményekhez célszerű csatlakozni. Ez év nyarán az északi országok parlamenti könyvtárainak ülésén felmerült már e könyvtárak konzorciumának létrehozási szándéka, s nagyon valószínű, hogy a konzorcium valamilyen formában meg is fog valósulni.

(Sz. Nagy Lajos)

Lásd még 346, 373, 394, 432, 435

Egyéb könyvtárak

01/357

KYÖSTIÖ, Antero: Miksi kirjastoautoja tarvitaan Suomessa? = Kirjastolehti. 94.vsk. 2001. 5.no. 21.p.

A bibliobuszok szükségessége és modernizálása Finnországban

Mozgókönyvtár

Az új könyvtárpolitikai programot készítő munkacsoport meghatározta a könyvtári ellátás minimális követelményeit. Eszerint az ország minden településén a lakosság 80%-ának úgy kell biztosítani a könyvtár elérhetőségét, hogy vagy legfeljebb 2 km távolságban könyvtárépületet, vagy 1 km távolságban bibliobusz-megállót találjon.

Mivel – leszámítva a nagyobb településeket – csökkent a fiókkönyvtárak száma, továbbra is fontos a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

bibliobusz szerepe. Jelenleg 197 ún. bibliobuszos település van, s ezeken 202 bibliobusz szolgáltat. Kívánatos volna azonban a bővítésük, a cél ugyanis az, hogy az ország lakottsága érdekében a félreeső és szétszórt településeket is fenntartsák. Emellett a különféle speciális csoportok, intézmények (iskolák, öregek otthonai, börtönök egészségügyi intézmények stb.) ellátásában is lényeges szerepet töltenek be a buszok, és ezen a területen megvannak a további fejlesztés lehetőségei.

Az információs társadalom természetesen nem létezhet számítógépek nélkül – így ma már az összes bibliobuszban működik számítógép részben off-line, egyre gyakrabban pedig on-line üzemmódban. Minél gyorsabban olyan mozgó információszolgáltató egységekké kell válniuk a buszoknak, amelyek ugyanazt a szolgáltatást képesek nyújtani a használók számára, mint az épített könyvtárak.

(Sz. Nagy Lajos)

01/358

GABEL, Gernot U.: Bücher, Staatspapiere und Cowboystiefel. Die Bibliotheken der ehemaligen US-Präsidenten = BuB. 53.Jg. 2001. 5.no. 316-319.p.

Res. angol nyelven

A volt USA-elnökök könyvtárai

Magánkönyvtár

Minden amerikai elnök hivatali idejének lejárta után alapíthat egy könyvtárat. Jogszabály biztosít minden elnöknek lehetőséget arra, hogy összegyűjtött hivatali dokumentumait a kormányra hagyja, amely aztán gondoskodik az állomány védelméről és a nyilvános hozzáférés megteremtéséről. Minden exelnöknek magának kell pénzt szereznie a könyvtárépületre vagy magánszemélyektől, vagy a szövetségi kormányt kivéve valamilyen állami támogatásból, de a fenntartás költségeit a Nemzeti Levéltár viseli. A levéltár külön hivatalt állított fel az elnöki könyvtárak ügyeinek irányítására, ahova jelenleg tíz könyvtár tartozik. Ezekben a könyvtárakban és a hozzájuk tartozó múzeumokban mintegy 317 millió oldal terjedelmű dokumentumot őriznek, 5 millió fényképpel, 5 millió méter filmmel, 385 ezer kiállítási tárggyal és számtalan hang- és videofelvétellel együtt. Az elnöki könyvtárak, bár nevükben könyvtárak, valójában nem túl sok könyvet tartalmaznak. A múzeumokban az elnököknek adott sokféle ajándékot őrzik. A 2000. évi statisztika szerint 1,2 millió látogató kereste fel a múzeumokat, míg mindössze 4100-an tértek be a könyvtárakba kutatási céllal.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

MUNKAFOLYAMATOK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK

Állomány, állományalakítás

01/359

BILIŃSKI, Lucjan: Postępowanie z księgozbiorami likwidowanych bibliotek = Bibliotekarz. 2001. 6. no. 29.p.

Megszüntetett könyvtárak állományának kezelése

Állomány; Megszűnés -könyvtáré

Lengyelországban 1990 és 1999 között 1 224 közművelődési könyvtár és könyvtári fiók szűnt meg. A megszűnési folyamat, bár lassult, mindmáig nem maradt abba (pl. 1998-ban is 121 könyvtári intézmény volt kénytelen bezárni).

Ha egy-egy könyvtár végképpen a megszűnés sorsára jut, legalább állományát és berendezéseit kell megmenteni. Ehhez 12 pontból álló követelményt fogalmazott meg a könyvtárosegyesület és az olvasástársaság. Ezek a következők:

- a megszüntetett könyvtár állományáról, berendezéseiről a vonatkozó jogi normatívák betartásával kell gondoskodni,
- a megszüntetendő könyvtár szervező munkatársának előzetesen konzultálnia kell az illetékes vajdasági könyvtárral,
- a szervezőnek – a vajdasági könyvtár egyetértésével – tervet kell készítenie az állomány szétosztásáról,
- célszerű, ha az előkészítő munkálatokat és a végrehajtást egy ad hoc bizottság ellenőrzi,
- a fiókkönyvtár állományának további sorsáról az anyakönyvtár dönt,
- az említett bizottság döntéseihez a szervező készíti az előterjesztéseket,
- amennyiben a megszüntetett könyvtár állománya helyben egy más, de közönségszolgálati feladatokat is ellátó könyvtárhoz kerül, az átvevő könyvtárnak kötelezettséget kell vállalnia a használtatásáról,
- a más könyvtárnak átadott, eladásra és bezúzásra szánt állományról jegyzéket kell készíteni,
- az eladásra szánt műveken fel kell tüntetni az „eladhatóság" tényét,
- a bezúzásra ítélt műveken a „bezúzhatóság" tényét kell szerepeltetni,
- a felsorolt dokumentáció elkészültéért a szervező felel. Ennek első példányát a helyi irattárban, másodpéldányát pedig az illetékes vajdasági könyvtárban kell megőrizni.

Ez a kezelési kívánalom-gyűjtemény más hálózatokban is alkalmazható, de bennük a vajdasági könyvtárak helyett a szóban forgó hálózat vezető könyvtárainak kell szerepelniük. (Számos helyőrség megszüntével a közeljövőben a katonai közművelődési és szakkönyvtárak állományának megmentéséről kell gondoskodni.)

(Futala Tibor)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

01/360

GUERRA, Luca – PELIZZARI, Eugenio: Approval plan in EDI: Il futuro delle acquisizioni in biblioteca? = Boll. AIB. 41.vol. 2001. 1.no. 21-30.p.

Res. angol nyelven

A megtekintéses állománygyarapítás és az elektronikus adatcsere (EDI) kombinációja: a könyvtári vásárlás jövője?

Állománygyarapítás; Kapcsolat intézényekkel; Számítógép-hálózat

Az EDI (Electronic Data Interchange) az elektronikus kereskedelmet segítő, strukturált kereskedelmi üzenetek számítógépes rendszerek közötti közvetlen cseréjét szolgáló rendszer, melynek használatát és terjedését az EU több projektje támogatja. A könyvtári állománygyarapításban is hasznosan alkalmazható, hiszen a vásárlás adminisztrációját (sőt, az elektronikus katalógus építését is) nagyrészt automatizálja.

Az „approval plan" az USA-ban két évtizede működő, Európában mostanában terjedő állománygyarapítási módszer. Lényege, hogy a szállító (kereskedő) és a könyvtár közötti szerződés alapján a kereskedő rendszeresen szállítja a könyvtárnak a gondosan körülhatárolt és megfogalmazott érdeklődési körébe tartozó frissen megjelent kiadványokat. Megtekintés után a könyvtár (a szerződésben meghatározott mértékben) visszaküldheti a mégsem szükséges anyagot, a megtartandókat pedig a kereskedő leszámlázza. A szerződés a szakterület pontos körülhatárolása mellett tartalmazza (tartalmazhatja) a kiadók körét, a kiadványok színvonalára (tudományos, ismeretterjesztő stb.), a kiadásra (paperback, csak első kiadás stb.) vonatkozó kikötéseket, a költségek limitálását (éves, illetve kiadványonkénti maximum stb.) is.

A rendszer előnye a harmonikus és folyamatos állománygyarapodás, a kiadványokról való időbeni tájékozódás. Az „EDI" és az „approval plan" könnyen egymásra építhető rendszerek, egymás előnyeit kiegészítve az olasz könyvtárak – különösen a szakosodott gyűjtemények – állománygyarapítási gyakorlatának jelentős fejlődését eredményezhetik.

(Mohor Jenő)

01/361

QUINN, Brian: The impact of aggregator packages on collection management = Collect.Manage. 25.vol. 2001. 3.no. 53-74.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Az aggregátorok csomagjainak hatása a gyűjteményszervezésre a felsőoktatási könyvtárakban

Állományalakítás; Elektronikus folyóirat; Felsőoktatási könyvtár; Folyóirat-előfizetés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Az elektronikusfolyóirat-csomagok az utóbbi tíz-tizenkét évben jöttek létre. A folyóiratcsomagok szélesen értelmezve elektronikus indexek és akár több száz teljes szövegű folyóirat összességét jelentik, amelyeket egy aggregátor (üzleti vagy nonprofit szolgáltató, folyóirat-ügynökség) „csomagba" összegyűjt és a weben – többnyire közös interfésszel és keresési lehetőségekkel, előfizetés alapján – a könyvtárak számára forgalmaz.

Az első ilyen csomag megjelenése az OCLC Electronic Collections Online szolgáltatásához fűződik. A kiadók ezt megelőzően egy-egy folyóiratot publikáltak elektronikus formában, és speciális szoftvert biztosítottak hozzá. A gazdaságiakhoz egyéb előnyök járultak: egyetlen előfizetés fejében egyszerre több folyóiratot lehetett megvásárolni, kereshető adatbázis állt rendelkezésre, melynek rekordjai egymáshoz kapcsolódnak, az adatbázisban szerepelt a cikkek teljes szövege, esetenként visszamenőlegesen is, a szolgáltató segítséget nyújtott a beszerzéshez és a licencszerződés megkötéséhez, cí-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mekre lebontott használati statisztikát adott. A szolgáltatás gyűjtőköre a tudományterületek széles körét felölelte, az egyes szakterületeken a magfolyóiratokra koncentrált. Nyomtatott folyóiratok elektronikus változatát szolgáltatták. A dokumentumokat legkésőbb a megjelenés időpontjában kellett szolgáltatni az OCLC számára, továbbá nemcsak a cikkek, hanem a folyóiratok teljes tartalmát megjelenítették az e-változatban, mégpedig a nyomtatottnak megfelelő megjelenési formában.

Az OCLC másik csomagja a FirstSearch (1991-től). Ez azonban nem folyóiratokat, hanem on-line adatbázisokat tartalmaz, legtöbbjük nyomtatott vagy CD-ROM-on publikált indexek változata. Az on-line változatot gyakrabban frissítik, illetve gazdagabb tartalmú. A rekordok legtöbbjéhez lelőhely és csatolás tartozik. A könyvtárak rendszergazdáinak lehetőségük van arra, hogy az állományban már szereplő adatbázisokat blokkolják.

1994-ben indult a Project Muse, amely a John Hopkins University Press 42 folyóiratának elektronikus változatát adta közre. Egyszerre több felhasználó számára nyújt teljes szöveges és tárgyszavas keresést. A szolgáltatásban csak színvonalas kiadványok szerepelnek, a cikkek könyvtárközi kölcsönzése engedélyezve van és az egyes előfizetések 10%-kal olcsóbbak a nyomtatott változaténál.

A JSTOR (1995-től) fontos társadalom-, humán és természettudományi folyóiratok visszamenőleges számait szolgáltatja elektronikus archívumából. Fő célja a raktári helyigény mérséklése volt. A keresést típusra (cikk vagy recenzió) lehet leszűkíteni, böngészésre és tematikus keresésre nyílik lehetőség. Bővítését tervezik.

1996-tól hozzáférhető az Academic Press Ideal (International Digital Electronic Access Library) csomagja, amely a kiadó 175 folyóiratát tartalmazza. A teljes szövegben lehet böngészni. A szolgáltatás csak egy csomagban fizethető elő, a használókat többéves szerződésre kötelezik, csak konzorciumok csoportos előfizetését fogadják el.

A konzorciumok előnyös megállapodásokat tudnak kialkudni. Feladatuk ennél kiterjedtebb, ma már akár azt is befolyásolhatják, hogy a csomagok tartalma milyen legyen, vagy kialkudhatják, hogy a helyi igényeknek megfelelően a csomagnak csak egy részét lehessen előfizetni. Ilyen „a la carte" megoldásra a legritkábban van lehetőség.

A folyóiratcsomagok megjelenése miatt a gyarapítók hasonló helyzetbe kerültek, mint a 80-as években a feldolgozók, amikor a katalógusrekordok letölthetővé váltak. A folyóirat-állomány alakítása felett ma már nem feltétlenül gyakorolhatják a kiválasztás és ellenőrzés feladatait, hanem azt a kiadók vagy a forgalmazók (az aggregátorok) végzik el. A könyvtár csak aközött választhat: előfizet-e a teljes csomagra vagy nem. A válogatás tehát ma már nem mikroszinten, azaz címenként, hanem makroszinten, azaz csomagonként történik. A döntések fontossága miatt célszerű bizottságokat alakítani, a gyarapító pedig ezek összehívásáért, működtetéséért legyen felelős: ő tartja a kapcsolatot az aggregátorral, ő tárgyal a kipróbálásról, a feltételekről és licencről.

A folyóiratcsomagok összetétele sok kívánnivalót hagy maga után. Sokszor a színvonalas kiadványok marginális címekkel párosulnak. A tartalomból hiányoznak teljes témakörök vagy tudományterületek. Bizonyos technikai korlátai is vannak. Akadozhat az elérésük, lassú lehet a válaszidejük, ami frusztrálhatja a használókat. Egy-egy ilyen probléma esetén egyszerre ötven vagy száz folyóirat válik elérhetetlenné. Az is előfordul, hogy bizonyos meghirdetett funkciók nem állnak rendelkezésre. Például a címkén az áll, hogy teljes szövegű adatbázis, de a használó helyenként csak bibliográfiai adatokat vagy tartalmi összefoglalót talál, vagy hiányoznak a grafikus illusztrációk.

A folyóiratcsomagokat minden tekintetben integrálni kell mind a nyomtatott, mind az elektronikus források gyűjteményébe. Felvetődik az a kérdés, hogy a csomagok tartalma, összetétele és intellektu-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ális szintje mindenütt megfelel-e a helyi igényeknek. A csomagok mindig a kiadó gyengeségeit és erősségeit tükrözik. Az a könyvtár, amely kiegyensúlyozott elektronikus gyűjteményre törekszik, szükségszerűen több csomagot is vásárol, ami miatt bizonyos fokú átfedés elkerülhetetlen. Az aggregátorok kényük-kedvük szerint változtathatják a csomag összetételét, minden külön értesítés nélkül, például a globális (nem pedig a helyi) használati statisztika alapján. A gond akkor jelentkezik, amikor kiderül, hogy a könyvtár egy-egy folyóirat nyomtatott vagy CD-ROM változatát is lemondta a csomag előfizetésekor.

A folyóiratcsomagokat az on-line katalógusban olyan néven célszerű feltüntetni, amit a használók könnyen tudnak értelmezni, például: „Elektronikus indexek" vagy „Elektronikus folyóiratcikkek". A csomagok tartalmát lehetőség szerint logikus csoportosításban kell tálalni források és témák szerint.

A könyvtárak között a hagyományos folyóiratok folyamatos áremelkedése miatt bizonyos gyűjtőköri együttműködés és kölcsönös egymásrautaltság alakult ki. A kiadók viszont hevesen ellenzik a cikkek kinyomtatását és könyvtárközi forgalmát. A könyvtárak – úgy tűnik – újra arra kényszerülnek, hogy emiatt szomszédos intézmények állományát duplikálják.

Az aggregátorok sokféleképpen javíthatnák a csomagok összetételét. Könyvtári szakembereket vonhatnának be a tartalom kialakításába. Egyszerűsíthetnék és liberalizálhatnák a szerződéses és licencfeltételeket, felismerhetnék tehát, hogy a csomagok és maguk a szolgáltatások egyelőre kísérleti jellegűek. Integritásuk és stabilitásuk fontos szempont, gyors és megbízható elérésük hasonlóképpen. Meg kellene magyarázniuk válogatási kritériumaikat, megfelelően dokumentálniuk kellene a csomag összetételével kapcsolatos tudnivalókat. A csomagokban szereplő címek tetszőlegesen csoportosítva legyenek megjeleníthetők. Jó lenne, ha különböző nagyságú és feladatkörű könyvtárak számára eltérő csomagokat lehetne összeállítani igényeik szerint. Fontos szempont, hogy a csomagok tartalmát könyvtárközi kölcsönzésben fel lehessen használni, legalábbis amíg be nem igazolódik, hogy ez üzleti kárt okoz a forgalmazónak.

(Hegyközi Ilona)

01/362

PRIOR, Albert: Acquiring and accessing serials information – the electronic intermediary = Interlend. Doc. Supply. 29.vol. 2001. 2.no. 62-68.p.

A periodikus kiadványokról szóló információk beszerzése és elérése – az elektronikus közvetítő szerepe

Elektronikus folyóirat; Folyóirat-előfizetés; Koordináció -belföldi

A folyóiratok beszerzésében és a hozzáférésben a könyvtárak régi partnerei a folyóirat-ügynökségek. Számítógépes szoftverekkel, CD-ROM-on való publikálással, adatbázisaikhoz való kapcsolódási lehetőségekkel, elektronikus tartalomjegyzékekkel és más szolgáltatásokkal segítik a könyvtárak munkáját. Az Egyesült Királyságban a 70-es évekig a Blackwell and Dawson cég dominált a közvetítők piacán, később teret nyertek nemzetközi vállalkozások is. Az előfizetési ügynökségek egyesületének (Association of Subscription Agents, ASA) 40-nél több tagja van.

Már kb. 9000 lektorált elektronikus folyóirat érhető el az interneten, többségükben nyomtatott folyóiratok e-változatai. Az e-változat ingyenesen vagy a szokásos előfizetési díjnál kissé magasabb áron érhető el. Az Elsevier 2000 első félévi jelentésében az szerepel, hogy az előfizetők 35%-a részt vesz a Science Direct szolgáltatásban, és két éven belül kizárólag az interneten fogja közreadni kiadványait.

A könyvtárak számára az elektronikus folyóiratok a hozzáférés és kezelés területén újszerű feladatokat hoztak. Sok esetben minden egyes kiadóval tárgyalniuk kell a feltételekről, meg kell ismerniük az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

illető rendszereket, interfészeket és keresési lehetőségeket. A nagyobb ügynökségek több kiadó számára közös interfészt és keresőmotorokat fejlesztettek ki, közös kulcsszavas keresést biztosítanak a szolgáltatott folyóiratokban, egyszerűsítették a jelszók adminisztrációját, a számok érkeztetését, a használati adatok összegyűjtését, a figyelemfelkeltő szolgáltatásokat. A bibliográfiai adatok rendszerint az ügynökség szerverén találhatók, a teljes szövegek pedig vagy ott, vagy a kiadók szerverein. A legnagyobb szolgáltatók kínálatában 3-4000 e-folyóirat szerepel.

A SPARC (Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition) az üzleti kiadók drága folyóiratai helyett olcsó, nyomtatott és web alapú címek indítását ösztönzi, többnyire egyesületek és tudományos társaságok bevonásával. Az ICAAP (International Consortium for the Advancement of Academic Publication) hasonló kezdeményezés.

A folyóiratpiacon a közeli jövőben sokféle szereplő fog párhuzamosan tevékenykedni. Várhatóan az elektronikus folyóiratok válnak meghatározóvá, bennük nő a multimédiás megoldások mennyisége, bővülnek a csatolási kezdeményezések, felgyorsul a lektorálás és publikálás, egyre többen térnek rá a folyamatos közreadásra.

Az ügynökségeknek továbbra is jelentős közvetítő, sőt egyre inkább újra-közvetítő szerepe lesz. Értéknövelt szolgáltatásokat nyújtanak a könyvtárak, kiadók és a kutatók számára. Ma már egyre több ilyen cég magába a kiadási tevékenységbe is bekapcsolódik, segíti a kiadók munkáját.

A csatolási kezdeményezések (pl. a Swetsnet Navigator és az SilverPlatter) a könyvtári on-line katalógusokból és bibliográfiai adatbázisokból egyenesen az e-folyóiratok cikkeihez vezetnek el. A cikkek hivatkozásaitól a hivatkozott cikkek teljes szövegéhez lehet eljutni a CrossRef szolgáltatás segítségével. Több mint ötven kiadó háromezernél több folyóirata működik ebben együtt. Közel kétmillió bibliográfiai tétel szerepel a CrossRef adatbázisában. Ha előfizetői vagyunk egy folyóiratnak, azonnal el is olvashatjuk a keresett cikk teljes szövegét, ha nem, akkor tájékoztatást kapunk az előfizetési, dokumentumszolgáltatási vagy térítéses megtekintési lehetőségről. A folyóiratcikkek mellett hamarosan referenszművek, tankönyvek, konferenciai anyagok is szerepelnek majd a szolgáltatásban. A közvetítőknek újabban egy új technológia, az SFX Reference Linking Software Solution is rendelkezésére áll, amely az elektronikus gyűjtemény minden része között csatolásokat tesz lehetővé.

A közvetítők a licencek megtárgyalása, kezelése és megújítása területén is átvállalhatnak feladatokat a könyvtáraktól, sőt konzorciumok működtetésére is vállalkozhatnak. Az elektronikus kereskedelem megoldásaival egyre több előfizető élhet: jelentéseket állítanak össze számukra, on-line meghosszabbíthatják az előfizetéseket, megtekinthetik a rendelések állapotát, az árakat és számlákat, a licenceket stb.

A NESLI (National Electronic Site Licence Initiative) kezdeményezés 1998-ban indult az Egyesült Királyságban három évre szóló projektként. A projekt menedzselését a Swets Blackwell és a manchesteri egyetem számítástechnika részlege (MIMAS) nyerte el. A NESLI egy személyben tárgyal a felsőoktatási és kutatói szféra nevében a kiadókkal az előfizetésekről, lebonyolítja a megrendeléseket, továbbá közös interfészen szolgáltatja az elektronikus folyóiratokat. Tapasztalataik szerint nem mindig lehet a nyomtatott és az e-változat előfizetését kettéválasztani, ahogy eredetileg tervezték; az egy-egy kiadó teljes kínálatához való hozzáférést a könyvtárak vegyesen fogadták; a könyvtárak legfontosabb szempontjai: a költségek és a tematikus megfelelés; nem kedvelik a több évre szóló licenceket és a le nem mondhatósági záradékot; kulcsfontosságú kérdés számukra, hogy van-e lehetőség könyvtárközi kölcsönzésre és az előfizetés lemondása után az archívum elérésére.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A projekt második évében, 2000-ben 12 kiadóval sikerült megállapodni 2600 e-folyóiratról 80 felsőoktatási intézmény nevében. A NESLI projekt eddigi tapasztalatai azt mutatják, hogy érdemes egy kiválasztott intézményre bízni a licenctárgyalásokat és mintalicencet használni.

(Hegyközi Ilona)

01/363

MONTGOMERY, Carol Hansen: Measuring the impact of an electronic journal collection on library costs: a framework and preliminary observations = New Rev. Inf. Netw. 6.vol. 2000. 37-52.p. Bibliogr. 17 tétel.

Az elektronikusfolyóirat-gyűjtemény hatásának mérése a könyvtári költségekre: elképzelések és előzetes megjegyzések

Állomány; Elektronikus folyóirat; Költségelemzés

A Drexel Egyetemi W.W. Haggerty Könyvtára előbbre tart az elektronikus folyóiratok meghonosításában, mint az amerikai felsőoktatási könyvtárak legtöbbje. Lehetőség szerint még a párhuzamosan kiadott folyóiratokból is csak az e-változatot szerzik be. Kivételt képeznek azok, amelyeknél a nyomtatott változat képanyaga jelentős értéket képvisel, illetve azok, amelyeknél a folyóirat a böngészésre szánt gyűjtemény része (ilyenek pl. az ismeretterjesztő folyóiratok). A böngészhető állomány nagyságát száz címben maximálták. Mivel a nyomtatott folyóiratok fogadása, feldolgozása, köttetése és tárolása pluszköltséget jelent, a könyvtárban a nyomtatott folyóiratokat akkor sem őrzik meg, ha fizettek értük. A könyvtár az archív tárolást az elektronikus dokumentumok esetében sem vállalja, mivel vannak erre hivatott országos és nemzetközi vállalkozások. Inkább fizet a hozzáférésért az igények szerint. A 2000. évben 800 csak nyomtatott formában előfizetett és 5000 elektronikus folyóiratból állt a könyvtár gyűjteménye. 2001-ben ezek a számok várhatóan 300 és 6000 lesznek. Az elektronikus folyóiratok integrálásával változások történtek a könyvtár működésében. A könyvtár egyéves pályázati támogatást kapott az e-folyóiratokkal kapcsolatos költségek vizsgálatára és mérési modellek kidolgozására.

Az e-folyóiratok kiválasztása, megrendelése és beszerzése összetettebb folyamat, mint a nyomtatott folyóiratoké: folyóirat-összeállítások (csomagok) megvásárlásáról van szó, licenctárgyalásokról, újfajta szemléletről. A hagyományos folyóiratoknál a legfontosabb probléma a helyigény állandó növekedése. Az elektronikus folyóiratok esetében ez teljességgel megszűnik, sőt a retrospektív konverziónak köszönhetően hely szabadulhat fel és jelentősek a kapcsolódó megtakarítások is. Az e-folyóiratoknál a számítógépes hálózattal, a hardverrel, szoftverrel és a személyzettel kapcsolatban költségek merülnek fel. Az e-folyóiratok szolgáltatása a számítógépes rendszerek egyik eleme, amely a kezdeti időszakban a webmesterek munkaidejének jelentős részét elviszi.

A Haggerty Könyvtárban a nyomtatott és elektronikus előfizetéseket minden évben a szokásos módon a megújításkor elemzik, év közben pedig a munkatársak sok munkát fektetnek a kínálat nyomon követésébe, az ártárgyalásokba, a könyvtár igényeihez szabott csomagok vásárlásának előkészítésébe. Kiszámították, hogy a nyomtatott folyóiratok előfizetése címenként átlagosan 120 USD-be, míg az elektronikusaké 95 USD-be kerül. A különbség még nagyobb, ha tekintetbe vesszük az elektronikus előfizetéssel járó régebbi folyóirat-évfolyamok értékét.

A könyvtárak vezetőinek a folyóiratok gyarapítása mindig is sok gondot okozott. Előfizetésük rendszerint elvitte a költségvetés nagy részét. Új feladatok jelentkeztek: az anyagiak előteremtése, a költségvetés átstrukturálása, a konzorciumi ügyintézés, szerződések kezelése, a beszerzési stratégiák kialakítása, a személyzet képzése, a használati statisztikák begyűjtése. A Haggerty Könyvtárban e tevékenységek koordinálására, amelyek a könyvtár különböző részlegeit érintik, létrehozták az Electronic

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Resources Manager (elektronikusforrás-menedzser) munkakört.

A feldolgozó részleg munkafolyamataiban sok változás történt. Kevesebb időt kell fordítani az érkeztetésre, a reklamációra, a hiányzó lapok pótlására, a köttetésre; csökkentek a feldolgozás költségei. Jelentősen megnőtt viszont a hozzáféréssel kapcsolatos beszerzési és katalogizálási teendők volumene. Az e-folyóiratok gyűjteményében igen sok a lehetséges változás: nyomon kell követni a csatolásokat, gyakran átalakul egy-egy folyóirat feladatköre, más lesz a terjesztő, megszűnt a hagyományos értelemben vett periodicitás fogalma. Az áttekintendő anyag mennyisége két év alatt háromszorosára nőtt.

Ami a személyzetet illeti, újabban képzettebb (tehát magasabb fizetésű), precíz, jó számítógépes jártassággal rendelkező személyzetre van nagy igény. Minden új belépőnél fokozott figyelemmel ellenőrzik, mennyire számíthatnak rá az elektronikus források kiválasztásánál, használatba adásánál és népszerűsítésénél.

A használati statisztika elkészítése a várakozásokkal szemben igen összetett és munkaigényes feladat. Összevetése a nyomtatott folyóiratok használatával csak nagyon óvatosan történhet: pl. a nyomtatott folyóiratoknál füzeteket, az elektronikusaknál cikkeket tartanak nyilván.

A Haggerty Könyvtárban oktatási anyagok gyűjteményének igénybevétele az 1999/2000-es tanévben a felére csökkent, a másolás 20%-kal volt kevesebb. E változások összefüggéseit az elektronikus tartalom szolgáltatásával még vizsgálni fogják. Megfigyelték, hogy a használók az elektronikus tartalom bővülésével egyre inkább önállóan szolgálják ki magukat. A referenszmunkában újabban a kevésbé önálló használóknak nyújtanak képzési alkalmakat. Az oktatási programban személyes konzultációk, csoportos bemutatók, e-mailen terjesztett hírlevelek, kiállítások szerepelnek.

A kiadók és terjesztők jobb szolgáltatásai csökkenthetnék a könyvtárak terheit. Különösen hasznos lenne, ha jobb tájékoztatást adnának az e-folyóiratokról, szabványos formában adnák közre a használati statisztikát, megkönnyítenék a hozzáférést és garantálnák az archív megőrzést.

(Hegyközi Ilona)

01/364

OLIVER, Marina: SPARC: an alternative lifestyle for academic libraries = Collect.Manage. 25.vol. 2000. 1/2. no. 37-49.p. Bibliogr.

SPARC – a felsőoktatási könyvtárak új életet kezdtek

Egyetemi könyvtár; Folyóiratárak; Folyóiratkiadás

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A Tudományos Könyvtárak Szövetsége (ARL) szerint a folyóiratárak az utóbbi tizenkét évben 175%-kal nőttek, az ARL tagkönyvtárai 124%-kal költöttek többet 7%-kal kevesebb folyóirat megvásárlására. Az összes tudományterületet tekintve 47%-kal nőtt a kiadott folyóiratcímek száma.

1999-ben Mark J. McCabe, közgazdászprofesszor közzétette tanulmányát „A folyóiratárak és a piaci hatalom" címmel. Szerinte a cégek összeolvadása gátolja a piaci versenyt. Portfólió-elméletében arra a következtetésre jut, hogy a könyvtárak nem feltétlenül a legértékesebb folyóiratra fizetnek elő. Inkább jellemző rájuk, hogy folyóirat-portfóliókat vásárolnak, semmint egy-egy folyóirat értékét közvetlenül egy másikéval összevetnék. A kiadók úgy állapítják meg az árakat, hogy a nagyobb használatnak örvendő (vagy színvonalasabb) folyóiratok esetében az egységnyi használat kevesebbe kerüljön, a kevésbé használtakat pedig, amelyeknél az egységnyi használat drágább, kevesebb, viszonylag jó

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

anyagiakkal rendelkező könyvtár vásárolja meg. McCabe megállapítása szerint a cégek összeolvadása mindig áremelkedéssel jár.

A könyvtárak az előfizetések lemondásával, a költségvetés átcsoportosításával, a források megosztásával válaszoltak a folyóiratválság jelenségére. Ezek a lépések nem „rázták meg" a kiadói szférát. Olyan szerveződésre volt szükség, amely a tudományos társaságokat, egyetemi kiadókat, felsőoktatási könyvtárakat és másokat tömöríti, kézben tartja a költségeket és javítja a hozzáférést. Így jött létre a SPARC (Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition) 1998-ban. A tagok arra törekszenek, hogy olyan új kiadók jöjjenek létre, amelyek tiszteletben tartják a költségeken alapuló ármegállapítást, a tudományos források és a szellemi tulajdon etikus felhasználását, igyekeznek korszerű technikai megoldásokat alkalmazni, jó minőségű publikációkat közzétenni, és a szakirodalom tartós archiválásáról gondoskodni hagyományos és elektronikus formában. A feltételek adottak: a felsőoktatási közösségnek elege van a profitorientált kiadókból, a technológia rendelkezésre áll, a szerzők készek az együttműködésre és az árak is megfelelőek.

A SPARC első kiadói partnere az American Chemical Society (ACS) volt. Organic Letters című nyomtatott és elektronikus folyóiratának ára negyede a hasonló folyóiratokénak. Kiszámították, hogy az így megtakarított összegből 17 további folyóiratot lehet előfizetni. Az ACS vállalta, hogy három évig évente egy címmel növeli a SPARC-nál kiadott címeinek számát. Hasonló megállapodás született a Royal Society of Chemistry-vel. Ezek az Alternatives Program részei. Ennek keretében olyan folyóiratok kiadását támogatják, amelyek meglévő, költséges folyóiratokkal versenyeznek, pénzügyi szempontból megvalósíthatók és elismert szakemberek állnak mögöttük.

A SPARC másik két alprogramja: a Leading Edge Program és a Scientific Communities Initiative. Az előbbi az újszerű technológiai megoldásokat és üzleti modelleket támogatja. A Scientific Communities Initiative nonprofit digitális projekteket karol fel, ezáltal a természettudományi-műszaki kutatók jobb ellátását segíti. 1999-ben 500 ezer USD-t fordítottak különböző pályázatokra.

Az ARL 81 tagkönyvtárának (ezek összesen 500 millió dolláros vásárlóerőt képviselnek) SPARC-termékekre való előfizetéseit támogatja. 1999 októberében a SPARC-nak 175 tagja volt (köztük 21 konzorcium és 10 támogató).

(Hegyközi Ilona)

01/365

TWISS, Thomas M.: A validation of brief tests of collection strength = Collect.Manage. 25.vol. 2001. 3.no. 23-37.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

A gyűjtemény erős pontjainak értékelése rövid teszttel: Howard White módszerének vizsgálata

Állományelemzés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A Research Libraries Group (RLG) által az 1980-as években kifejlesztett, a könyvtári állomány értékelésére szolgáló Conspectus metódus nagy elismertségre tett szert, és meglehetősen széles körben alkalmazzák is világszerte. Ugyanakkor sok kritika is éri az alkalmazás bonyolultsága, időigényessége miatt. Sokan pedig egyenesen szubjektivitással vádolják az eljárást.

Howard White a Drexel University-ről kidolgozott egy „rövid teszt" módszert, mely – állítása szerint – könnyen érthető, gyors, nem túl költséges és viszonylag objektív eljárás. A cikk szerzője tesztelte a tesztet, és egyetért az állítással.

A kísérlet a következőképpen zajlott. Szakterületnek kiválasztotta a Szovjetunió huszadik századi történetét. Két vizsgálatot kívánt elvégezni, melye-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ket egymással és a kiválasztott könyvtárakban régebben végzett értékelésekkel, valamint a könyvtáraknak saját magukról adott értékelésével szándékozott összehasonlítani. Két könyvcím listát kellett összeállítania. Mindegyikben 40 cím szerepelt, négy kategóriába sorolva. 10-10 cím kerül a „minimális szintű", az „alapmű", a „tájékoztató szintű" és a „kutatásra alkalmas" osztályba. Különböző forrásokból válogatta a címeket, a szakbibliográfiákon kívül monográfiák bibliográfiáit, lábjegyzeteit is használta. A listában szerepeltek általános művek és tudományos publikációk a megadott időszak minden évtizedéről, témájuk felölelte a szovjet belés a külpolitikát, foglalkoztak a disszidensekkel csakúgy, mint a hatalmi elittel. Még néhány orosz nyelvű mű is helyet kapott a könyvek között. A kiválasztott címeket összehasonlította az RLG Conspectus megfelelő HIS 143-as (Történelem-Oroszország- Szovjetunió, 1918-) szakjával, mely megfelel a Library of Congress DK266-290.3 szakjelzetének.

Második lépésként minden címet behasonlított a Library of Congress PRISM rekordjaiban. White ugyanis az ott szereplő példányszámok alapján állapította meg a fent említett négy szintet. Az 1-150 példányban fellelhető könyvek kerültek a négyes (tudományos) kategóriába, a 151-400-ig terjedők a hármasba (tájékoztató), a 401-750 példányosak a kettesbe (alapművek), és a 751 fölöttiek az egyesbe (alapszintű dokumentumok). A szerző ellenőrizte saját listáinak tételeit, szükség szerint módosította őket, majd az előfordulás szerinti csökkenő sorrendbe állította címeit.

Következő feladatként összehasonlította az így kialakult listákat a kiválasztott öt könyvtár állományával (University of Pennsylvania, University of Virginia, Free Library of Philadelphia, Jefferson-Madison Regional Library in Charlottesville, Virginia). Ha egy könyvtárban legalább 50%-a megtalálható volt az egyes kategóriákba sorolt műveknek, akkor megfelelt a kategóriának. Vagyis 1-4-ig terjedő „osztályzatot" kaphatott a Szovjetunió történetét reprezentáló gyűjteménye. Bebizonyosodott White-nak az az állítása, hogy ha a lista alacsonyabb kategóriájában szereplő művek közül 50%-nál kevesebb van egy könyvtárban, biztos, hogy a könyvtár állományában meglevő könyvek a magasabb kategóriában sem érik el az 50%-ot – és fordítva: ha magasabb szinten elérte az 50%-ot, akkor alacsonyabb szinten is megvolt a lista megfelelő kategóriájában szereplő műveknek legalább a fele.

Ez bizonyítja a teszt ésszerűségét, logikus szemléletét, mely White szerint a teszt megfelelőségének egyik feltétele.

A második kérdés: megfelelnek-e a teszt eredményei azoknak az elvárásoknak, melyek természetesek az adott könyvtárt illetően? A válasz itt is igen volt, hiszen a magasabb érdemjegyeket az egyetemi könyvtárak kapták, ahol joggal várható el, hogy a szovjet történelemre vonatkozó irodalom teljesebb legyen, mint egy közművelődési könyvtárban.

Harmonizál-e a rövid teszt a megelőző vizsgálatokkal. Igen, a könyvtárakban korábban végzett értékelésekkel is teljes összhangban voltak a teszteredmények.

Végül pedig a könyvtárosok véleménye saját állományukról egyezik-e a teszt által mutatottakkal? Egy könyvtárat kivéve ez is stimmelt. Ott viszont a teszt és az előző vizsgálat eredményének azonossága arra enged következtetni, hogy a könyvtárosok talán alulértékelik saját gyűjteményüket.

És nem utolsósorban: a vizsgálat időszükséglete mindössze tíz munkaóra volt.

Bizonyára sokat lehetne még dolgozni a módszer finomításán, de azt már a fentiek alapján is nyugodt lélekkel kijelenthetjük, hogy megfelel egy könyvtár állományának gyors, költségtakarékos, és viszonylag objektív értékelésére.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 329, 331, 406, 440

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Állományvédelem

01/366

MCCREE, Mark: Theft: ignorance is bliss? = Public Libr.J. 16.vol. 2001. 2.no. 47-48., 50.p.

Aggasztó tendenciák a közkönyvtári lopások területén

Biztonsági berendezés; Könyvlopás; Közművelődési könyvtár; Statisztika

A brit közkönyvtári szektorban vizsgálatot végeztek annak felderítésére, hogy milyen mértékű a könyvtári lopás; hogy a probléma mennyire ismert és milyen a személyzet „hozzáállása"; hogy a jelenség milyen hatással van a könyvtári szolgáltatásokra. A könyveken kívül az AV- (és hasonló) anyagokat és az egyéb tulajdont (berendezéseket, magántulajdont) érintő lopásokra terjedt ki a felmérés. (A felmérésben részt vett könyvtárfenntartók könyvtárainak mindegyikében volt kölcsönözhető prózai és zenei kazetta/CD, 93%-ban szórakoztató, 71%-ban ismeretterjesztő videó, 66%-ban CD-ROM, 45%-ban DVD-t, 25%-ban play station játékokat is kölcsönöznek.)

Az általános megállapítások szerint 66%-ot érintett a felszerelések, berendezések lopása (az információtechnológia térhódításának következtében ez főként számítógép, illetve ahhoz kapcsolódó egyéb berendezés). A lopások száma növekedett az elmúlt öt év során. A leginkább veszélyeztetett állományrész az új könyvek, videók, CD-k, játékok és DVD-k, a könyveken belül a nem szépirodalom, különösen a háziállatokkal, antikvitásokkal, megtörtént bűnügyekkel foglalkozók és a számítástechnikai kézikönyvek. A tapasztalatok szerint sem a lopások mennyiségét, sem az egyes könyvtárak, illetve az egyes állományrészek veszélyeztetettségét nem lehet előre megjósolni. A biztonsági berendezések (elektronikus állományvédelem, zártláncú tévés megfigyelő rendszerek) nagymértékben csökkentik a lopások számát.

A könyvtár társadalmi jelenléte, az a törekvése, hogy állományát használtatni akarja, nem pedig őrizni, a lopásoknak kedvez. Ha viszont a könyvtár nem akarja megtűrni egyetlen könyve elvesztését sem, ez a szolgáltatások kényszerű korlátozásához vezet, holott éppen szolgáltatni akarunk. Be kell-e tehát eleve számítani a lopások okozta veszteség valamekkora mértékét?

Ahhoz, hogy megfelelő politikát alakíthassunk ki, tudni kell, mennyit és mit lopnak, tehát szükség van a folyamatos mérésre, figyelésre. Ki kell alakítani a lopásokkal kapcsolatos politikát, és irányelveket kell készíteni a könyvtári lopási esetekkel való foglalkozásról. A stratégiai tervezésnek fontos része legyen a könyvtár biztonsága, és megvizsgálandó, hogy könyvtárunk fizikai adottságainál, berendezésénél fogva „tolvajbarát"-e. A biztonsági berendezések ugyan költséggel járnak, ám valószínűleg a vártnál gyorsabban megtérülnek. A személyzet legyen felkészülve a feltételezett (és a ténylegesen leleplezett) lopásokkal való foglalkozásra, és ne becsüljük le a lopásoknak a könyvtárosok „lelkére" gyakorolt hatást sem. A könyvtár népszerűsítése és a „felhasználóképzés" során térjünk ki a lopásra, mint problémára, és a „büntetésre" is. Az utólagos siránkozás, hogy mennyi mindent loptak el, inkább deprimáló, mintsem pozitív erejű. A könyvtári lopás jelensége nem fog eltűnni, de állományunk sok értékes darabja igen.

(Mohor Jenő)

Lásd még 345

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Különgyűjtemények

01/367

SIDWELL, C.A. – NEEDHAM, P.A.S. – HARRINGTON, J.D.: Lightening grey literature: making the invisible visible = New Rev.Inf.Netw. 6.vol. 2000. 121-135.p. Bibliogr. 32 tétel.

A szürke irodalom „felderítése" avagy hogyan tehetjük láthatóvá azt, ami láthatatlan

Elektronikus dokumentum; Kutatási jelentés; Megőrzés; Szakirodalom -műszaki; Szűk publicitású anyag

A szürke irodalom – és ezen belül a műszaki jelentés – nagyon fontos információforrás (egy 1994-es felmérés szerint 40%-kal második helyen áll a könyv mögött), ám hozzáférése meglehetősen nehéz és bizonytalan. Ezen Európában az EAGLE/SIGLE kezdeményezés próbál segíteni.

Az European Association for Grey Literature Exploitation (EAGLE) koordinálja a System for Information on Grey Literature in Europe (SIGLE) projektet, melynek adatbázisában jelenleg kb. 630 ezer bibliográfiai leírás van a részt vevő országok szürke irodalmáról, amelyeket az egyes országok központjai adtak. Amerikában a kormány finanszírozza a NASA Technical Report Server és a GrayLit Network projekteket. Az NTRS-nek már működése első hat hónapjában (1994-ben) 10 ezer használója volt, a 2000-ben elindított GreyLit Network az USA szövetségi intézményeinek (Védelmi, Energiaügyi Minisztérium, Környezetvédelmi Hivatal, NASA) 100 ezer teljes szövegű műszaki jelentését teszi kereshetővé.

A NATO Research and Technology Organization (és elődje, az AGARD) jelentéseit már csak az interneten keresztül lehet elérni, a papír példányok terjesztését megszüntették. Az Egyesült Királyságban meglehetősen koordinálatlan a helyzet, s a műszaki jelentések nem kapnak kellő hangsúlyt. A BLDSC viszonylag jelentős állománya mellett számos egyetemi, kormányzati és ipari intézményben vannak nehezen azonosítható és hozzáférhető gyűjtemények. A legutóbbi néhány év törekvései az együttműködésre és az általános internethasználat tette lehetővé a MAGiC (Managed Access to Grey literature Collections) projekt létrejöttét, mely több egyetem, a BLDSC és kormányzati intézmények együttműködésével a gyűjtemények fejlesztését, a fontos gyűjtemények „láthatóvá tételét" és az elektronikus tárolás és dokumentumellátás révén a hozzáférés javítását célozza (címe: www.magic.ac.uk).

(Mohor Jenő)

Feldolgozó munka

01/368

KHURSHID, Zahiruddin: The cataloger's workstation in the electronic library environment = El.Libr. 19.vol. 2001. 2.no. 78-83.p. Bibliogr.

A katalogizáló könyvtáros munkaállomása elektronikus könyvtári környezetben

Felmérés [forma]; Gépi dokumentumleírás; Információtechnológia; Számítógép-hálózat

Az elmúlt harminc évben jelentősen megváltozott a katalogizálók munkája és munkakörnyezete. A változásokat okozó egyik fő tényező az, hogy a katalogizálói munkaállomás „buta" terminálról (OCLC M100) többfunkciós munkahellyé (új generációs PC-k) változott. Az állandóan fejlődő mikroszámítógépes technika, a CD-ROM-ok, a hálózatok (helyi hálózat, intranet és internet) a mai katalogizálói munkahelyek legfontosabb jellemzői. Az Intel chipek, Pentium processzorok és a Microsoft Windows magasabb szintű számítógépes környezetet biztosítanak, és lehetővé teszik, hogy a katalogizáló egyszerre többféle feladatot ellásson számítógépén. A cikk bemutatja a katalogizálói munkaállomás általános jellemzőit, konfigurációját, a katalogizálási segédeszközök elektronikus változatait, a munkaál-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lomás hatását a munkateljesítményre és azokat a nehézségeket, amelyek e technológia alkalmazásában illetve maximális használatának elérésében az Arab-öböl könyvtáraiban jelentkeznek.

(Autoref. alapján)

01/369

GRUMMANN, Martin: Sind Verfahren zur maschinellen Indexierung für Literaturbestände Öffentlicher Bibliotheken geeignet? Retrievaltests von indexierten ekz-Daten mit der Software IDX = Bibliothek. 24.Jg. 2000. 3.no. 297-318.p. Bibliogr.

Res. angol és francia nyelven

Használható-e a gépi indexelés a közkönyvtárak állományának feltárására?

Gépi indexelés; Gépi információkeresés; Információkeresési rendszer értékelése; Közművelődési könyvtár; Tárgyi feltárás

Az automatikus indexelés különböző módszerek (az eredeti alak megadása, az összetett szavak szétválasztása, származékszavak stb.) révén egységesíti és bővíti a könyvtári katalógusok keresési szókincsét. Egy közkönyvtár szakkönyvállományában végzett keresési teszt azt mutatja, hogy ez az eljárás jobb eredményeket ad az on-line katalógusban végzett keresés során. A hagyományos tárgyi feltárással összehasonlítva (kulcsszavak és tárgyszavak) ez a módszer több releváns címet eredményezett anélkül, hogy a „ballasztot" nagymértékben növelte volna. Mindazonáltal az automatikus indexelés nem helyettesítheti, csak kiegészítheti a tárgyszavazást.

(Autoref.)

01/370

DARRIGADE, Sabine – LYON-BOUGEAT, Michele – MARX, Bernard: Acces aux brevets en langage naturel: le systeme CIB-LN de l'INPI = Documentaliste. 38.vol. 2001. 2.no. 100-110.p. Bibliogr.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Természetes nyelvi hozzáférés szabadalmakhoz: a francia szabadalmi hivatal CIB-LN nevű rendszere

Gépi információkeresési rendszer; Osztályozási rendszer -szabadalmi

A francia szabadalmi hivatal kifejlesztette a CIB-LN nevű természetes nyelvi rendszerét a szabadalmak keresésére. A rendszert elsősorban a nem szakértő nagyközönségnek szánták, tehát szabadalmi tájékoztató szolgálatuk potenciális vagy gyakorlatlan használói számára. A cikk ismerteti a kezdeményezés célkitűzéseit, amelyek összhangban állnak a szabadalmi hivatal küldetésével és kiegészítik jelenlegi információs szolgáltatásait. Kitér a rendszer kifejlesztésének szakaszaira, beleértve az alkalmazott módszerek és technikák fokozatos finomítását is. A szerzők bemutatják a CIB-LN jelenlegi hasznosítását és jövőbeni fejlesztéseit, melyek között szerepel egyrészt a nemzetközi szabadalmi osztályozási rendszerhez (International Patent Classification) való közelítés, másrészt a használók keresési kérdéseinek vizsgálata alapján a szókészlet bővítése.

(Autoref.)

Lásd még 377

01/371

MÖNNICH, Michael W.: KVK – a meta catalog of libraries = LIBER Q. 11.vol. 2001. 2.no. 121-127.p.

A karlsruhei virtuális katalógus, a könyvtárak metakatalógusa

Egyetemi könyvtár; Központi katalógus -online; Online információkeresés; Számítógép-hálózat

Németországban ma 8 közös katalógus működik, tehát a német könyvtárak állományának együttes keresése nem egyszerű feladat. Ezt felismerve 1996-ban a Karlsruhei Egyetem könyvtárában elhatározták, hogy olyan virtuális katalógust hoznak létre, amely lehetővé teszi több katalógus párhuza-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mos keresését. Ebből alakult ki a Karlsruher Virtueller Katalog (KVK).
Felhasználója kiválaszthatja, mely katalógusokban kíván keresni és beírja keresőkérdését. A rendszer ezt lefordítja a keresésbe bevont rendszer szintaxisára. A beérkező eredményekből a KVK szabványosított, rövid megjelenítési formátumú listát készít. A listára kattintva megkapjuk a megcélzott rendszer által kínált teljes megjelenítést. Igény esetén (a MAB-link ablakra kattintva) MAB-formátumban is megjelenítethetők az adatok. (A MAB a MARC német megfelelője.)
Mintegy 60 millió folyóirat- és könyvcím érhető el, pontos adat a duplikáció miatt nem áll rendelkezésre.

A németországi közös katalógusok mellett az osztrák, a (német) svájci közös katalógushoz, továbbá a francia, az olasz és a spanyol nemzeti könyvtár katalógusához, a British Library, a Skót Nemzeti Könyvtár katalógusához a brit egyetemi könyvtárak COPAC közös katalógusához nyújt hozzáférést. Ezen kívül elérhetők könyvkereskedelmi katalógusok is.

A KVK-t havi 750 ezer, napi 35 ezer alkalommal használják keresésre. A kérések 60%-a Németország felsőoktatási könyvtáraiból érkezik, de sok keresést végeznek Svájcból, Ausztriából, Svédországból, Olaszországból és Hollandiából. A KVK mellett számos regionális közös katalógus is működik.

(Koltay Tibor)

01/372

VOORBIJ, Henk: A feasibility study for the retrospective conversion of the Dutch Union Catalogue = Program. 8.vol. 2001. 1.no. 57-66.p.

A holland központi katalógus retrospektív konverziója: megvalósíthatósági tanulmány

Gépi könyvtári hálózat; Konverzió; Közös katalogizálás; Központi katalógus; Nemzeti könyvtár

A holland nemzeti könyvtárban cédula formában őrzött, 1976 előtt publikált monográfiák központi katalógusa 95 könyvtárból származó 5-6 millió leírást tartalmaz. Sokféle tényezőtől függ, hogy milyen mértékben kell ezeket a leírásokat géppel olvasható formára konvertálni. A következőket kell figyelembe venni: létezik-e még a leírást beküldő könyvtár? Részt vesz-e az adott könyvtár a Pica nevű közös katalogizálási rendszerben és konvertálta-e már saját cédula-katalógusát? Konvertálta-e más rendszerrel az adott könyvtár a cédulakatalógusát? Megbízhatóak-e még a központi katalógusban lévő cédulák, vagy a beküldő könyvtár úgy törölt állományából köteteket, hogy nem értesítette erről a nemzeti könyvtárat? A megvalósíthatósági tanulmány azt bizonyította, hogy 59 könyvtár állományadatai minden további feldolgozás nélkül eltávolíthatók, ez a cédulák 72,6%-ának felel meg. A cédulák fennmaradó 27,4%-a 36 könyvtárból származik, számukra meghatározták azokat a szempontokat, amelyeket adataik retrospektív konverziója során figyelembe kell venni.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

01/373

BECKER-EBENAU, Brigitte: Das Altbestandserfassungsprojekt der Herzogin Anna Amalia Bibliothek Weimar. Motor für bibliotheksinterne Entwicklungen – ein Erfahrungsbericht = Bibliotheksdienst. 35.Jg. 2001. 6.no. 707-714.p.

Régi és ritka könyvek feltárása a weimari Herzogin Anna Amalia Könyvtárban

Általános tudományos könyvtár; Gépi dokumentumleírás; Konverzió; Régi és ritka könyvek gyűjteménye

A Herzogin Anna Amalia Bibliothek (HAAB, http://www.weimar-klassik.de/haab/) az irodalom- és a kultúrtörténet nyilvános tudományos könyvtára. Fő feladata az 1750 és 1850 közötti német irodalom történetének gyűjtése. Az állomány 900 ezer kötetből áll, egyharmada a történeti anyag.

A könyvtár részt vett a Német Kutatási Alap (Deutsche Forschungsgemeinschaft, DFG) ún. ABE-programjában, amely az 1501 és 1850 közötti régi nyomtatványok számítógépes feltárását támogatta. Ez a program a hagyományos katalógusok gépre vitelét tűzte ki célul, 1980-tól összesen 14 német tudományos könyvtár és Észak-Rajna-Vesztfália központi főiskolai könyvtára vesz részt benne. Előreláthatólag 2005-ben zárul, 2001 januárjáig 5-6 millió tételt konvertáltak.

A DFG az alábbi feltételeket szabta:

- a támogatott könyvtár köteles a szükséges munkaerő egyharmadát biztosítani,
- egy-egy munkatársnak naponta legalább 35 tételt kell konvertálnia,
- kizárólag monográfiákat lehet feldolgozni,
- nem szabad autopszián alapuló katalogizálást végezni,
- a személyneveket a meglévő szabvány (PND) alapján kell leírni,
- a meglévő tárgyi feltárás adatait át lehet venni,
- az adatbevitelt az illetékes regionális központi katalógusban kellett elvégezni, az adatokat azután díjtalanul szolgáltatni kell a DBI központi nyilvántartásába (DBI-VK).

A HAAB 1993. október 1-jén kezdte, és 2000. december 31-én be is fejezte a munkát. Összesen 202 ezer tételt, közel 290 ezer bibliográfiai rekordot konvertáltak a GVK (Gemeinsamer Bibliotheksverbund) központi adatbázisába. A konvertálás alapjául a könyvtárnak a porosz instrukción (PI) alapuló katalógusa szolgált. Igen sok gondot okoztak a számítástechnikai problémák (egész napos rendszerkiesések stb.). A munkát tapasztalt könyvtárosokból és szerződéses munkaerőkből összeállított csoport, összesen hat fő végezte, túlnyomórészt részmunkaidőben. A csoport tagjai valamennyi részfeladatra „bevethetők" voltak. Tapasztalt könyvtárosok és kezdők dolgoztak együtt; az előbbiek a katalógust és az állományt ismerték jól, az utóbbiak a számítástechnikában voltak jártasabbak. A belső igényességet nehezen lehetett összeegyeztetni a DFG elvárásaival. (Az egységesített személynév-adatbázisból hiányzó neveket be kellett jelenteni a bajor állami könyvtárnak.) A hagyományos katalógus címfelvételeinek minősége és teljessége is problematikus volt sok esetben. Mindvégig nehéz volt összeegyeztetni a mennyiségre vonatkozó előírásokat és a saját igényességet.

A konverziós program végül is a fejlesztések motorjává vált a HAAB-ban. A hálózati technika bevezetése mellett a könyvtár volt az első Türingiában, amely a GVK közös katalógusában katalogizálhatott. A munkatársaknak a tudományos könyvtárak leírási szabványát (RAK-WB), illetve a PICA használatát is meg kellett ismerniük. A régi nyomtatványok esetében a GVK központi igazgatóságával is egyeztettek. Időközben a könyvtár integrált rendszerének valamennyi modulja működik; az OPAC-ban és a regionális katalógusban így megtalálható valamennyi 1850-ig megjelent monografikus mű.

További melléktermékek: a katalógus átlapozása során kigyűjtötték azoknak kolligátumoknak a cédu-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

láit, amelyek részeit eddig nem tárták fel; ezeket egy külön projekt során fogják feldolgozni. Valamennyi, a VD16 (a 16. századi nyomtatványok számítógépes feltárását célzó) program számára szóba jöhető mű, illetve zeneműcéduláit is előkészítették.

Az 1851 és 1976 között katalogizált anyag konvertálásához közel egymillió márkára van szükség. A pénz máris rendelkezésre áll, szövetségi és magánforrásból.

A HAAB régi könyvanyaga miatt került a DFG által támogatott könyvtárak körébe az ország újraegyesítése után. A közös katalógusba bevitt rekordok 60%-a csak a HAAB-ban megtalálható művekre vonatkozik. A teljes ABE-program 25 évig tart, a konverziós költség közel 5 márkát tesz ki címenként (a VD16-nál tapasztalt 131 márkával szemben); az esetleges hiányosságokat kiegyenlítik az on-line keresés nyújtotta előnyök. Ez a konverziós program olyan kompromisszumot jelent, amely közel sem optimális megoldás. Továbbá el kell még végezni a DFG-programban nem szereplő dokumentumtípusok – zeneművek, térképek, egyleveles nyomtatványok stb. – feltárását is.

(Hegyközi Ilona)

01/374

SHOUSE, Daniel L. – CRIMI, Nick – STEED LEWIS, Janice: Managing journals: one library's experience = Libr.Hi Tech. 19. vol. 2001. 2.no. 150-154.p. Bibliogr.

Megoldás egy könyvtár nyomtatott és elektronikus folyóiratainak hatékony nyilvántartására

Adatbázis; Egyetemi könyvtár; Elektronikus folyóirat; Folyóiratkatalógus

Sok könyvtárnak gondot okoz, hogy kurrens folyóirat-előfizetéseit naprakészen nyilvántartsa. Korábban az on-line katalógusok általában nem tartalmazták a folyóiratokat, de még ma sem feltétlenül lehet belőlük listát előállítani az aktuálisan előfizetett folyóiratokról. A közvetlenül előfizetettek mellett vannak ügynökségek révén vásárolt folyóiratok, tagság révén vagy ajándékba kapott címek is.

Az East Carolina Egyetem Joyner Könyvtárában adatbázis építését határozták el a probléma megoldására. Számba vették az olvasóteremben és más részlegekben a polcokon elhelyezett, a mikrofilmen lévő állományt, a számlázással és a köttetéssel kapcsolatban készült listák tételeit, és összehasonlították a könyvtár katalógusával. A munka eredményeként egy 2750 tételes jegyzék állt össze.

Korábban a használók egy-egy cikket nyomtatott indexek vagy bibliográfiai, esetleg referáló adatbázisok alapján választottak ki, majd a katalógusban néztek utána, hogy az adott folyóirat megvan-e a könyvtár állományában. Ma már arra is gondolni kell, hogy a kívánt cikk teljes szövege esetleg on-line elérhető.

A Joyner Könyvtárban több teljes szöveges elektronikus szolgáltatás is elérhető. Ezek közül a JSTOR-on és a Project Muse anyaga szerepel a könyvtár katalógusában. 2000 szeptemberében még legalább négy helyen kellett keresni egy-egy folyóiratot: az on-line katalógusban, a kiadótól közvetlenül beszerzett folyóiratokat a kiadónál, az NC Live keresőgépén (az Ebscohost és a Proquest hét adatbázisa ennek része) és az Academic Universe-ben (ez is egy nagy aggregátor). A bonyodalmak miatt a használók könyvtárközi kölcsönzést kértek olyan címek esetében, amelyek szerepeltek az állományban stb. Szükség volt tehát egyetlen elérési pontra, amely mind a nyomtatott, mind az elektronikus formában rendelkezésre álló folyóiratokról tájékoztatott.

Átmeneti megoldásként egy Excel táblázatot használtak, amelyet a könyvtáros számítógépe mellett három tájékoztatói munkaállomáson is elérhetővé tettek. Később erre a célra más felsőoktatási könyvtárak tapasztalatai alapján a Cold Fusion és előbb az Access, majd az SQL Server programot használták. Meghatározták a legfontosabb adatbázis-funkciókat: keresés cím és címkulcsszó szerint, automa-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tikus csonkolás, lelőhely szerinti böngészés. A találatokat táblázatos formában jelenítik meg. Az output oldal tetején átlépést biztosítanak a könyvtár katalógusába, ahol a címek között böngészve megállapítható, hogy az adott folyóirat nyomtatva vagy mikrofilmen rendelkezésre áll-e.

Miután egy másik, hasonló profilú egyetemi könyvtárral együttműködve, annak Access táblázatait átvéve meghatározták az elveket, saját adatokkal kiegészítve feltöltötték az adatbázist, amelyet E-Journal Locatornak neveztek el. A szolgáltatók honlapjáról letöltötték a jegyzékeket és importálták azokat az Access adatbázisba, amely jelenleg 40 adatbázis, illetve kiadó címeit tartalmazza. Később 100 ingyenesen elérhető (a friss számokat közzétevő és legalább egy évet archiváló tudományos vagy általános jellegű) időszaki kiadványt is felvettek az adatbázisba. A forgalmazók adatait „megtisztították", például a címváltozatoknak létrehoztak egy külön mezőt.

2001 januárjára az adatbázisban 12 564 tétel volt. Minden folyóirat maximum négy tárgyszót kapott. A keresés után a használó közvetlenül magához a folyóirathoz jut el, ahol ezt az aggregátor lehetővé teszi. Havonta ellenőrizni fogják a forgalmazók forrásjegyzékeinek tartalmi változásait, és naprakésszé teszik az adatbázist, továbbá rendszeresen kiegészítik az ingyenes források adataival.

(Hegyközi Ilona)

01/375

PIGNARD, Nathalie – GERETSCHLÄGER, Ingrid – JERDELET, Jocelyne: Le traitement informatisé de ressources électroniques au CERN = Documentaliste. 38.vol. 2001. 1.no. 24-34.p.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Hálózati elektronikus források feldolgozása a CERN könyvtárában

Elektronikus dokumentum; Gépi katalogizálás; Letöltés; Számítógép-hálózat

A tanulmány olyan adatimportra használható számítógépes módszert mutat be, amelyet a CERN (Európai Atomkutató Központ) tudományos tájékoztató szolgálatánál is alkalmaznak. Az „Uploader" nevű program használatával a CERN könyvtári katalógusába bibliográfiai adatok és teljes szövegű dokumentumok is letölthetők, amelyek különböző internetforrásokból származnak, rendszerint fizikai és más rokon területi, szürke irodalmat tartalmazó adatbázisokból (pl. DOE, KEK, Math-Doc, TipTop stb.). Az elektronikus források automatikus feldolgozásától függő gyarapítási politika számos kérdést vet fel a gyűjtött dokumentumok számszerű növekedésével és választékával kapcsolatban. A gyakran előforduló „belefeledkezés" az elektronikus dokumentumok letöltésébe, és ezek hipertext útján való hozzáférhetővé tételébe jelentősen megváltoztatja az információszervezés feladatait.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Információkeresés

01/376

LEWANDOWSKI, Dirk: "Find what I mean not what I say". Neuere Ansätze zur Qualifizierung von Suchmaschinen – Ergebnissen = BuB. 53. Jg. 2001. 6/7. no. 381-386.p.

Res. angol nyelven

Hogyan érjünk el jobb eredményt a keresőgépekkel?

Bokrosítás; Gépi indexelés; Gépi információkeresés; Számítógép-hálózat

A web fennállása óta keresőgépek is léteznek, ugyanakkor sokan panaszkodnak a keresési eredmények nem megfelelő mennyiségére és minőségére, a rossz rangsorolási módszerekre stb. A legismertebb és leginkább bevált módszer e probléma kezelésére a meta-keresőgépek használata. Ezek nem adatokat gyűjtenek, hanem egyszerűen felhasználják más keresőgépek előzetesen elvégzett munkáját. A másik megoldás a népszerűségi minősítés, amely például a Google sajátossága. Ez a rendszer a hivatkozásmutatóra épül és a következőképpen fogalmazható meg: „minél több weboldal hivatkozik egy adott oldalra, annál fontosabb az az oldal". De nemcsak az fontos, hogy link mutat rá, hanem az is, ki adta meg a linket. Másfajta lehetőség a linkelt szövegek értékelése a keresőgépek által. Ez a módszer is láthatatlan a használó számára; a keresési eredmények javulnak anélkül, hogy a használónak újfajt keresési stratégiát kellene megtanulnia. Vannak olyan keresőgépek, amelyek kereséseikbe adatbázisokat és térítésért elérhető forrásokat is bevonnak. Csak a Northern Light sajátossága az ún. cluster-elemzés. Minden keresőkérdéshez külön csoportokat alkot, amelyek a keresés leszűkítésére szolgálnak. Nincs olyan keresőgép, amely minden problémát megold és soha nem is lesz ilyen. Mindazonáltal az egyes keresőgépek rendelkeznek olyan tulajdonságokkal, amelyek segítségével ha nem is oldhatók meg, de csökkenthetők a keresési problémák.

(Autoref.)

01/377

JORNA, Kerstin – DAVIES, Sylvie: Multilingual thesauri for the modern world – no ideal solution? = J.Doc. 57.vol. 2001. 2.no. 284-295.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Többnyelvű tézauruszok a modern világ számára – nem a mostani az ideális megoldás?

Kísérlet; Online információkeresés; Többnyelvű tézaurusz

A 21. században a különféle kultúrájú és nyelvű használói csoportok növekvő jelenléte miatt megnőtt a többnyelvű információkereső eszközök fontossága. A szerzők úgy látják, hogy a többnyelvű információkeresés jelenleg rendelkezésre álló formái nem elégségesek, és szükség van a többnyelvű tezauruszok új formájának kidolgozására. A cikk részletesen bemutatja az InfoDEFT nevű kísérleti tezauruszt, amely alkalmas modellként szolgálhat egy szemantikailag strukturált, enciklopedikus (rövid magyarázó szócikkeket tartalmazó), többnyelvű, on-line tezaurusz kifejlesztéséhez. A szerzők arra a következtetésre jutnak, hogy a cikkben említett EXPO 2000 és a részletesen ismertetett InfoDEFT nevű kísérleti tezauruszok a 21. század új típusú, többnyelvű tezauruszainak példái lehetnek. Az információs-könyvtári szakemberek (mint osztályozási szakértők) és a mesterséges-intelligencia szakemberek (mint nyelvfeldolgozási szakértők) együttműködése olyan új formátumú makrotezauruszok kifejlesztését eredményezheti, amelyek szakterületi és általános tezauruszokat is magukban foglalnak.

(Autoref. alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

01/378

RAIELI, Roberto: Il sistema del visual retrieval per l'interrogazione delle base dati di immagini = Boll.AIB. 41.vol. 2001. 1.no. 47-68.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Res. angol nyelven

A „visual retrieval" rendszer a képi adatbázisokban való kereséshez

Gépi információkeresés; Képanyag

A multimédia térnyerésével együtt jár a nem szöveges adatbázisok terjedése, és az azokban való keresés szükségessége. Míg nyilvánvaló, hogy egy szöveges adatbázisban a keresés azzal analóg, szöveges, nyelvi alapú eszközökkel történik, egy teljesen más jellegű, vizuális adatbázisban a keresés hagyományosan szöveges formái nehézségeket okoznak.

A vizuális adatbázisban vizuális nyelvű kereső eszközökre van szükség, amelyek alakok, formák, textúrák, színek és vonalak elemzése és összehasonlítása alapján végzik a keresést. Ehhez természetesen az adatbázis létrehozásakor a tárolandó képeket elemezni és indexelni kell, akár manuálisan, akár automatizált módon. A földrajztól az orvostudományon, számos műszaki szakterületen át a művészetekig igen sok és igen különböző igény merül fel a vizuális adatbázisokkal szemben. A jelenleg elterjedt rendszerek, mint a QBIC, VisualSEEK, ImageMiner vagy a VIPER különböző megközelítéssel, különböző megoldásokat kínálnak, s más-más részterületen nyújtanak fejlett megoldást.

(Mohor Jenő)

Lásd még 369-371, 416

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

01/379

NORLIN, Elaina: Reference evaluation: a three-step approach – surveys, unobtrusive observations, and focus groups = Coll.Res.Libr. 61.vol. 2000. 6.no. 546-553.p.

A referensz-tevékenység értékelése: egy háromlépcsős módszer (felmérés, észrevétlen megfigyelés és fókuszcsoportos megbeszélés)

Egyetemi könyvtár; Hatékonyság; Referensz

A University of Arizona központi könyvtárában az alsóéveseket ellátó csoport három féléven keresztül (1998-1999) vizsgálta, mi a véleményük a hallgatóknak a referensz-szolgálatról. A szolgálatban nem csak könyvtárosok dolgoznak, hanem egyetemi személyzet és diákok is, s mivel team szervezetben működnek, egymás között gyakran cserélik a szolgálati időpontokat, így sokszor nem az ül a tájékoztató pultnál, akinek a nevét kiírták.

A vizsgálatban hármas módszert alkalmaztak: kérdőíves felmérés, észrevétlen megfigyelés, kiscsoportos kiértékelés. A vizsgálatban részt vevő személyeket a hallgatóság köréből toborozták (a lebonyolítás után fejenként 10 dollárt kaptak, s nekik először egy kérdőívet kellett kitölteniük, ami főképpen demográfiai jellegű adatokat tartalmazott. Majd egy kérdőlap alapján észrevétlenül meg kellett figyelniük a tájékoztató pult munkatársának tevékenységét, valamint saját maguknak is referenszkérdéssel kellett hozzá fordulniuk. (A kérdőlapot a cikk közli.) Végül három-öt fős csoportokban főként a kérdőlapok alapján kiértékelték a tapasztaltakat. A csoportmunkát egy-egy tájékoztató könyvtáros vezette, s az eredményt egy tájékoztatási asszisztens foglalta össze egy-két lapon írásban.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Hamar kiderült, hogy a kívánt cél elérése érdekében nem szükséges a hallgatók tömegével beszélni. (Összesen mintegy 100 diákot vontak be.) Nagyobb készség mutatkozott a felsőévesek részéről a közreműködésre, ezért a második és a harmadik vizsgálati szakaszban főként első- és másodéveseket igyekeztek megnyerni.

A felsőévesekkel kapcsolatos fontosabb tapasztalatok és észrevételek: gyakrabban keresték fel a tájékoztató pultot; kevésbé voltak érdekeltek a webkeresésben, mint az adatbázis-keresésben; fontosabbnak tartották a személyzet hozzáértését, mint megközelíthetőségét; úgy vélték, hogy a személyzet jól válaszolja meg a kérdéseket, de nyitottabbnak kellene lennie a kezdők iránt; javítani kellene az új adatbázisokban való tájékozottságon, többet kellene mozogni a nyilvános övezetben a tájékoztatóknak és névkitűzőt kellene hordaniuk.

Az alsóévesek szerint: nehezebben fordulnak a tájékoztató könyvtároshoz, és csak az után, hogy kimerítették az egyéb lehetőségeket; a megközelíthetőség fontos számukra a szolgálat igénybevétele esetén; internetkereséskor először nem a tájékoztatási pulthoz jönnek; azt hiszik, hogy a tájékoztatók csak a nyomtatott források és az elektronikus adatbázisok keresésében segítenek; 80-90%-uk nem tud arról, hogy ingyenes információkeresési és -használati kurzusok vannak; azt kívánják, hogy a tájékoztató könyvtárosok többet mozogjanak, kövessék nyomon az adott tájékoztatás hasznosulását, viseljenek névkitűzőt és mosolyogjanak többet; nem is gondolnak arra, hogy a technológiát érintő kérdésekben is a tájékoztatóhoz forduljanak; azt hiszik, hogy a tájékoztatók képesek megválaszolni legtöbb kérdésüket, de úgy érzik, maguknak kell megtalálniuk az interneten a válaszokat.

Az észrevétlen megfigyelés során magasra értékelték a tájékoztató könyvtáros megközelíthetőségét, barátságos-segítőkész odafigyelését, a segítség megfelelő mértékét (túl sok vagy túl kevés információ), az adott tájékoztatás nyomon követését (jöjjön vissza, ha további kérdése merülne fel). A felmérés nyomán több gyakorlati intézkedést tettek a helyzet javítására.

(Papp István)

01/380

DAVIES, Margaret: Creating a virtual reference library: experiences at Suffolk Libraries and Heritage = Program. 8.vol. 2001. 1.no. 43-56.p.

Virtuális referensz könyvtár kialakítása Suffolk megye könyvtáraiban

Honlap; Információszervezés; Községi könyvtár; Megyei könyvtár; Referensz; Számítógép-hálózat

Suffolk megye közkönyvtárai információtechnológiával jól ellátottak, és részt vesznek a több megyére kiterjedő és több céget (EBSCO, Chadwyck-Healey, Geac) is magában foglaló Co-East projektben. Erre alapozva kísérleti virtuális referenszkönyvtárat hoztak létre: a honlap referensz és információ fejléce alatt igen sok – eklektikusan összeválogatott – információforrás linkjét hozták létre, valamint az EBSCO 2700 folyóirat hozzáférését biztosító szolgáltatását és a KnowUK szolgáltatást (a legnépszerűbb és legelismertebb brit referensz-információforrások elektronikus hozzáférése) tették elérhetővé.

A kísérleti projekt során négy kis falusi könyvtárból három hónapra ténylegesen elvitték a kézikönyveket és a tájékoztatás nyomtatott forrásait. Cserébe felajánlották az oktatást, tanácsadást, és plusz internet PC-t állítottak be a könyvtárakba. A kísérleti időszak végén egy könyvtár sem kívánta visszaállítani az eredeti állapotot, mind megtartotta a plusz PC-t, és kb. 60%-kal csökkentették a nyomtatott kézikönyvek számát. (Egy könyvtár a többit is visszakérte, és raktárban helyezte el, a legkisebb pedig – ahonnan összesen 60 referenszművet vittek el – mindössze 4 darabot kért vissza.) A kísérlet azt mutatta, hogy van mód a kis könyvtárak forrásokkal való ellátásának javítására, ha az új techno-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lógiát használják, és hogy megfelelő környezetben e technológiát valóban használják is.

(Mohor Jenő)

Lásd még 386

Kölcsönzés

Lásd 336, 426

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

01/381

SOLAR, David: Electronic full-text articles as a substitute for traditional interlibrary borrowing = J.Interlibr.Loan Doc.Del.Inf.Supply. 11.vol. 2000. 1.no. 99-117.p. Bibliogr.

Cikkek teljes szövegének szolgáltatása elektronikus úton – új megoldás a hagyományos könyvtárközi kölcsönzés helyett

Cikk; Dokumentumszolgáltatás; Felsőoktatási könyvtár; Könyvtárközi kölcsönzés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A jelen tanulmány azt vizsgálja, hogy az elektronikus, teljes szövegű folyóiratcikkek milyen mértékben csökkenthetik egy nagy egyetemi könyvtárban a hagyományos könyvtárközi kölcsönzések számát. A kínálat bővítése, továbbá a hozzáférés és használat kényelme nyomán ma már a használók olyan cikkekhez is hozzáférhetnek, amelyek nincsenek meg intézményeik könyvtárában – ez a tény a könyvtárközi kérések csökkenéséhez vezethet. A jelen cikk először a téma irodalmát vizsgálja meg, köztük néhány olyan tanulmányt, amely már mérte az elektronikus, teljes szövegű források hatását a könyvtárközi kölcsönzés mértékére. Ezután ismerteti a tanulmány módszereit, és közli az eredményeket. Befejezésül magyarázatokat fűz a kapott eredményekhez, és következtetéseket fogalmaz meg a vizsgált kérdéssel kapcsolatban.

(Autoref. alapján)

01/382

YU, Shien-Chiang – CHEN, Ruey-Shun: Developing an XML framework for an electronic document delivery system = El.Libr. 19.vol. 2001. 2.no. 102-110.p. Bibliogr.

XML alapú keret kifejlesztése az elektronikus dokumentumszolgáltatáshoz

Dokumentumszolgáltatás; Elektronikus dokumentum; Formátum -gépi; Rendszerszervezés; Távközlés

Az internet arra késztette a könyvtárakat, hogy átgondolják, hogyan segíthetnék a használókat az információ gyors visszakeresésében. Ez vezetett az elektronikus publikálás fejlődésének felgyorsulásához és a könyvtárak használók és szolgáltatók közötti közvetítő szerepének kialakulásához. A könyvtárnak kell megoldania az információforgalom archiválását, a szerzői jog biztonságos kezelését a hatékony elektronikus dokumentumszolgáltatási rendszerben és fizetési mechanizmusok kialakítását. A szerzők kifejlesztettek egy Extensible Markup Language (XML) alapú keretet az elektronikus dokumentumszolgáltatáshoz, amely újdonságot jelent az elektronikus dokumentumszolgáltatási rendszerek között: azonosítja a kiadót is, amely a szerzői jogilag védett dokumentumot az OPAC-on keresztül elektronikus formában szolgáltatja. A javasolt elektronikus dokumentumszolgáltatási rendszernek négy fő funkciója van: 1. lehető-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vé teszi az elektronikus dokumentumért való fizetést; 2. lerövidíti a dokumentum kérése és szolgáltatása közötti időt; 3. számít a könyvtárak változó szerepére; 4. csökkenti a nyomtatott gyűjtemények okozta túlterhelést a könyvtárakban.

(Autoref.)

Dokumentációs eljárások és termékeik

01/383

POLOTOVSKAÂ, I.L.: Tekusaâ nacional'naâ bibliografiâ kak informacionnyj resurs = Naučn-Teh. Inf. 1. ser. 2001. 7.no. 3-6.p. Bibliogr.

A kurrens nemzeti bibliográfia mint információvagyon

Nemzeti bibliográfia

A huszadik század utolsó negyedében a kurrens nemzeti bibliográfia, mint az információs vagyon része, nagy jelentőségre tett szert a globális nemzetközi információs projektekben. 1987-ben az amerikai Barbara Bell úgy fogalmazott, hogy a kurrens nemzeti bibliográfia a kiadványtermés számbavétele útján az adott ország kultúrájának, karakterének, állandó szükségleteinek „tükre". A kurrens nemzeti bibliográfia, mint információs vagyon funkcionálisan a jelenben létrehozott dokumentumkincs bibliográfiai leképezése, ábrázolása.

A nemzeti bibliográfia ilyen felfogása a huszadik század közepén tűnt fel, és a különböző nemzetközi bibliográfiai konferenciákon (Unesco – 1950, Párizs; IFLA és Unesco – 1977, Párizs; IFLA – 1998, Koppenhága) nyert szilárd alapokat.

A nemzeti bibliográfiák létrejötte az információs vagyon minden más eleménél jobban kötődik a társadalomban bekövetkezett átalakulásokhoz, beleértve az információs szféra változásait is.

A kurrens nemzeti bibliográfia létrehozásához is jogi megalapozás kell, nevezetesen a kötelespéldány-szolgáltatás jogi szabályozása. A nemzetközi gyakorlat elemzése azt mutatja, hogy ez a jogi szabályozás három formában történhet. A közvetlen forma – a kötelespéldányról szóló jogszabály. Közbenső forma a szerzői jog védelmének törvényi rendezése, mivel ez is feltételezi a jogi védelem alá eső szellemi termékek számbavételét. Mivel azonban a szerzői jogi törvényhez nem csatlakozik semmiféle bibliográfiai funkció, nem lehet alapja a kurrens nemzeti bibliográfiai célok és feladatok meghatározásának. A harmadik fajta jogi megoldás a kiadvány-előállítókkal kötött megállapodás arról, hogy azok önként bocsátják rendelkezésre termékeiket. Ebben a rendszerben az az intézmény, amelyik a kötelespéldányt kapja, magára vállalhatja a szerzői jogvédelem érvényesítését (így történik ez pl. a Library of Congress-ben). Az ilyen gentlemen's agreement gyakori az újonnan kialakult kiadványtípusok (pl. elektronikus dokumentumok) esetében.

Szervezeti szempontból a nemzeti bibliográfia biztosításának állami feladata az országos nemzeti bibliográfiai központ létrehozása. A nemzeti bibliográfiai központ részesül törvény szerint a kötelespéldányokban, amelyek alapján a bibliográfiai számbavételt folytatja. Az országok többségében a nemzeti bibliográfiai központ feladatát a nemzeti könyvtárak látják el, de előfordulnak egyetemi könyvtárak is (főleg azok, amelyek a nemzeti könyvtári funkciót is betöltik). Az új, nem hagyományos dokumentumok számbavételére sok helyen külön országos központok alakulnak.

A hagyományos dokumentumok kötelespéldány-szolgáltatásának kérdése újra felmerül ma, a nyomtatott kiadványok digitalizásával kapcsolatban. Elképzelhető az is, hogy a jövőben, az elektronikus dokumentumoknak az interneten való közreadásával feleslegessé válnak a nemzeti bibliográfiai központok, vagy legalábbis szerepüket át kell majd értékelni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A kurrens nemzeti bibliográfia létrejöttének módszertani feltétele a szabványosítás. Ide tartozik a nemzetközi kiadvány-azonosító számoknak a bibliográfiai leírásban való feltüntetése; a bibliográfiai tételek optimális osztályozása a nemzeti bibliográfiában; a kurrens nemzeti bibliográfia olyan periodicitása, amely lehetővé teszi egy adott időszaki kiadványtermésének áttekintését. A szabványosítás mértéke mutatja azt, hogy az ország felkészült-e a nemzetközi együttműködésre az információs tevékenység területén.

A nemzeti bibliográfia létrehozásának negyedik problémája a technológiai biztosítás, vagyis az új információtechnológia alkalmazása (a bibliográfiai folyamatok formalizálása a számítógépes technológiák bevezetése, adatbázisok létrehozása érdekében). A fejlődés jelenlegi tendenciáját a kurrens nemzeti bibliográfia elektronikus verziójának kiépítése jelenti, amit általában a nyomtatott verzió megszüntetése követ. Valószínűleg az információtechnológia további fejlődése ahhoz vezet majd, hogy a kurrens nemzeti bibliográfiák kizárólag a világhálón fognak megjelenni.

A nemzeti bibliográfia konceptuális biztosítása történelmileg megalapozott választást jelent a három lehetséges koncepció (területi, nyelvi, illetve komplex) közül. Az 1977. évi nemzetközi bibliográfiai kongresszuson a területi elv érvényesítését fogadták el optimális megoldásnak.

A kurrens nemzeti bibliográfia struktúráját illetően két, egymással kapcsolatban álló szempontot kell érvényesíteni: 1. a dokumentumtípusok teljes spektrumának (hagyományos és nem hagyományos dokumentumok, beleértve a hálózaton lévőket is) számbavétele, 2. minden típust külön mutatóban kell feldolgozni, aminek eredményeképpen differenciált kurrens nemzeti bibliográfiai rendszer jön létre.

A nemzeti bibliográfiák létrehozásának legfontosabb feltétele az, hogy az adott országban ez a tevékenység kapjon „állami státust", legyen tervezett és központosított (figyelembe véve a dokumentumtípusok számbavételéhez szükséges kooperációt is).

(Rácz Ágnes)

Lásd még 374

Tájékoztatási vállalkozás

Lásd 340

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

01/384

KINNELL, Margaret – CREASER, Claire: A new outlook? Services to visually impaired people in UK public libraries = J.Librariansh.Inf.Sci. 33.vol. 2001. 1.no. 5-14.p. Bibliogr.

Új látásmód? A brit közkönyvtárak szolgáltatásai a látássérültek számára

Felmérés; Közművelődési könyvtár; Normatívák, mutatószámok; Vak könyvtárhasználó

A szerzők annak a kérdőíves felmérésnek az eredményeit ismertetik, amelyet a Loughborough Egyetem könyvtártudományi kutatási részlege végzett a brit közkönyvtári szolgáltatásokról. Ellenőrizni kívánták, hogy milyen színvonalúak a brit szolgáltatások a nemzetközi gyakorlathoz és a Library Association által meghatározott irányelvekhez képest. Nevezetesen azt vizsgálták, hogy a vakok és gyengén látók számára nyújtott közkönyvtári szolgáltatások mennyire vannak összhangban az 1995-ben elfogadott, a sérült emberek jogairól szóló törvénnyel (Disability Discrimination Act). A tanulmány céljai a következők voltak: az 1997-ben a vakok országos intézete (Royal National Institute

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

for the Blind, RNIB) által végzett, a közkönyvtári hatóságokra irányuló felmérés eredményeinek felhasználása és kibővítése; az 1977-es felmérés óta bekövetkezett fejlődés megállapítása; az új könyvtári hatóságokban végbement fejlődés felmérése; annak megállapítása, hogy miként fejlődnek a szolgáltatások a Library Association irányelveinek fényében; mi a helyzet a használói vizsgálatokkal és közkönyvtári és egyéb közhasznú szolgáltatások integrálásával. 141 brit közkönyvtári hatóságtól kaptak adatokat (67,79%). A szerzők több ajánlást fogalmaznak meg, különös tekintettel a hátrányos helyzetűeknek nyújtott szolgáltatások bővítésére és az e területen elfogadott magas mércékhez való közelítésre. A következő szempontokkal részletesen is foglalkoznak: szabályzatok, költségvetés, személyzet, partnerkapcsolatok, szolgáltatások értékelése, dologi ellátmány és berendezések, kínálat és hozzáférhetőség, reklámozás.

(Autoref.)

01/385

LILLY, Erica B. – VAN FLEET, Connie: Measuring the accessibility of public library home pages = Ref. User Serv. Q. 40.vol. 2000. 2.no. 156-165.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

A közkönyvtárak honlapjai elérhetőségének mérése amerikai könyvtárakban

Beteg olvasó; Felmérés; Hatékonyság; Honlap; Hozzáférhetőség; Közművelődési könyvtár

A szerzők száz jelentős amerikai közkönyvtár honlapját vizsgálták a sérült emberek hozzáférési lehetőségének szempontjából. A könyvtárakat Hennen értékelési indexe alapján választották ki (Hennen's American Public Library Rating). Száz könyvtár közül hetvennégy üzemeltetett webhelyet, amelyek közül csak tizennégy teljesítette az említett hátrányos helyzetű használók hozzáférésének feltételeit a Bobby nevű on-line értékelő rendszer kritériumai szerint. A megfelelő hozzáférhetőséget kínáló közkönyvtárak főleg a nagyszámú használót ellátó, illetve a Hennen-indexben alacsonyabb minősítést kapott könyvtárak közül kerültek ki. A cikk irányelveket és forrásokat közöl a megfelelő (a cikk terminológiája szerint „hozzáférhető") weblapok készítéséhez és értékeléséhez.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

TÁJÉKOZTATÁSI RENDSZEREK

Hálózatok, regionális rendszerek

01/386

BURNETT, Peter – SEURING, Christina: Organising access to free Internet resources: an overview of selection and management issues in large academic and national libraries with a view to defining a policy at Oxford University = Program. 8.vol. 2001. 1.no. 15-31.p. Bibliogr. 42 tétel.

Hogyan biztosítsunk hozzáférést az ingyenes internetes forrásokhoz nagy egyetemi és nemzeti könyvtárakban?

Egyetemi könyvtár; Információszervezés; Online katalógus; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások

Az internetes források száma és fontossága folyamatosan nő. A cikk arról számol be, milyen gyakorlatot és szabályokat követnek a nagy egyetemi és nemzeti könyvtárak az ingyenes internetes források hozzáférhetővé tétele során. A szerzők hivatkoznak a témára vonatkozó általános nyomtatott irodalomra, valamint olyan weboldalakra, amelyek például szolgálnak konkrét esetekhez. A tanulmány célja, hogy bemutassa, hogyan integrálták a könyvtárak a használók által elérhető ingyenes internetforrásokat a tájékoztató munkájukba, milyen forrásokat kell bevenniük, és hogyan kell ezeket kezelniük. Bár elsősorban az ingyenes forrásokkal foglalkozik, a vizsgált intézményekben nem mindig tettek különbséget az ingyenes és térítéses elektronikus források között.

(Autoref.)

01/387

COYLE, Karen: Protecting privacy = Libr.J.Supplement. Winter 2001. 14-17.p.

A személyiségi jogok védelme az interneten

Adatvédelem; Környvtárpolitika; Számítógép-hálózat

A szerzői jogok és a magánélet védelme napjainkban sokkal inkább előtérbe kerül, mint eddig bármikor. Sok internethasználó aggódik a hálón róla folyó adatgyűjtés miatt, de nagyon kevesen tesznek valamit ennek megakadályozására. Persze ahhoz, hogy ezt megtegyék, tudniuk kell, hogyan történhet ez az információgyűjtés a webhelyeken, illetve, hogy az így nyert adatokat hogyan használhatják fel az adatgyűjtők.

A könyvtárosok feladata tájékoztatni ezekről a széles nyilvánosságot, ugyanakkor e problémákat számításba kell venni saját webhely készítésekor is. Ahogy a telefonhálózat kábelek segítségével telefonkészülékeket kapcsol össze, úgy kapcsolja össze az internet világszerte a számítógépeket. Az internet számára minden emberi láthatatlan és lényegtelen. Nem az internethasználó személyét látja, hanem a gépet. Ezt feltételezve különösnek tűnik, hogy a hálózat hogyan lehet felelős a magánszféránkat érő elképesztő invázióért.

Ha az internet nem is tudja, hogy mi egyáltalán létezünk, hogyan képes információt gyűjteni rólunk? Úgy, hogy ez a funkció be van építve a webes alkalmazásba. Ez azonban nem technikai probléma csupán, hanem társadalmi, törvénykezési és gazdasági vonatkozásai is vannak. A technológiai fejlesztés eszköz lehet a védelem megvalósításában.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A magánszféra elleni invázió akkor indult meg a neten, mikor az pusztán kutatói projektből egyre inkább kereskedelmi jellegűvé vált. Ezzel egy időben megjelentek a hirdetések A hirdetéseket elhelyező társaságok igyekeztek minél többet megtudni a webhelyek látogatóiról. A rendszeresen visszatérő látogatók kiszűrésére fejlesztették ki a „sütinek"(cookie-nak) nevezett technikai eljárást. A „süti" egy kis szövegfájl, amit a meglátogatott webhely beír a meghajtónkba. Ez lehet egyszerű szám, amit a webhely első látogatásakor kapunk egyedi azonosítóként, s ahányszor visszatérünk arra a helyre, a webhely a kapott szám alapján felismer minket. S ez még nem minden! A webhely képes tárolni s adatbázist építeni arról, mikor, mely weboldalakat hányszor látogattunk meg. A cél, hogy ezekből kialakítsák a vásárlói profilunkat, s ennek alapján célzott hirdetésekkel ösztönözzenek minket vásárlásra. A legtöbb webhelyen olyan hirdetéseket találunk, amit nem is a webhely készített, hanem valamelyik hálózati hirdető társaság. Ezek tehát webhelyeken belüli webhelyek. Így a „sütin" keresztül ezek a társaságok is képesek adatokat gyűjteni szörfözési szokásainkról, anélkül is, hogy a hirdetéseikre ráklikkelnénk.

Ezek a „sütik" még mindig csak a gépeket azonosítják, s nem a személyeket. Ahhoz, hogy közelebb kerüljenek a gépet használó személyhez, személyre szóló szolgáltatásokat ajánlanak fel. Ezeket igénybe vehetjük esetleg álnéven, de akkor is valós személlyel kerül kapcsolatba a hirdetés-szolgáltató. Gyakran kérnek tőlünk irányítószámot, születési dátumot, amelyeket, ha egybevetnek hivatalos nyilvántartásokkal (pl. gépjármű, választási lista), azonosítható a személyünk. Az e-mailen küldött leveleink aláírásakor is szerepelhet nevünk, címünk. Interneten keresztül történő vásárláskor pedig saját magunk adjuk meg nevünket, címünket, hitelkártyaszámunkat.

Az internetre kerülő adatok védelmét törvényben kell szabályozni, ennek fontosságát az USA-ban elsősorban a kereskedelemmel foglalkozók ismerték fel. Pontosan azért, mert az interneten történő vásárlások területén több millió, sőt billió dolláros veszteséget okoz a vásárlók bizalmának elvesztése a magánéletüket érhető invázió miatt.

A kereskedelmi cégeknek önszabályozást javasol a szakminisztérium, illetve sürgetik a bonyolult kérdés törvényszintű szabályozását az USA-ban is.

Addig is javasolják „süti" ellenőrzési programok futtatását. Óva intenek bizonytalan szolgáltatásokra való jelentkezéstől. Alaposan olvassuk el, hogy a cég milyen garanciákat ad adataink védelmére. S ha már jelentkezünk, adjunk meg fiktív információkat, készítsünk web alapú e-mail címet magunknak.

A könyvtáraknak a kereskedelmi cégekhez hasonlóan biztosítaniuk kell olvasóikat arról, hogy adataik nem kerülhetnek avatatlan kezekbe. Már a weblapon tájékoztatni kell az olvasókat erről a kérdésről. A tájékoztatás legyen tömör, áttekinthető. A részletes leíráshoz egy linkkel vezethetjük el az arra is kíváncsi olvasókat. A linket minden olyan oldalon érdemes elhelyezni, ahol adatok kitöltését kérjük az olvasótól.

(Szénászky Mária)

01/388

RAO, Siriginidi Subba: Networking of libraries and information centres: challenges in India = Libr.Hi Tech. 19.vol. 2001. 2.no. 167-178.p. Bibliogr.

Könyvtári hálózatok Indiában

Gépi könyvtári hálózat; Tájékoztatási politika

A cikk számba veszi azokat a változásokat, amelyekre a könyvtárakban és információs központokban szükség van ahhoz, hogy hálózatok jöhessenek létre, valamint felsorolja az Indiában létező kommunikációs hálózatokat (INDONET, ERNET, NICNET, GPSS, RABMN, INET), valamint a könyvtári és információs hálózatokat (INFLIBNET, DELNET, BTIS, SIRNET, TIFACLINE, CALIBNET,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

MALIBNET, BONET, NYLIBNET, PUNENET, stb.). A könyvtárak és tájékoztatási intézmények paradigmaváltáson mennek keresztül és naponta tapasztalják a hálózati munkával kapcsolatos kihívásokat. Az információtechnológia nagy szerepet játszik a hagyományos könyvtárak és információs központok átalakításában. A szerző beszámol azokról a kormányzati döntésekről, amelyek a nemzeti infrastruktúra kifejlesztéséhez vezettek, rámutat az infrastruktúra hiányosságaira, az információtechnológia kormányzati alkalmazásának helyzetére és azokra a kihívásokra, amelyek a hagyományos könyvtári gyűjtemények számítógépesítése során jelentkeznek. Úgy véli, bár India ambiciózus terveket készített, eddig mérsékelt sikereket ért el. Az új technológia alkalmazása nem segítette az állampolgárok szociális-gazdasági körülményeinek javulását és az ország gazdasági szuperhatalommá emelkedését.

(Autoref.)

Lásd még 322, 360, 371, 376, 380, 385, 390, 395, 401-403, 410-412, 414, 421-422, 436, 438

Természettudományi és műszaki tájékoztatás

01/389

JAKOBASVILI, Zurab Andreevic – FREYTAG, Jürgen et al.: Das Moskauer „Internationale Zentrum für wissenschaftliche und technische Information" (IZWTI) in Vergangenheit und Zukunft = NFD Inf. 52.Jg. 2001. 4.no. 201-210.p.

Res. angol nyelven

A moszkvai „Nemzetközi Tudományos és Műszaki Tájékoztatási Központ" múltja és jövője

Nemzetközi tájékoztatási központ; Tájékoztatási intézmény -természettudományi és műszaki; Tájékoztatás -közgazdasági

A moszkvai Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Központot (NTMIK) 1969-ben hozták létre. 1990-ig ez az intézmény koordinálta a KGST-országok nemzetközi tudományos és műszaki információs rendszerének kialakítását. Egy konszolidációs szakasz után 1990-ben másfajta időszak kezdődött tevékenységében. A központ az orosz használók számára információszolgáltatást indított a nemzetközi piaci körülményekről és új termékekről. Külföldi használók számára orosz források alapján nyújt tudományos és műszaki információt, valamint átfogó szolgáltatásokat olyan vállalatok számára, amelyek az Oroszországgal és más FÁK-országokkal való kereskedelemben érdekeltek. A jelenlegi 18 tagországon kívül társult tagként érdekelt nemzetközi cégek és szervezetek is részt vehetnek az NTMIK munkájában.

(Autoref.)

01/390

GABRYS-DEUTSCHER, Elzbieta: ViFaTec – Die Virtuelle Fachbibliothek Technik = Bibliotheksdienst. 35.Jg. 2001. 5.no. 573-582.p.

Virtuális műszaki szakkönyvtár

Kutatás információellátása; Számítógép-hálózat; Tájékoztatás -műszaki

A Német Kutatási Alap (DFG) 1998-ban „Az országos szakirodalmi ellátás továbbfejlesztése" című memorandumában körvonalazta a szakirodalmi információk terén bekövetkezett fejleményekből a szakterületükért felelős könyvtárak számára adódó követelményeket, és ösztönözte a virtuális könyvtárak létrehozását. Ezek a követelmények mindenekelőtt a gyűjtésnek a digitális publikációkkal és szak-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

területi információkkal való kibővítését, illetve új szolgáltatások kialakítását jelentik hazai és külföldi partnerek bevonásával.

A virtuális műszaki könyvtár (Virtuelle Fachbibliothek Technik, ViFaTec), amely 2000 áprilisa óta érhető el a hálózaton (www.tib.uni-hannover.de/vifatec/), integrált hozzáférést kínál mérnökök számára szakirodalmi információkhoz és szolgáltatásokhoz. A szakirodalmon kívül új típusú források is szerepelnek: kooperációs börzék, használtgép-börzék, szakértői hálózatok, elektronikus gyártmánykatalógusok, konferencia-naptár, vitafórumok, s nemcsak ingyenes webhelyek, hanem a szakterület térítéses és hagyományos információs forrásai is. A ViFaTec célja a rendelkezésre álló teljes kínálat integrálása, ezért a kül- és belföldi szolgáltatókkal folytatott lehető legszélesebb kooperációra törekszik; olyan külső információforrásokat tartalmaz, amelyek eddig nem szerepeltek a könyvtár katalógusában. Hogy a használók dolgát megkönnyítsék, a virtuális szakkönyvtárat modulokból építették fel, amelyben átfogó, közös keresést lehet majd végezni. A nyitólapon utalnak a TIBORDER-rendszerre, amelyben a hannoveri műszaki egyetem könyvtárának (UB/TIB) állományában keresve a kívánt irodalmat on-line meg is lehet rendelni. Az egyetemi könyvtár szerverén tárolt elektronikus dokumentumok szerepelnek a katalógusban, a külső szolgáltatók teljes szövegű dokumentumai a GetInfon keresztül érhetők el (www.getinfo-doc.de/).

A Fachinformationsführer (Szakirodalmi kalauz) adatbázis áttekinthető, strukturált formában teszi hozzáférhetővé a tájékoztatási eszközöket a mérnökök számára. Nyomtatott és elektronikus információforrás-jegyzékek szerepelnek csak benne, egy-egy kiadvány- vagy internetoldal nem. A források válogatását és osztályozását szakreferensek végzik. A válogatás érdekében, a DESIRE-projektben (www.sosig.ac.uk/desire/qindex.html) megfogalmazott alapelvekre támaszkodva olyan kritériumrendszert dolgoztak ki, amely mind a tartalmi, mind a formai ismérveket figyelembe veszi. A jobb áttekinthetőség érdekében szűrőt is építettek a rendszerbe: a használó maga döntheti el, hogy csak egy szakterület irodalmában, a konferenciák között vagy a szakterület valamennyi kérdésében kíván-e keresést végezni.

A szakterületek felosztása a könyvtárban alkalmazott monohierarchikus osztályozási rendszeren alapul (bővebben www.gbv.de/sacher/bk-info.htm). Az internetes forrásokat minőségük szempontjából nem értékelik. Ha bekerül egy cím a kalauzba, az szavatolja is a minőséget. Elsősorban az európai és német információs kínálat dominál. Egészen speciális kérdések megválaszolásához nem nyújt segítséget, azokhoz szakterületi keresőket javasolnak. A Technik-keresőgéppel, amely a Combine- és a Zebra-szoftvert alkalmazza, a német mérnök-egyesületek szervereit és a szakterületi portálokat indexelik. (A redundancia elkerülése érdekében a külföldi site-okat figyelmen kívül hagyják, mivel ezeket az All Engineering-keresőgép jórészt indexeli; a főiskolák szervereit is mellőzik, mivel ezek a Gerhard-keresőben benne vannak.)

A szakmai egyesületek és más szolgáltatók ingyenesen hozzáférhető bibliográfiai adatbázisai is szerepelnek a kalauzban, mint ahogy a térítéses adatbázisok is. A műszaki irodalom tervezett meta-keresőgépe párhuzamos keresést fog végezni az egyetem állományában, az „Online Contents SSG Technik" cikk-adatbázisban (ez a Swets tartalomjegyzék-adatbázisának a műszaki anyaga), a GetInfoban és más ingyenes, szakterületi adatbázisokban. (A térítéses adatbázisokat csak akkor építik be a rendszerbe, ha a keresés maga ingyenes, s csak a bibliográfiai adatok megjelenítéséért kell fizetni.)

A virtuális műszaki szakkönyvtárban a kutatásban és az iparban dolgozó mérnökök információs igényei állnak az érdeklődés középpontjában. Az információforrások kiválasztása tekintetében ezek a használók az alábbi ismérvek szerint járnak el: hoz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

záférhetőség, a forrás használatának nehézségi foka, a nyert információk relevanciája és minősége. A feladatok nagymértékben befolyásolják a keresett információk jellegét. Egy elemzésből kiderül, hogy a mérnökök zömmel konkrét problémákra keresnek – mégpedig azonnali, megbízható, gyakorlatias – megoldást.

Az internetes információs források folyton változnak, ugyanígy a mérnöki munka és a technológia is folyamatosan fejlődik. A ViFaTecnek is reagálnia kell a változásokra, hogy használói elfogadják: ezért sohasem lesz „kész", inkább folyamatosan követi és feltárja a műszaki információkínálatot, a használókkal folyamatosan konzultálva.

(Hegyközi Ilona)

Társadalomtudományi tájékoztatás

01/391

TREGUBOVA, T.: V zakonodatel'noj informacii zainteresovany vse = Biblioteka. 2001. 5.no. 33-34.p.

Jogi információkra mindenkinek szüksége van

Megyei könyvtár; Tájékoztatás -jogtudományi

Az 1954-ben megyei könyvtárrá minősített magadani könyvtár folyamatosan törekedett a fejlődésre, munkájának újítások felhasználásával is tökéletesítésére. Amikor értesül róla, hogy az Oroszországi Föderáció Kulturális Minisztériuma pályázatot írt ki a megyei könyvtárak számára jogi (törvényhozási) információs központi funkció vállalására, a magas északon működő magadani megyei könyvtár az első 20 között volt, amely a pályázatot elnyerte.

A kulturális minisztériumon kívül az Államigazgatási Kapcsolatok és Információ Föderációs Irodája és a Jogi Reformok Oroszországi Alapja is elősegítette ezt a fejlődést, nem is beszélve a helyi szervekről és a Soros Alapítványról. Mindez 1998-ban volt, ám a könyvtár immár 2005-ig szóló fejlesztési tervet tudott támogatóinak felmutatni.

Azóta a könyvtár a megfelelő berendezések birtokában 8 adatbázist működtet, és már az induláskor megfigyelte, hogy kb. 50%-kal növekedett az adatbázisok forgalma. Ez annak is köszönhető, hogy intenzív propagandamunka hívja fel az új tájékozódási lehetőségre a lakosság figyelmét, illetve, hogy a város középiskoláiban és felsőoktatási intézményeiben „tanítják" az új eszközök kezelésének a módját.

A jogi információs központtá válás a könyvtárban immár végbement és konszolidálódott. 2001-ben új szakasza indul ennek a programnak, nevezetesen – a járási könyvtárak közbejöttével – a hálózattá alakulás, ami annál is sikeresebben fog lezajlani, mivel az érintett könyvtárak máris birtokában vannak a szükséges eszközöknek. Ezenkívül a helyi szervek-szervezetek-intézmények is alig várják, hogy segítséget nyújtsanak ennek az új fejleménynek. A könyvtár weboldalán szerepelnek a jogi információs központ lehetőségei.

(Futala Tibor)

01/392

HAAGER, Michael: Externe juristische Beratung für Bibliotheken = Bibliothek. 24.Jg. 2000. 3.no. 281-287.p.

Res. angol és francia nyelven

Külső jogi tanácsadás könyvtárak számára

Szakértő; Tájékoztatás -jogtudományi

A könyvtáraknak egyre növekvő mértékben van szükségük jogi tanácsokra. Sokféle forrás áll rendelkezésükre e téren, de a növekvő igényeket nem lehet ezekkel teljesen kielégíteni. A cikk olyan elképzelést mutat be, amely a hagyományos jogászi hivatásra épül. A jogi végzettségen kívül a külső jogi tanácsadónak könyvtárosi képesítéssel és gyakorlat-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tal is kell rendelkeznie, fizetését pedig külön kell szabályozni. A tanácsadó szabadfoglalkozásúként, vagy megfelelő kereslet esetén egy meglévő intézménynél is dolgozhat.

(Autoref.)

Lásd még 343

Közgazdasági tájékoztatás

Lásd 389

Kutatás és termelés információellátása

Lásd 390, 439

Oktatás információellátása

Lásd 439

Közérdekű tájékoztatás

Lásd 332, 407

VEZETÉS, IRÁNYÍTÁS

Általános kérdések

01/393

ERSHOVA, Tatiana: The information society: a new challenge for management = Libr.Manage. 19.vol. 1998. 5. no. 327-332.p.

Az információs társadalom mint új kihívás a vezetők számára

Információs társadalom; Társadalmi követelmények; Vezetés

A társadalom új fogalma tör át a harmadik évezred küszöbén: értelmiségi, kreatív, intelligens, innovatív társadalomról esik szó. A hangsúly a termelésről és pénzről az emberre tevődik át.

Az információ és a tudás válik az új korszak nyersanyagává, s az intézmények munkastílusa is változik: újjáalakítás, a hierarchiák lelapítása, a hálózatosítás, a TQM, a részmunka, a távmunka jelzi a haladás irányát. Ennek megfelelően a menedzsmentnek is meg kell változnia: a. reakcióidő felgyorsulására, flexibilitásra, határozott döntési hatáskörökre és a források hatékony hasznosítására van szükség.

Az információs társadalom fogalma másutt a napi politikai közbeszéd részévé vált, Oroszországban csak az utóbbi években kezdtek foglalkozni vele. A

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

helyzet az, hogy a statisztikai rendszer gyengeségei következtében Oroszországban nehéz felmérni az információs szektor gazdasági hatását. Mégis mutatkoznak már kezdeti erőfeszítések. 1997-ben parlamenti meghallgatást tartottak az információs társadalom felépítéséről Oroszországban. A fő hangsúly a törvényhozáson és az információs infrastruktúrán volt. Törvényhozási programtervezetet vázoltak fel az alábbi kérdéskörök rendezésére: szellemi tulajdon, tömegkommunikáció, információs források fejlesztése, jogi információ, személyes adatok, statisztikai tevékenység, levéltárak, könyvtárügy, az információ nemzetközi cseréje, az információhoz való hozzáférés joga, az információ biztonsága stb.

Ugyancsak 1997-ben megalapították az Információs Társadalom Intézetét azzal a céllal, hogy elősegítse Oroszország integrálódását a globális információs térségbe, hogy megteremtse a tisztességes versenyfeltételeket a telekommunikációs és információs piacon, hogy megkönnyítse a használók hozzáférését az ország információs forrásaihoz. A fő feladat egy egységes állami politika kialakítása ezen a területen, Európával koordináltan.

A vezetés és a menedzsment döntő szerepet játszik a feladatok megvalósításában. A vezetőnek tiszta elképzelésének kell lennie az elérendő célról, a menedzsernek pedig az a feladata, hogy hatékony módon valósítsa meg ezt a célt. A vezetőnek legyen víziója, bízzon alárendeltjeiben, legyen hidegvérű, ne féljen a kockázatvállalástól, értsen a szakmához, ösztönözze a különböző nézeteket, legyen képes egyszerű, elegáns megoldásokat találni nehéz problémákra.

A menedzser ismerje fel a technológia trendjét, sokrétű folyamatokat kezeljen, ne lineárisan extrapolálja, hanem egymásra tett hatásaikban vizsgálja a technológiákat.

A változási folyamatnak kettős innovációs ösztönzésre van szüksége: új identitást kell építeni és új vezetési stílust, amely a változást hosszú távú folyamatnak tekinti. Az innováció előrejelzés, de tényleges tapasztalatokon alapul. Természetszerűleg akadályok is jelentkeznek az átalakulás során: az egyetlen helyes válasz vagy ideális megoldás keresése, csak az elvárt válaszok megadása, elhamarkodott döntések, a nyilvánvaló dolgok megkérdőjelezésére való képtelenség, félelem butának látszani. Az innovációs folyamat állandósítása érdekében az egész rendszert meglehetősen gyakran fel kell rázni. Fontos elfogadni azt a menedzselési kultúrát, amely nincs tekintettel a rangra, hisz a szabad társulásban és az önmenedzselésben.

(Papp István)

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

01/394

PAVLOVA, L.P.: Evolucia tehnologičeskih processov = Naučn.Teh.Bibl. 2001. 4.no. 117-123.p. Bibliogr. 9 tétel.

A technológiai folyamatok evolúciója

Munkaszervezés; Munkaszervezet; Országos szakkönyvtár -műszaki; Szabályzat -könyvtári

A könyvtártechnológia fogalma, amely a könyvtári munkafolyamatok ciklusait, folyamatait, műveleteit, műveletelemeit képezte le, és az 1970-1980-as években központi kérdése volt a könyvtártudománynak, alapozta meg az utóbbi tíz évben elterjedt „információtechnológia" terminust. Az információtechnológia a fő összetevője a tájékoztatási és könyvtári folyamatok számítógépesítésének. Minden könyvtárban a technológia a konkrét feltételekhez és lehetőségekhez kötődik, de a technológiai folyamatok megszervezésénél mindig gondolni lehet a korszerűsítésükre vagy megváltoztatásukra.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1983-ben az Orosz Tudományos Akadémia szibériai tagozatának műszaki könyvtára (GPNTB SO RAN) is elvégezte a könyvtártechnológia elemzését annak megállapítására, hogy megfelel-e a könyvtár szervezete a kívánalmaknak, van-e párhuzamosság, illetve lefedetlen terület a munkafolyamatokban. A fő figyelmet az egyes technológiák élettartamának meghatározására fordították. A technológiai változásokra objektív és szubjektív tényezők egyaránt hatnak. Az objektívak közé sorolhatók a gyűjteményépítés strukturális változásai, az olvasószolgálatban, az új információhordozók bevezetésében tapasztalható koncepcionális változások, az információszerzés új formáinak elterjedése. A szubjektív tényezőkhöz tartozik az, hogy a konkrét szervezeti egységben a hagyományos technológia megőrzésére vagy megváltoztatására törekszenek-e.

Példaként említhető a GPNTB SO RAN „A könyv útja a feldolgozás folyamatában" c. szabályzatának fejlődése. Már létrehozásának idején, 1979-ben elkezdődött a módosítása, kiegészítése. Az 1980-as évektől kezdődő folyamatos javítások ellenére is a szabályzat 2000-ig, tehát több mint 20 éven át érvényben volt. Ez a hosszú élettartam azzal magyarázható, hogy a feldolgozás nagyon munkaigényes és nem könnyű megváltoztatni. Hasonlót tapasztaltak az olvasói kérések útjának szabályozásánál: az első szabályzatot 1973-ban alkották, majd az 1980-ban történt jelentős átdolgozása után egészen 1998-ig hatályban volt, ekkor egy teljesen új szabályzatot készítettek. A használói szabályzat átlagos élettartama 7-18 év.

A technológia élettartamát meghatározó objektív tényezők a könyvtár vagy egyes részlegeinek szerkezete. A könyvtárakban a legelterjedtebb az ún. kombinált (komplex) szervezeti forma, vagyis a funkcionális struktúra ötvöződése a szakterületi, tipológiai, nyelvi stb. szempontú tagozódással. A GPNTB-ben funkcionális elven felépülő szervezet a gyarapítási, a kutatási vagy a feldolgozó osztály. A funkcionális és a tipológiai elv együttesen érvényesül olyan szervezeti egységekben, mint a régi könyvek és kéziratok osztálya, a szabadalmi és szabványtár vagy a tájékoztató osztály. Az olvasótermek tevékenységében mind a szakterületi (természettudományi, műszaki, társadalomtudományi olvasótermek), mind a tipológiai rendszerezés (hírlapolvasó) érvényesül.

A tudományos könyvtárakban leginkább elterjedt a horizontális munkaszervezet, de a bonyolultabbá váló könyvtári funkciórendszer megköveteli a részlegek közötti kooperáción alapuló vertikális munkaszervezet bevezetését. Így szerveződött például a könyvtár gépesítési részlege.

A GPNTB szervezete állandó változásban van: az olvasótermek például egyre jobban differenciálódnak, de vannak olyan részlegek is, amelyek viszont sok funkciót integrálnak magukba.

A struktúra és a technológia változásai kölcsönhatásban vannak: a struktúra változásai mindig maguk után vonják a technológiai elemek megváltozását is, és fordítva: a változó technológia kisebb-nagyobb szervezeti változásokat vált(hat) ki. Az elektronikus katalógus létrehozása például két szervezeti egység (a katalogizáló és a szakozó osztály) összevonását eredményezte.

Az objektív és szubjektív tényezőktől való technológiai függőség leginkább az egyes struktúrákon belüli könyvtári folyamatok sajátossága. A cikk példaként a novoszibirszki akadémiai városban lévő GPNTB-részleget említi, amely két épületben, egymástól másfél km távolságban kapott helyet. Az elhelyezés miatt az optimális feldolgozó munka és olvasószolgálat megszervezése elég nehéz, a munkafolyamatokat gyakran átszervezik, a szabályzatok élettartama így meglehetősen rövid. A szabályzatok állandó átdolgozása viszont szakember-, munka- és időigényes feladat, ezért a szerző azt javasolja, hogy az elkészített szabályzatoknak előre szabják meg az alkalmazási idejét, pl. a „könyv útját" szabályozó útmutató legyen érvényben legalább tíz évig, az osztályok közötti munkafolyamatok szabályozá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sa 5-10 évig, az egyes osztályokon belüli munkafolyamatoké pedig 3-5 évig.

(Rácz Ágnes)

01/395

SMITH, Susan – TEDFORD, Rosalind – WOMACK, Giz: Make it a team effort = Libr.J.Supplement. Winter 2001. 18-20.p.

Egy egyetemi könyvtár weblapjának korszerűsítése – csapatmunkában

Egyetemi könyvtár; File-szervezés -gépi; Honlap

1999-ben felmerült a Wake Forest Egyetemen az egyetem weblapjával párhuzamosan a könyvtári webhely újratervezése is. A feladat sikeres megoldása érdekében elhatározták, hogy webcsoportot hoznak létre, mégpedig úgy, hogy abban képviselve legyen a könyvtár valamennyi osztálya.

Kezdetben az egyetem webhelyétől függetlenül egy webmester végezte a teendőket, majd három főből álló csoport igyekezett következetesen közelíteni a könyvtári megjelenést az egyetemi webhelyhez. Ahogy fejlődött az egyetem számítógéppel való ellátottsága, úgy nőtt az igény az információk gyors elérésére a könyvtáron keresztül. Ez a felgyorsult használói igény „kényszerítette" a könyvtárat a webhely tartalmának és használhatóságának fejlesztésére. A hatalmas anyag újratervezéséhez, hozzáférhetővé és naprakésszé tételéhez már nem volt elegendő a három webmester. Ekkor a könyvtári tanács jóváhagyásával tíz főből álló munkaközösséget hoztak létre. A csoport összefogását a korábbi webmesterek látták el. A projekt menetrendjét is ők tervezték meg, és lehetőségük volt arra, hogy a többiek munkáját folyamatosan ellenőrizzék, és szükség esetén bárhol beavatkozzanak illetve segítsenek. Első lépésként az új tagoknak meg kellett tanulniuk a webszerkesztő program (Macromedia Dreamweaver) használatát. Hetente összeültek a könyvtár elektronikai termében a problémák megbeszélésére, ami alkalmat teremtett arra is, hogy a különböző területekről érkező kollégák között jó munkahelyi kapcsolat alakuljon ki. A munka kis csúszással a tervezett határidőre elkészült. Némely dolgok a vártnál is jobban sikerültek, de akadtak nehézségek is a csapatmunka folyamán.

Előnyök: Mivel a csapatban a könyvtár minden területéről volt résztvevő, megerősödött a tulajdonosi szemlélet az egész intézményben. A webcsapat tagjai mindennapi munkájuk miatt rendelkeztek tapasztalatokkal arról, hogyan használják a látogatók a webhelyet, s ez igényesebb, részletesebb tartalom kialakítását eredményezte. A projekt lehetőséget adott a munkába bekapcsolódók technikai képességeinek fejlődésére. A munka során egyre profibbá váltak, így növekedett az együttműködési készség, és egyenrangúság érzése alakult ki a résztvevők között. A projektvezetők közötti munkamegosztás segítette a határidő betartását.

Hátrányok: Az előzetes tervezés időigényesebb, bár hosszú távon megtérül. A csapatmunkában a vezetőknek figyelni kell az emberi, személyi problémákra is. Már a kiválasztásnál törekedjünk arra, hogy jó együttműködési készséggel rendelkezőket kérjünk fel a feladatra. A technológiai problémák is más módon merülnek fel, és más megoldást igényelnek, mint egyedül dolgozó személy esetén. Minél többen vesznek részt a webszerkesztésben, annál nagyobb kihívást jelent a webhely következetességének megtartása. A webcsapat csak úgy tud sikeresen dolgozni, ha a könyvtári szervezet minden szintjének támogatását élvezi. Fontos, hogy a projektvezetők rendszeresen ellenőrizzék a többiek munkáját. A megnövekedett tulajdonosi szemlélet megköveteli az eredeti webmesterektől, hogy az ellenőrzési feladatok bizonyos részét átengedjék másoknak anélkül, hogy saját hatáskörüket feladnák.

Az előnyök és hátrányok mérlegelése alapján minden könyvtár eldöntheti, érdemes-e a csapatmunkát választania. Mindenképpen tisztázni kell, elég nagy-e a szervezet a csapat létrehozásához. 54 főnél kevesebb dolgozó esetén nem javasolt. Át kell

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gondolni, a tagok rendelkeznek-e alapvető számítógépes jártassággal, van-e megfelelő szoftver és hardver, laboratóriumi helyiség a közös munkára, elegendő idő a kezdetben időigényes feladatra. Van-e megfelelő vezető, aki projektmenedzseri, webszerkesztői, számítógépes oktatói tudással és az emberekkel való bánásmód képességével is rendelkezik. S végül a könyvtár vezetősége teljes szívvel támogatja-e a programot.

(Szénászky Mária)

Lásd még 353, 379

Pénzügyi és gazdasági kérdések

01/396

AMDURSKY, Saul: Kalamazoo PL's recipe for fiscal success = Libr.J. 126.vol. 2001. 6.no. 64-66.p.

A Kalamazoo Public Library pénzügyi sikerének titka

Gazdaságosság -könyvtárban; Közművelődési könyvtár; Támogatás -pénzügyi -társadalmi

A közösség végső soron olyan könyvtárat kap, amilyent megérdemel. A könyvtárosnak meg kell győzni a szavazópolgárokat, hogy a könyvtári ráfordításokat ne kiadásnak, hanem beruházásnak fogják fel. Ez nem könnyű feladat: jó törvényekre, meggyőző szolgáltatási kínálatra, kiváló személyzetre, odaadó irányító testületre, jó időzítésre és némi szerencsére van szükség hozzá.

A Kalamazoo Public Library (KPL) a város 116 925 lakosát látja el egy 230 000 lakosságú megyében. Azok, akik elérik vagy megközelítik a szövetségi szegénységi küszöböt, többségükben a könyvtár vonzáskörzetében élnek. A könyvtár finanszírozása az e célra megszavazott adóból történik. Ennek ellenére a gazdaságilag nehéz helyzetben lévő körzet lakossága 1990-ben 2,88, 1995-ben 4 és 2000-ben 9,4 millió dollárt fordított könyvtárára.

Mi ennek az oka? 1990-ben a KPL önálló járási könyvtár lett, saját irányító testülettel. Így a könyvtár közvetlenül kommunikálhatott a szavazókkal. A siker alapja az volt, hogy a KPL megértette az alacsony jövedelemmel bíró lakosokkal is: érdemes több ingatlanadót fizetni, mert az az összeg, amit a jobb szolgáltatásokért fizetnek, kisebb mint gazdagabb szomszédaik adója, bár számukra nagyobb megterhelést jelent.

Az egyes közkönyvtárak közötti különbség voltaképpen azon múlik, milyen kapcsolatot sikerül kialakítaniuk közösségeikkel. Passzív vagy kezdeményező? A könyvtár integráns része a közösségnek, vagy a múlt kulturális ikonja? Fontos szerepet játszik a város távlati terveiben, vagy megőrző intézményként tekintenek rá?

A város gazdag polgárai és vállalatai példát adtak a könyvtár támogatására, s így bizonyították vezető szerepüket. A három felsőoktatási intézmény is segített abban, hogy a könyvtár pozíciója erősödjék. A polgárság megértette, hogy a közkönyvtárba beruházott minden dollár sokrétű szolgáltatássá változik át. Amikor 1995-ben megszavazták a költségvetés 42%-os emelését, ígéretet kaptak arra, hogy minden könyvtárépület megújul, több dokumentumot szereznek, az ifjúsági szolgáltatásokra többet fordítanak, és jelentősen fejlesztik a technológiát. Ez meg is történt.

A közösség hozzáállása teszi lehetővé a tisztességes könyvtárosi fizetéseket: a könyvtárosok 41 234 és 51 020, a segédszemélyzet 24 514 és 31 192 dollár között keres évente.

A hibákat igyekeznek kijavítani, s minden észrevételre reagálnak. Ugyanakkor bátran vállalják a kockázatot, hiszen ha, nem újítanak, marginalizálódnak. A közösség támogatása teszi lehetővé, hogy belevágjanak kísérletekbe, s ha ezek kudarcba fulladnak (pl. önkiszolgáló kölcsönzési rendszer bevezeté-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

se; játékkölcsönzés; az audiovizuális anyagok külső céggel való feldolgoztatása), kijavítsák őket.

Szerencsések azok a könyvtárak, amelyek közvetlen kapcsolatban állnak közösségükkel, s nem csak a városi tanácson, megyei bizottságokon, iskolai testületeken keresztül érintkeznek vele. Minden ügy politikai ügy, s ha a könyvtár jó kapcsolatban áll a választópolgárokkal, könnyebben oldódnak meg a pénzes zacskók. Ezért lenne célszerű egy minta értékű járási könyvtári törvény, amelyet államonként kellene bevezetni az adófizetőkkel való közvetlen könyvtári kapcsolatok érdekében. Az emberek jól fogadják a kéréseket, ha az igényt pontosan fogalmazzák meg. Ezért azt kell kérni, amire szükség van, nem amit a politikai bölcsesség diktál.

(Papp István)

Lásd még 353-354, 363-364, 419, 428

Gépesítési kérdések

01/397

GORMAN, Michael: Technostress and library values = Libr.J. 126.vol. 2001. 7.no. 48-50.p.

„Technostressz" és könyvtári értékek

Információs társadalom; Információtechnológia; Könyvtárpolitika

A mai ember az időhiánya és a technológia szüntelen fejlődése által okozott stressz nyomása alatt él. A modern élet a technológia fejlődése révén információáradattal bombázza az embereket. Egy mai tinédzser telefonok, faxok, százcsatornás tévék, számítógépek környezetében már nem képes megtanulni, mi is a gazdag belső élet, az olvasásban elmerülés öröme, s így nem is képes olyan intellektuális adottságok birtokába jutni, hogy képes legyen igazi, független lénnyé válni. Minden eddiginél nagyobb tömegű információ válik elérhetővé számunkra, ugyanakkor egyre csökken a lehetőségünk, hogy képesek legyünk ezeket kezelni, rendszerezni, megőrizni. Egyre többet foglalkozik a szakirodalom az információs sokk, információs dilemma, információs szakadék s hasonló kérdésekkel.

Tény, hogy a töménytelen információ nem öröm forrása, hanem inkább a túlterheltség érzetét erősíti az emberekben.

Az írástudók már jó ideje jósolgatják a könyv, folyóiratok, azaz az írásbeliség halálát, és a Gutenberg-galaxis végét. Fogalmunk sincs azonban arról, mi történik társadalmunkkal és a kultúrával, ha az összefüggő szövegolvasás korát felváltja a vizuális élményen, szövegfoszlányokon, hangeffektusokon alapuló világ. Elektronikus kor vagy sötét középkor – ez itt a kérdés. Mielőtt azonban válaszolhatnánk, látnunk kell azt is, hogy az interneten rengeteg értéktelen vagy csak szűk kört érintő, ellenőrizetlen igazságtartalmú szöveg is megjelenik. S azt is látni kell, hogy az így olvasható anyag alapja is valós nyomtatott szöveg. Az egyedüli előny, hogy internet segítségével szinte a világ összes folyóirata elérhető a világ bármely pontjáról. Az is bebizonyosodott ugyanakkor, hogy fordított arányosság áll fenn az emberi szellemi termékek mennyiségének növekedése, hordozhatósága és a tartóssága között. A digitális információhordozók pillanat alatt elkészülhetnek, másodperc töredéke alatt továbbíthatók, de ugyanilyen múlékonyak is.

Korábban a technika a könyvtári szolgáltatások fejlesztésének eszköze volt. Napjainkban, az automatizálásról a digitalizálásra áttérés korában pedig mintha az eszközt fontosabbnak tekintenénk, mint a szolgáltatást magát.

Könyvtárosként el kell döntenünk, hogy a szolgáltatások fejlesztésére illetve új szolgáltatások bevezetésére használjuk-e a technikát, vagy minden eddigi létező szolgáltatást tejesen új, digitalizált alapra helyezünk. Emberi lényként a civilizáció és technoló-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

giai fejlődés által okozott stressz elkerülése érdekében arra kell törekednünk, hogy elérjük: a technika pozitívumot és ne fenyegetettséget jelentsen a társadalom számára. Az emberi lét és a technológia harmonikus viszonyának megteremtése nem lehetetlen. Ehhez segítséget nyújt, ha áttekintjük, melyek a legfontosabb könyvtári értékek 2001-ben.

Nem szabad csak a technológiára koncentrálnunk, mert a technika nem képes megoldani a nem technikai problémákat! Munkánk azon területeire kell összpontosítanunk, amely támogatást, érdeklődést hoz számunkra. Nekünk olvasóink, fenntartóink szükségleteit kell látnunk, és nem mindent a technika szemüvegén át kell néznünk.

A hagyományos könyvtári értékek megőrzése és a technikai fejlesztés közötti összhang megteremtésének nyolc kulcsszó az alapja: demokrácia; megőrzés; szolgáltatás; intellektuális szabadság; a személyiségjogok védelme; racionalitás; a hozzáférés egyenlőségének biztosítás; valamint a harmónia és az egyensúly kialakítása.

(Szénászky Mária)

Lásd még 344, 349, 368

Személyzet

01/398

MUSSER, Linda R.: What we say and what we reward. Valuing employees through recognition programs = Libr. Adm. Manage. 15.vol. 2001. 2.no. 85-90.p.

Jutalmazási és elismerési formák egyetemi könyvtárakban

Egyetemi könyvtár; Kitüntetés, jutalom; Minősítés; Személyzet

Jelentős változások következtek be a szervezetek életében (az irányítási struktúra lelapítása, folyamatos minőségjavítás, csapatmunka, hatáskörök lebontása stb.), de az alkalmazattak jutalmazása többnyire még mindig a régi munkastílust tükrözi.

A Pennsylvania State University (PSU) 1996-ban megállapította, hogy a három legfontosabb kérdés közül, amivel foglalkozni kell, az egyik a jutalmazási és elismerési rendszer. Ezért a könyvtár is felállította a maga munkacsoportját, hogy áttekintse ezt a problémakört és tegye meg javaslatait.

A kiindulópont az volt, hogy redundáns a „jutalmak és elismerés" kifejezés, mert a jutalom az elismerés egyik formája. A szakirodalomban való tájékozódás során megállapították, hogy könyvtári irodalom szűkölködik ilyen témájú közleményekben.

A terjedelmes menedzsment irodalomban több anyagot találtak. Egységes álláspont az, hogy az elismerés jelentőségét nem lehet túlbecsülni, s az alkalmazottak legfőbb motivációja a jól végzett munka méltánylása. A hatékony elismerést az jellemzi, hogy közvetlen, azonnali, gyakori, rugalmas, tekintetbe veszi az egyént, egyszerűnek kell lennie, s be kell vonni a folyamatba valamennyi munkatársat.

Áttekintették a rokonintézmények gyakorlatát is, ami nagyjából megfelel a PSU-énak. A legtöbb díj a szolgálati időt ismeri el, vagy a kiváló munkateljesítményt (pl. az Év Alkalmazottja). Ezt általában évente adják, sok kisebb díjjal együtt. Van, ahol sikeresen alkalmaznak más elismerési formákat is, amelyeket hetenként vagy havonta adnak, esetleg anyagiak nélkül, mégis hozzájárulnak a munkahelyi elégedettséghez. Javaslatokat minden munkatárs tehet.

A vállalati szektor is nagy figyelmet fordít az elismerésekre. Itt számos tréfás forma is kialakult.

A PSU könyvtári munkatársai között lefolytatott felmérés szerint a három legfontosabb elismerési forma: l. a bérezési rendszer felülvizsgálata, s hozzáillesztési a változó munkaköri leírásokhoz, 2. megváltoztatni a munkahelyi légkört, hogy a munkatársak úgy érezzék, értékelik munkájukat, 3. azonos teljesítményért azonos bért adni. Az elismerés forrásának a legtöbbjük a hivatali elöljárót tekintette, de

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

csak 33%-uk mondta azt, hogy teljesítményüket gyakran ismerik el. A kívánatos elismerési formák: béremelés, pénzjutalom, elismerő levél a személyi anyagban, ebéd- vagy vacsorameghívás, ingyenes tanfolyam, a munkaköri/fizetési besorolás felülvizsgálata, szabadjegy kulturális rendezvényre, ingyenes parkírozás, szóbeli elismerés az elöljáró irodájában, elismerő levél és/vagy jelvény.

Egy elismerési/jutalmazási program akkor valóban hatásos, ha a munkatársak értékelésének tágabb kultúrájába illeszkedik bele, s napi interakciót tételez fel munkatárs-munkatárs, munkatárs-elöljáró, munkatárs-igazgató között, s minden érintett aktív közreműködését igényli. Akármilyen kiváló is az elismerések rendszere, nem pótolja a tisztességes és egyenlő bérezést. Az informális vagy nem hagyományos elismerési formák sokszor kívánatosabbak lehetnek, mint a megszokott kitüntetések.

Az elismerések és jutalmak rendszerét újra kell gondolni a megváltozó szervezeti és munkahelyi struktúrákkal párhuzamosan, hiszen ebben közvetlenül tükröződik a munkahely érték- és elvrendszere.

(Papp István)

01/399

GALLUZZI, Anna – STAGI, Tiziana – TURBANTI, Simona: I giovani e il lavoro in biblioteca: risultati di un'indagine all'interno delle biblioteche toscane = Boll.AIB. 40.vol. 2000. 4.no. 515-527.p.

A fiatalok és a könyvtári munka: a toszkánai könyvtárakban végzett vizsgálat eredményei

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Közművelődési könyvtár; Személyzet

Toscana állami, egyetemi és önkormányzati fenntartású közkönyvtáraiban végeztek felmérést az ott dolgozó 35 év alattiak körében. A különféle végzettségű és beosztású alkalmazottakon kívül fiatalok (is) vannak a szerződéses munkaerők, a valamely szervezettől érkezett vagy szakmai tapasztalat szerzése érdekében dolgozó önkéntesek és a terápiás céllal foglalkoztatottak körében.

Tipikusan a fiatalok munkavégzési formája a szakmai gyakorlat végzése, a polgári szolgálat és (egyetemi könyvtárakban) a részidős diákmunka. Átlagosan a könyvtárakban dolgozó 35 év alattiaknak alig több mint fele alkalmazott. A helyi közkönyvtárakban ez az arány csak 25%, míg az egyetemi könyvtárakban 69%. Az egyetemi könyvtárakban alkalmazott fiatalok döntő többsége (az iménti 69%-ból 60) könyvtárosi munkakörben dolgozik, míg az állami könyvtárakban szinte pontosan fordított az arány, és a közkönyvtárakban is több fiatalt foglalkoztatnak nem könyvtárosként.

Mint látható, a könyvtárakban igen sok fiatal dolgozik önkéntesként, illetve egyéni, vagy nem személyre szóló szerződés, megbízás alapján, a „státuszban lévők" mellett, ezért ajánlatos lenne mind a szerződések és a munkakörülmények tekintetében, mind képzési-továbbképzési szempontból az eddiginél nagyobb figyelmet fordítani rájuk.

(Mohor Jenő)

01/400

VALIŠOVÁ, Alena: Zvládání hněvu aneb Celoživotní experiment = Čtenář. 53.roč. 2001. 7/8.no. 215-216.p.

A harag kordában tartása avagy Egy életen át tartó kísérlet

Kommunikáció -használókkal; Kommunikáció -személyzeten belül

Az emberközi kapcsolatokban a harag kordában tartása egy életen át tartó kísérlet. E kísérlet állandó gyakorlását a modern idők zilált viszonyai teszik szükségessé. A haragot követő dühkitörésekre és veszekedésekre a könyvtárakban is számos alkalom adódik. Munkatársak, beosztottak és vezetők, olvasók és könyvtárosok között mind több konfliktus keletkezik, nemegyszer dühkitörés kíséretében. A szerző mindenekelőtt a dühöngők kezeléséhez ad tanácsokat. A következők szerint:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- mondjuk meg nekik, hogy hallgatunk mondanivalójukra,
- mindezt azzal bizonyítjuk, hogy saját szavainkkal megismételjük mondanivalójukat,
- kerüljük el az impulzív bírálatot, s ne ítéljük el a delikvenseket,
- kérjünk tőlük rövid gondolkodási, végiggondolási időt,
- problémáikhoz a lehető legkorrektebben viszonyuljunk,
- a felvetődő problémákat bontsuk elemeikre, külön-külön választva azt, amiben megegyeztünk, illetve amiben továbbra sincs egyetértés közöttünk,
- a túlságosan háborgóknak ajánljuk fel problémáik elhalasztott megbeszélését,
- próbáljunk problémáik megoldására több variánst előterjeszteni.

Ha mi magunk sértődünk meg valamiért, ne tegyünk úgy, mintha semmi sem történt volna, de lehetőleg maximális objektivitással adjuk elő „bánatunkat", érzékeltessük eközben készségünket a kompromisszumra, s ne vigyük a dolgot a „ki kit győz le" irányába.

Senkinek sem árt, ha időnként ellenőrzi konfliktustűrő és -megoldó képességét. Az ezt célzó „lelkiismeretvizsgálat" kérdései az alábbiak lehetnek:

- milyen gyakran gurulok dühbe,
- tisztában vagyok-e ilyenkor miért és kire irányul e düh,
- azt szoktam-e megszidni mindig, aki valóban megérdemli,
- nem tartok-e attól, aki a szidalmat megérdemelné,
- egymás között vagy nyilvánosan, a partner megalázásával szoktam-e veszekedni,
- a veszekedéseimet konkrét ügy vagy sokáig gyűlő elszámolás robbantja-e ki,
- ura vagyok-e magamnak veszekedés közben,
- ismerem-e a bocsánatkérés gesztusát,
- egyenrangúak vagy alárendeltek szoktak dühöngéseim alanyai lenni?

Ha úgy véljük, hogy az iménti műveletben túlságosan engedékenyek vagyunk magunk iránt, célszerű egy-egy hozzátartozót vagy barátot felkérni ebbéli magatartásunk ellenőrzésére.

(Futala Tibor)

Marketing, közönségkapcsolatok

01/401

KALFATOVIC, Martin: Online with the show = Libr. J. Supplement. Winter 2001. 32-35.p.

Hogyan készítsünk online kiállítást a világhálón?

File-szervezés -gépi; Kiállítás; Számítógép-hálózat

Ha a könyvtárban on-line kiállítást kívánunk rendezni, ehhez jó alkalom lehet valamely évforduló megünneplése. Ilyenre jó példa a „From Smithsonian to Smithsonian: The Birth of an Institution" elnevezésű kiállítás, amely a washingtoni Smithsonian Intézet alapításának 150. évfordulójáról emlékezik meg (www.sil.si.edu/Exhibitions/Smithson-to-Smithsonian). Jelentős eseményekről is megemlékezhetünk kiállítással, ahogyan ezt tette a Chicago Historical Society a chicagói tűzvész kapcsán (www.chicagohistory.com/history/fire.html). Kiállításunk lehet tematikus is. Jó példaként említhetjük a Kaliforniai Egyetem, San Diego Mandeville különgyűjteményének kiállítását, amely Theodor Seuss Geisel háborús karikatúráit mutatja be „Dr. Seuss went to war: catalog of political cartoons by Dr. Seuss" címen (http://orpheus.ucsd.edu/speccoll/dspolitic/index.htm). Ezek mellett érdemes néha szokatlan tárgyakból kiállítást rendeznünk.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az on-line kiállítások egy katalógusa a „Library and archival exhibitions on the web" elnevezéssel található a www.sil.si.edu/SILPublications/Online-Exhibitions/ címen.

On-line kiállítások rendezéséhez nem elég, hogy vannak kiállítható tárgyaink. Csak akkor beszélhetünk kiállításról, ha ezeket gondosan kiválogattuk az adott téma illusztrálására és összekapcsoltuk őket összekötő szöveg vagy más szál segítségével. Gondosan fogalmazzuk meg a címet és a témát! Határozzuk meg a célközönséget, és ennek megfelelően tervezzünk! Ugyanazt az anyagot viszonylag könnyen újrafelhasználhatjuk más és más célközönség számára. Meg kell gondolnunk, hogy minden kiállításunk egyéni jellegű legyen, vagy valamilyen állandó szabványnak megfelelő. Vannak-e olyan elemek (logók, színek stb.) amelyeknek a használatát a könyvtár vagy a fenntartó ösztönzi vagy előírja? Kiállításunk lehet lezárt, statikus vagy olyan, amelyhez újabb tárgyakat is tehetünk hozzá, amint azok a gyűjteménybe kerültek.

Minden tárgyról leírást kell készítenünk. Könyvek esetén ez legalább a szerző, a cím és a megjelenés éve, de ha van helyünk, tüntessük fel a kiadót és a kiadás évét is. Más dokumentumtípusoknál is vegyük fel a lehető legtöbb adatot! A kiállítás tartalmazza a kiállított tárgyak listáját is! Fontos megjelölnünk, hogy az adott tárgy a saját gyűjteményünkből származik-e. Ha mástól kaptuk, azt jelezni kell. Ha nem könyv jellegű tárgyról van szó, le kell írnunk, mi is az, mikor készült, ki készítette, mi a funkciója, mi a jelentősége és melyek fizikai jellemzői (súlya, mérete, dimenziói).

A kiállítások rendezéséhez több funkció is tartozik, amelyeket egy vagy több személy is betölthet. A kurátor felelős a kiállítás általános intellektuális tartalmáért. A tervező a weboldal tervezéséhez értő technikai munkatársakkal együtt alakítja ki a kiállítás formáját. Jó, ha bevonjuk az állományvédelemmel foglalkozó munkatársainkat is.

Egy jó virtuális kiállítás lehetővé teszi, hogy az adott kiállítást többször is megnézhessük, meglepő, általános képet ad az adott oldalakról, a forrásanyagot többlettartalommal tölti meg, a képeket az interneten lehetséges legjobb módon mutatja be, egyébként nem látható dokumentumokhoz nyújt hozzáférést, kellemesen böngészhető.
A könyvtárak on-line kiállításai legtöbbször más tevékenységek kiegészítői. A képernyőn nem tudjuk megmutatni azt, ami a valóságban látható. A könyvtári és levéltári tárgyak ugyankkor alkalmasak az on-line megjelenítésre, mivel – bár eredendően háromdimenziósak – számos oldalt kinyithatunk, míg a valóságos kiállításokon csak egy nézet mutatható meg. Az on-line kiállítások PR-hatása nem lebecsülendő, de ellen kell állnunk annak a kísértésnek, hogy csupán néhány szép képet mutassunk meg.

(Koltay Tibor)

01/402

KLEIN, Robert Leo: The web is not your library = Libr.J.Supplement. Winter 2001. 36-37.p.

A világháló nem az ön könyvtára – gyakorlati tanácsok könyvtári webhely készítéséhez

File-szervezés -gépi; Honlap; Számítógép-hálózat

Egy (egyetemi) könyvtári honlapot több módon is lehet készíteni. Ha mindent felrakunk rá, rendetlen lesz és nehezen kezelhető. Ha az intézmény felépítését követi, olyan lesz, mintha bemennél a könyvtárba, csakhogy ott feliratok, meg segítőkész emberek vannak, ha nem találsz valamit.
Ha a saját fejünkkel gondolkodunk, az olvasó, aki cikket keres, nem fogja megtalálni az „on-line források" vagy „adatbázisok" alatt, és lehet, hogy hiába keresi a „hosszabbítás" funkciót, amit mi a kölcsönzés alá rejtettünk el. Használható honlap csak akkor készülhet, ha tudjuk, hogy kik az olvasóink, és hogy mit akarnak tőlünk. Ezt az ismeretet kombináljuk azzal, hogy mi mit tartunk igazán fontos-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nak a kínálatunkból: így állapítható meg a honlap tartalma, ami azért nem kell, hogy puritán legyen, és ne felejtsük el, hogy flexibilis is lehet. Ugyanakkor nem elégíthet ki minden olvasót, és nem vállalhatja át a referenszpult, vagy bármelyik részleg teljes munkáját.

Nincs garantált eredményt hozó módszer a tökéletes honlap elkészítésére. De bármilyen módszert használunk, a jó honlap inkább dolgokat, mint fogalmakat tartalmaz, és inkább egyszerűket, mint bonyolultakat, és kerüli az intézmény-központúságot. A legtöbb olvasó leggyakoribb igényeit tükrözi olyan kifejezésekkel, amit meg is értenek.

(Mohor Jenő)

01/403

OPPENHEIM, Charles – WILLS, Joanna: Should advertising be allowed on JANET? = Aslib Proc. 53.vol. 2001. 8.no. 284-295.p. Bibliogr.

Engedélyezett legyen-e a hirdetés a JANET-en?

Felmérés; Honlap; Számítógép-hálózat

A weben azért jó hirdetni, mert interaktív, és fogadtatása mérhető, viszonylag olcsó, és folyamatos, címzett csoportja pontosan becélozható, globális. A brit felsőoktatás és kutatás hálózata, a JANET (Joint Academic NETwork) jelenlegi politikája általában elutasítja a reklámokat (de megjelenhet egy honlapon a szponzor logója, a JANET-tel kapcsolatban álló oktatási és hasonló szervezetek megjelentethetik hirdetéseiket, amint az egyetemek is hirdethetik tanfolyamaikat, oktatási anyagaikat), csak némi passzív kereskedelmi jelenlétet tesz lehetővé. A JANET növekedésének és fejlődésének egy lehetséges módja a hirdetések „beengedése", ezért felmérést végeztek (az általánosításhoz elégtelenül kis mintán) ennek esetleges fogadtatásáról. A JANET-nek sem használói, sem gazdái nem lelkesednének a hirdetések megjelenéséért, nagyobb részük elutasítja a gondolatot (a fiatal használók körében sincs nagyobb megértés), mindazonáltal az ellenzők sem hagynának fel a hálózat használatával, még ha reklámokat is kellene „kerülgetni". Az esetleg elfogadható hirdetések a könyv- és folyóiratkiadás és -terjesztés, oktatási-tudományos események, álláslehetőségek területét érintik. Teljes a dohány-, igen erős az ital-, játék-, üzlet- és étteremhirdetések elutasítása.

A hirdetés a szolgáltatás javítására fordítható bevételhez juttatja a JANET-et, és a megfelelően kiválasztott reklámok hasznosak is lehetnek (különösen a felsőoktatási és tudományos tevékenységgel kapcsolatosak). Ugyanakkor a hirdetések alááshatják a JANET függetlenségét, fogadásuk, ellenőrzésük stb. anyagi és munkaterheket ró a hálózatra; a sok reklám a honlapokat áttekinthetetlenné teheti, leterheli a hálózatot; ha az e-mail forgalomba is bekerül, elárasztja a magánszférát is; biztonsági problémákat vet fel.

Javaslat: a JANET határozza meg, hogy milyen követelményeknek megfelelő hirdetéseket mennyiért fogadnak el, a felsőoktatási intézmények pedig választhassanak, hogy fizetnek-e a tiszta JANET-ért, vagy ingyen használják a hirdetéses változatot. Három hónapos próbaidőszak alapján lehetne leméri, megfigyelni a hatásokat és a véleményeket.

(Mohor Jenő)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

FELHASZNÁLÓK ÉS HASZNÁLAT

Használat- és igényvizsgálat

01/404

RANJARD, Sophie: Évaluer la demande et les besoins en informations: pour des enquetes croisées = Documentaliste. 38.vol. 2001. 1.no. 14-23.p.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Módszer a használói igények és szükségletek értékelésére: az ún. „kereszt felmérések" módszere

Felmérés; Igény; Igénykutatás könyvtári szolgáltatásokra

A használói igények elemzése és kielégítése a könyvtáros- és tájékoztató szakma egyik központi kérdése. Nem könnyű azonban egy egész közösség információigényének pontos meghatározása és a valódi igények felmérése annak érdekében, hogy tisztában legyünk szolgáltatásaink és termékeink hatékonyságával, hasznosságával és használatával, valamint a használói elégedettség mértékével. A cikk általános módszer helyett egy modell értékű felmérést közöl, amely a könyvtárosokat segítő munkaeszközként szolgálhat ilyen jellegű vizsgálat elvégzésénél.

(Autoref. alapján)

01/405

BAUER, Kathleen: Indexes as tools for measuring usage of print and electronic resources = Coll.Res.Libr. 62.vol. 2001. 1.no. 36-42.p.

A nyomtatott és elektronikus források használatának mérésére szolgáló mutatók

Elektronikus folyóirat; Elektronikus könyv; Statisztika; Szolgáltatások használata; Teljes szövegű adatbázis

Az elektronikus információforrások beszerzése nyomán nagymértékben változik a könyvtári állományok összetétele. Mivel e források igen népszerűek az olvasók körében, fontos lenne használatuk mérése, azonban a hagyományos könyvtári statisztikákban ez nem jelenik meg. A mérés további nehézsége, hogy az adatok igen különböző forrásokból származnak, s nehéz azokat egyszerűen, érthető formában közreadni.

Ezért dolgozott ki a Cushing/Whitney Orvosi Könyvtár a nyers adatok helyett olyan (az elektronikus, illetve a nyomtatott források használatát mutató) indexeket, amelyek egyetlen adatban tudják megmutatni a változás mértékét. A nyomtatott használati mutató a kölcsönzött könyvek számát és a másolt oldalak számát (mivel folyóiratot nem kölcsönöznek, ez az adat az időszaki kiadványok használatát méri) foglalja magában. Az elektronikus használati mutató a könyvtári honlapról az elektronikus könyvekhez való minden egyes kapcsolódást, valamint az Ovid teljes szövegű folyóirat-adatbázis használatát tartalmazza. (Ez utóbbi adatszerű növekedése részben az új címek megjelenésének köszönhető, ezért az indexhez ezt a számot az új címek arányának megfelelően korrigálják.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az elektronikus használati index drámai mértékű növekedést, míg a nyomtatott enyhe csökkenést mutat. Az indexek pontosságának foka további vizsgálódások tárgya lehet, de kétségtelen, hogy ha egy következő évi index is az előzőhöz hasonló változást mutat, a könyvtárnak még inkább szolgáltatásai középpontjába kell helyeznie a digitális forrásokat.

(Mohor Jenő)

01/406

GÓRNY, Miroslaw – JAZDON, Artur – NOWAK, Piotr: Selected indicators of the range and use of printed resources in Polish academic libraries = Libr.Manage. 20.vol. 1999. 3.no. 159-167.p.

Res. francia és német nyelven

A nyomtatott források körének és használatának válogatott mutatói a lengyel felsőoktatási könyvtárakban

Állomány használata; Felsőoktatási könyvtár; Statisztika

A cikk egy felmérés eredményeit közli, amelynek segítségével a nyomtatott dokumentumok számát és használatát vizsgálták a lengyel felsőoktatási könyvtárakban. Az állományadatokat (könyvek, folyóiratok száma) a könyvtárak szakágazati típusa (kémiai, műszaki stb.) és funkciója (tudományos, oktatási intézmény könyvtára) szerint csoportosították. Az elemzés további szempontjai: nyelvi megoszlás, évi gyarapodás, a használók által igényelt dokumentumok aránya, a katalogizálás időigénye, kölcsönzések száma, teljesítetlen kérések száma, az állomány használatának mértéke, könyvtárközi kölcsönzések száma, selejtezett anyag aránya. A felmérés végül ismerteti azoknak a könyvtáraknak a számát, amelyek 1. használói vizsgálatokat végeznek, 2. szombaton és vasárnap is nyitva tartanak, 3. különleges szolgáltatásokat nyújtanak (pl. hétvégi kölcsönzés).

(Autoref.)

01/407

MARCELLA, Rita – BAXTER, Graeme: Citizenship information research at the School of Information and Media = Libr.Rev. 50.vol. 2001. 2.no. 65-72.p. Bibliogr.

Res. francia és német nyelven

Az állampolgári jogokkal kapcsolatos információigények kutatása a Robert Gordon Egyetem információ- és médiaintézetében

Felmérés; Használói szokások; Igény; Közérdekű tájékoztatás

A szerzők beszámolnak azokról a kutatásokról, amelyek az állampolgári jogokkal kapcsolatos információigények felderítésére irányulnak a Robert Gordon Egyetem információ- és médiaintézetében. Áttekintik a British Library kutatási és innovációs központja által finanszírozott két nagyszabású, országos felmérés legfontosabb eredményeit, kiemelve azokat az eseteket, ahol a skóciai válaszok jelentősen különböztek az országos trendektől. Ismertetik a Gazdasági és Társadalmi Kutatások Tanácsa által támogatott jelenlegi kutatást, amely az információs és kommunikációs technológiák hatását vizsgálja az Egyesült Királyság parlamenti tájékoztatására, különös tekintettel a három új törvényhozó testületre, a skót parlamentre, Wales és Észak-Írország nemzetgyűlésére. A tanulmány összefoglalja a jelenlegi projekt célkitűzéseit, és bepillantást nyújt az alkalmazott módszerekbe is, amelyek között újdonság az interaktív, elektronikus úton megvalósuló interjú-technika.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

01/408

HEIDTMANN, Horst: „Im Buch geht alles ohne dich, aber im Computer nichts ...". Multimedia in Kinder- und Jugendbibliotheken: Ergebnisse einer Umfrage = BuB. 53.Jg. 2001. 6/7.no. 406-410.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Multimédia a gyermek- és ifjúsági könyvtárakban: egy felmérés eredményei

Állomány használata; CD-ROM; Felmérés; Ifjúsági és gyermekkönyvtár

A CD-ROM minden más új dokumentumtípusnál gyorsabban terjedt el a német gyermekkönyvtárakban, jelenleg ez a legkedveltebb és a legkeresettebb új dokumentum. Népszerűségéhez hozzájárul újdonság jellege és a könyvtári állomány még szerény volta is, de mindenekelőtt sajátos jellegéből következik: lehetőséget ad a használó aktív részvételére.

Egy felmérés szerint (mely Németország déli részén 30 gyerekkönyvtárra illetve 300 gyerekolvasóra terjedt ki) a gyerekkönyvtárak állományának 90%-át ma is a nyomtatott dokumentumok teszik ki, a 10% hangzó illetve AV-dokumentum közül 2-3% a CD-ROM. Átlagosan 279 CD-ROM cím található egy könyvtárban.

Az állománygyarapítás kritériumai nem egységesek. Csaknem mindenütt előnyben részesítik az oktató programokat. Az állomány fele interaktív történet (Living Books) vagy lexikon. A könyvtárak tudatosan tartózkodnak a népszerű akció-, sport- és stratégiai játékoktól.

Bár a legnépszerűbb műfajok hiányoznak, a CD-ROM-ok gyermekkönyvtári forgalma így is igen magas (évi forgási sebesség: 12,8 kölcsönzés.) Nem csak a könyveket előzi meg (4,5 kölcsönzés), hanem a videó forgalmát is túlszárnyalja. A megkérdezett gyerekek többsége azért kedveli a CD-ROM-ot, mert több szórakozást nyújt, egyharmaduk említette, hogy több teret ad az önállóságuknak, 20% említette, hogy ismereteket, információt nyer belőle. A gyerekek nagyobb csoportja jobbnak tartja a könyvnél, egy kisebb csoport szerint „mindkettő jó, csak másképpen", a legkisebb csoport tartja az olvasást jobbnak. („Jobban le tudja írni az érzelmeket" – mondták a lányok – „jobban el tudom képzelni a történteket.") Ugyanakkor ellentmondás van a gyerekek igénye és tényleges könyvtári kölcsönzésük között: ott a könyvek vannak túlsúlyban. A könyvtárak állománygyarapítási politikája a gyerekek igényeivel szemben a könyveknek kedvez.

A gyerekek 80%-a egyedül ül a CD-ROM mellett, a kisebbek délutánonként, a nagyobbak este. A könyvtárak többségében lehetőség van a CD-ROM helyi használatára is, a megkérdezett gyerekek egyharmada élt már ezzel a lehetőséggel. Néhányuknak kizárólag a könyvtárban van erre módja.

(Katsányi Sándor)

01/409

BELEFANT-MILLER, Helen – KING, Donald W.: How, what, and why science faculty read = Sci.Technol.Libr. 19.vol. 2001. 2.no. 91-107.p. Bibliogr.

Hogyan, mit és miért olvasnak a természettudományi karok oktatói?

Dokumentumszolgáltatás; Egyetemi oktató; Felmérés; Olvasási szokások; Szolgáltatások használata

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A szerzők a Tenessee Egyetem használói körében 1993-ban végzett könyvtárhasználati felmérés részletét elemezték, hogy képet kapjanak a természettudományi kar oktatóinak olvasási szokásairól. Az olvasással kapcsolatos tevékenységet négy lépcsőben lehet leírni, ezért a felmérés kérdéseit is eszerint csoportosították: 1. a dokumentum felfedezése, 2. megkapása, 3. elolvasása, 4. az információ tényle-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ges felhasználása. A természettudományi kar oktatói többnyire böngészés útján találták meg az őket érdeklő dokumentumot, amit aztán általában személyre szóló előfizetés keretében kaptak meg. Túlnyomórészt folyóiratokat és könyveket olvastak, évente 50 cikket olvastak abból a folyóiratból, amelyből az általuk legutóbb olvasott dokumentum származik. Az oktatók olvasmányaikat rendszerint kutatásuk során hasznosították. Értékelték az elektronikus dokumentumszolgáltatás lehetőségét, de érezhetően jobban kedvelték a papíron történő szolgáltatást. Volt néhány különbség a természettudományi és egyéb karok oktatói között, többnyire az elektronikus illetve papír alapú szolgáltatás megítélésében és az olvasottak hasznosításában.

(Autoref.)

01/410

RODGER, Eleanor Jo – D'ELIA, George – JÖRGENSEN, Corinne: The public library and the Internet: is peaceful coexistence possible? = Am.Libr. 32.vol. 2001. 5.no. 58-61.p.

Lehetséges-e az internet és a közkönyvtárak békés egymás mellett élése? Egy amerikai felmérés eredményei

Felmérés [forma]; Közművelődési könyvtár; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások használata

Telefonos felmérés keretében 2000 márciusa és áprilisa között több mint 3000 felnőttet kérdeztek meg az internet és a közkönyvtárak használatáról. A vizsgálat célja annak felderítése volt, ki miért használja egyiket vagy a másikat, milyen kritériumok alapján dönt az egyik vagy a másik mellett, és milyen módon értékeli az internet és a közkönyvtárak teljesítményét. A felmérés azokról is nyújtott adatot, akik jelenleg nem használják sem az internet, sem a közkönyvtárak szolgáltatásait.

A válaszadók 66%-a használta a közkönyvtárakat, 59%-nak volt internet-hozzáférése (47%-nak otthonról), 53% használta ténylegesen az internetet. Mindkét szolgáltatást használta 40%, az internethasználók 75%-a használta a közkönyvtárakat is, a könyvtárhasználók 60%-a az internetet is. Egyelőre nincs bizonyíték arra, hogy az internethasználat megváltoztatná a közkönyvtárak használatának okait. Az internethasználat újszerűsége, hossza és gyakorisága nem befolyásolta a könyvtárhasználat gyakoriságát. A mindkét szolgáltatást használók közül viszont 2,5% úgy ítélte meg, hogy a jövőben nem fogja használni a könyvtárat.

A mindkét szolgáltatást használók aránya csaknem megegyezik a csak a könyvtárakat használók (10%) és a csak az internetet használók (20%) összegével. A kizárólagosan internetet használók termékekre vonatkozó, üzleti, a kormányzattal és az önkormányzatok szolgáltatásaival kapcsolatos, valamint az álláskereséshez fűződő információkat kerestek, napilapokat és magazinokat olvastak, gyermekeik házi feladatához kerestek anyagot. A kizárólagosan a könyvtárat használók helytörténeti, genealógiai kutatások és a gyermekek olvasmányainak beszerzése céljából használták. Az internetet könnyen, egyszerűbben, gyorsabban és állandóan (nyitvatartási időkorlát nélkül) elérhetőnek ítélték, friss források széles köréhez fértek hozzá azonnal, önállóan. Azt várták tőle, hogy megtalálják a keresett információt. Mindez örömet szerzett a felhasználóknak.

A könyvtár használatát könnyűnek és olcsónak találták, értékelték a pontos tájékoztatást és a papír alapú dokumentumok meglétét. A könyvtárosok segítőkészek voltak (szemben a hálózati súgókkal) és védték a felhasználó személyes adatait.

A teljes jelentés a http://www.urbanlibraries.org címen olvasható.

(Koltay Tibor)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

01/411

RICHTER, Vít: Využívání Internetu v obcích a městech do 2000 obyvatel. 1-2.č. = Čtenář. 53.roč. 2001. 5.no. ; 6. no. 130-136. ;162-167.p.

A 2000-nél kevesebb lakosú falvak és városok lakosainak internethasználata

Használói szokások; Közművelődési könyvtár; Számítógép-hálózat

2000-ben a cseh nemzeti könyvtár felmérést végzett Náchod, Vsetín, Tachov és Cesky Krumlov járásokban a közepes és kis települések lakosságának információs igényeiről és arról, hogy ezeket az igényeket mennyire lehetne a közkönyvtári hálózaton keresztül kielégíteni. Ez a cikk azt elemzi a felmérés alapján, hogy a 2000 lakosnál alacsonyabb lélekszámú településeken használják-e az internetet.

A kistelepüléseken minden negyedik lakos és kb. minden második önkormányzati és vállalati alkalmazott használja a világhálót, de az egyes járások között nagyok az eltérések. A férfiak valamivel gyakrabban használják (férfiak: 30%, nők: 24%). Minél fiatalabb az állampolgár, annál inkább mindennapos dolog számára az internet, és minél magasabb a megkérdezettek iskolai végzettsége, annál gyakrabban használja. Minél nagyobb a település, annál gyakoribb ott a világháló használata. Ugyanez érvényes a cégekre is: minél nagyobbak, annál megszokottabb számukra az internet.

A könyvtárlátogatók között gyakoribbak az internethasználók (30%), mint a könyvtárat nem használók között (23%).

A leggyakrabban az iskolában (73%) vagy a munkahelyen (68%) használják a hálózatot, utána otthon. Minden ötödik használó a könyvtárban jut hozzá; az a tendencia, hogy minél gyakrabban használja a látogató a könyvtár szolgáltatásait, annál gyakrabban veszi igénybe az internetet is. Az ismerősöknél vagy rokonoknál főleg a fiatalok használják, az internetkávézók is az ő körükben a legnépszerűbbek.

A használók kb. 80%-a kommunikáció és elektronikus levelezés céljából veszi igénybe a világhálót. Híreket szerez a hálózatról 72%, az alkalmazottak 78-81%-a. Szórakozás céljából leginkább a fiatalok használják. Tanuláshoz szükséges információt keres a használók 64%-a, jogi tájékoztatást kb. 30%, utazási információt pedig 57%.

A használók 26%-a heti egy óránál kevesebbet, 6%-a heti 11 óránál többet internetezik. A legtöbben (31%) 3-5 órát töltenek a hálón hetenként.

A lakosság egyharmad részének nincs otthon számítógépe, mindössze 9%-nak van internetkapcsolata, bár 76% rendelkezik telefonvonallal, 42% pedig mobiltelefonnal. Minden 11. lakosnak van internetkapcsolata, és további 13% tervezi a bevezetését. Számítógépes ismeretekkel nem rendelkezik a lakosok 39%-a.

A vizsgált településeknek csak 17%-ában volt nyilvános internetelérés.

Az adatokból levonható következtetések: A kistelepüléseken élők számára az internet nem mindennapi szükséglet, a lakosság háromnegyed része nem használja. Az internethasználók fele naponta egy vagy több órát tölt vele. A használat leggyakoribb színhelye a munkahely és az iskola. Otthon csak a használók 29%-a éri el a hálózatot. Az internetkávézók mellett a könyvtáraknak is nő a szerepük a világháló hozzáférhetővé tételében. Az internet leggyakrabban kommunikációs vagy hírszerző eszköz.

A háztartások számítógéppel és internetkapcsolattal való ellátottsága alacsony. Az internet nem használata három fő okkal magyarázható: gazdasági akadályok, az információs jártasság alacsony foka és a nem megfelelő motiváció. Érezhető a különbség az információkban gazdagok (kb. a lakosság negyede) és az információban szegények között. A nyilvános internetállomások internetkávézókban vagy könyvtárakban működnek. A könyvtáraknak jobban kellene propagálniuk a világhálót a használók körében. A polgármesterek kétharmad része ké-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szül az internet bevezetésére a településen. A lakosság 39%-a a könyvtárban, 38%-a a polgármesteri hivatalban látná szívesen a nyilvános internetállomást.

(Rácz Ágnes)

01/412

SODOMKOVÁ, Jana: Internet a veřejné knihovny = Čtenář. 53.roč. 2001. 7/8.no. 194-198.p.

Az internet és a nyilvános könyvtárak

Közművelődési könyvtár; Számítógép-hálózat

Az internet a könyvtárak számára egyrészt különféle információs bázisok forrása és a gyors könyvtárközi kommunikáció eszköze, másrészt lehetőséget ad a saját szolgáltatásaik fejlesztésére.

2000-ben a cseh nemzeti könyvtár felmérést végzett Náchod, Vsetín, Tachov és Cesky Krumlov járásokban a közepes és kis települések lakosságának információs igényeiről és arról, hogy ezeket az igényeket mennyire lehetne kielégíteni a közkönyvtári hálózaton keresztül. A felmérés során részletesen foglalkoztak azzal, hogy a lakosság mennyire fér hozzá az világhálóhoz, mennyire van az jelen a nyilvános intézményhálózatban, beleértve a közkönyvtárakat is.

A kutatók egyik hipotézise az volt, hogy az internet a közeljövőben a lakosság nagy része számára nélkülözhetetlen lesz, de magas ára miatt az otthoni használatára nem lesz mód, ezért szakképzett személyzet segítségével a nyilvános helyeken, pl. a könyvtárban fogják igénybe venni.

A vizsgált négy járásban az állampolgárok 8-32%-a használja az világhálót a könyvtárban. (Az eredményt befolyásolja az is, hogy az adott járás könyvtárai milyen mértékben vannak rákötve a hálózatra). A vállalkozók könyvtári internethasználata 0-20% között mozog, az alkalmazottaké pedig 0-10%.

A könyvtár szolgáltatásait a felmérés szerint általában a lakosság 42-61%-a veszi igénybe, a legkevésbé ezzel a vállalkozók (25-43%) élnek.

A könyvtárban elérhető adatbázisokat a lakosság 37-43%-a használja, a leginkább aktív csoportot itt az alkalmazottak teszik ki (50-67%), a vállalkozók 30-50%-t képviselnek.

Arra a kérdésre, hogy miért nem használják a könyvtárat, a legtöbben a „nincs időm" választ adták (43-55%), ez a válasz a vállalkozókra (54-79%) a legjellemzőbb.

Más könyvtárat a településen, illetve a járásban általában nem vesznek igénybe vagy csak kis százalékban (5-16%, illetve 13-26%). Ez attól is függ, van-e a településen, járásban az iskolai könyvtáron kívül egyéb könyvtár. Elgondolkodtató volt, hogy arra a kérdésre, hogy más könyvtárak szolgáltatásait használják-e elektronikus úton, a megkérdezetteknek mindössze 3,6%-a válaszolt, ezért reális képet erről nem lehetett nyerni.

A lakosság az internetet még nem sorolja a könyvtár hagyományos szolgáltatásai közé: a megkérdezetteknek csupán 1%-a említette, mint a könyvtárban szükséges szolgáltatást.

(Rácz Ágnes)

01/413

MACHALSKA-GARBACZ, Anna: Użytkownik a podnoszenie jakości uslug biblioteczno-informacyjnych = Bibliotekarz. 2001. 6.no. 6-9.p. Bibliogr. 11 tétel.

A használó és a könyvtári-információs szolgáltatások minőségének javítása

Használó; Hatékonyság; Szolgáltatások használata

Manapság már közhely (különösen Nyugaton), hogy a sok tekintetben a könyvtárosokkal kooperáló használóktól függ a szolgáltatások minősége. A használót ezért nem szabad a szolgáltatások passzív fogyasztójának tekinteni.

Lengyelországban – sajnos – a tudományos és szakkönyvtárak munkatársai kevéssé osztják ezt a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

világszerte hódító belátást: inkább az automatizálástól várnak pozitív fordulatot a szolgáltatások minőségét illetően, nem pedig az olvasóval való kommunikációtól.

A használó „fumigálása", közreműködési ajánlatának elutasítása több szempontból is rossz szokás. Egyrészt a könyvtárak finanszírozását a fenntartók mindinkább használói vélemények figyelembevételével végzik. Az elutasított használók elégedetlensége egyre gyorsabban jut el hozzájuk. Másrészt a tudományok egyre végletesebb szakosodása miatt a használót – mondhatni – évről-évre nehezebb releváns információval ellátni. A használóval társszerzőségben végzett információkeresés pl. sokkal eredményesebb. mint a „könyvtárosi magányban" végzett. Egy ilyen kooperatív környezetben jól jár a könyvtáros is, mert könyvtárának megítélése javul. De jól jár a használó is, hisz kevesebb redundanciával kell megbirkóznia.

A használót kooperációba bevonó környezet kialakítását a használók körében végzett felmérésekkel lehet megalapozni, ui. a jellegzetes használói csoportok igényeiben sok a közös elem. Az ezekre az igényekre felkészült olvasószolgálat eleve bátrabban kérheti a használó közreműködését azokban a kérdésekben, amelyek túlmutatnak a szokványigényeken.

Ezt a közreműködést gyakran nem is kell kérni, ui. a használó maga jelentkezik a kielégítésben való részvételre. Minden könyvtár fogadja szívesen az ilyen ajánlkozásokat, sőt, tudatosan keresse és bátorítsa az erre hajlamosakat az egyes használói csoportokban.

Annak érdekében, hogy a könyvtáros és a használó jól értse egymást, és közös erőfeszítéseik a használói oldalon elismertté váljanak, mindig tájékoztatni kell ezt az oldalt arról, hogy megjegyzéseit, javaslatait a könyvtári oldal hol és mennyire vette figyelembe. Így busásan megtérül az efféle kooperatív megoldások felé terelő kezdeti többletfigyelem.

A szerző példáit a felsőoktatási könyvtárakból meríti, ahol különösen sok alkalom kínálkozik a használók bevonására a szolgáltatások minőségének javítása érdekében.

(Futala Tibor)

Használók képzése

01/414

FJÄLLBRANT, Nancy: Networked information literacy – the European EDUCATE and DEDICATE Projects = New Rev.Inf.Netw. 6.vol. 2000. 53-60.p. Bibliogr. 23 tétel.

A hálózati információs jártasság terjesztése az EDUCATE és a DEDICATE projektek keretében

Használók képzése; Oktatás -számítógéppel; Számítógép-hálózat

A cikk röviden bemutatja az információs jártasság fogalmát és a hálózati oktatás hatását az információs jártasságra. Fő részében két európai uniós könyvtári projektet ismeretet – az EDUCATE és a DEDICATE programot. Az EDUCATE projekt (End-user Courses in Information Access through Communication Technology 1994-től 1997-ig tartott, és hat egyetem vett benne: University of Limerick (Írország), Chalmers University of Technology (Svédország), Imperial College és Plymouth University (Egyesült Királyság), University of Barcelona (Spanyolország), Ecole Nationale des Ponts et Chaussées (Franciaország). Az EDUCATE olyan multimédia program, amely többféle célra használható, úm. formális használóképző tanfolyam része; önképző és távoktató programok egysége, információforrások referensz- és keresési eszköze. Az első EDUCATE kurzusokat két szakterületre fejlesztették ki: fizika és elektromérnöki tudományok. Ma már kilenc tárgyi modul áll rendelkezésre. Az EDUCATE több alprojekthez ve-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zetett, ezek egyike a DEDICATE (Distance EDucation Information Courses Through nEtworks). Ez utóbbi, melynek célja az oktatók képzése volt, 1999-ben fejeződött be. A DEDICATE résztvevőinek célja olyan használóképző kurzusok kialakítása volt, amelyek a programban részt vevő egyetemek kiválasztott használói csoportjainak speciális igényeihez igazodnak. A projekt keretében kifejlesztett hálózati tanfolyamok alkalmas eszköznek látszanak a folyamatos szakmai továbbképzéshez.

(Autoref.)

01/415

BAWDEN, David: Information and digital literacies. A review of concepts = J. Doc. 57.vol. 2001. 2.no. 218-259.p. Bibliogr. 149 tétel.

Az információs és digitális jártasság fogalmának meghatározása, a kapcsolódó fogalmak (könyvtári, számítógépes, hálózati stb. jártasság) áttekintésével

Használók képzése; Információs társadalom; Szakirodalmi szemle [forma]; Terminológia

A szerző az információs jártasság és a digitális jártasság fogalmát írja le, s a szakirodalom áttekintése és elemzése alapján e fogalmak kialakulását és értelmezését követi nyomon. Bemutatja a rokon kifejezések, így a számítógépes jártasság, könyvtári jártasság, hálózati jártasság, internet jártasság, „hiper" jártasság fogalmát és egymáshoz való viszonyát. Az általános bevezető után a cikk a jártasság (literacy) fogalmának alapvető értelmezését adja, amit azután kiterjeszt a jártasság újabb, a jelenlegi információs környezetre jobban alkalmazható formáira is. Ezek némelyike, például a könyvtári, média és számítógépes jártasság, speciális készségekre épül, de túl is mutat rajtuk. Olyan általános fogalmakhoz vezet, mint az információs jártasság és digitális jártasság, amelyek tudáson, felfogóképességen és beállítottságon alapulnak, de az egyszerűbb, képességeken alapuló jártasságot is feltételezik.

(Autoref.)

01/416

LARKIN-LIEFERS, Patricia A.: The older adult and public library computer technology : A pilot study in a Canadian setting = Libri. 50.vol. 2000. 4.no. 225-234.p. Bibliogr.

Az időskorúak és a közkönyvtári számítógépes technika: egy kanadai modellvizsgálat következtetései

Felmérés; Használói szokások; Használók képzése; Idős olvasó; Gépi információkeresés; Közművelődési könyvtár

A számítástechnika új alapokra helyezte a közkönyvtárak szolgáltatásait, ami különös gondot okozhat az idősebb (65 év fölötti) használóknak. A szakirodalom részleteiben foglalkozott ezzel a problémakörrel. (Tömör áttekintését ld. a cikkben.)

A jelen felmérésnek az volt a célja, hogy megvizsgálja az idősebb használók attitűdjét és tapasztalatait a közkönyvtárakban alkalmazott számítógépes technológiával kapcsolatban. Hat személlyel készült interjú (hárommal a lakásán, hárommal telefonon) keresztül; a kérdező 14 kérdést tett fel, a beszélgetések átlagosan 20 percig tartottak. A beszélgetést hangszalagon nem rögzítette.

A hat személy közül 5 heti rendszerességgel látogatta a közkönyvtárat, egy ritkán, éppen azért, mivel nehézséget okoz számára a szükséges anyag megtalálása. Számítógépes jártasságuk meghaladta az átlagot, mert hárman közülük képesek voltak használni a gépet, sőt maguk is rendelkeztek vele.

Bár az interjúk alapján merész dolog volna általánosítani, néhány megállapítás azért figyelmet érdemel.

A számítógépek iránti attitűd általában pozitív, bár elhangzott, hogy több idősebb ember ijedtében megdermed a könyvtári számítógépek előtt. Ezt a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

félelmet segít leküzdeni a számítógéppel korábban kialakított kapcsolat. Aki korábban is használta a cédula- vagy mikrofilmlap-katalógust, az könnyebben megbarátkozik az OPAC-kal.

Nehézséget okozott a könyvtári számítógép szöveg alapú interfésze szemben az otthoni számítógép menüjével és egeres használatával. Különösen a tárgyi keresés során jelentkeztek problémák.

Bár a könyvtárosok készségesen segítettek, nem szántak elég időt rá. Az idősebbek nehezebben tanulnak, szégyenlősebbek, lassabb a tempójuk. Gyakran udvariasságból sem mernek tovább kérdezősködni, ha valamit nem értettek meg. Az írásos útmutatók esetenként hiányoztak, vagy nem voltak elég világosak.

A terminálok általában mindig foglaltak voltak, s csak állva lehetett használni őket; mindez további nehézségeket okozott az idősebbeknek. (Ezek a panaszok azonban nem jelentkeztek azoknál a kortársaknál, akik járatosak voltak a számítógép használatában.)

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy az idősek körében rengeteget számít az egyéni megközelítés, s ugyancsak az egyéntől függ, hogy van-e elég motivációja a számítógép használatának kipróbálására és megtanulására.

Megjegyzendő, hogy az interjúalanyok közül egy sem használta a könyvtár egyéb, számítógéppel hozzáférhető szolgáltatásait, s egyiket sem gátolták fizikai hátrányok a használatban.

Megállapítható, hogy ebben a korosztályban – a számítógépek hasznosságának általános elismerése mellett – komoly vonakodás mutatkozik az OPAC használatában. Szükség van tehát az életkorhoz illeszkedő könyvtári oktatásra, s elegendő időt kell fordítani erre. Kérdéses azonban, hogy alkalmasak-e erre a tanfolyami keretek. Célszerű azonban az idősek számára nagyobb monitorokat alkalmazni, székekről gondoskodni, s a terminálokat a tájékoztatási ponthoz közel elhelyezni, így megelőzhető, hogy tovább mélyüljön a szakadék a számítógépet használók és a tőlük idegenkedők között.

(Papp István)

01/417

WALTON, Linda – WESTPHAL, Teresa – LAUER, Brian [et al.]: No more tours. How library tours of the past became today's celebrations = Med.Ref.Serv.Q. 20.vol. 2001. 1.no. 39-48.p.

Új megoldás a hagyományos, csoportos bevezető kurzusok helyett: interaktív, egyéni használóképzés

Egyetemi könyvtár -orvostudományi; Használók képzése -felsőoktatásban; Hatékonyság

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A Northwestern University (Chicago) orvosi könyvtára (és olvasói) nem tartották jónak és hasznosnak az elsőéveseknek szervezett könyvtárbemutató bejárásokat, ezért „nyílt nap" jellegű eseménnyé szervezték át. Ennek érdekében megállapodtak az elsősöket tájékoztató másodévesekkel, hogy a könyvtári „nyílt nap" szerepeljen az egyetemet bemutató programokban; elkészítették az önálló tanulásra és problémamegoldásra alapozó oktatáshoz alkalmazkodó könyvtári források jegyzékét; szponzorokat szereztek, hogy a tájékoztató anyagokon kívül kisebb ajándékokkal, üdítővel is kedveskedhessenek a könyvtár új látogatóinak.

A „nyílt nap" idején a könyvtárosok minden elérhető terminálnál ott voltak, hogy a az olvasóknak bármely kérdésére válaszoljanak, bemutassák az érdeklődést kiváltott forrásokat (melyek listája nem csak nyomtatva, hanem a könyvtár honlapján is az olvasók rendelkezésére állt). Az elvégzett kérdőíves vizsgálat szerint az új könyvtárbemutató mind a könyvtárosok, mind a hallgatók szerint sikeres

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

volt, és hatékonyabb, mint egy könyvtáros vezette könyvtárbejárás, ahol a hallgatóság passzív. A „nyílt nap" alatt olyan hallgató-központú, aktív tanulási szituációt hoztak létre, ami megfelelt a hallgatókra váró napi tanulási gyakorlatnak. Lehetőséget adtak arra, hogy a hallgatók maguk fedezzék fel a könyvtárat, a rendelkezésre álló forrásokat, és találkozzanak a könyvtárosokkal, akiktől szükség esetén segítséget kaptak, és kaphatnak a továbbiakban (majdani orvosi pályájukon) is.

(Mohor Jenő)

01/418

GUTIERREZ, Carolyn – WANG, Jianrong: A comparison of electronic vs. print workbook for information literacy instruction = J.Acad.Librariansh. 27.vol. 2001. 3.no. 208-212.p. Bibliogr. 14 tétel.

Elektronikus vagy nyomtatott munkafüzetet célszerűbb használni az információs jártasság oktatásában?

Használók képzése; Oktatás -számítógéppel; Oktatási anyag

A Stockton Főiskola könyvtára (New Jersey) az elsőévesek információszerzési oktatását évek óta egy munkafüzet segítségével végezte. Tekintettel az elektronikus források és az információtechnikai eszközök megnövekedett mennyiségére, elkészítettek egy „elektronikus munkafüzetet" is, a nyomtatotthoz nagyon hasonló tartalommal. Hogy a hasonlóság még nagyobb legyen, az elektronikus munkafüzetet is kombinálták egy élő előadással.

Az elsőéveseket két csoportra osztva összehasonlították a nyomtatott és az elektronikus munkafüzet fogadtatását és hatását. Az élő előadást mindkét csoport hatékonynak és hasznosnak, a munkafüzetet pedig jól felépítettnek tartotta. Lényeges különbség mutatkozott a munkafüzetek „felhasználóbarát" volta, időigényessége és tartalma tekintetében: az elektronikus munkafüzetet könnyebbnek, kevesebb idő alatt elvégezhetőnek és barátságosabbnak találták. A munkafüzetek kitöltése után 10 nappal elvégzett vizsgálat első eredményei szerint a nyomtatott munkafüzet hatékonyabb volt, ám az elvégzett kovariancia-analízis már nem mutatott ki szignifikáns különbséget. Egy korrelációs elemzés viszont kimutatta, hogy az eredményességet döntő mértékben befolyásolta a könyvtárlátogatás gyakorisága. A gyakori könyvtárlátogatók többet tanultak a munkafüzetből, függetlenül annak nyomtatott vagy elektronikus voltától.

Végeredményben bár a hallgatók szívesebben fogadták az elektronikus munkafüzetet, nem profitáltak belőle többet, s még ha hasznosnak is tartották a bevezetést az információszerzés módszereibe, nem igénylik azt (a könyvtárhasználat igénye is csak konkrét szükség esetén jelenik meg). Tehát érdemes elektronikus munkafüzetet készíteni, azonban tartalmasabbá, nehezebbé kell tenni; meg kell győzni a hallgatókat az információszerzési ismeretek elsajátításának fontosságáról és szükségességéről; az oktatóknak jobban „rá kell szorítani" a hallgatókat a könyvtár és az információforrások használatára.

(Mohor Jenő)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

INFORMÁCIÓELŐÁLLÍTÁS, -MEGJELENÍTÉS ÉS -TERJESZTÉS

Digitalizálás

01/419

EDEN, Brad: Getting started with library digitization projects: funding your first (and subsequent) digital projects = Bottom Line. 14.vol. 2001. 2.no. 53-55.p.

Hogyan indítsuk el a könyvtári digitalizálási projekteket, hogyan finanszírozzuk az első projektet (és a továbbiakat)?

Digitalizálás; Támogatás -általában

Az elektronikus környezetben különös fontosságot kap egyedülálló forrásaink digitalizálása, illetve azok a projektek, amelyek e forrásaink elektronikus rendelkezésre bocsátását lehetővé teszik. E törekvéseinkhez támogatást és pénzt szerezni azonban bizonyos felkészültséget és jártasságot igényel. Az ilyen pénzek rendelkezésre állnak, de meg kell küzdeni értük. A felkészüléshez:

- vizsgáld meg, mi az egyedülálló a gyűjteményben, amivel hozzájárulhatsz az információs univerzumhoz;
- kutasd fel a piacon az igényeidnek megfelelő digitalizáló berendezéseket;
- környékezd meg főnökeidet a digitalizáció stratégiai terveivel és digitális projektekkel;
- kutasd fel és pályázd meg a belső és külső könyvtári és nem könyvtári pénzforrásokat;
- működj együtt más belső és külső tájékoztatási intézményekkel (levéltárak, múzeumok, köz- és egyetemi könyvtárak stb.);
- keress a személyzetben olyanokat, akiket érdekel a digitalizálás, és munkakörnyezetüket szívesen át is alakítják ennek érdekében;
- vállalj kockázatot, kísérletezz – bár ez nem könnyű, szakmánknak meg kell tanulnia az alkalmazkodás és a továbbélés érdekében.

A legrosszabb, amit bárki is tehet, hogy feladja, mielőtt elkezdte volna. A „digitális arénában" szükség van az információ ezernyi formájú forrásait leíró, rendező, visszakereső, megtaláló és válogató eszközökre és módszerekre, amelyek a könyvtárosok birtokában vannak. Most kell előre lépnünk, és megragadnunk a lehetőséget.

(Mohor Jenő)

01/420

DE STEFANO, Paula: Selection for digital conversion in academic libraries = Coll.Res.Libr. 62.vol. 2001. 1.no. 58-69.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

A digitalizálásra való kiválasztás a felsőoktatási könyvtárakban

Digitalizálás; Felsőoktatási könyvtár; Szelekció -tájékoztatásban

Az elektronikus technológia egyre inkább megváltoztatja a kutatók kutatási gyakorlatát. Mielőtt azonban a tudományos kutatásnak ez az új lehetősége életképes és produktív módszerré válik a felsőoktatási intézményekben, a meglévő és a kutatók számára fontos dokumentumokat digitális formátumra kell konvertálni. Hogyan határozzák meg az egyetemi könyvtárak a retrospektív konverzió körét és tartalmát, hogy kielégítsék a kutatók igénye-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

it? A cikk megvizsgálja a válogatás és gyarapítás hagyományos módszereit, és az alapelveket a digitális gyűjteményekre alkalmazza.

(Autoref.)

01/421

CHEPESIUK, Ron: Digitizing rare materials: special collections go global = Am.Libr. 32.vol. 2001. 5.no. 54-56.p.

Régi és ritka dokumentumok digitalizálása a védett gyűjtemények világméretű hozzáférhetőségének biztosítására – amerikai tapasztalatok

Digitalizálás; Fejlesztési terv; Régi és ritka könyvek; Számítógép-hálózat

A ritka könyvek, kéziratok és hasonló dokumentumok még a helyben olvasók számára is csak korlátozottan voltak hozzáférhetők. Most viszont, a digitális technológia lehetőségeinek kihasználásával az amerikai tudományos könyvtárak egyre inkább a globális közösséget kívánják elérni e dokumentumokkal is, akár CD-ROM-ok kiadása, akár weben való ingyenes hozzáférés biztosítása révén.

Tekintettel a digitalizálás költségeire, számos projektet alapítványok, programok támogatnak, illetve a könyvtárak profi kiadókkal, illetve tartalom-szolgáltatókkal szerződve terjesztik digitalizált ritkaságaikat. A digitalizálás előnyei közé tartozik, hogy megkíméli a sérülékeny eredeti példányokat; javítja a különgyűjtemények munkáját, hiszen az eredetik pontosabb, részletesebb feldolgozását (leírását, katalogizálását, osztályozását) kívánja meg; a kutatóknak az anyaghoz való jobb hozzáférést tesz lehetővé; új olvasókat toboroz. Ugyanakkor nem minden gyűjteményre vár digitalizálás: esetenként az adományozó nem járul hozzá, máskor szerzői jogi (sőt, pl. levelezések esetében személyiségi jogi) problémák merülnek fel.

(Mohor Jenő)

01/422

ATKINSON, Jeremy: Developments in networked moving images for UK higher education = Program. 35.vol. 2001. 2.no. 109-118.p.

Mozgóképek hálózati szolgáltatása, és ennek hatása a brit felsőoktatásra

Digitalizálás; Egyetemi könyvtár; Fejlesztési terv; Képanyag; Számítógép-hálózta

A tanulmány áttekinti a mozgóképek és hangzó anyagok hálózati szolgáltatásának jelenlegi helyzetét az Egyesült Királyság felsőoktatási intézményeiben. Ezt a szolgáltatást a JISC (Joint Information Systems Committee) kezdeményezte, amelynek egyik fő törekvése, hogy e dokumentumtípusokat integrálja a közös elektronikus források hálózatába (DNER), és segítse ezek oktatásban, kutatásban való használatának meghonosodását. A szerző beszámol a Galmorgani és Glasgow-i Egyetemen indult projektek eredményeiről, és részletesen bemutatja a JISC mozgóképekkel és hangzó anyagokkal foglalkozó munkacsoportjának tevékenységét, beleértve e dokumentumtípusokkal kapcsolatos két országos szolgáltatás beindítását is. Információkat közöl négy jelentős új projektről, amelyek a JISC DNER-programjának részét képezik, és elemezi a mozgóképek és hangzó anyagok hálózati szolgáltatásával kapcsolatos technikai lehetőségeket és kihívásokat.

(Autoref. alapján)

Nyomtatott dokumentumtípusok

Lásd 405-406

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

01/423

TERRY, Ana Arias: Reference-linking: today's realities, tomorrow's promises = Libr.Hi Tech. 19.vol. 2001. 2.no. 125-142.p. Bibliogr.

A hivatkozások és a hozzájuk tartozó dokumentumok elektronikus összekapcsolása: mai lehetőségek, jövőbeli kilátások

Dokumentumazonosítás; Elektronikus dokumentum; Fejlesztési terv; Hivatkozás

A címben jelzett ún. reference-linking, azaz a hivatkozások és a hozzájuk tartozó dokumentumok elektronikus összekapcsolása új lehetőségeket jelent a hivatkozásokat tartalmazó művek értékelésében. Jelentősen csökkenti a hivatkozott anyag elérésére fordított munkát azáltal, hogy kihasználja az elektronikus dokumentumoknak azt a tulajdonságát, hogy képesek egymásra mutatni. Ez az ígéretes lehetőség azonban számtalan kérdést vet fel, amelyeket alaposan végig kell gondolni, mielőtt teljesen ki tudnánk aknázni. Ezek között szerepel annak meghatározása, mit mihez kapcsoljunk, a megfelelő példány kiválasztása, a hozzáférési és szerzői jogok kezelése és a dokumentumazonosítók állandóságának biztosítása. Sokféle kezdeményezés létezik e kérdések valamilyen szintű megoldására és számos kiadó és terjesztő foglalkozik ezekkel a technológiákkal. A cikk áttekinti a reference-linking hátterét, előnyeit, alkalmazási lehetőségeit, az ezzel kapcsolatos témákat és projekteket. Végül a témában érdekeltekkel készült interjúkat értékelve vázolja fel a reference-linking jövőjét.

(Autoref.)

01/424

COX, Andrew – ORMES, Sarah: E-books = Libr. Inf. Briefings. 2001. 96.no. 1-14.p. Bibliogr. 31 tétel.

Elektronikus könyvek

Elektronikus könyv; Előszerzeményezés; Szoftver

Az elektronikus kiadásban a legújabb jelenség az elektronikus könyv vagy e-könyv. Az e-könyvek az elektronikus folyóiratokat követő új hulláma a digitális könyvtárnak. Különösen a felsőoktatásban lehet nagy hatásuk a tanulásra és oktatásra a következő néhány évben, mivel egyre több kötelező irodalmat tesznek könnyebben hozzáférhetővé egyre több hallgató számára. A tanulmány bevezetőjében meghatározza az e-könyv fogalmát, majd áttekinti előnyeit és hátrányait. A második rész az olvasáshoz használt szoftverek vizsgálatával foglalkozik, és közzétesz az e-könyvek értékelésre alkalmas szempontrendszert, amelyet főként könyvtáraknak ajánl. A szerzők végül az e-könyvek használatának lehetőségeit vizsgálják a közkönyvtárak és a felsőoktatási könyvtárak tájékoztató munkájában.

(Autoref.)

01/425

SEEFELDT, Jürgen: E-Books – das Medium der Zukunft auch für Bibliotheken? = BuB. 53.Jg. 2001. 5.no. 329-333.p.

Res. angol nyelven

Az elektronikus könyv a jövő médiuma a könyvtárak számára is?

Elektronikus könyv

Az elektronikus és virtuális könyv jelenti a könyvpiac jövőjét? Eléri-e a digitális forradalom a könyvet is és át fogja-e alakítani digitális formátumúvá, amely feltehetően csak az interneten lesz terjeszthető? Vajon sikeresek lesznek-e az ún. e-könyvek, legyőzik-e a nyomtatottakat, vagy nem lesznek jövedelmezőek és hamarosan eltűnnek a piacról? Ilyen

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

és hasonló kérdések foglalkoztatják egyre inkább a könyvkiadókat és -terjesztőket, de a könyvtárosok is érdeklődéssel, csodálkozással és némi szkepticizmussal követik a fejleményeket azóta, mióta 1996-ban az első, csak az interneten terjesztett könyvek megjelentek és 1998-ban az első, „sorozatgyártásra alkalmas" e-könyvet bemutatták az Egyesült Államokban. Az e-könyvek most a második forradalmat jelentik a könyv- és médiapiacon, és – legalábbis jelenleg az USA-ban – egy új generációs irodalom előhírnökei. Németországban egészen más a helyzet. Bár sokféle modell létezik, fogyasztói értékük láthatóan nem világos a vevők számára. Ez nem csak a fejletlen technológiának tudható be, amely nem nyújt elég kényelmet, hanem a térítési rendszernek is, amely a hozzáférést gátolja. Úgy tűnik, a hagyományos könyvnek a közeljövőben nem lesz komoly versenytársa.

(Autoref.)

01/426

BEGER, Gabriele: Grünes Licht zur eBook-Ausleihe in Öffentlichen Bibliotheken. Berlin, Dortmund un Köln testen die Ausleihe von eBooks = Bibliotheksdienst. 35. Jg. 2001. 5.no. 583-586.p.

Elektronikus könyvek kölcsönzése a közkönyvtárakban

Elektronikus könyv; Kölcsönzés; Közművelődési könyvtár

A Rocket-Book fiaskónak bizonyult: olyan, mint egy zsebrádió, amin csak egy állomást lehet fogni. Az eBook pedig, amelyet folyamatosan fejlesztenek, még nem tudott megkapaszkodni a piacon. Minden könyvvásáron újabb és újabb olvasókészülékek jelennek meg, de vásárlóikról és könyvtári használóikról nincsenek megbízható adatok. Van-e jövője az eBooknak? Ezzel foglalkoztak – első ízben közösen – könyvtárosok és kiadók a Börsenverein (a német kiadói egyesülés) könyvtári koordinációs bizottságának ülésén.

Az elektronikus könyv több, mint egy olvasókészülék: olyan könyv, amely digitális formában áll rendelkezésre és elektronikusan használható. Így az elektronikus szövegek a beiratkozott olvasók PC-jére, CD-re írva vagy az eBook-olvasókészülékre átvihetők. Egy projekt során a berlini központi és tartományi, a dortmundi városi és tartományi könyvtár és a kölni városi könyvtár fogja tesztelni a közművelődési könyvtárak számára az olyan termékek licencjogilag védett használatát, mint az Adobe Acrobat Reader vagy a Microsoft Reader.

Az eBook digitális olvasókészülékként voltaképpen egy hardver, ezáltal egy új információhordozó is. 1998-ban került az Egyesült Államokban forgalomba, a német piacra most vezetik be, de visszafogott iránta a várakozás. Ára az USA-ban jelenleg 500 márka, de Németországban és Franciaországban 1050 márkáért kínálják. A bevezetés után természetesen inkább a megfelelő digitális tartalmak licencelése lesz a fő kérdés, ugyanis a készülék tárolókapacitása 30 ezer könyvoldal. Az USA-ban már könyvtári kölcsönzésének tesztelése is folyik. Az eBook értéke abban rejlik – vélik a könyvtárosok –, hogy a használók konkrétan meghatározott elektronikus tartalmakat használhatnak egy készülék segítségével, tetszés szerint és helytől függetlenül.

Az eBook könyvtári kölcsönzése alkalmas

- elektronikus információhordozók kikölcsönzésére anélkül, hogy az olvasónak rendelkeznie kellene saját hardverrel,
- elektronikus szövegek idő- és térbeli korlátozás nélküli használatára,
- referensz jellegű és rövid ideig szükséges információk megjelenítésére,
- az olvasók konkrét igényei szerint kiválogatott elektronikus tartalom összeállítására.

Az elektronikus szövegeknek az eBook-olvasókészüléken való tárolása, illetve CD-re másolása szerzői jogi szempontból többszörözésnek számít, s a könyvtárnak ennek jogát licencszerződéssel kell megszereznie. Csupán a szabad felhasználású szö-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vegek esetében lehetne a (német) szerzői jogi törvény 53. paragrafusa keretében egy privilegizált cselekvésből kiindulni. (Ezen a téren még sok a tisztázatlan probléma. A legújabb bírósági ítéletek a digitalizálást kizárták a megengedhető többszörözési eljárások köréből. Az Európai Parlament által elfogadott irányelv viszont megnyitja az utat a magán- és a tudományos felhasználás, valamint archiválás céljából az elektronikus többszörözés előtt.) A hálózaton történő átvitel a legújabb EU-jogszabály szerint nyilvános bemutatásnak számít, és a jogtulajdonos kizárólagos joga; a jogszerűség tehát csak licencszerződéssel biztosítható.

A könyvtárhasználó számára az eBook-kölcsönzésnek csak akkor van értelme, ha az igényelt elektronikus szövegek rendelkezésre is állnak. Ehhez licencmintákra van szükség, amelyben szerepel a kiadó szerverének elérése és a szöveg lehívása. A letöltés során biztonsági szoftvert is mellékelnek, amely nem teszi lehetővé a másolást és a szöveg megváltoztatását, illetve négy hét elteltével törli a szöveget. Mindehhez könyvtári beruházásokra lesz szükség, továbbá a kiadók részéről is felmerülnek költségek (pl. a szövegek konvertálása az eBook formátumára). A kiadók nem a költségektől, hanem a jogsértésektől és termékeik ellenőrizhetetlen elterjedésétől tartanak a leginkább.

Kézenfekvő, hogy a piackutatás lezárása után mindkét fél közös projektben egyesítse az érdekeit, majd kidolgozzák a szükséges modelleket. A könyvtári használói szokások vizsgálata segítheti a marketingtevékenységet. A nem csekély befektetések miatt a könyvtári oldalnak is tesztelnie kell, milyen érdeklődés mutatkozik: mennyiben alkalmas a digitális olvasókészülék és a többi forma állandó könyvtári használatra.

A kiadói oldal szabad utat engedett az eBook kölcsönzés megkezdéséhez. Egy teszt során az említett könyvtárak a kiadókkal közösen kipróbálják az elektronikus könyvek kölcsönzését, és képet alkotnak az alkalmas média-tartalmakról, a licencelési modellekről és számlázási eljárásokról, az elektronikus dokumentumok könyvtári kezeléséről, valamint a használat feltételeiről.

(Hegyközi Ilona)

01/427

DILLON, Dennis: E-books: the University of Texas experience, part 1 = Libr.Hi Tech. 19.vol. 2001. 2.no. 113-124.p. Bibliogr. 18 tétel.

E-könyvek: a University of Texas tapasztalatai, 1. rész

Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyv; Felmérés [forma]

A cikk a University of Texas e-könyv programját ismerteti, áttekinti az e-könyvek piacának helyzetét és az e-könyv technológiát, statisztikát közöl az e-könyvek használatáról, az e-könyvek beszerzésével kapcsolatban irányelveket ad, és felhívja a figyelmet az e-könyvekkel kapcsolatos fontos kérdésekre. Specifikációkat, szabványokat, munkacsoportokat mutat be, valamint az egyetem jövőbeni e-könyv terveit. A szerző arra a következtetésre jut, hogy az elektronikus könyvek és a nyomtatott könyvek viszony olyan, mint a televízióé és a rádióé: másfajta formátum a maga erősségeivel és gyengeségeivel.

(Autoref. alapján)

01/428

HALLIDAY, Leah – OPPENHEIM, Charles: Developments in digital journals = J.Doc. 57.vol. 2001. 2.no. 260-283.p. Bibliogr. 153 tétel.

Új fejlemények a digitális folyóiratok területén

Cikk; Elektronikus folyóirat; Költségelemzés; Szolgáltatások

A digitális folyóiratok kiadása új terület. Csupán néhány, kizárólag digitális formában publikált folyóirat tett ismertségre szert és még ezek a folyó-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

iratok sem voltak szakterületükre jelentős hatással. Ugyanakkor olyan területen, amelyeken nem volt elegendő és megfelelő nyomtatott folyóirat, a digitális publikáció elfogadottá vált.

A fontosabb kiadók eddig nem mutattak hajlandóságot arra, hogy csak digitális formában adjanak ki folyóiratokat. Hogy ne kelljen vállalniuk az új árazási modellekkel járó kockázatokat, igyekeztek megtartani a hagyományos árazási mechanizmusokat, úgy, hogy összekötötték a nyomtatott és a digitális formákat, és az árakat az előbbi alapján határozták meg.

Amíg a piac nem részesíti előnyben a digitális formát, a kiadóknak ki kell papíron (is) adniuk folyóirataikat, ami nagyon költséges. Ahogy terjed a digitális forma, a nyomtatási költséget egyre nehezebb a nyomtatott folyóiratok korlátozott számú előfizetéséből fedezni.

A licenctárgyalások hosszúak és költségesek a könyvtáraknak és – feltehetőleg – a kiadóknak is. Ezért is vonnak be olyan közvetítőket, mint például a NESLI (National Electronic Site Licence Initiative, Nagy Britannia).

A digitális folyóiratok megjelenése egyelőre csak költségnövekedést jelent a könyvtáraknak, mert többségük egyaránt előfizet a digitális és a nyomtatott formára.

A felhasználók nem használják a digitális folyóiratokat, ha a nyomtatottakénál nagyobb erőfeszítést igényel használatuk és nincs is elegendő indíttatásuk arra, hogy új rendszerek használatát megtanulják. Nem szeretnek a képernyőről olvasni, igénylik a böngészés lehetőségét, keresni pedig vertikálisan szeretnek, nem kiadók szerint. Többek között ez is tanulsága annak a vizsgálatnak, amelyet a PEAK (Pricing Electronic Access to Knowledge) program keretében végeztek az Elsevier kiadó és a Michigani Egyetem együttműködésével.

A kutatói közösség számos megoldást próbált kínálni a folyóiratpiac válságának megoldására. Az egyik megoldás arra az elképzelésre alapozódik, hogy a publikálást minőségileg ellenőrzött források internetes kapuszolgálata bonyolítaná le. A minőséget a kapuszolgálattól független szervezet biztosítaná, de finanszírozásáról a kapuszolgálatot is fenntartó intézmények gondoskodnának.

A szabad hozzáférésen alapul egy másik, széles körben ismert modell, amely Stevan Harnad nevéhez fűződik. Harnad szerint digitális környezetben a költségek olyan szintre szoríthatók le, hogy azokat az előfizetők helyett a szerzők fizessék meg. Azt javasolja tehát, hogy az ingyenes hozzáférés érdekében a szerzők fizessenek a publikációért. Ennek a modellnek egy változatát most tesztelik. A New Journal of Physics (NJP) kiadását az Institute of Physics Publishing végzi a SPARC (Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition) támogatásával. A szerzők 500 USD-t fizetnek cikkeik publikálásáért. Ez a modell hatékonyabb, mint a hagyományos publikálási rendszer, kiküszöböli a nyomtatási és terjesztési költségeket. A szerzők által fizetendő díj megvalósíthatóságát megkérdőjelezi az a tény, hogy jelenleg a kutatók nem járulnak közvetlenül hozzá a folyóiratok beszerzéséhez, és a folyóiratválságot könyvtári problémának tekintik.

Nagy-Britanniában az eLib (Electronic Libraries Programme) felkérésére készült tanulmány arra az eredményre jutott, hogy a folyóiratok előállításának és terjesztésének azért rossz a hatékonysága, mert a szerzők a publikációk iránti igény fő forrásai, de nem járulnak hozzá a publikációs költségekhez; a folyóiratok fogyasztói általában nem fizetnek azok olvasásáért, továbbá a folyóiratok előállításával kapcsolatos számos (főként szerzői, szerkesztői, bírálói) tevékenységet ingyenesen végeznek el. Ezért egy olyan alternatív modellt javasolnak, amelyben a szerzőknek és az előfizetőknek hozzá kellene járulniuk a publikációs költségekhez; a szerkesztők, bírálók térítést kapnának. A könyvtárak pedig adagolnák a hozzáférést, akkor is ha licencük egész egyetemre stb. szólna, ezzel ösztönözve a kutatókat, hogy csak a nekik valóban szükséges forrá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sokat használják. Ez azonban a kutatók drága idejének elvesztegetése lenne és korlátozná őket az informálódásban.

A SPARC nem új modell, hanem tudományos könyvtárak szövetsége, amely konkurenciát teremt meglevő drága folyóiratoknak jó minőségű, gazdaságilag eltérő alternatívákat kínáló kiadók támogatásával. 1998-as beindulása óta a SPARC elkönyvelhetett magának némi sikert (tevékenységéről részletesen ld. a 01/364. sz. referátumot).

A HighWire Press 1995-ben indult a Stanford Egyetemen. A HighWire nem kínál üzleti modelleket. Segít viszont azoknak a kisebb, tudományos társaságokhoz tartozó kiadóknak, amelyek nem tudnak áttérni a digitális publikálásra. Arra is ösztönzi a kiadókat, hogy a régebbi cikkeket ingyenesen tegyék hozzáférhetővé. Nemzetközi szinten működik, elnyerte a kiadók és a könyvtárak bizalmát. Jelenleg 190 folyóirat digitális kiadásában működik közre, 146 ezer cikket téve ingyenesen elérhetővé.

A HighWire szerint a digitális folyóiratok megőrzéséhez több, látszólag redundáns megközelítés, így elosztott háttértárak, elosztott archiválás, előre haladó migráció stb. szükséges. A megőrzés kivitelezhetőségét és költségeinek realitását még meg kell vizsgálni.

Sok ingyenes digitális folyóirat érhető el a hálózaton. Ezeket főként kutatók hozzák létre saját kezdeményezésükből és intézményiek erőforrásait használva. Ha ez tömegessé válna, az egyetemek oktatóit és kutatóit elvonnánk fő feladatuktól, az oktatástól és a kutatástól.

A folyóirat-kiadás rendszere ugyanakkor már nem tartható fenn. A folyóiratok fő piacát jelentő tudományos könyvtárak már nem képesek a kiadók jelenlegi profitját támogatni. A nevesebb kiadóknak viszont lehetőségük van, hogy kiaknázzák a digitális folyóirat-kiadásban rejlő lehetőségeket. Ismert címeiket átvihetik a digitális környezetbe. A presztízs ugyanis a digitális folyóiratokkal szembeni idegenkedést is oldja.

Léteznek alternatív árazási modellek is. A PEAK projekt háromféle árcsomagot is kipróbált. A hagyományos előfizetés korlátlan hozzáférést biztosított a nyomtatott előfizetés plusz kötetenként 4 USD felárért. Az adott címre nyomtatott formában nem előfizető intézmények 4 USD-ért és a nyomtatott előfizetés 10%-áért kapták a folyóiratot. A másik modellben 1200 címből minden felhasználó maximum 120 cikket kapott 548 USD (4,56 USD/cikk) áron. A harmadik modellben cikkenként 7 USD-t fizettek.

A folyóiratok digitális kiadása még alakulóban van és változik az érintettek szerepe is. Egyikük sem nyerhet azonban anélkül, hogy veszteségek ne érjék.

(Koltay Tibor)

01/429

LOVIO, Maisa: Kirjaston lehtikokoelmat – paperia ja sähköistä = Kirjastolehti. 94.vsk. 2001. 4.no. 17.p.

Elektronikus periodikumok a finn közművelődési könyvtárakban

Elektronikus folyóirat; Közművelődési könyvtár

A porvoo-i városi könyvtárban – amely új épületbe költözésekor megyei funciót is kapott – felmérést végeztek az újság- és folyóirat-használattal kapcsolatban. A hagyományos (nyomtatott) periodikumok száma a könyvtárban: 79 napilap és mintegy 600 folyóirat. Ez a mennyiség valamivel alatta van az országos átlagnak. A könyvtárvezető szerint elsősorban a számítógépes témájú folyóiratokból lenne szükség nagyobb választékra, ehhez azonban a beszerzési keretet kellene növelni, mert a használók által megszokott lapok közül nem kívánják önkényesen elmondani egyiket sem. Az információkeresésben az a tendencia figyelhető meg, hogy – ugyanúgy, mint a 90-es évek elején a könyvekről a folyóiratokra – most a folyóiratokról az internetre térnek át a használók.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvtárban elektronikus folyóiratokhoz is hozzáférhet az olvasó. A múlt év óta az Ebsco MasterFilePremier nevű teljes szövegű adatbázis áll rendelkezésükre. Ennek használatára az össze finn közkönyvtár jogosult, miután a Közkönyvtári Központ és a megyei könyvtárak alkotta konzorcium megszerezte a nemzeti licenjogot. Az adatbázis 1800 angol nyelvű folyóirat összes cikkének szövegét tartalmazza, közel 3000 folyóiratnak pedig a bibliográfiai adatait és írásaik rezüméit.

A vizsgálat azt mutatatta, hogy a könyvtárban lassú az áttérés a nyomtatott folyóiratok használatáról az elektronikusokra. Jelenleg elsősorban fiatal olvasók használják az adatbázist, és túlnyomórészt zenével kapcsolatos cikkeket keresnek. Kisebb mértékben használják előadásokra vagy szemináriumra készülő diákok. Nyilvánvalóan befolyásolja a használat mértékét az angol nyelvtudás szükségessége.

Mint minden megyei funkciójú könyvtárban, a porvoo-iban is működik területi koordinátor, akinek az a feladata, hogy a körzetébe tartozó könyvtáraknak információt nyújtson az adatbázisról, gondoskodjon a könyvtárosok adatbázis-használati oktatásáról, és koordinálja az alkalmazási lehetőségeket.

(Sz. Nagy Lajos)

01/430

CRAWFORD, Walt: Where have all the CD-ROMs gone? = Am Libr. 32.vol. 2001. 5.no. 66-68.p.

Hová tűntek a CD-ROM-ok?

CD-ROM; Hatékonyság

Mint szoftverhordozó a CD-ROM győzedelmeskedett. A tartalmat hordozó CD-k száma azonban az 1996 és 1997 tájára eső csúcs után minimálisra csökkent. Az enciklopédiák és más referenszmunkák, gyermekeknek szóló oktató anyagok, felnőttek számára nyelvoktató és gépelést oktató anyagok viszonylag prosperálnak.

Néhány kivétellel kevés új ötlet jellemzi a CD-ROM-kiadást. Ilyen kivétel Leonardo Leicesteri kódexének feldolgozása, amely nagy felbontású képeket közöl a kéziratból és lehetővé teszi a szöveg többféle olvasását. Tematikusan is felfedezhető a kézirat, és lehetőség van a Leonardoval kapcsolatos más vonatkozások felderítésére, festményeinek megnézésére. A „lest we forget: A history of the Holocaust" című CD-ROM videoklippek és fényképek segítségével mutatja be a holokausztot. David Macaulay gazdagon illusztrált „The way things work" című könyvének CD-ROM-változata is az innovatív termékek közé tartozik. (Az utóbbi magyarul „Hogy is működik" címmel kapható nyomtatott változatában.)

A CD-ROM-termés elszegényedésének oka lehet, hogy túl sok gyártó versengett a piacon, a CD-ROM-olvasók a számítógépek mintegy szabványos részeiként nem kerültek a figyelem központjába, a Windows95 megjelenéséig a legtöbb számítógép nem tudta jól kezelni az összetettebb CD-ROM-okat. A könyvtárak vásároltak ugyan CD-ROM-okat, de ezek kölcsönzése bonyodalmas és nem nyújtanak használatukhoz technikai segítséget, ahogy a videokazetták vagy a zenei CD-k estében sem teszik, ami viszont használhatóságukat csökkentette.

A CD-ROM-okon kívül nincs más olyan médium, amelyhez minden csomag estében először installálni kell a szoftvert ahhoz, hogy láthassuk a tartalmat. A CD-ROM-ok sok amerikai felnőtt számára a számítógépes munkahelyi tevékenység nem kívánt folytatását jelentik, mivel nem függetleníthetők a számítógéptől.

(Koltay Tibor)

Lásd még 331, 334-335, 361-363, 367, 374-375, 378, 381-382, 405, 408, 418, 422

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRGÉPESÍTÉS, KÖNYVTÁRÉPÜLET

Könyvtárgépesítés általában

01/431

SEGBERT, Monika – VISLY, Alexander: TACIS. Ein Pilotprojekt der Europäischen Union: Schaffung eines Informationssystems für die Russische Staatsbibliothek = Z. Bibliothekswes. Bibliogr. 47.Jg. 2000. 5.no. 483-494.p.

TACIS – az Európai Unió projektje az Orosz állami Könyvtár információs rendszerének létrehozására

Fejlesztési terv; Gépi feldolgozás könyvtárban -általában; Integrált gépi rendszer; Nemzeti könyvtár; Nemzetközi szervezet; Támogatás -más országnak

A korábban Lenin Könyvtár néven ismert intézmény Európa legnagyobb, a világ második legnagyobb könyvtára 42 millió könyvtári egységgel, amelyből mintegy 12 millió idegen nyelvű. Az orosszal együtt 247 élő és holt nyelven kiadott dokumentumok vannak állományában, köztük a VI. századból származó kódexek. Számos különgyűjteményével a könyvtár a nemzeti könyvtári funkciók ellátása mellett tudományos és közkönyvtár, amely az elnök és apparátusa, a kormányzat és a parlament kiszolgálója is. Jelentős egyetemi hallgatói érdeklődés mellett 200 ezer beiratkozott olvasója és napi 200 új beiratkozója van. Huszonkét olvasótermében naponta mintegy 30 ezer dokumentumot tanulmányoznak az olvasók. Dolgozóinak száma mintegy 2500.

A könyvtárgépesítésbe már az 1960-as évek végén belefogtak. A sikertelen kísérletek után a VTLS-rendszer adaptálása is kudarcot vallott 1990 és 1992 között. Ezt követte saját szoftver kidolgozása és bevezetése 1999-től.

A TACIS (Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States and Mongolia, Technikai Segélynyújtás a Független Államok Közösségének és Mongóliának) program 1998-ban indult. Az 1 millió euró nagyságú, 18 hónapos futamidejű pályázatot a moszkvai British Council vezetésével működő konzorcium nyerte el. Az Orosz Állami Könyvtár gyűjteményének széles körben való elérhetővé tétele érdekében elemezték a felhasználói szükségleteket, a meglévő információs infrastruktúrát és információs szolgáltatásokat, valamint a katalogizálási gyakorlatot. Megtervezték a katalógusok és a már meglevő gépi adatbázisok konverzióját, a szükséges hálózati struktúrát, specifikációt készítettek egy integrált könyvtári rendszer megvásárlásához. Üzleti terv készült a bevételek díjakból és szponzoroktól történő növelésére. Átfogó képzési tervet állítottak össze. Kísérleti projektet indítottak, amely magában foglalta a szükséges hardver és szoftver kiválasztását és installálását, a katalógus-adatbázis létrehozását, a hálózatok kiépítését és a képzés lefolytatását.

Az Aleph 500 rendszer mellett döntöttek. Megtörtént a XIX. századi orosz szerzők közel fél millió tételes katalógusának retrospektív konverziója, a hálózat kiépítése, és számos képzési program valósult meg.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A programról részletesen ld. a Könyvtári Figyelő 2001. 3. számában az 511-524. oldalon megjelent cikket.

(Koltay Tibor)

01/432

SINGH, S.P.: Computer applications in Indian institutes of technology libraries = El.Libr. 19.vol. 2001. 2.no. 92-101.p. Bibliogr.

Számítógép-alkalmazások indiai technológiai intézetek könyvtáraiban

Felmérés [forma]; Szakkönyvtár -műszaki; Számítógépesítés

Az indiai technológiai intézetek a műszaki tudományok és a technika kiváló tanuló-, oktató- és kutatóhelyeiként világszerte elismertek. A tanulmány a számítógépesítés helyzetét mutatja be hat technológiai intézet könyvtárában (Bombay, Delhi, Guwahati, Kanpur, Kharagpur és Madras), kitérve a hardverre, szoftverre, adatbázisokra, CD-ROM-okra, on-line keresési szolgálatokra, hálózatokra, valamint a termékek és szolgáltatások marketingjére. Több könyvtár jövőbeni tervei is szerepelnek a cikkben. A szerző kérdőíves felmérés útján gyűjtötte be az adatokat, kiegészítésként felhasználta a könyvtárak éves jelentéseit és egyéb elsődleges dokumentumait.

(Autoref.)

Könyvtárépítés, -berendezés

01/433

BOONE, Morell D.: Back in the USA: the „cybrarian" comes home = Libr.Hi Tech. 19.vol. 2001. 2.no. 186-190.p. Bibliogr.

Korszerű, elektronikus szolgáltatásokra felkészített könyvtár („cybrary") megvalósítása a San Diego-i Egyetemen

Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyvtár; Építési terv; Könyvtárépület -egyetemi, főiskolai

A szerző korábbi cikkeiben a Bibliothéque Nationale de France, a British National Library, valamint négy angol egyetemi könyvtár példáján vizsgálta a kibernetikus, vagy másképpen hibrid könyvtár modelljét, vagyis azt, hogy milyen követelményeket támaszt az épülettel szemben a hagyományos könyvtári anyagok és az elektronikus dokumentumok együttes elhelyezése és használata, továbbá a helyi és országos hálózatokhoz, valamint a világhálóhoz való kapcsolódásból fakadó lehetőségek.

Amerikában hasznos tanulsággal szolgál e tekintetben a Kelet-Michigani Egyetem Bruce T. Halle Könyvtára, valamint a Leavey Undergraduate Library a Dél-Kaliforniai Egyetemen. Új vonások, hogy az oktató és a könyvtári személyzet együtt dolgozik a könyvtári környezetben, hasznosítva az egyes kurzusokhoz kapcsolódó anyagokat és információkat, s egyidejűleg használva szöveget, animációt, grafikát, hangot és videót. Az oktató könyvtárban együtt helyezkedik el a hagyományos és elektronikus tájékoztatási részleg, megjelennek a tanuló laboratóriumok és az oktató/tanuló kutatási központok. Az oktatók és a könyvtárosok együtt tanítják meg a hallgatókat a nyomtatott és a digitális információk világában való navigálásra.

A San Diegó-i Nemzeti Egyetemen (a második legnagyobb magánegyetem Kaliforniában) sajátos kö-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rülmények között valósították meg a kiberkönyvtári modellt. Külön problémát jelentett, hogy az egyetemnek az államon belül 20 helyen találhatók tanulmányi egységei, s jellemző rá a felnőtt diákok nagy száma és a távoktatás.

A 2000-ben elkészült, kb. 4000 m^2-es épület az alábbi jellemzőkkel bír:

- 250 000 kötet könyv és periodikum; 50 on-line teljes szövegű adatbázis, több mint 400 elektronikus folyóirat, több mint 16 000 elektronikus könyv;
- kb. 4000 polcfolyóméter hagyományos állványzaton, 5000 polcfolyóméter tömör állványzaton, tárolóeszközök folyóiratok, mikrofilmlapok, videók és DVD-k részére;
- 312 olvasóhely, ezen belül 113 tanulóhely bekötve a LAN-hoz és az internethez, négy csoportos munkaszoba, tájékoztató részleg 42 nyilvános PC-vel, 30 kliens a helyi drótnélküli hálózathoz, 5 laptop helybeni használatra kölcsönözhetően;
- információs tanterem 39 PC-munkaállomással, 2 nagyképernyős televízióval és egyéb előadói felszereléssel;
- tanfolyami forrásközpont a megfelelő technikai felszereléssel;
- multimédiás központ multimédiák előállítására és szolgáltatására.

A könyvtár egyben az egyetem virtuális könyvtárának a központja is (San Diegó-ban 10 000 hallgató van, s további 7000 a többi helyszínen). Az egyetem valamennyi tagja, bárhol is él, hozzáférhet a web alapú könyvtári szolgáltatásokhoz.

A San Diegó-ban megvalósított kiberkönyvtár bizonyítja, hogy kisebb intézményekben is, szerényebb anyagi lehetőségek mellett is, kevesebb potenciális használó számára is működőképes modellt kínál a kiberkönyvtár, ha előzőleg gondosan elemzik a szükségleteket, alkalmazkodnak a helyi körülményekhez és harmonikus a könyvtáros-építész együttműködése.

(Papp István)

01/434

PATTERSON, Thomas: „Idea stores": London's new libraries = Libr.J. 126.vol. 2001. 8.no. 48-49.p.

„Ötletáruházak" – London új könyvtárai

Könyvtárépület -közművelődési; Közművelődési könyvtár; Fejlesztési terv

Kelet-London legszegényebb részén a helyi könyvtári rendszer szinte példa nélküli átalakuláson megy keresztül. A város történetének ez irányú legnagyobb szabású közvéleménykutatása kimutatta ugyanis, hogy a helyi lakosság – melyre az etnikai sokszínűség, a magas munkanélküliség és az alacsony iskolázottság jellemző – elsősorban több könyvet szeretne, számítógépeket, kényelmesebb és könnyebben elérhető szolgáltatásokat, a tanulás támogatását, viszont a legkevésbé a történeti értékű épületekhez ragaszkodik.

Annie Cunningham, a Tower Hamlets Library System vezetője, a városi tisztségviselők és az élethosszig tartó tanulást támogató helyi hivatal munkatársainak közös fejtörése nyomán megszületett a nagy ötlet: az információs szolgáltatásokat, a felnőttoktatást és az önképzést kombinálni kell a hagyományos könyvtári funkciókkal. E cél elérése érdekében a jelenlegi hét közkönyvtárat 2004 végére a városrész legforgalmasabb pontjain, a bevásárló negyedekben építendő vadonatúj épületekbe költöztetik. Az elképzelés szerint ezek a modern, áruház stílusú intézmények elfeledtetik majd a viktoriánus stílusú, elavult és a közönségtől idegen könyvtárakat. A rugalmas építészeti megoldások lehetővé teszik a közösségi tevékenységek, az oktatási és könyvtári szolgáltatások integrációját. Az osztálytermek, a számítógépes laborok és a könyvállomány nem különülnek el egymástól. A kávézóban pihenő látogatók például hatalmas üvegfalakon keresztül láthatják az éppen folyó tanfolyamokat. Ez az elrendezés növeli a belátható tereket, és a látvány maga is bátorítja, tanulásra ösztönzi a könyvtár látogatóit.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A működési költségek viszont a hosszabb nyitva tartás és a kibővített szolgáltatások miatt kb. 25%-kal magasabbak lesznek az eddigieknél. A kormányzat a nemzeti szerencsejáték vállalat nyereségéből támogatja a vállalkozást. A helyiek pedig remélik, hogy sikerül majd például hirdetési felületek bérbeadásából, kávéház működtetéséből és szakmai szolgáltatásokból megfelelő bevételekre szert tenniük. A számítógép-használat viszont ingyenes lesz.

Az előzetes vizsgálatok szerint a helyi könyvtári rendszer forgalma duplájára nőhet, ha a könyvtárakat könnyen elérhető és jól észrevehető helyre helyezik át. A 2002-ben megnyíló új White-chapel könyvtár épülete ugyan mindössze tízpercnyire lesz a régitől, de sokkal forgalmasabb helyen, egy nagy benzinkút, egy hatalmas áruház, a kórház és a metróállomás tőszomszédságában.

Öt, a város által fenntartott tanulási központ szintén be fog költözni az új „üzletházakba". Így a különböző tanfolyamok tanárai és a könyvtárosok között szorosabbá váló munkakapcsolat szintén a lakosság előnyére válik. A sok különböző népcsoport társadalmi izolációját is oldani fogják ezek a közösségi helyek. A közelben éppen felfutóban levő Docklands-rakpart pedig várhatóan sok ezer munkahelyet fog kínálni a közeljövőben.

A régi könyvtárépületeket piaci értéken fogják eladni, és a bevételt szintén a programra fordítják. Sok közülük továbbra is közösségi célokat fog szolgálni, például a Bancroft Library, amely valószínűleg a Queen Mary and Westfield College része lesz. A könyvtárosok kivétel nélkül megtartják munkájukat az új könyvtárakban, a személyzet további tagjainak munkája pedig főként a technikai és számítógépes problémák kezelése és megoldása lesz.

„Vissza a jövőbe" – mondta Annie Cunningham, a fejlemények jellemzésére. A közkönyvtárak hőskorában funkciójuk a közösség szolgálata volt. Ezt nagyszerű, ünnepélyes külsejű épületekkel hangsúlyozták. Most ugyanezt hivatott jelképezni a közösség igényeihez legjobban illeszkedő új építészeti forma, a „tudás-üzletház".

(Fazokas Eszter)

01/435

KUBÍČEK, Jaromír: Nová budova pro Morevskou zemskou knihovnu = Čtenář. 53.roč. 2001. 5.no. 137-139.p.

Új épületben a Morva Tartományi Könyvtár

Könyvtárépület -tudományos és szakkönyvtári

A Morva Tartományi Könyvtár a Cseh Köztársaság második legnagyobb könyvtára. Állománya meghaladja a 4 millió egységet. 1808 óta – különböző könyvtári fúziók következtében – mind több funkció ellátását bízták rá. Így lett az eredetileg egyesületi könyvtár nyilvános városi, általános tudományos és felsőoktatási könyvtárrá. S noha története folyamán többször is épületet cserélt, napjainkra még a legutolsót is „kinőtte".

Ezért határozták el, hogy városi, egyetemi és állami források felhasználásával új épülethez juttatják a könyvtárat. A néhány négyzetméter híján 15 ezer m^2-es alapterületű, öt szintből és 4 galériából álló célépület alapkőletételére 1998. október 18-án került sor. Az elkészült épületet 2001. március 29-én avatták fel.

Ebből az alkalomból a könyvtár igazgatója mindenekelőtt a következőket szögezte le: „Egy olyan intézmény, mint amilyen a Morva Tartományi Könyvtár, majdnem kétszáz éves fennállása alatt többször ért határkőhöz. Modern célépületének elkészülte – mint több generáció álmai megvalósulásának dokumentuma – közülük a legjelentősebb."

A laudáció ezt követően a könyvtár pályafutását ismerteti, majd rátér az új épületben végzendő munka jellemzőire.

Az új körülményeknek köszönhetően a szolgáltatások súlypontja a prézens szolgáltatásokra fog esni. Ez azt jelenti, hogy minden dokumentum és információ folyamatosan jelen lesz az érdeklődő olva-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sók számára, ami az „első példányok" csak helyben használhatóságával jár. Az olvasóhelyek száma a korábbiakhoz képest megnégyszereződött, s ez lehetővé teszi az általános tudományos könyvtári funkció „szakosított" realizálását.

A többes példányok szolgálnak kölcsönzésre, minthogy számos használó saját otthonában/munkahelyén szeret elmélyülni a szakirodalomban. Újdonság a kölcsönzés igényeit kielégíteni segítő szabadpolc: itt a legfrekventáltabb irodalmon kívül megtalálhatók lesznek az új beszerzésű többes példányok is. A szabadpolcon szakrendben áll az állomány.

A raktárak több irányból táplálják az olvasószolgálatot. Kapacitásuk 56 ezer folyóméter. Így a teljes állomány felállítása után a szabad kapacitás a teljesnek éppen egyharmada. Tehát hosszú ideig nem okoz majd gondot az évi kb. 50 ezer egységnyi gyarapodás tárolása.

Miután az igazgató köszönetet mondott a beruházás finanszírozóinak, tervezőinek és építőinek, a következőkkel zárta megnyitóját: „A köszönetre könyvtárunk munkatársai is rászolgáltak, mivel egy ilyen nagyságrendű könyvtár átköltöztetése lidérces álon. Ennek ellenére úgy sikerült, hogy az olvasók kiszolgálása nem szakadt meg és nem lett rosszabb."

(Futala Tibor)

Számítógépes könyvtári rendszerek

01/436

BULAVAS, Vladas: Integrirovannaâ informacionno-bibliotečnaâ sistema Litvy: vnedrenie i razvitie = Bibliotekovedenie. 2001. 2.no. 36-46.p. Bibliogr. 7 tétel.

Litvánia integrált információs-könyvtári rendszere

Gépesítési terv; Gépi könyvtári hálózat; Integrált gépi rendszer

1993. július 8-án megalakult Litvánia Tudományos Könyvtárainak Egyesülése, ez egyben az első lépést jelentette a litván integrált könyvtári rendszer (LIBIS) kialakítása felé vezető úton. Litvánia tudományos könyvtárai – élükön a litván nemzeti könyvtárral – már a kilencvenes évek elején komoly tapasztalatokat szereztek a könyvtári munkafolyamatok gépesítése területén. A LIBIS koncepciójának alapja a katalogizálás egységesítése és a többszöri feldolgozás megszüntetése, a használók igényeinek magasabb színvonalú kielégítése az internet és adatbázisok segítségével, a könyvtári szolgáltatások tökéletesítése. A LIBIS jogi alapját a litván kulturális miniszter 1995. szeptember 25-én aláírt 314. számú utasítása és a litván kormány által 1996. november 30-án elfogadott rendelet adja, 1997-től „Sigmanta" elnevezéssel részvénytársaság foglalkozik az integrált könyvtári rendszer bevezetésével. 1998. június elsejével működni kezdett a 27 litván könyvtár által feltöltött első alprogram, a katalogizálás, egyesítve az ország tudományos és közművelődési könyvtárainak katalógusait, majd sor került a további alprogramok kidolgozására is: információkeresés (OPAC), gyűjteményépítés, kurrens és retrospektív nemzeti bibliográfia, retrospektív katalógus-konverzió. Napjainkban tervezik az olvasószolgálat, az időszaki kiadványok és a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés alprogramját.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1999-ben megkezdődött a munka második és harmadik üteme: a LIBIS bevezetése 11 önkormányzati fenntartású városi és járási, valamint 4 területi közkönyvtárban és egy, a vakok számára fenntartott gyűjteményben. 1997 és 1999 között a program megvalósítására összesen több mint 1,75 millió USA-dollárt fordítottak. 2001-ben 0,3 millió dolláros állami támogatással, az „Információs társadalom létrehozása" programmal együttműködve a litván kulturális minisztériumhoz tartozó könyvtárakban 330 számítógépes munkaállomást alakítottak ki és szélesítették az iskolák internet-hozzáférési lehetőségeit is.

A LIBIS céljai között komoly információs bázis (a nemzeti bibliográfia, a litván katalógusok, az analitikus bibliográfiák, az olvasók adatait tartalmazó és a teljes szövegű adatbázisok) létrehozása szerepel. Ezek közül már most működőképes az ISSN, ISBN, ISMN-adatokkal bővített nemzeti bibliográfiai adatbázis, amely lehetővé teszi a központi katalógus építését és az osztott katalogizálás megvalósítását is: 2001. január elsejéig mintegy 260 ezer bibliográfiai leírás készült el.

A litván könyvtári törvénynek és a litván kormány által 1996-ban hozott, kötelespéldány-szolgáltatásról szóló rendeletnek megfelelően a nemzeti könyvtár feladatai közé tartozik nem csak a hagyományos, hanem az elektronikus források megőrzése és rendelkezésre bocsátása, valamint a digitalizálás feladatainak elvégzése is. A témához kapcsolódva a későbbiekben kell döntést hozni a szerzői jogok alkalmazásáról, majd mindezek kezelésére ki kell alakítani a LIBIS-rendszeren belüli megoldásokat.

A használók megváltozott és megnövekedett igényeit (élethosszig tartó tanulás, felnőttképzés) a könyvtárak az átmeneti időszak szűkös anyagi viszonyai között nem mindig tudják kielégíteni, így a LIBIS későbbi feladatai között szerepel adatbázisokat készítő és abból szolgáltatásokat szervező ún. informatikai központok létrehozása a tudományos, a közművelődési és az akadémiai könyvtárakban. Sajnos, az internethez való hozzáférés területén Litvánia jócskán lemaradt Észt- és Lettország mögött, de a LIBIS segítségével a jövőben növelhető lesz a személyi számítógépek száma és a hálózat elérése az eddig ellátatlan területeken is.

A fent említett minisztériumi rendelet kijelölte a LIBIS irányító szerveit és azokat a könyvtárakat, amelyek a munkálatokat folyamatosan koordinálják, ugyanakkor a további működéshez szükség lesz jogszabályok és normatív dokumentumok kidolgozására, valamint a könyvtárosképzés teljes megújítására (a „Litván Nyitott Társadalom" elnevezésű szervezet, a Litván Nemzeti Könyvtár és a Vilniusi Állami Egyetem szervezésében). Mindezen feladatokhoz keretet teremt a könyvtárak modernizálásáról szóló, 2000-ben indult kilencéves program, amelynek tervezett összköltsége mintegy 25 millió USA-dollár; végrehajtásában pedig kiemelt szerepet játszik a Litván Tudományos Könyvtárak Egyesülése (ONBL).

(Hangodi Ágnes)

Lásd még 348

Számítógép-szoftver

01/437

TULL, Laura: Implementing cloning software in a library environment = Libr.Hi Tech. 19.vol. 2001. 2.no. 143-149. Bibliogr.

„Cloning" szoftverek telepítésének előnyei a könyvtárakban

Adatvédelem; Szoftver

Az úgynevezett „klónozó" szoftverek (cloning software) egyre népszerűbbekké válnak a könyvtárakban. A klónozó szoftver letérképezi egy merevlemez tartalmát, és zip-meghajtókon, kompakt lemezeken vagy a kiszolgáló merevlemezén tárolja az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

adatokat. A szoftver egyrészt alkalmas több új számítógép egyforma konfigurálásra, másrészt háttértárolóként használható archiválási célokra. Különösen olyan könyvtárak számára ajánlható, amelyek kevés számítástechnikai személyzettel rendelkeznek a szoftverproblémák kiderítésére és a hibák kijavítására. Ha szoftverprobléma jelentkezik egy gépen, percek alatt visszaállítható a hiba jelentkezése előtti állapot. A szoftver megvásárlása különösen akkor kifizetődő, ha egy könyvtár egyszerre sok új gépet vásárol a régiek lecserélésre. Mielőtt azonban ezt a megoldást választanánk, több dolgot át kell gondolni. Mindenekelőtt a hálózati gépek közös szoftver-konfigurációját kell jól megtervezni. Másodszor hatékony módszerre van szükség a konfiguráció-változások nyomon követésére. A cikk ismerteti a klónozó szoftverek általános előnyeit, továbbá a hálózati szoftver-konfigurációk leghatékonyabb megtervezésének és nyomon követésének módját.

(Autoref.)

Lásd még 375, 426

Elektronikus könyvtár

01/438

KITCHEN, Justine – JENNINGS, Simon: The Resource Discovery Network: www.rdn.ac.uk = New Rev.Inf.Netw. 6.vol. 2000. 157-165.p. Bibliogr. 15 tétel.

Egy éves a Resource Discovery Network (www.rdn.ac.uk)

Együttműködés -belföldi; Elektronikus könyvtár; Szolgáltatások

A Resource Discovery Network-öt 1999-ben alapították. Lényege, hogy az Egyesült Királyság felsőoktatási intézményeinek ingyenes, korszerű internetes szolgáltatásaihoz nyújt hozzáférést. Az egyes szolgáltatások egy-egy szakterület jó minőségű hálózati forrásait fogják össze. Közös interdiszciplináris keresést a Resource Finder segítségével lehet végezni.

Az RDN az e-Lib, pontosabban az Access to Networked Resources (ANR) eredményeire épül. Az ANR keretében jöttek létre a következő tárgyköri zsilipek: ADAM (művészet-design-építészet-média), EEVL (mérnöki tudományok), OMNI (orvostudomány), SOSIG (társadalomtudományok), amelyek a későbbiekben saját koncepciójuk szerint fejlődtek. Az RDN létrejöttéig voltaképpen ezek mindegyike különálló országos szolgáltatásként működött.

Az e-Lib program lezárult. A keresőmotorokkal a szolgáltatásokból kinyerhető információk korántsem mondhatók hitelesnek, pedig a hitelesség kulcsfontosságú szempont a kutatók, oktatók és tanulók számára. Az RDN viszont javította a találatok relevanciáját, szakreferensek által jóváhagyott site-okat tartalmaz, a keresés és navigálás pontosságát kulcsszavak és osztályozási rendszerek segítik.

Időközben az e-Lib program által finanszírozott, különálló, megosztott projektekből – az RDN-nek köszönhetően – közös, fejlődő, országos szolgáltatás lett. A szolgáltatások önállósága máig megmaradt, viszont közös hálózatba szerveződtek, üzleti és fejlesztési tevékenységüket közösen végzik. A feltárás megosztva történik, mind az egyes szakmai közösségek, mind az interdiszciplináris és egyetemes jellegű kutatások igényeit messzemenően figyelembe véve.

Az RDN jelenleg összesen 20 ezernél több internetes forráshoz enged hozzáférést. A tárgyköri zsilipek források katalógusait működtetik és értéknövelt, tárgyi szempontú szolgáltatásokat nyújtanak használóiknak, kezdve a referáló-indexelő adatbázisoktól a hírszolgáltatáson át a használók képzéséig. A források kiválasztása egyeztetett minőségi

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szempontok (időszerűség, jó megjelenítés, folyamatos frissítés, megbízható, bevált intézmény) alapján, szakértők által történik. A jelenlegi szolgáltatások: Biome (élettudományok), EEVL (mérnöki tudományok, matematika, számítástechnika), Humbul (humán tudományok), Psigate (fizika), SOSIG (társadalomtudományok, üzleti és jogtudomány), Resource Finder. Az egyes katalógusokban önállóan, az összes katalógusban interdiszciplinárisan, a források típusa és tárgyi kategóriák szerint lehet keresni.

Újabban felmerült az igény arra, hogy az RDN-ből az egy-egy intézmény számára érdekes tartalmat helyben, saját összeállításban jelenítsék meg, hozzáfűzve az RDN-en kívüli tartalmak leírását, és mindezt országos szinten hozzáférhetővé tegyék. Ennek megoldásán még dolgoznak; első lépésként kifejlesztettek egy RDN-include vagy RDN-i nevű funkciót, amely feltüntethető a használó saját weblapjának keresőablakában.

Az RDN virtuális oktatóhelyet is létrehozott, amelynek révén jelenleg 11 oktatóprogram férhető hozzá, ezek száma hamarosan 23-ra nő. Szerkezetük azonos, a tartalomtól függetlenül. Mindegyikben van ismertetés a legfontosabb forrásokról; a keresés eszközeiről és technikáiról; hasznos tudnivalók arról, hogyan kezeljük kritikusan az interneten talált információkat; hogyan használjuk gyakorlatban az internetet az oktatásban vagy tanulásban.

Az RDN jelenleg újabb szolgáltatások fejlesztésén dolgozik a földrajz és környezet, a sport, turizmus, szabadidő, valamint a művészet és iparművészet tárgykörében. További sorsa szempontjából döntő lesz, hogyan tud illeszkedni a JISC Distributed National Electronic Resource (DNER) koncepciójába. Az RDN voltaképpen vezető szerepet tölt be a DNER tematikus portáljainak fejlesztése területén. Ezek a portálok túllépnek az RDN tevékenységén és a JISC tartalomjegyzék-szolgáltatásait is végigkérdezik saját katalógusaik mellett. A használó egyetlen kereséssel sok szétszórt adatbázisból kaphat eredményeket egy közös, számára megszokott interfészen. A fejlesztésekben felhasználják a hibrid könyvtári és más projektek (pl. az Open Archives initiative, az RSS) tapasztalatait is. Az első három kísérleti portál az élettudományok, a mérnöki tudományok és a társadalomtudományok területén valósul meg. Az együttműködő partnerek körét a felsőoktatáson belül és kívül is kiterjesztik, például a kiadói területre és más országos kezdeményezésekre.

(Hegyközi Ilona)

01/439

LAW, Derek – NICHOLSON, Dennis: Digital Scotland, the relevance of library research and the Glasgow Digital Library Project = Program. 8.vol. 2001. 1.no. 1-14.p.

A könyvtártudományi kutatás és a Glasgow-i Digitális Könyvtári Projekt

Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyvtár; Kutatás információellátása; Oktatás információellátása

A Glasgow-i Digitális Könyvtári Projekt (GDL) elsődleges célja, hogy Glasgow polgárai számára közös digitális könyvtárat hozzon létre. A program bázisa a Strathclyde-i Egyetem Digitális Könyvtári Kutatóközpontja, ahonnan sok más, Skócia koherens virtuális környezetének megteremtésével kapcsolatos projekt is indult, mert itt áll rendelkezésre a megfelelő kutatási háttér és szakmai hozzáértés. Bár a fő cél a tartalomszolgáltatás (kezdetben az intézmények által létrehozott elektronikus források, nyilvánosan elérhető és közösen megvett információk, valamint digitalizálási programok alapján), a projekt vizsgálni fogja a regionális és országos közös állományalakítási programok kapcsolatát a SCONE-nal (Scottish Collections Network Extension project), valamint a regionális és országos központi katalógusok kapcsolatát a CAIRNS-szel (Co-operative Academic Information Retrieval Network for Scotland) és a COSMIC-kal

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

(Confederation of Scottisch Mini-Clumps). Feladata lesz az együttműködés szervezésével kapcsolatos kérdések vizsgálata is.

(Autoref. alapján)

01/440

GOH, Dion: PADLs: supporting digital scholarship in digital libraries = Aslib Proc. 53.vol. 2001. 8.no. 325-337.p. Bibliogr.

A PADL, a használók digitális tudományos tevékenységét támogató és általuk is gyarapított digitális könyvtár

Állományalakítás; Elektronikus könyvtár; Tudományos kutatás

A cikk elmagyarázza a „digitális kutatás" (digital scholarship) fogalmát: ez olyan folyamat, amelynek során a kutatók a tudományos munka során teljes egészében elektronikus környezetben dolgoznak, digitális információhordozókkal. Javaslatot tesz a használók bevonásával fejlesztett digitális könyvtárak (patron-augmented digital libraries (PADL) létrehozására. Az ilyen könyvtárak nemcsak a digitális dokumentumok keresését és szolgáltatását biztosítják, hanem megengedik, hogy a használók maguk is megváltoztassák-fejlesszék a könyvtár állományát, pl. annotációkkal, eredeti írásokkal vagy az állomány rendszerezésével. Végül bemutatja a „Synchrony" nevű PADL prototípust, amely videórészletekhez és a hozzájuk kapcsolódó szöveges átiratokhoz nyújt hozzáférést. A Synchrony lehetővé teszi, hogy a használók keressenek a videóállományban, annotációkat/eredeti fogalmazásokat készítsenek a képsorokhoz, majd a képet és szöveget integrálva önálló videó-bemutatókat állítsanak össze. Ezután, megfelelő ellenőrzés mellett, ezeket új dokumentumként be lehet építeni a könyvtár állományába.

(Autoref.)

Lásd még 324, 328, 433

KAPCSOLÓDÓ TERÜLETEK

Kiadói tevékenység

01/441

ADAMIEC, Witold: Dobre czasy? = Poradnik Bibl. 2001. 5.no. 3-5.p.

A könyvkiadás helyzetéről

Könyvkiadás

Napjainkban a legkülönfélébb foglalkozású lengyelek sokasága panaszkodik: „Tíz évvel ezelőtt sokkal jobb volt". A könyvtárosok sem kivételek. Mondják: jobbak voltak a fizetések, több pénz szolgálta az állománygyarapítást.

Szerzőnk – fellapozva a korábbi szaksajtót – a szocializmus korának állománygyarapítási anomáliáin mutatja ki: korántsem volt olyan jó minden. Ennek bizonyítására megemlíti, hogy a könyv- és folyóiratkiadásnak rengeteg „musskiadányt" kellett produkálnia, az érdemes művek, nehogy szó

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

érje a ház elejét, jórészt alacsony példányszámban jelentek meg. A kiadási-újrakiadási ciklus akár évekig is eltartott, a könyvtárak nem költhették el pénzeszközeiket arra és csak arra, amire ténylegesen szükségük volt. Hiányzott az érdemi információ a megjelenés előtt álló és megjelent művekről, az állandó papírhiány és a kötészeti anyagok hiánya tovább lassította az átfutást.

A nagyra törő tervek ellenére a teljesítmények számszerűségeivel is baj volt a hetvenes évek közepétől. 1990-ben pl. 20 ezer cím jelent meg 78 millió példányban. Ezt már az 1999. évi produkció is túlszárnyalta (24,5 ezer cím, 156 millió példány).

Napjaink könyvkiadására az átmeneti korszak számos bizonytalansága és rendetlensége a jellemző, bár a konszolidáció jelei is mindinkább megmutatkoznak benne. Magyarán: több az előnye, mint a hátránya. Egészében véve, megszűnt a papírhiány, új előállítási technikák-technológiák jelentek meg, megszűnt a cenzúra (és az öncenzúra), rugalmasabb lett a könyvkereskedelem, miközben lazult az előkészítő munkák színvonala, a verseny miatt nem alakult ki megbízható információs rendszer a publikált művekről (bár a meghatározó kb. 200 nagy kiadó intenzíven tájékoztat működéséről), a kis példányszámok miatt a könyvek ára mértéktelenül megnövekedett.

A szerző reményét fejezi ki, hogy a könyvtárak egyszer majd olyan időket is megélnek, olyan kedvező éveket, amikor lesz mit és lesz mivel gyarapítani.

(Futala Tibor)

Lásd még 334, 336

Az ismertetett cikkek forrásai:

Alexandria – Alexandria (GB)

Am.Libr. – American Libraries (US)

Aslib Proc. – Aslib Proceedings (GB)

Bibliografiâ – Bibliografiâ (RU)

Biblioteka – Biblioteka (RU)

Bibliotekarz – Bibliotekarz (PL)

Bibliotekovedenie – Bibliotekovedenie (RU)

Bibliothek – Bibliothek. Forschung und Praxis (DE)

Bibliotheksdienst – Bibliotheksdienst (DE)

Biul.Inf.BN – Biuletyn Informacyjny Biblioteki Narodowej (PL)

Boll. AIB – Bolletino AIB (IT)

Bottom Line – The Bottom Line (US)

BuB – BuB Forum für Bibliothek und Information (DE)

Bull.SAK – Bulletin Slovenskej Asociácie Knižnic (SK)

Collect.Manage. – Collection Management (US)

Coll.Res.Libr. – College and Research Libraries (US)

Čtenář – Čtenář (CZ)

Doc.Bibl. – Documantation et Bibliothèques (CA)

Documentaliste – Documentaliste (FR)

El.Libr. – Electronic Libraries (I)

Interlend.Doc. Supply – Interlending and Document Supply (GB)

J.Acad.Librariansh. – Journal of Academic Librarianship (US)J.Doc. – Journal of Documentation (GB)

J.Interlibr.Loan Doc.Del.Inf.Supply – Journal of Interlibrary Loan, Document Delivery and Information Supply (US)

J.Librariansh.Inf.Sci. – Journal of Librarianship and Informations Sciene (GB)

Kirjastolehti – Kirjastolehti (FI)

LIBER Q. – LIBER Quarterly (I)

Libr.Adm.Manage. – Library Administration and Management (US)

Libr.Hi Tech – Library Hi Tech (US)

Libr.Inf.Briefings – Library and Information Briefings (GB)

Libr.J. – Library Journal (US)Libr.Manage. – Library Management (GB)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Libr.Rev. – Library Review (GB)Libri – Libri (I)

Med.Ref.Serv.Q. – Medical Reference Services Quarterly (US)

Naučn.Teh.Bibl. – Naučnye i Tehničeskie Biblioteki (RU)

Naučn.Teh.Inf. – Naučno-Tehničeskaâ Informaciâ (RU)

New Rev.Acad.Librariansh. – The New Review of Academic Librarianship (GB)

NFD Inf. – NFD Information (DE)

Poradnik Bibl. – Poradnik Bibliotekarza (PL)

Program – Program (GB)

Public Libr.J. – Public Library Journal (GB)

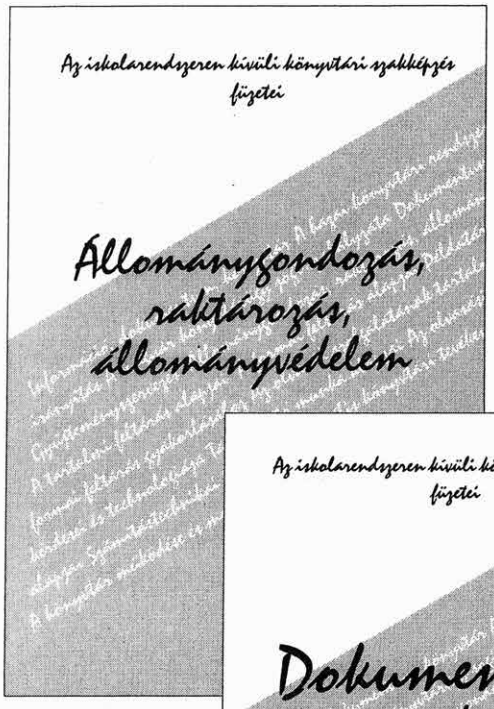
Ref.User Serv.Q. – Reference and User Services Quarterly (US)

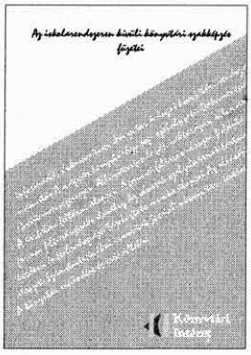
Sci.Technol.Libr. – Science and Technology Libraries (US)

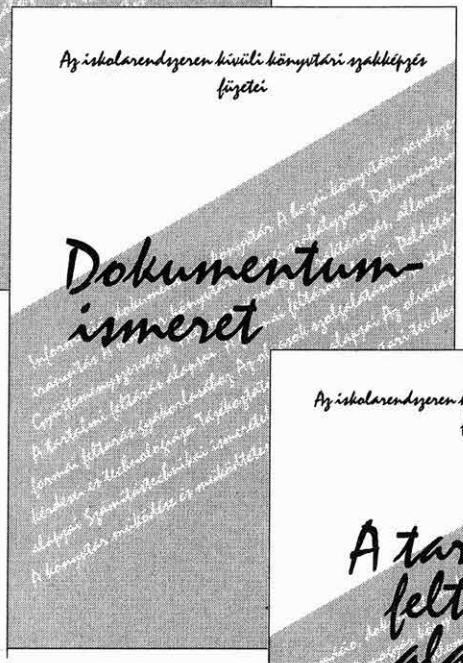
Signum – Signum (FI)

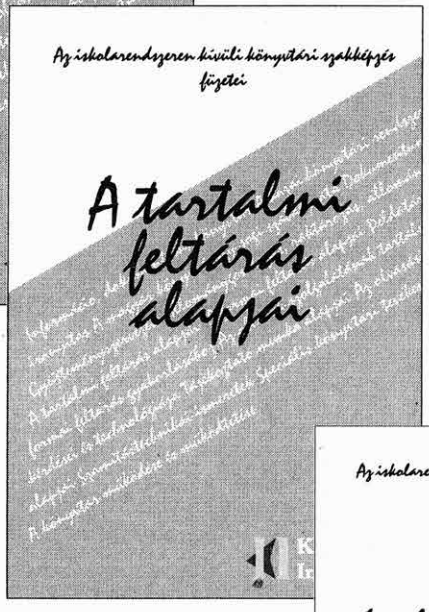
Z.Bibliothekswes.Bibliogr. – Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie (DE)

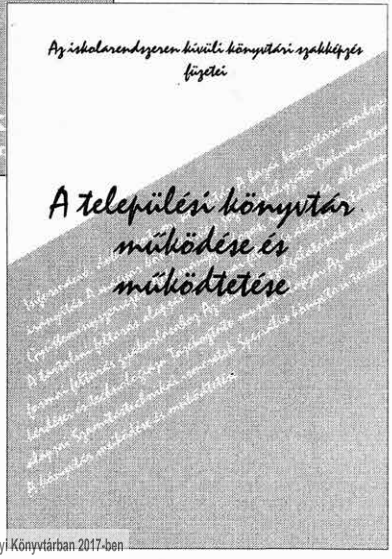
A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben











A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Útmutató a Könyvtári Figyelő szerzői és közreműködői számára

- *A lap célja:* a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy elméletével és gyakorlatával foglalkozó eredeti tanulmányok közlése, kiegészítve a külföldi könyvtárügyi fejleményeket bemutató rovatokkal.

- *Műfajok, terjedelem:* eredeti tanulmányok (20-25 A/4-es oldal), az ennél hosszabb tanulmányokat több részben jelentetjük meg), szemletanulmányok (10-20 A/4-es oldal), tömörítések, fordítások (5-15 A/4-es oldal), recenziók (3-6 A/4-es oldal), referátumok (1-2 A/4-es oldal). A megadott terjedelemtől a szerkesztővel megegyezve, el lehet térni.

- *Szövegszerkesztővel* készült kéziratokat e-mailben (csatolt fájlként) vagy mágneslemezen lehet küldeni (a lemezt visszaküldjük). A formázás nélkül írt szöveget tudjuk a legkönnyebben használni; a címhierarchiát számozással célszerű jelölni. Idézeteket, neveket, fontosnak ítélt részleteket lehet kurziválni. Jó, ha a mondandó áttekinthetősége érdekében alcímekkel tagolják a szöveget. A rövidítések, betűszók feloldását az első előfordulásuk után kérjük megadni. A gépelt kéziratokat egy példányban 25 soros (50-52 betűhelyes, kettes sortávolságú) A/4-es oldalon, folyamatos oldalszámozással, egy példányban kérjük benyújtani.

- *Javítás, tipográfia:* a szerkesztőség stiláris és nyelvhelyességi szempontok alapján javíthatja a kéziratokat, a tartalmat érintő változtatást csak a szerző jóváhagyásával lehet végrehajtani. Az írások tipográfiai kialakítását a szerkesztőség végzi el, a szerző kérheti a betördelt cikket korrektúrára.

- *Illusztrációk:* illusztrációkat (ábrák, táblázatok, grafikonok stb.) a kézirat mellékleteként kell beadni és a szövegben, a margón kell megjelölni a helyüket. Az ábrákat számozzák be (folyamatosan, arab számokkal) és adják meg az ábrafeliratot.

- *Tartalmi összefoglaló:* a Tanulmányok és a Kitekintés rovat írásaihoz az angol és német nyelvű rezümék elkészítéséhez kb. 10-15 mondatos tartalmi összefoglalást is kérünk mellékelni.

- *Irodalomjegyzék, hivatkozások:* A szövegben említett hivatkozások forrásait a cikk végén irodalomjegyzékben kell megadni Irodalom vagy Jegyzetek cím alatt. A szövegben a felső indexbe írják a hivatkozás számát. A lábjegyzetet csillaggal kérjük jelölni és az oldal alján lehet megadni. Ha 3-nál több a megjegyzések száma, folyamatos sorszámozással kérjük a jegyzeteket, de ilyenkor a cikk végén az irodalomjegyzékbe beépítve Jegyzetek cím alatt közöljük majd.

  Folyóiratcikkre történő hivatkozás az Irodalomban:

  1. ROCKMANN, I. M.: Coping with library incidents.
     In: College and Research Library News, vol. 56. 1995. no. 7. pp. 456-457.

  Vagy

  1. TÓTH Gyula: Áttörések. A public library megjelenése, első térhódítása Magyarországon.
     In: Könyvtári Figyelő. 1999. 45. évf. 2. sz. 223-235. p.

  Könyvekre történő hivatkozásnál:

  1. Magyar helyesírási szótár. A Magyar Tudományos Akadémia szabályai szerint.
     Szerk. Deme László, Fábián Pál, Tóth Etelka. Bp. : Akad. K., 1999. 587 p.
  1. BATÁRI Gyula: Fejezetek a külföldi magyar sajtó történetéből. (1853–1920).
     Bp. : OSZK, 1999. 88 p. (Az Országos Széchényi Könyvtár Füzetei, 12.)

  Könyvrészletre történő hivatkozásnál:

  2. MARX György: Az informatikai kultúra. In: Trendek magyar módra. Bp. : OMIKK, 1989. 116-126. p.

- *Honorárium:* A szerzőkkel felhasználási és megbízási szerződést köt a szerkesztőség, mely alapján a folyóiratszám megjelenése után tiszteletdíjat fizetünk. A felhasználással kapcsolatos részleteket a felhasználási szerződés tartalmazza. Támogatjuk a szerző által leszámlázott tiszteletdíj kifizetését is.

- *Szerzői jog:* amennyiben a folyóiratban közölt írások máshol is megjelennek, kérjük hivatkozzanak a folyóiratban történt közlésre.

- *Tiszteletpéldány:* a Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle, CD-ROM bemutató című rovatok szerzőit a folyóirat megjelenése után 1 tiszteletpéldány illeti meg.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A KÖVETKEZŐ SZÁM TARTALMÁBÓL

A MAGYARORSZÁGI EGYHÁZI KÖNYVTÁRAK HELYZETE, CÉLJAI ÉS JÖVŐKÉPE

A NÉMET KATALOGIZÁLÁSI HAGYOMÁNYOK A MAGYAR KÖNYVTÁRAKBAN

GONDOLATOK A KÖNYV- ÉS KÖNYVTÁRI KULTÚRA KÉT ÉVSZÁZADÁRÓL

A FRANCIA NEMZETI KÖNYVTÁR DIGITALIZÁLÁSI PROGRAMJA ÉS MEGJELENÉSE AZ INTERNETEN

HIRDESSEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben